

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Seminář nejnovějších dějin

Jaroslav Fiala

Diplomová práce

Cesta ke Karibské krizi

**Příspěvek k vývoji zahraniční politiky Spojených států amerických
vůči Kubě a Sovětskému svazu v letech 1961-1962**

Praha 2007

**Vedoucí diplomové práce
Doc. PhDr. Martin Kovář, Ph.D.**

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, výhradně s použitím odborné literatury a pramenů, uvedených na konci práce

V Praze dne 31. 3. 2007.

Jaroslav Fiala

Obsah

1. Úvod	6
2. Historiografie studené války	10
2.1 Interpretace počátků studené války.....	10
2.1.1 Tradicionalistický pohled.....	10
2.1.2 Revizionistický obrat.....	14
2.1.3 Postrevizionistická syntéza.....	18
2.2 Interpretace vztahů supervelmocí v letech 1961-1962.....	20
3. Spojené státy a Kubánská otázka do roku 1961	26
3.1 Myšlenkové zdroje zahraniční politiky USA v Karibiku.....	28
3.1.1 Od holubic k jestřábům: izolacionismus.....	30
3.1.2 Jestřábi: realistický intervencionismus.....	33
3.2 Cesta ke Castrově revoluci (1898-1959).....	34
3.2.1 Kubánská republika (1898-1952).....	34
3.2.2 Druhá vláda Fulgentia Batisty (1952-1958).....	43
3.2.3 Převrat v roce 1959 a změna diplomatických vztahů s USA.....	50
4. Nástup prezidenta Kennedyho	62
4.1 Prezidentské volby v roce 1960 a postoj sovětského vedení.....	62
4.2 Politika „Nových hranic“.....	66
4.2.1 Složení a počáteční záměry Kennedyho vlády.....	66
4.2.2 Strategická koncepce a postoj k evropským partnerům.....	69
4.2.3 Vnitřní politika.....	72
4.3. Problematika třetího světa.....	74
4.3.1 Spojené státy a Afrika.....	74

4.3.2	Otázka Laosu.....	78
4.3.3	Počátky amerického angažmá ve Vietnamu.....	81
4.3.4	Pomoc zemím Latinské Ameriky.....	83
5.	Vylodění v Zátocě svini	88
5.1	Odhad kubánské situace.....	88
5.2	Přípravy vylodění.....	90
5.3	Operace „Hrbolatá cesta“.....	99
5.4	Bezprostřední důsledky neúspěchu.....	104
6.	Vídeňský summit	108
6.1	Berlínský problém.....	108
6.2	Dohoda o summitu.....	113
6.3	Průběh setkání.....	115
7.	Berlínská zeď	122
7.1	Nátlak sovětského vedení.....	122
7.2	Reakce americké administrativy.....	125
7.3	Eskalace mezinárodního napětí.....	131
7.4	Dočasná stabilizace.....	142
8.	Na cestě ke krizi	149
8.1	Problematika jaderné rovnováhy.....	149
8.2	Berlín a odzbrojovací jednání.....	153
8.3	Kuba: pouze zdánlivá stabilita.....	166

9. Karibská krize a problém racionálního jednání v mezinárodních vztazích	171
9.1 Sovětsko-kubánské přípravy.....	171
9.2 Nejistota „před bouří“.....	176
9.3 Blokáda, nebo útok?.....	181
9.4 Krizové dny.....	186
9.5 Proč došlo k umístění jaderných raket na Kubě?.....	191
9.5.1 Otázka iracionálního aktéra.....	191
9.5.2 Odpověď na základě organizačního procesu.....	193
9.5.3 Odpověď na základě realizace vládní politiky.....	195
9.5.4 Komplementární řešení.....	196
10. Závěr	199
11. Seznam použitých pramenů a literatury	203

1. Úvod

1.1 Volba tématu

Problematika Karibské krize se stala předmětem velkého počtu studií, jež se zabývají tímto tématem, či je kladou do širšího kontextu mezinárodních vztahů. Přestože se názory a hodnocení jejich autorů v mnoha ohledech liší, většina z nich považuje tuto událost za jeden z nejdůležitějších momentů druhé poloviny 20. století. Nebezpečí, které vyvolala, poukázalo na to, že hrozba jaderného střetu byla v bipolárním uspořádání nejen „společným nepřítelem“, ale i možnou „vyjednávací strategií“. Politické elity a odborná veřejnost tudíž dostaly šanci k diskusím, jak obdobnou situaci řešit a jak jí zabránit. Pro studium nejnovějších dějin se tak kubánská raketová krize stala tématem zásadního významu.

Francouzský politolog Raymond Aron charakterizoval bipolární uspořádání v Evropě jako stabilní; z tohoto důvodu bylo podle něj možné, aby se vynořily rozdíly v atlantickém společenství. Americký historik Jack M. Schick však upozornil na odlišné chápání strategických priorit evropských mocností a supervelmocí, jež musely svou neústupnost zaštitit jadernou silou. Pokud se tedy zdálo, že nestabilita vytvořila součást stabilního systému, a že studená válka obrátila slavnou Clausewitzovu tezi o válce jako o pokračování politiky jinými prostředky „naruby“, berlínská a (zejména) kubánská krize připomněly její původní smysl.

Jako téma diplomové práce jsem proto zvolil analýzu zahraniční politiky Spojených států vůči Sovětskému svazu a Kubě v období, jež předcházelo Karibské krizi. K výběru tématu mne přivedl zájem o soudobé dějiny, dějiny mezinárodních vztahů a o americkou moderní historii. Jestliže se po roce 1945 lidstvo přímé zkušenosti s atomovou zbraní vyvarovalo, domníval jsem se, že je přínosné zaměřit se na to, jak hrozba nukleárního konfliktu ovlivňovala zahraniční politiku, proč se Kuba přiklonila k východnímu bloku a alespoň zčásti vysvětlit, proč se svět ocitl v situaci, jež neměla daleko k jeho zničení.

1.2 Cíl a struktura práce

Od počátku jsem řešil dilema, zda téma nezpracovat spíše na základě teoretického rámce a neanalyzovat vymezené období ve světle debat v teorii mezinárodních vztahů. Vzhledem ke studiu odborné literatury a publikovaných pramenů jsem se nakonec rozhodl pro historické zpracování a položil důraz na

americkou zahraniční politiku; zároveň přede mnou vyvstaly nové problémy: zda teorii přece jen nevyužít a do jaké míry akcentovat vnitropolitické záležitosti. V tomto ohledu mne nasměroval především studijní pobyt na University of Newcastle upon Tyne ve Velké Británii, kde jsem našel velké množství publikací a mohl své problémy konzultovat s renomovanými odborníky. Výsledkem projektu je analýza, jež si v souvislosti s Karibskou krizí klade tři základní otázky: 1) Proč se nepodařilo zachovat politickou a hospodářskou provázanost Spojených států amerických a Kuby? 2) Proč výstavba Berlínské zdi neznamena pro SSSR diplomatický úspěch? 3) Proč došlo k instalaci jaderných raket na Kubě?

Jelikož je třeba práci zasadit do širšího kontextu mezinárodních vztahů, ve druhé kapitole představím tři základní historiografické směry studené války a posléze některé tituly, jež se zabývají vymezeným obdobím; kritériem pro jejich rozlišení bude kritičnost k zahraniční politice supervelmocí. Poté přejdu k první otázce, která tvoří hlavní téma třetí kapitoly. Může se zdát, že v této části textu zabíhám do příliš velkých podrobností a poněkud odbočuji od určeného období; ve chvíli, kdy jsem přemýšlel o tom, proč se z Kuby stala sovětská raketová základna, jsem nicméně považoval za nezbytné porozumět příčinám změn v politických a ekonomických vztazích Havany a Washingtonu. S jistou nadsázkou lze říci, že se jedná o jakési „úvodní intermezzo“.

Ve čtvrté kapitole se již věnuji zahraniční politice prezidenta J. F. Kennedyho; jádro diplomové práce je chronologicky vymezeno jeho nástupem do úřadu. Chci zde analyzovat americký přístup k různým „třecím plochám“ mezi supervelmocemi v tehdejší světě a cíle, které si Kennedyho administrativa kladla na začátku funkčního období. Obsahem dalších pasáží bude analýza konfrontace se Sovětským svazem v Německu a na Kubě, kde Chruščov zkoušel překonat deficit ve strategické rovnováze. V kapitolách 5, 6, a 7, jež se týkají invaze v Zátocě svíní a Druhé berlínské krize, bylo mým záměrem poukázat na to, jakým způsobem jaderná hrozba ovlivňovala zahraniční politiku v bipolárním uspořádání. Nejprve v případě Kennedyho, jenž nehodlal riskovat přímou podporou kubánské emigrace střet se Sověty, a poté Chruščova, který ustoupil v otázce německého ultimata. Zároveň se pokusím vysvětlit, jak tato témata souvisela s Karibskou krizí.

Osmá kapitola chronologicky navazuje na předchozí část textu. Snažím se v ní postihnout vývoj těch událostí, jež bývají spojovány s umístěním sovětských raket na Kubě. Jedná se o otázky jaderné rovnováhy, politického vývoje Kuby po fiasku

v Zátocí sviní a především o americko-sovětské rozhovory ohledně zákazu jaderných zkoušek a německého problému (zejména o modifikaci přístupových cest do Západního Berlína z NDR). Podle mého názoru je podnětné poukázat na to, že ačkoli Chruščov ultimatum v Německu po výstavbě zdi odložil, americká iniciativa ohledně strukturální změny přístupů do Západního Berlína zdůraznila rozpory v atlantické koalici; Moskva toho ale nevyužila a podnikla riskantní akci v Karibiku.

Devátá kapitola je věnována samotné Karibské krizi. Přestože jsem původně zamýšlel analyzovat pouze období, jemuž krize předcházela, rozhodl jsem se tomuto tématu věnovat samostatnou část diplomové práce. Jsem si vědom toho, že se poslední otázka ohledně motivů pro umístění sovětských střel stala stěžejním tématem odborných diskusí a odhalila velké množství nevyřešených problémů. Samotná analýza jejího průběhu by zcela jistě vydala na mnohem obsáhlejší práci a opírala by se o studium sovětských materiálů; z tohoto důvodu jsem využil teoretický přístup a rozhodl se poukázat na jeden z důležitých rozporů, který vyvolala.¹

Literaturou, na jejímž základě jsem problematiku zpracoval, se podrobněji zabývám v první kapitole. Jak jsem již uvedl, představuji v ní tři základní historiografické směry studené války; při studiu angloamerických prací, zabývajících se vztahy supervelmocí na začátku 60. let, jsem totiž dospěl k závěru, že jejich úhel pohledu často navazuje na způsob interpretace počátků studené války. Kromě pamětí, monografií, studií a článků jsem využil i dobový tisk a publikované prameny americké diplomatické korespondence z řady „Foreign Relations of the United States“. Za to, že práce vznikla vděčím Ústavu pro soudobé dějiny Akademie Věd České republiky, School of Historical Studies v Newcastlu a knihovně Institutu J. F. Kennedyho na Freie Universität v Berlíně, kde jsem mohl uvedené materiály

¹ Příčinami a průběhem Karibské krize se podrobně zabýval americký historik Graham T. Allison, jenž rozpracoval tři pojmová schémata, na jejichž základě se pokusil najít odpověď na otázku, proč došlo k rozmístění raket na Kubě. Allison upozornil, že ačkoli se chování států v mezinárodním systému vykládalo především na základě snahy o dosažení rovnováhy sil, realistická teorie mezinárodních vztahů (viz druhá kapitola) toto chování podmiňuje stabilními vnitropolitickými faktory a racionálním jednáním. Události, jež doprovázely instalaci raket, tomu nicméně neodpovídaly.

Allison na jedné straně zpochybnil některé příčiny krize (ochrana Kuby, oslabení západních spojenců v Evropě, výměna za rakety v Turecku, deficit v jaderné výzbroji), ale na základě vyváženého poměru mezi zvolenými prostředky a cíli se podle něj zdá být nejpravděpodobnější variantou snaha o dosažení strategické rovnováhy SSSR. Nebudu se pouštět do diskursivní analýzy teorie mezinárodních vztahů a popisovat debatu, kterou Allisonovy argumenty vyvolaly. Iracionalita sovětského chování sice neodpovídá ideálnímu teoretickému modelu, ale podle Stefana Guzziniho, jenž poukázal na nedostatky těchto schémat, můžeme příčinné souvislosti chápat jako vzájemně se doplňující. Z tohoto důvodu se pokusím předložit vlastní řešení na základě analýz z předchozích kapitol, jež splňuje Guzziniho komplementaritu, avšak nerespektuje nezbytnost realistického modelu pro výklad dějin mezinárodních vztahů.

studovat. Můj největší dík nicméně patří doc. PhDr. Martinu Kovářovi, Ph.D., jenž mi věnoval mnoho času a pomáhal mi jak odborně, tak lidsky.

2. Historiografie studené války

Ačkoli v září 1945 druhá světová válka skončila, začali v atmosféře rostoucí nejistoty mnozí politikové a novináři, například H. B. Swope, psát o tzv. studené válce (Cold War),¹ čímž naznačovali, že mír byl jen „dočasnou zastávkou v neklidném století“. Proč se bývalí spojenci dostali do konfrontace? Která strana nesla za vyvolání konfliktu větší odpovědnost? Činnost diplomatů Spojených států amerických a Sovětského svazu bývá častým tématem analýz zejména v angloamerické odborné literatuře. Vzhledem k tomu, že je téma této diplomové práce nutno zasadit do širšího kontextu (kontextu mezinárodních vztahů), pokusím se na tomto místě nastínit interpretaci počátků studené války ve třech základních historiografických směrech, jež mají na postup Moskvy a Washingtonu odlišné pohledy. Posléze představím několik titulů, týkajících se zahraničně politických vztahů v období, které analyzuje tato práce; díla se pokusím rozdělit – s ohledem na jejich kritiku supervelmocí – rovněž do tří skupin.

2.1 Interpretace počátků studené války

2.1.1 Tradicionalistický pohled

V srpnu 1941 deklarovali zástupci Velké Británie a Spojených států, Franklin D. Roosevelt a Winston S. Churchill, Atlantickou chartu, jejíž náplní se měla stát spolupráce států antifašistické koalice a uspořádání poválečného světa. Osmibodové prohlášení stanovilo, že signatáři nebudou usilovat o územní zisky a o změnu hranic bez souhlasu obyvatel jednotlivých zemí. Do roku 1945 jej podepsalo padesát států, přičemž jedním z nich byl i tehdejší Sovětský svaz.² Mezinárodní postavení Kremlu však v následujících letech – vzhledem k úspěchům na frontě – posílilo. Na konferenci ministrů zahraničí v Moskvě v říjnu 1943 byl představen sovětský požadavek tvrdého postupu vůči Německu, jenž zahrnoval potrestání válečných

¹ Pojem studená válka bývá spojován s americkým finančníkem Bernardem Baruchem, který jej použil v dubnu 1946 v projevu, jenž mu sestavil novinář Herbert Bayard Swope. Swope však tento termín používal již ve 40. letech; objevil se dokonce v jeho článku pro list *The Nation* „Hitlerova studená válka“ z 26. 3. 1938. Kromě toho se výraz studená válka objevil ve statích britského autora George Orwella pro *Tribune* (19. 10. 1945) a *The Observer* (10. 3. 1946). Užívání tohoto názvu (stejně jako termínu železná opona) bývá připisováno i říšskému ministru propagandy Josephu Goebbelsovi. Další americký publicista, Walter Lippman, uvedl, že se toto slovní spojení objevilo ve Francii na počátku 30. let 20. století. Srv. Wilton, D., *Cold War*, in: http://www.wordorigins.org/index.php/cold_war/.

² Nálevka, V., *Druhá světová válka*, Praha 2003, s. 104.

zločinců, reparace a vojenskou okupaci. Spojenci postupně souhlasili se zachováním vlivu v budoucích okupačních sférách, přičemž otázky dalšího postupu měla řešit konference v Teheránu.

„Velká trojka“ se v íránském hlavním městě shodla na přesunu polských hranic směrem na západ, ačkoli souhlas s Curzonovou linií znamenal popření pravidel Atlantické charty o nedotknutelnosti území bez souhlasu obyvatelstva. Spojenci se sice nedohodli na konkrétní podobě parcelace Německa, ale od této chvíle začali více akceptovat souvislost mezi vojenskými úspěchy a budováním mocenských sfér. V zásadě se tedy opakoval princip zásady „*cuius regio, eius religio*“.³

V oblastech střetu západních spojenců a SSSR, jako například na Balkáně, nicméně hrozila nestabilita, a britský premiér Churchill se v říjnu 1944 dohodl se Stalinem na vymezení sfér vlivu v tzv. Procentové dohodě. Ujednání přiřklo Londýnu Řecko a Moskvě Rumunsko s Bulharskem; Jugoslávie a Maďarsko měly být rozděleny „půl na půl“. Tato dohoda se odrazila i na závěrečných spojeneckých konferencích v Jaltě a v Postupimi, na nichž se Sověti ocitli v poměrně výhodné pozici. Stanovené Prohlášení o osvobozené Evropě, díky kterému si měly jednotlivé země určit způsob vlády, se zčásti minulo účinkem, přičemž vliv na Balkáně se (s výjimkou Řecka) týkal Sovětského svazu.⁴

Interpretace a vysvětlení těchto, jakož i dalších událostí se liší v tom, kdo nesl za eskalaci mezinárodního napětí odpovědnost a jakou roli při tom sehrál vztah mezi vnitřní ideologií a zahraniční politikou. Tradicionalističtí historici se obvykle shodují v tom, že Sovětský svaz představoval specifický druh velmoci, se kterou nebylo možné navázat konstruktivní spolupráci. Vinu za vznik a vývoj konfliktu proto nese jednoznačně Moskva, která využila mocenského vakua po pádu nacistického režimu v Německu; její ideologie posléze učinila střet nevyhnutelným.⁵

Je třeba zdůraznit, že mnozí autoři, především tradicionalisté (jako Hans J. Morgenthau), jsou realisty, pro které je svět mezinárodní politiky „hobbesovskou anarchií“.⁶ Obnovení pořádku po druhé světové válce tak znamenalo především nastolení životaschopného systému rovnováhy sil. Pojem rovnováha sil je definován

³ Nálevka, V., c. d., s. 163-165.

⁴ Srv. Nálevka, V., *Světová politika ve 20. století I*, Praha 2000, s. 183-186.

⁵ Spanier, J. W., *American Foreign Policy since World War II*, New York 1971, s. 28; cit. dle Stephanson, A., *The United States*; in Reynolds, D. (eds.), *The Origins of the Cold War in Europe*, Yale 1994, s. 28.

⁶ Tamtéž, s. 29.

jako mechanismus, ve kterém se jeden stát snaží zabránit druhému, aby zaujal v mezinárodním systému dominantní pozici. Zahraniční politika je sice založena na diplomacii, ale nejdůležitějším prvkem, jenž slouží k prosazování zájmů, je vojenská síla. Jak bylo naznačeno, hlavními aktéry realistického systému jsou státy, jež sledují národní zájmy; rozhodování se děje na základě racionální volby co nejvyváženějšího vztahu mezi cíli a prostředky. Nadnárodní instituce i zásady mezinárodního práva jsou pak podřízeny mezistátním vztahům a konkrétnímu rozložení sil.⁷ Na určitý rozpor v tomto přístupu se pokusím poukázat v osmé kapitole v souvislosti s Karibskou krizí.

V realistickém „scénáři“ se střetávají dosud málo „zkušené“ Spojené státy a agresivní Sovětský svaz, jehož expanze přiměla Američany k iniciativě. Za důkaz bývá považován postoj SSSR k Rumunsku, Bulharsku a zejména k Polsku, kde Stalin podpořil Lublinský výbor a zmanipulované volby (nekomunistický odboj pomohl z velké části zlikvidovat ve Varšavském povstání). Moskva tak začala porušovat jaltské dohody a rovnovážný systém, jenž garantovaly.⁸

Washington sehrál pasivní roli a v mnohém vyšel Kremlu vstříc. Ohniska nového konfliktu nicméně vedly Spojené státy k iniciativě. Sověti přes naléhání tamní vlády i spojenců odmítali stáhnout své jednotky z Íránu a podporovali zde spřátelené hnutí, reprezentované Lidovou stranou (Túde). Poté, co byl konflikt internacionalizován na půdě OSN, neboť Moskva nerespektovala dohody o nezávislosti Íránu z prosince 1943, Sovětský svaz se za příslib ropných koncesí v květnu 1946 stáhl. Druhý problém se týkal probíhající občanské války v Řecku, kde spolu soupeřili bývalí příslušníci levicové Národněosvobozené fronty (EAM/ELAS) a zástupci královského režimu, podporováni britskými oddíly.⁹ Sovětské porušování dohod v Evropě, na Středním východě a ve Středomoří, kde Stalin požadoval na Turecku podíl na kontrole Bosporu a Dardanel, přiměly americké vedení k akci.¹⁰

⁷ V první polovině 19. století se vznikem moderního mezinárodního systému rovnováhy sil zabýval německý historik Leopold Ranke (v analýze italských válek na přelomu 15. a 16. století); přestože můžeme podobné odkazy najít i u mnoha starších autorů, za zakladatele realistického diskursu v mezinárodních vztazích bývají považováni E. H. Carr a H. J. Morgenthau. S ohledem na zvolené téma budu v této práci vycházet převážně z titulů, jež vznikly ve druhé polovině 20. století. Srv. Smith, S., Baylis, J., Introduction, in Smith, S., Baylis, J. (eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford 2005, s. 4-5. Též Morgenthau, H., J., *In Defence of the National Interest*, New York 1951.

⁸ Stephanson, A., c. d., s. 28.

⁹ Nálevka, V., c. d. 2000, s. 194-208.

¹⁰ Stephanson, A., c. d., s. 29.

Roosevelt vedl v předchozích letech dvojznačnou politiku; na jedné straně přiměl Moskvu uznat Organizaci spojených národů (kde Sověti získali právo veta) a pragmatické rozdělení sfér vlivu. Své kroky nicméně obhajoval idealisticky; ostatně ještě Atlantická charta byla dokumentem, jenž počítal s „jedním světem“, nikoli s železnou oponou. Avšak v roce 1945 Rooseveltův nástupce, Harry S. Truman, důrazně omezil smlouvu o půjčce a pronájmu, kterou Sověti původně chápali jako kompenzaci lidských zdrojů. Zatímco bývalí Rooseveltovi poradci věřili, že dohoda je uskutečnitelná, kroky nového prezidenta podpořil činitel státního departmentu na velvyslanectví v Moskvě George F. Kennan.

Státní department požádal v nejisté atmosféře sovětskou rezidenturu o analýzu postupu Kremlu. Lze říci, že slavný telegram o 8000 slovech, který byl odeslán do Washingtonu 22. února 1946, se stal jedním z hlavních myšlenkových zdrojů americké politiky zadržování. Kennan považoval Sovětský svaz za expanzionistický stát, podobně jako dřívější carské Rusko, a jeho kroky bylo proto nutné posuzovat na základě imperiální tradice zabírání nových území. Ačkoli podle něj marxisticko-leninská ideologie sloužila k ospravedlnění represivních kroků místního vedení, byla i zástěrkou expanze, jež pramenila z navyklé nejistoty vůči okolnímu světu.¹¹

Kennan, jenž je zároveň považován za představitele tradicionalismu, rozvedl tyto názory v červenci 1947 pod pseudonymem „Pan X“ v časopise *Foreign Affairs*. Článek „Zdroje sovětského chování“ vycházel z předpokladu, že Rusko bylo v minulosti nesčetněkrát terčem nájezdů, a místní obyvatelstvo proto vnímalo území za jeho hranicemi jako nepřátelské. Na takto postavené koncepci sovětské zahraniční politiky navrhl odpověď, politiku zadržování, jež měla zamezit expanzi Kremlu, a zároveň podnítit vnitropolitické změny: „Je jasné, že Spojené státy (...) nemohou v blízké budoucnosti navázat přátelské vztahy se sovětským režimem. Musí nadále považovat Sovětský svaz za rivala, nikoli partnera, v politické aréně. Musí očekávat, že sovětská politika sleduje (...) spíše opatrný a trvalý nátlak, směřující k narušení konkurenčního vlivu. (...) To přikazuje Spojeným státům zahájit (...) politiku zadržování, určenou k tomu, aby konfrontovala Rusy s opačnou silou,“ napsal Kennan.¹²

¹¹ Kissinger, H., *Umění diplomacie: Od Richelieu k pádu Berlínské zdi*, Praha 1999, s. 462.

¹² Kennan, G. F., *The Sources of Soviet Conduct*; in: Graebner, N. A. (Eds.), *The Cold War: A conflict of Ideology and Power*, Toronto 1976, s. 72.

Tento text se stal analytickým základem pro americkou politiku zadržování a korespondoval s doktrínou, kterou 12. března 1947 představil prezident Truman. Hospodářská krize vedla Londýn k zastavení podpory spřátelené frakci v Řecku a Spojené státy se následně zavázaly chránit nekomunistické režimy. Další z tradicionalistických autorů, Herbert Feis, uvedl, že americká ekonomická pomoc Řecku a Turecku v hodnotě 337 milionů dolarů měla především zachovat integritu obou států, neboť na jejich udržení závisela stabilita celého Středního východu. Tehdejší zástupce státního tajemníka, Dean Acheson, o tom prohlásil: „Jestliže [Sověti– J. F.] zvítězí v Řecku a v Turecku, je pravděpodobné, že zvítězí jinde – a nakonec všude.“¹³

Ve Washingtonu se obávali postupné dezintegrace mocenské sféry vlivu pod nátlakem prosovětsky orientovaných hnutí. Truman však zasadil svou politiku do širšího ideologického kontextu a vymezil vztah Spojených států a Kremlu jako střet dvou protikladných systémů: „V tomto momentu světové historie si téměř každý národ musí vybrat mezi alternativními způsoby života. Volba často není svobodná. První cesta je založena na vůli většiny, (...) reprezentativní vládě, svobodných institucích a volbách. (...) Druhý způsob je založen na (...) teroru a represí, kontrole tisku a rádia a na zfalšovaných volbách.“ řekl Truman.¹⁴ Americká doktrína zadržování tak byla obrannou reakcí občanské společnosti na sovětskou expanzi, jež hrozila přerůst v hlubší politickou a ekonomickou krizi v Evropě a na Středním východě. Problém tradicionalistického pohledu nicméně spočíval v asymetrickém vztahu mezi supervelmocemi, neboť po druhé světové válce získaly Spojené státy jednoznačnou vojenskou a ekonomickou převahu.

2.1.2 Revizionistický obrat

Při studiu americké politiky zadržování vyvstane několik otázek. Bylo jednání Spojených států adekvátní sovětskému postupu? Nenabízela se jiná alternativa? Jaké byly záměry americké vlády? Mezi angloamerickými historiky panoval v tomto ohledu do 60. let minulého století „tradicionalistický konsensus“. Avšak v souvislosti s reakcí na válku ve Vietnamu, s bojem za občanská práva

¹³ Feis, H., *Containment as a Response to European Crisis*; in Hess, G. R. (eds.), *America and Russia: From Cold War Confrontation to Coexistence*, New York 1973, s. 31.

¹⁴ Feis, H., c. d., s. 35.

v USA a se vznikem Nové levice¹⁵ se západní historiografie odklonila od tradicionalistického přístupu směrem k revizionismu, jenž vycházel z intenzivnějšího studia sociálních dějin a ekonomických teorií. Jeden z představitelů tohoto směru, William Appleman Williams, z university ve Wisconsinu se zaměřil na analýzu cílů Washingtonu, které vyplývaly z poválečného statutu Spojených států jako nejsilnější země na světě.

Williams pojal Spojené státy v práci „Tragédie americké diplomacie“ jako středostavovskou společnost, jež prosazuje národní zájmy díky konkurenci ekonomik na světovém trhu. Pomocí těchto nástrojů se snaží svým systémem a ideologií pronikat do dalších zemí, kde se jako hospodářsky nejvyspělejší jednotka stane logicky vítězem. Ekonomická infiltrace pak slouží jako geopolitický nástroj šíření sfér vlivu, přičemž tragédie podle Williamse spočívá v tom, že tato politika popírá americké ideály jako je právo na sebeurčení; namísto toho vnucuje vlastní způsob života ostatním: „Výsledkem je ideologické a morální selhání, (...) americká diplomacie tak doplácí na svá vlastní tvrzení, stejně jako na další postoje.“¹⁶

Americký hospodářský expansionismus je nutným nástrojem přežití kapitalistického systému, a byl proto převeden do formy „světonázoru“, jenž nerespektuje odlišná socioekonomická uspořádání. Williams čerpal z německého idealismu a z marxismu, přičemž – na rozdíl od mnoha realisticky smýšlejících tradicionalistů – podrobil americký postoj morální kritice. Realizace zahraniční politiky byla determinována materiálními zájmy a její obsah formulován intervencionismem, který měl sloužit k restrukturalizaci světa, integrovat ekonomickou teorii i praxi, abstraktní ideály a realizaci praktické politiky, stejně jako historické povědomí a vojenskou strategii.¹⁷

Tento obrat posuzuje praktické kroky americké diplomacie nikoli jako reakci na sovětskou expanzi, ale jako pokus o expanzi „sui genesis“. Další autor, David Horowitz, se v knize „The Free World Colossus“ zamýšlí nad tím, jak mělo vedení Spojených států předejít konfrontaci a jaké konkrétní chyby provedlo: 1) Již 26.

¹⁵ Termín „Nová levice“ představuje značně široký pojem. Obecně lze říci, že v kontextu zkoumaného období zahrnuje politicky angažované levicové proudy, které se objevily na Západě na přelomu 50. a 60. let minulého století. Nová levice reprezentovala jak sociální hnutí a myšlenkové směry, jež existovaly v intelektuálním prostředí universit (zejména ve Spojených státech amerických, Spolkové republice Německo a ve Francii), tak odborová a dělnická sdružení (Velká Británie). V 70. letech se některé z nich etablovaly jako parlamentní strany do politických systémů.

¹⁶ Williams, W. A., *The Tragedy of American Diplomacy*, New York 1959, s. 219.

¹⁷ Stephanson, A., c. d., s. 32.

července 1945 zaslaly Londýn, Washington a Peking společné memorandum Japonsku, ve kterém jej vyzvaly ke kapitulaci, ale neinformovaly Moskvu. Ačkoli tento krok spojenci zdůvodnili nutností zabránit diplomatické krizi, Sověti se v Jaltě zavázali k válce s Tokiem a nyní byli „mimo hru“. 2) Truman zdůvodnil tvrdý postoj sovětským porušováním jaltských dohod v Bulharsku a v Rumunsku, ale procentová dohoda z října 1944 určila sféry vlivu v těchto oblastech ve prospěch Ruska. 3) Poté, co se Truman dozvěděl o úspěchu atomové bomby, uvědomil si, že Sovětský svaz ve válce s Japonskem nepotřebuje a změnil ke Stalinovi přístup. 4) Ačkoli byla íránská krize internacionalizována a Sověti museli odejít, nahradili je Američané, kteří tuto zemi zahrnuli do mocenské sféry.¹⁸

Horowitz nepopírá totalitní charakter sovětského systému, ale nepředpokládá, že jeho ideologie podporovala expanzi. Sovětské Rusko bylo podle něj sice „konzervativní“, ale zmíněný pocit nejistoty vypovídal o snaze ubránit zájmové oblasti. Pokud byla Trumanova doktrína nasměrována k obraně svobodné společnosti, prozápadní vláda řeckého premiéra Tsaldarise, jenž připustil, že 75 % dětí v zemi trpělo podvýživou, rovněž k demokratickým režimům nepatřila.¹⁹ Kennanova depeše pak byla racionalizací plánu, jenž předpokládal střet s Kremlem. Analýza i doktrína tak v důsledku potvrdily tvrdou linii zahraniční politiky, která byla namířena proti kooperaci.

Ofenzívou Washingtonu se stal Marshallův plán na hospodářskou obnovu Evropy. Ačkoli si jeho původní proklamace z 23. května 1947 kladla za úkol bojovat se společným nepřítelem, tj. s poválečnou chudobou, projekt byl dalším stvrzením rozdělené Evropy. Stalin žádal úvěry; předpokládal totiž, že Marshallův program bude obdobou smlouvy o půjčce a pronájmu. Ministři zahraničí Francie a Velké Británie, G. Bidault a E. Bevin, však sovětskému zástupci na konferenci v Paříži (Molotovovi) představili „plán na principu integrujících se ekonomik“.²⁰ Moskva poté odmítla zpřístupnit svou hospodářskou bilanci, podřídít se odlišnému systému, a návrh odmítla s poukazem na jeho návaznost k Trumanově doktríně.

Revizionistický historik Barton J. Bernstein uvádí, že Sověti chtěli získat nárazníkové pásmo silných spřátelených států, neboť se obávali dalšího útoku. Léta 1945-1946 byly obdobím hledání modu vivendi, ale Trumanova neochota ve věci

¹⁸ Horowitz, D., *The Free World Colossus: A Critique of American Foreign Policy in the Cold War*, London 1965, s. 53-89.

¹⁹ Horowitz, D., c. d., s. 66-67.

²⁰ Tamtéž, s. 78.

vstupu Moskvy do války s Japonskem byla namířena proti zvýhodněné vyjednávací pozici SSSR a proti jeho územním ziskům v Mandžusku. Účelem použití atomové bomby pak bylo zastrašit Rusko; ihned po svržení pumy na Nagasaki Truman prohlásil, že „Rumunsko a Bulharsko se nestanou předmětem sféry vlivu žádné velmoci“.²¹ Monografie „Atomová diplomacie“ Gara Alperovitze rovněž hodnotí použití této zbraně jako akt, který měl zapůsobit na Moskvu. Bomba se podle autora stala hlavní součástí americké strategie, a stála tak u zrodu studené války.²² Stalin naproti tomu poukazoval na chaotickou situaci v Řecku a na fakt, že se zde Moskva dosud neangažovala. V Postupimi nakonec došlo mezi představiteli „Velké koalice“ k limitované shodě: mělo dojít k reorganizaci vlád v Rumunsku a v Bulharsku, ale bez konkrétního určení, což Rusku poskytlo de facto volnou ruku a potvrdilo dohody z října 1944.²³

Nedorozumění podle revizionistů pramenilo z rozdílného výkladu úmluv a z mocenské asymetrie. Zatímco se Kreml odvolával na Procentovou dohodu, a nezavázal se ke konkrétním krokům, západní spojenci prosadili na zakládající konferenci OSN řadu dodatků, které umožňovaly revizi původních smluv, jakož i přistoupení Argentiny, proti čemuž se Sověti ohradili.²⁴ Uspořádání svobodných voleb na územích, které Moskva považovala za mocenskou sféru, bylo aktem, jenž ohrožoval zájmy sovětského vedení. Nátlak Washingtonu se odvíjel od ekonomické převahy a od atomového monopolu, přičemž Marshallův plán sloužil jako „převodová páka“, která potvrdila železnou oponu.

Zatímco obrat v odpovědnosti za rozpoutání studené války může být zajímavou výzvou k bádání, jednou z problematických pasáží revizionistické historiografie zůstává nevyřešený rozpor mezi obsahem ideologie a formou socioekonomických systémů v mocenských sférách supervelmocí. Zatímco Spojené státy nemínily tolerovat jiný systém než kapitalistický, tvrzení o tom, že by Stalin umožnil v sovětské sféře vlivu rovněž kapitalismus zůstává sporné: „Stalin se pokoušel o opatrnou politiku a (...) hodlal [ve východní Evropě – J. F.] povolit

²¹ Bernstein, B. J., *The Revisionist Critique of American Policy*, in Hess, G., R., (eds.), *America and Russia: From Cold War Confrontation to Coexistence*, New York 1973, s. 19.

²² Alperowitz, G., *Atomic Diplomacy: Hiroshima and Potsdam*, New York 1965, s. 226-242.

²³ Horowitz, D., c. d., s. 38.

²⁴ Tamtéž, s. 38-39.

kapitalismus, byl však podezřívavý ohledně průniku americké ekonomiky, která by vedla k její politické dominanci,“ napsal B. J. Bernstein.²⁵

Druhá světová válka byla konfliktem, jenž odhalil rozpory mezi starým řádem a silami, které se stavěly proti němu; její konec se ostatně nesl ve znamení politické radikalizace. Pokud si obě supervelmoci hodlaly udržet vlastní sféry vlivu, je nepravděpodobné, že by v nich mohly dlouhodobě tolerovat odlišný systém, jenž by obsahoval prvky, namířené proti jejich zájmům. Jestliže tedy Stalin předpokládal, že kapitalismus povede k „průniku a politické dominanci“ Washingtonu, pak je zcela nepravděpodobné, že by chtěl jeho existenci připustit.²⁶

2.1.3 Postrevizionistická syntéza

Historik Anders Stephanson definuje v eseji o historiografii studené války konflikt následujícími rysy: 1) válečné nepřátelství, probíhající mimo přímý ozbrojený střet; 2) diplomacie, pohybující se v rámci militarizovaných limitů myšlení; 3) popření legitimacy oponentova režimu a ideologie, spojená s propagandou; 4) bipolární mezinárodní uspořádání; 5) intenzivní závody ve zbrojení; 6) útlak vnitřního disentu, jenž podporoval druhou stranu.²⁷ Autor uvádí, že analýza a výklad proměn těchto znaků se dá s jistou nadsázkou přirovnat k „Hegelově triádě“. Triptych se pohybuje od „tradicionalistické teze“, jež podporuje americkou strategii zadržování; posléze je vystřídána „revizionistickou antitezí“, která přisuzuje odpovědnost za rozpoutání konfrontace ekonomickým a geopolitickým zájmům Washingtonu, a končí „postrevizionistickou syntézou“, snažící se sloučit to nejlepší z obou směrů; ve skutečnosti je ale „revizionistickou kritikou, pohybující se v rámci souhrnných tradicionalistických hranic“.²⁸

Zatímco tradicionalistická a revizionistická škola uváděly řadu tvrzení, kterým chyběly empirické podklady, postrevisionismus vychází ze studia odtajněných materiálů ze sovětských archivů. Tento směr připouští aktivní politiku Spojených států před rokem 1945. Jak uvádí jeden z nejvýznamnějších představitelů tohoto proudu, John Lewis Gaddis, druhá světová válka přinesla v americké zahraniční politice změnu. Zatímco v meziválečném období se většina Američanů

²⁵ Bernstein, B. J., c. d., s. 20.

²⁶ Stalin se již za války vyjadřoval o tom, že zavede socialistický režim ve všech oblastech, které osvobodí; kupříkladu v květnu 1944 během rozhovorů s tehdejšími vedoucími Titovy mise v Moskvě M. Djilasem. Srv. Pirjevec, J., *Jugoslávie 1918-1992*, Praha 2000, s. 168.

²⁷ Stephanson, A., c. d., s. 24.

²⁸ Stephanson, A., c. d., s. 27-40.

domnívala, že nejlépe ochrání svou zemi nezasahováním do zahraničně politických záležitostí na druhé straně Atlantiku, vstup do konfliktu znamenal obrat: zájmy Washingtonu bylo od útoku na Pearl Harbor nutné chránit aktivní účastí na kontinentu.²⁹

Postrevisionismus pracuje odlišně se vztahem vnitřní a zahraniční politiky. Jestliže realistická část tradicionalismu oddělila morální nároky systémů a ideologií od zahraničního postupu supervelmocí, revizionismus pojmenoval zdroje amerického expanzionismu, které vycházely z vnitřní dynamiky kapitalistického systému. Postrevisionismus nepopírá ekonomické zájmy Spojených států v Evropě; zaměřuje se však spíše na Sovětský svaz a na kritiku marxisticko-leninské ideologie. Gaddis porovnává vnitropolitická uspořádání Washingtonu a Moskvy, a částečně z nich vyvozuje eticky odlišné zahraničněpolitické cíle: „Američtí plánovači hodlali odzbrojit poražené nepřátele, dát lidem právo svobodně si vytvořit vlastní budoucnost, obnovit světový obchod a změnit Společnost národů na efektivnější organizaci kolektivní bezpečnosti. (...) Pro Stalina byl klíč k míru jednoduchý: udržet silné Rusko a slabé Německo. (...) Sebeurčení ve východní Evropě nehodlal povolit.“³⁰

Podobně jako Gaddis, tvrdí i autor českého původu, Vojtěch Mastný, že Stalinovi šlo především o zajištění sovětské bezpečnosti; sovětský diktátor ostatně sledoval stejné cíle v paktu s Hitlerem. V knize „Studená válka a sovětský pocit nejistoty“ píše, že Sovětský svaz usiloval o obnovu územních zisků, nedůvěřoval západním demokraciím a hodlal zabránit „jakýmkoli regionálním kombinacím ve východní Evropě, jež by jí umožnily stavět se proti sovětským přáním“.³¹ Za rozpoutáním studené války tak stálo Stalinovo úsilí zajistit bezpečí pro SSSR bez jasně stanovených mezí, přičemž v očekávání „lepšího světa“ po roce 1945 spatřoval hrozbu pro svou vládu: „Pocit ohrožení musel lidem zdůvodnit, a tak je přesvědčoval, že jsou nadále obklíčeni nepřáteli.“³²

V práci „Z neznámých stránek historie“ uvádí i Vladimír Nálevka, jakým způsobem Moskva plánovala budovat impérium a prosadit velmocenské zájmy.

²⁹ Gaddis, J. L., *The United States and the Origins of the Cold War, 1941-1947*, New York 1972, s. 353-354.

³⁰ Gaddis, J. L., A Defense of American Policy; in Hess, G. R. (eds.), *America and Russia: From Cold War Confrontation to Coexistence*, New York 1973, s. 23.

³¹ Mastný, V., *Studená válka a sovětský pocit nejistoty. Stalinova léta 1947-1953*, Praha 2001, s. 23-25.

³² Mastný, V., c. d., s. 33.

Jelikož se po ukončení bipolárního uspořádání otevřely sovětské archivy, na geopolitické záměry Kremlu poukázaly mnohé odtajněné dokumenty, k nimž patřilo i přísně tajné memorandum náměstka lidového komisaře zahraničí Ivana M. Majského z 11. ledna 1944. Autor v něm formuloval cíle jeho země: Sovětský svaz se měl stát supervelmocí, vybudovat obranný pás spřátelených států, udržovat zde vojenskou přítomnost, dosáhnout společné hranice s Československem, kontrolovat německý prostor, odmítal projekty federací ve střední a v jihovýchodní Evropě, měl oslabit vliv Turecka a udržet si vliv v arabském světě. Ačkoli není známo, jaký vliv mohl mít tento dokument na tehdejší politické špičky, poměrně dobře popisoval poválečné uspořádání.³³

Postrevizionistický přístup se opírá o nová fakta, vyvrací některá revizionistická hodnocení a znovu – podobně jako tradicionalismus – kritizuje zahraniční politiku Sovětského svazu. Expanzionistické cíle Moskvy určovaly imperiální zájmy a ideologie; Spojené státy naproti tomu nesledovaly vytvoření hegemonie na starém kontinentu, ale zachování západní Evropy jako protiváhy k rostoucímu sovětskému nebezpečí. Studená válka tak začala jako střet o sféry vlivu v Evropě a o geopolitickou bezpečnost Západu.

2.2 Interpretace vztahů supervelmocí v letech 1961-1962

Podobně jako autory, kteří se zabývali počátky studené války, můžeme i práce věnované námi vymezenému období rozdělit do tří skupin. První reprezentují díla, jež po smrti Kennedyho napsali jeho bývalí spolupracovníci a která jednoznačně podporují postup Washingtonu. Autor první z nich, bývalý politický poradce T. Sorrensen, se v díle „Kennedy“ snažil prezidenta hájit. Za eskalaci mezinárodního napětí během berlínské i kubánské krize nesl podle něj hlavní odpovědnost agresivní Sovětský svaz, přičemž sporné otázky americké politiky by neměly být přičítány na vrub Kennedymu. Tak například za neúspěšné vylodění v Zátocě svini byla zodpovědná zpravodajská agentura a armádní důstojníci; nikoli exekutiva (viz pátá kapitola).³⁴

Biografie dalšího Kennedyho spolupracovníka A. M. Schlessingera, Jr. „A Thousand Days: John F. Kennedy in the White House“, analyzuje – podobně jako Sorensenova práce – vnitřní i zahraniční politiku Spojených států z pohledu

³³ Nálevka, V., *Z neznámých stránek historie*, Praha 2001, s. 73-80.

³⁴ Sorrensen, T., *Kennedy*, New York 1965, s. 304.

zainteresaného pozorovatele. S ohledem na výše uvedené rozdělení historiografie studené války je třeba říci, že Schlessinger bývá považován za představitele tradicionalismu; někdy za předchůdce postrevizionismu. Konflikt Spojených států a Sovětského svazu byl pro něj především střetem o sféry vlivu, ve kterém si supervelmoci vykládaly kroky protivníka jako pokus o ohrožení vlastních životních zájmů.³⁵

Realistický pohled je však u Schlessingera doplněn o kritiku sovětské ideologie. Při hodnocení vídeňského summitu autor uvedl, že jak americký prezident, tak předseda Chruščov, hodlali zachovat status quo; tento pojem měl ale pro každého z nich jiný význam. Zatímco Kennedy hodlal udržet rovnováhu sil, Chruščov spatřoval v tomto termínu precedens k šíření komunistické revoluce a příležitost k realizaci „útočné politiky“.³⁶ Zahraniční postoj Moskvy určoval geopolitický zájem obrany impéria, ale i ideologie, jež podporovala rozšíření sfér vlivu a zvýšení mocenské prestiže.

Práce Kennedyho poradců, K. P. O'Donnella a D. F. Powerse, „*Johny, We Hardly Knew Ye*“, je narativní povahy a Spojené státy hodnotí obdobně jako předchozí tituly. Washington se na začátku 60. let ocitl podle autorů v defenzívě; útočný postoj Moskvy ostatně Chruščov deklaroval v projevu ze 6. ledna 1961, v němž podpořil národněosvobozenecké války ve třetím světě. Kennedy se proto musel pokusit „komunisty zastavit“, i když si byl vědom své rozporuplné pozice a strategické nevýhody v Evropě. Vylodění v Zátocě sviní bylo příkladem takové akce. Operace skončila neúspěšně, protože Kennedy „upřednostňoval porážku před použitím amerických ozbrojených sil vůči malé a nezávislé zemi“.³⁷

Část knihy tvoří analýza, jež zdůrazňuje bezpečnostní dilema v Německu, popisuje modifikaci americké zahraniční politiky a podporuje Kennedyho postoj během výstavby Berlínské zdi a Karibské krize. V zásadě se ale drží obhajoby etických nároků, které prezident deklaroval v inauguračním projevu; rozpory a neúspěchy (obzvláště v případě Kuby) poradci obhajovali idealisticky, tedy jako důsledek „upřednostňování práv na sebeurčení a individuálních svobod před přímou intervencí“.³⁸

³⁵ Stephanson, A., c. d., s. 29.

³⁶ Schlessinger, A., c. d., s. 340.

³⁷ O'Donnell, K. P., Powers, D. F., *Johny, We Hardly Knew Ye: Memories of John Fitzgerald Kennedy*, Boston 1970, s. 270.

³⁸ O'Donnell, K. P., Powers, D. F., c. d., s. 303.

Jestliže revizionistický obrat přisoudil odpovědnost za rozpoutání studené války Spojeným státům, mnozí autoři vystavili Kennedyho zahraniční politiku kritice, jež vycházela z morálních rozporů. Historik a publicista, angažující se v americké Straně zelených, Richard J. Walton, se v knize „Cold War and Counterrevolution. The Foreign Policy of John F. Kennedy“ soustředil na postup supervelmoci v jihovýchodní Asii a v Latinské Americe. Politika americké administrativy byla podle autora formulována především antikomunismem a vnitropolitickým soupeřením, jež stály za nedostatečně promyšlenými kroky. Jestliže Kennedy jako senátor hájil Castrovu revoluci a kritizoval Eisenhowera za negativní postoj, který Kubánce nasměroval ke spolupráci se SSSR, v rámci prezidentské kampaně již prosazoval jeho svržení.³⁹

Zvýšení mezinárodního napětí v období berlínské a kubánské krize podle Waltona nezpůsobila jen útočná politika Kremle, ale i neochota Washingtonu přistoupit na kompromis. V případě Karibské krize autor prezidentovi vytýká, že ve chvíli, kdy věděl o sovětských raketách na Kubě, vyčkával, a vyhlášením karantény riskoval příliš mnoho. Podobný argument uvádí i kniha historika Keitha Eubanka, „The Missile Crisis in Cuba“ (viz kapitola 9). Americké angažmá ve Vietnamu a v Laosu pak bylo důsledkem expanzivního postupu Washingtonu. Zatímco dílo K. P. O'Donnella a D. F. Powerse nachází prioritu americké zahraniční politiky v obhajobě individuálních práv, R. J. Walton tento pohled obrací – zásahy armády a tajných služeb do vnitřních záležitostí cizích zemí byly popřením amerických zásad; nejvíce práva na sebeurčení.

Hodnocením Kennedyho zahraniční politiky se rovněž zabýval výše zmiňovaný D. Horowitz. U zrodu mezinárodních krizí podle něj stálo především Kennedyho rozhodnutí zvýšit obranný rozpočet, invaze v Zátocě svini a malá ochota dosáhnout kompromisu v německé otázce: americká administrativa zvolila namísto dalších rozhovorů demonstraci síly.⁴⁰ Autor vidí příčinu kubánské raketové krize ve snaze SSSR dosáhnout větší rovnováhy sil a získat výhodnější pozici pro diplomatická jednání. Karanténu ostrova nicméně považoval za riskantní válečný akt, jenž odhalil skutečný poměr sil v mezinárodním systému. Ačkoli Horowitz zdůraznil Kennedyho snahu najít kompromisní řešení a úsilí zabránit invazi na Kubu,

³⁹ Walton, R. J., c. d., s. 36.

⁴⁰ Horowitz, D., c. d., s. 367.

Karibskou krizi charakterizoval jako příležitost, kdy mohly Spojené státy ukázat jadernou převahu.⁴¹

O něco více kritický je i americký politolog a lingvista Noam Chomsky. Spojené státy podle něj představují velmoc, jež se snaží organizovat světový pořádek podle svých ekonomických a politických zájmů a neváhají při tom použít vojenské síly. Americká zahraniční politika je proto determinována obavami z toho, že se v mezinárodním systému vyvine odlišné socioekonomické uspořádání, které bude pro Washington příliš velkou konkurencí. Studená válka je jako „konfrontace supervelmocí“ podle Chomského ideologickým konstruktem, za kterým stály „zájmy politických elit“.⁴²

Chomsky odkazuje na revizionistickou historiografii a často přejímá její analýzu vztahu vnitřní a zahraniční politiky; k postupu prezidenta Kennedyho se tudíž staví negativně.⁴³ V knize „Hegemonie nebo přežití“ uvádí, že bipolární uspořádání bylo ve skutečnosti asymetrickým rozložením sil, v němž měly hlavní slovo Spojené státy: „Je pravda, že zatímco Sověti své zločiny na Kubě tajili, USA své zbraně namířily proti SSSR celkem otevřeně. Je ale potřeba si uvědomit, že kdo má převahu nemusí své záměry skrývat. (...) Podřízenost ideologickému systému moci zajišťuje to, že prakticky jakýkoli čin nebo akce – mezinárodní terorismus (Kuba), otevřená agrese (Jižní Vietnam), účast na politických čistkách (Jižní Vietnam) – jsou buď zapomenuty, interpretovány jako akt legitimní sebeobran, nebo jako ušlechtilá snaha, jež se vymkla kontrole.“⁴⁴

Kubánská raketová krize představovala podle Chomského paradox, jenž tuto asymetrii potvrzoval. Zatímco USA mohly v Turecku instalovat rakety středního doletu, SSSR nesměl narušit americkou sféru vlivu, aniž by tím riskoval jadernou válku. Intervence a hospodářské sankce vůči Kubě pak potvrzovaly, že se Washington cítil oprávněn určovat, co je v zájmu Kubánců a co nikoli; Chomsky nepopírá iracionalitu sovětského rozhodnutí, zároveň ale připomíná výrok ministra obrany Roberta McNamary z výroční konference o Karibské krizi z roku 2002: „Strach z útoku byl u Kuby zcela na místě. Kdybych byl na místě kubánského nebo

⁴¹ Horowitz, D., c. d., s. 390.

⁴² Chomsky, N., *Deterring Democracy*, New York 1992, s. 7-20.

⁴³ Srv. Chomsky, N., *Rethinking Camelot: John F. Kennedy, Vietnam War and U. S. Political Culture*, Cambridge 1993.

⁴⁴ Chomsky, N., *Hegemonie nebo přežití. Americké tažení za globální nadvládou*, Praha 2006, s. 100-101.

sovětského vedení, cítil bych to stejně.⁴⁵ Zatímco Kennedy vyhlásil v inauguračním projevu boj proti chudobě a útlaku, Chomsky – podobně jako Walton – poukazuje na morální rozpory v teorii a praxi americké zahraniční politiky. Nevýhodou autora je nicméně to, že se v obdobné míře nezabývá Sovětským svazem, a jeho práce tak ztrácí analytickou hodnotu.

Zcela protiamerické jsou pak memoáry sovětského ministra zahraničí, Andreje Gromyky, jenž považuje kroky své vlády za obranu proti útočné politice Washingtonu. Nátlak Kremlu během berlínské krize, výstavbu zdi a instalaci raket na Kubě vidí jako nezbytná opatření proti postupu západních států. Ve značně jednostranném tónu, vycházejícím z marxisticko-leninských premis, je napsána i práce českého autora Radomíra Jungbauera „Meziamerický systém“. Kupříkladu při umístění sovětských jaderných střel autor legitimizuje chování SSSR, popírá útočný charakter těchto zbraní a odsuzuje karanténu ostrova jako agresi.⁴⁶

Jak bylo řečeno, třetí, postrevizionistický přístup se při interpretaci počátků studené války opřel o nové podklady. Je tomu tak i v případě studia námi vymezeného období; pád železné opony s sebou přinesl odtajněné dokumenty, svědectví bývalých účastníků či publikovanou korespondenci. Již v roce 1988 se konala v Bostonu konference, věnovaná Karibské krizi, na které byli přítomni aktéři obou stran železné opony: například Robert McNamara, McGeorge Bundy, Fjodor M. Burlackij nebo Sergo Mikojan. O rok později proběhlo další setkání v Moskvě. Ve Spojených státech byly též zveřejněny některé materiály CIA a publikovány ediční řady pramenů „Foreign Relations of the United States“, věnované americké zahraniční politice z počátku 60. let.⁴⁷

Od 90. let tak vyšla řada titulů, které se zabývají postupem Washingtonu a vztahy supervelmocí s ohledem na nově zjištěná fakta. Jedná se především o vynikající monografii Michaela Beschlosse „The Crisis Years: Kennedy and Khrushchev, 1960-1963“, o práci historiků A. A. Fursenka a T. Naftaliho „One Hell of a Gamble. Khrushchev, Castro, Kennedy and Cuban Missile Crisis 1958-1964“, nebo o dílo V. M. Zuboka a K. Pleshakova „Inside Kremlin's Cold War“. Autoři za využití odtajněných pramenů detailně rozebírají zahraničně politické vztahy Spojených států, Sovětského svazu a Kuby, stejně jako příčiny mezinárodních krizí.

⁴⁵ Chomsky, N., c. d., 2006, s. 103.

⁴⁶ Jungbauer, R., *Meziamerický systém*, Praha 1977, s. 168-169.

⁴⁷ Nálevka, V., *Karibská krize*, Praha 2001, s. 6.

Zevrubnou a poměrně nedávno publikovanou analýzou Kennedyho zahraniční politiky je i dílo profesora King's College v Londýně, Lawrence Freedmana „Kennedy's Wars. Berlin, Cuba, Laos and Vietnam“. Autor pracuje s „konceptem eskalace“, neboť v dílčích střetech supervelmocí šlo podle něj o to, jak zabránit globálnímu konfliktu. Kennedy se obával nukleární války, jež mohla vypuknout v důsledku „špatných odhadů“. Z tohoto důvodu souhlasil s jadernou strategií pružné reakce a v říjnu 1962 neprovedl invazi na Kubu: „Eisenhowerova taktika masivní odvety počítala buď s potupou, nebo s atomovým holocaustem. (...) Jednalo se o metaforu výtahu, do kterého nasednete a vyjedete až na vrchol. Otázkou je, zda byla možné vést válku se Sovětským svazem a vyhnout se při tom armaggedonu. (...) Jestliže se proto na Kennedyho podíváte, uvidíte politika, který měl jasnou představu o tom, kam až si může dovolit zajít,“ píše o své knize Freedman.⁴⁸

Závěrem připomeňme přepisy rozhovorů z Kennedyho Oválné pracovny v období Karibské krize od Ernesta R. Maye a Phillipa D. Zelikowa „The Kennedy Tapes. Inside the White House during the Cuban Missile Crisis“ či řadu titulů věnovaných vylodění v Zátocě sviní. K nejznámějším patří dílo Paula Wydena „Bay of Pigs. The Untold story“ a monografie T. Higginse „The Perfect Failure: Kennedy, Eisenhower and the CIA at the Bay of Pigs“. Některé z publikací vyšly ještě před pádem SSSR, ale pracují s odtajněnými materiály americké zpravodajské agentury. Z českých autorů se tomuto období věnovali například Václav Hořčíčka v analýze Druhé Berlínské krize a zejména Vladimír Nálevka v „Karibské krizi“, jež kromě poutavého líčení kritických říjnových dnů poukazuje – díky studiu archivních materiálů československého ministerstva zahraničí – na angažovanost ČSSR. Ani zdaleka jsem autory nevyčerpal, ale jejich příspěvkům budu věnovat pozornost na následujících stránkách.

⁴⁸ Public Affairs Report of Berkley, Vol. 42, No. 1, Spring 2001; in: <http://www.igs.berkeley.edu/publications/par/spring2001/kennedywars.html>.

3. Spojené státy a kubánská otázka do roku 1961

Ve druhé polovině 20. století se diplomatické vztahy mezi Spojenými státy a Kubou radikálně změnily. V dubnu 1959 prohlásil americký prezident Dwight D. Eisenhower na tiskové konferenci: „Zůstává pro nás hádankou, proč jsou dnes Kubánci (...) nespokojeni s tím, že je jejich nejdůležitější trh (...) ve Spojených státech. Rádi bychom se domnívali, že s námi chtějí zachovat dobré vztahy, ale já zkrátka přesně nevím, v čem je problém.“¹ V témže roce se vlády na ostrově chopili Fidel Castro a jeho partyzánské bojovníci, kteří směřovali k úplnému vyvázání se z amerického vlivu. V bipolárním uspořádání vystřídal Spojené státy v úloze hegemonu² Kreml, a Havana se tak stala osamocenou výspou východního bloku na západní polokouli.

Prezident Kennedy se v prvním roce vlády potýkal s neúspěšnou invazí v Zátocě sviní, jež představovala ránu pro americkou prestiž a zkomplikovala jednání s Moskvou. Precedens intervence se poté stal jednou z hlavních záminek k rozmístění sovětských raket na ostrově v létě 1962 (viz dále). Castrova Kuba tedy v letech 1961-1962 představovala mocenskou trhlinu v geopolitické sféře USA, a zároveň jedno z klíčových míst v celosvětovém dění. Pokusme se tedy nejprve odpovědět na to, kde byl problém. Jak se vyvíjely kubánsko-americké vztahy, a proč se politickou a hospodářskou provázanost obou zemí nepodařilo zachovat?

* * *

Fidel Castro poukazoval na kubánskou zkušenost v letech 1898 až 1958. „Kritizoval úpadek politiky, velké sociální nerovnosti, diskriminaci afrokubánců a vměšování USA.“³ Odborná literatura, zabývající se tématem Castrovy revoluce a selháním americko-kubánských vztahů, zkoumá příčiny nezdaru v historickém kontextu, sahající do 19. století. Spojené státy nejprve podpořily kubánskou válku za nezávislost a během vlád prezidentů W. McKinleyho a T. Roosevelta zaujaly vůči

¹ Paterson, T. G., *Contesting Castro; The United States and the Triumph of the Cuban Revolution*, New York 1994, s. 3.

² Hegemonie je v souvislosti s Kubou chápána jako forma mezinárodního režimu, kombinující ideologické a hospodářské prvky. Vyznačuje se asymetrickou distribucí moci, přičemž dominantní stát se snaží zvrátit takové politické kroky druhého státu, jež by ohrožovaly jeho politické a hospodářské zájmy. Podřízená země má jistou formu autonomie, avšak je závislá na silnějším státu z hlediska kontroly vládního rozhodování. Sr. Domínguez, J. I., *To make a World Safe for Revolution. Cuba's Foreign Policy*, London 1999, s. 61.

³ Leonard, T. M., *Castro and the Cuban Revolution*, London, 1999, s. 6.

Havaně intervencionistický postoj. Ačkoli se za éry F. D. Roosevelta americká zahraniční politika od tohoto přístupu odklonila, po druhé světové válce se diplomatické vztahy obou zemí opět zkomplikovaly.

Britští a američtí autoři, jako například A. Kapcia, L. D. Langley, I. L. Horowitz, R. Gott, T. G. Paterson nebo J. R. Benjamin, zdůrazňují dlouhodobý negativní dopad americké zahraniční politiky na vývoj vztahů s Kubou; naproti tomu L. A. Pérez, H. Thomas, či L. Nelson hovoří o ekonomických výhodách tohoto svazku. Všichni se nicméně shodují ve výlučném a korupčním charakteru Kubánské republiky, jež marginalizovala požadavky obyvatelstva neevropského původu.⁴ Podle amerického historika T. G. Patersona měl konflikt příčiny „ve střetu globálních a regionálních zájmů, ve snaze Kubánců dosáhnout úplné suverenity, v nerovném postavení obyvatel slabšího státu a v jejich odmítnutí hrát role závislých klientů.“⁵

Irwing Louis Horowitz se v rozsáhlé studii, týkající se kubánské revoluce, zabývá obtížným a dvojnásobným problémem ve vývoji americko-kubánskému sousedství: „Spojené státy zde hrály dvojí roli: koloniálního vládce západní polokoule i jejího osvoboditele. (...) Stručně řečeno, od Monroeovy doktríny (...) USA prosazovaly národní zájmy a nikoli politiku nevměšování do záležitostí okolních zemí.“ Tato stanoviska jsou podle amerického historika variantou protikladného schématu: „Amerika jako diktátor a jako osvoboditel zároveň.“⁶

Horowitz se dále zamýšlí nad tím, zda byl Castro komunistou již před rokem 1959. Tato otázka podle něj nakonec „nikam nevede, nicméně jisté je to, že Castro byl dlouho před triumfem Hnutí 26. července nacionalistou.“⁷ Když byl ostatně v roce 1947 prezident Truman dotázán na to, zda budou moci Latinoameričané participovat na Marshallově plánu, odpověděl, že „Latinská Amerika má svůj vlastní plán (...) a ten se jmenuje Monreova doktrína“⁸. Porozumět postoji Kubánců vůči Spojeným státům proto znamená poznat „historické kořeny a politické konsekvence tohoto vztahu“.⁹

P. Barša uvádí ve své práci „Hodina impéria“ genezi tradičních myšlenkových zdrojů zahraniční politiky Spojených států, jež formovaly postup

⁴ K sociálním příčinám revoluce srv. Gil C. Alroy, Cole Blasier nebo James O'Connor; in: Bonachea, R., Valdés, N. P. (eds.), *Cuba in Revolution*, New York 1972.

⁵ Paterson, T. G., c. d., s. 4.

⁶ Horowitz, I. L., *One Hundred Years of Ambiguity: US-Cuba Relations in the 20th Century*; in: Horowitz, I. L., Suchlicki, J. (eds.), *Cuban communism 1959-2003*, London 2003, s. 8.

⁷ Tamtéž, s. 3.

⁸ Brogan, H., *The Longman History of the United States of America*, London 1999, s. 602.

⁹ Horowitz, I. L., c. d., s. 3-4.

Washingtonu v jeho geopolitické sféře, a tedy i v případě Kuby. Barša analyzuje tři zdroje americké zahraniční politiky: izolacionismus, realistický intervencionismus (imperialismus)¹⁰ a internacionalismus.¹¹ Podle britského politologa a historika T. G. Ashe, lze říci, že tyto zdroje politického myšlení střídavě doprovázely postup amerických vlád od začátku 19. století až do dnešních dnů.¹²

Abychom lépe porozuměli tomu, proč se kubánské vedení obávalo americké invaze a proč se ostrov změnil na sovětskou základnu, je třeba se zaměřit na základní aspekty předchozího postupu Washingtonu vůči této zemi, jakož i na hlavní příčiny Castrovy revoluce. Dovolím si proto stručně shrnout historii integrace Kuby do geopolitické sféry USA v 19. století, na pozadí dvou zahraničněpolitických myšlenkových zdrojů: izolacionismu a realistického intervencionismu. Poté se budu věnovat přístupu amerických administrativ k vnitropolitickým a k hospodářským problémům Kubánské republiky a následujícímu sblížení Havany a Kremlu na přelomu 50. a 60. let. 20. století.

3.1 Myšlenkové zdroje zahraniční politiky USA v Karibiku

Postoj Spojených států k latinskoamerickým zemím vycházel z tradice politického myšlení, založeném na specifickém chápání severoamerického národa, v němž podle F. Zakarii zaujímali do šedesátých let 20. století privilegované postavení bílí anglosaští protestanti (White Anglo-Saxon Protestants; WASP).¹³ Následné odůvodnění zahraničního směřování Spojených států proto vysvětluje P. Barša prožitou zkušeností odchodu ze starého kontinentu a příchodu do nového,¹⁴ jež byla postupně doprovázena úsilím rozšířit vznikající mocenskou sféru Washingtonu. Tato snaha však měla svá neodmyslitelná specifika, která šla ruku v ruce s povědomím o výjimečnosti a o universalitě amerického politického a hospodářského modelu.¹⁵

¹⁰ „Imperialismus“ je v souvislosti se Spojenými státy definován jako „snaha supervelmoci celkově změnit pravidla dosavadního mezinárodního uspořádání“. Srv. například Ikenberry, G. J., *America's Imperial Ambition*. In: *Foreign Affairs*, 81, 5/2002, s. 44-60.

¹¹ Barša, P., *Hodina impéria; zdroje současné zahraniční politiky USA*, Brno 2003.

¹² T. G. Ash rozlišuje dva základní myšlenkové zdroje zahraniční politiky USA: izolacionismus a expanzionismus. Srv. Ash, T. G., *Svobodný svět*, Praha 2006, s. 79-80.

¹³ Zakaria, F., *Budoucnost svobody*, Praha 2005, s. 295.

¹⁴ Barša, P., c. d., s. 18.

¹⁵ Po vyhlášení samostatnosti se – v souvislosti s hospodářským růstem a se vznikem samostatných politických institucí – dostala do centra pozornosti zahraniční expanze, které zpočátku konkurovaly mocenské ambice evropských států.

První známky velmocenských aspirací Washingtonu se projevíly bezprostředně po ukončení války za nezávislost. V roce 1792 se vyjádřil Thomas Jefferson o amerických zájmech v zahraničí tak, že právo na námořní plavbu a právo na osidlování byly součástí „přirozených práv“ národa. Takto odůvodněná expanzivní zahraniční politika měla v následujícím století umožnit obsazení nových území.¹⁶ V případě Jeffersonovy teze se podle britského historika J. W. Pratta jednalo zejména o „oblasti na jihovýchodě, jež byly původně obsazeny Španělskem: Floridu a Kubu“.¹⁷

V lednu 1811 schválil americký Kongres rezoluci, ve které Spojené státy vyjádřily znepokojení nad velmocenskými ambicemi a postupem Španělska a varovaly je před zásahem na severoamerickém kontinentu. Historik Samuel F. Bemis zmiňuje tři hlavní cíle, jež tato politika sledovala: 1) anexe španělských území; 2) otevření trhů ve španělských koloniích včetně Kubu a 3) vytlačení evropských států z „Nového světa“.¹⁸

V roce 1823 představil britský ministr zahraničí George Canning návrh společné britsko-americké iniciativy, směřující k zadržení expanze evropských velmocí. Politici v Londýně rozuměli zájmům Spojených států, a snažili se nalézt kompromis, který by jim umožnil participovat na politice Washingtonu. Státní tajemník John Quincy Adams však přesvědčil tehdejšího prezidenta Jamese Monroea, aby nepřistoupil na kolektivní smlouvu a místo toho explicitně vyjádřil principy budoucího směřování zahraniční politiky USA v Monreově doktríně (viz dále).¹⁹ Spojené státy daly najevo, že nehodlají tolerovat vměšování do svých záležitostí a jejich představitelé vymezili vlastní geopolitický prostor.

V průběhu 18. a 19. století došlo v USA k posílení pravomocí místní samosprávy a k transformaci hospodářského systému. Úspěch americké revoluce a vytváření prosperující střední třídy doprovázelo přesvědčení o universalitě ekonomického a politického modelu, kterým je možné inspirovat ostatní. Původní idealistické chápání této snahy se nicméně měnilo. Ačkoli Američané na jedné straně vyprodukovali výbušnou podnikatelskou sílu, jež zdůraznila propast mezi Evropou a

¹⁶ Maingot, A. P., c. d., s. 14.

¹⁷ Pratt, J. W., *Expansionist of 1812*, Gloucester 1957, s. 64-66.

¹⁸ Bemis, S. F., *The Latin American Policy of the United States of America*, New York 1943, s. 27.

¹⁹ Bemis, c., d., s. 62.

Amerikou, byl jejich hospodářský rozmach doprovázen územní expanzí, která probíhala na úkor původního obyvatelstva neevropského původu.²⁰

Vytváření federativní struktury, založené na respektu k ústavní listině a k rovným právům, mělo zabránit úpadku do anarchického stavu mocenské rovnováhy, ve kterém se původně nacházely evropské státy. Z výše uvedeného vyplývá, že „přistěhovalectví s povědomím výlučnosti a osidlování s přesvědčením o šíření universálních hodnot vytvořily základ dvou tradičních zdrojů americké zahraniční politiky: izolacionismu a realistického intervencionismu či imperialismu“.²¹ Vyjádřeno slovy Henryho Kissingera: „Stejně jako dnes se i tehdy vedly spory o metodu. Měla by Amerika hlavním cílem zahraniční politiky učinit šíření svých institucí, nebo by se měla spoléhat na sílu příkladu?“²²

3.1.1 Od holubic k jestřábům: izolacionismus

Realistický i idealistický přístup americké zahraničně politické tradice se shodoval v přesvědčení, že politický odkaz Spojených států je nutné střežit. Oba dva koncepty se od sebe lišily v tom, zda má být prioritou prosperující obchod, nebo pluralitní politický systém. Federalisté, v čele s Alexandrem Hamiltonem, prosazovali v kabinetu George Washingtona silnou centrální vládu a probritsky orientovanou zahraniční politiku, ale brzy se proti nim zformovala republikánská opozice s tehdejší prvním státním tajemníkem T. Jeffersonem. Zatímco Hamilton viděl v silné vládě nezbytnou záruku rozvoje státu, pro Jeffersona představovala centralizace a preference obchodu ohrožení individuálních svobod.²³

Jefferson se obával toho, že účast na zahraniční politice poškodí americkou společnost. Dosažení vítězství by v tom případě bylo vykoupeno příliš vysokou cenou, protože by „intervence v hobbesovsky anarchickém světě mezinárodních vztahů podkopala lockovský domácí pořádek“.²⁴ I když si byl Jefferson vědom toho, že zůstat zcela stranou zahraniční politiky je nemožné, jeho snaha se opírala o dosažení co nejmenších ztrát. „Téměř cokoli je lepší než válka a hlavní povinností vlády je zajistit svobodu, spíše než obchod.“²⁵

²⁰ Zakaria, F., c. d., s. 61.

²¹ Barša, P., c. d., s. 17-30.

²² Kissinger, H., *Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, Praha 1999, s. 27.

²³ Mead, W. R., *Special providence. American Foreign Policy and how it changed the world*, New York 2001, s. 177.

²⁴ Tamtéž, s. 185.

²⁵ Tamtéž, s. 199.

George Washington varoval Američany v „Zásadách neutrality“ a v „Dopise na rozloučenou“, aby se nepřipojili k evropským velmocím, avšak nevykloučoval možnost uzavírat dočasná spolenectví.²⁶ Republikáni a federalisté řešili tuto možnost, a lišili se v tom, ke které zemi se přidat. Zatímco Hamilton věřil, že jedinou možností je spojit se s Velkou Británií, Jefferson si kladl otázku, zda by nebylo lepší omezit její moc s pomocí Francie. Během své vlády se sice střídavě zkoušel přiklánět k oběma variantám, ale jeho hlavním cílem bylo nezaplést USA do napoleonských válek. Po jejich ukončení pominulo i období strategické nejistoty, neboť zastánce velmocenského postoje, ministr zahraničí John Quincy Adams, otevřeně formuloval postoj Spojených států k zahraniční politice v doktríně prezidenta Jamese Monroea.

Jedním z následků napoleonských válek a francouzské okupace Španělska a Portugalska byla řada národněosvobozeneckých konfliktů v Latinské Americe. Španělsko „přišlo o celou říši v severní i jižní Americe; zbyly mu jen ostrovy Kuba, Portoriko, a Santo Domingo“²⁷. Evropští panovníci se však pokoušeli obnovit kontinuitu svých monarchií a představitelé americké vlády, v čele s prezidentem Monroem a ministrem obrany W. Calhounem, předpokládali, že se pokusí zasáhnout i na opačné straně Atlantiku. Podnětem k vydání doktríny byla jednání s ruskou vládou o severozápadní pobřeží Spojených států a obavy z rozšíření vlivu Velké Británie v Latinské Americe. Monreova doktrína deklarovala, že se USA nebudou vměšovat do záležitostí „starého světa“, za předpokladu, že evropské velmoci nebudou zasahovat do sféry Washingtonu (obou amerických kontinentů).²⁸

Jak poznamenal Samuel F. Bemis, „Monreova doktrína byla završením emancipační politiky USA na monarchické Evropě.“²⁹ Španělský filosof José Ortega y Gasset viděl v doktríně „unilaterální signál, že se universální světové centrum přesunulo z Evropy do Ameriky“.³⁰ Prohlášení prezidenta Monroea ukázalo, že Američané byli v převážné části 19. století zaujati snahou zajistit si bezpečnost před

²⁶ Barša, P., c. d., s. 20.

²⁷ Tindall, G. B., *Dějiny Spojených států amerických*, Praha 2000, s.189.

²⁸ „1) americká pevnina (...) od této chvíle nebude předmětem kolonizace žádné evropské mocnosti; 2) politický systém evropských mocností se liší od systému Spojených států, které by považovaly jakýkoli pokus rozšířit evropský systém kdekoli na této polokouli za ohrožení míru a naší bezpečnosti; 3) Spojené státy nebudou zasahovat do stávajících evropských kolonií; 4) Spojené státy se nebudou vměšovat do vnitřních záležitostí evropských států a do jejich válek,“ stálo v dokumentu. Srv., Tindall, G. B., c. d., s. 190.

²⁹ Bemis, S. F., c. d., s. 49.

³⁰ Dozer, D. M., *The Monroe Doctrine*, New York 1965, s. 7.

expanzí z Evropy; na druhé straně naznačovalo, že se jejich pozornost obrací i k expanzi v Karibiku.³¹

Tématem zahraniční politiky se posléze stalo rozšiřování platnosti Monroeovy doktríny, která měla ospravedlnit intervenci nejen proti otevřené hrozbě, ale i proti pouhé možnosti ohrožení. V roce 1839 vysvětloval publicista John O'Sullivan zahraniční expanzi na základě tzv. „Manifest destiny“ – zjevného předurčení Spojených států panovat na západní polokouli a „civilizovat“ její obyvatele. Podle S. F. Bemise byla Monreova doktrína a „Manifest destiny“ zaměřeny především na anexi Kuby,³² avšak v následujících letech došlo i k dalším pokusům o rozšíření hranic. V roce 1845 prezident Jackson Polk zdůvodnil připojení Texasu tak, že se „nezávislý Texas nesmí stát spojencem či kolonií nějaké jiné mocnosti, neboť by to ohrozilo bezpečnost Ameriky“.³³

Po ukončení občanské války se spolu s rostoucí průmyslovou výrobou a ekonomickou prosperitou projevíly mocenské ambice Washingtonu v plné míře; Američané hodlali vstoupit do arény světové politiky. Administrativy prezidentů U. Granta a A. Jacksona začaly zjevně hodnotit reálnou možnost anexe Kuby a Dominikánské republiky. Územní expanze měla pokračovat jednak v oblasti Karibiku a tichomořských ostrovů, ale i dále, směrem k východní a jihovýchodní Asii. Za vlády prezidenta W. McKinleyho byla ministrem zahraničí J. Hayem formulována doktrína otevřených dveří, jež umožňovala Spojeným státům vstoupit spolu s evropskými státy na světový, a zejména pak na čínský trh.³⁴

Walter Russel Mead zdůrazňuje, že od 50. let 19. století jacksonovský přístup předurčil další směřování americké zahraniční politiky od „izolacionismu směrem k realismu, jenž byl historicky spojen s bílými protestantskými muži z nižších a středních vrstev (...) [a – J. F.] byl založen na velmi ostrém rozlišení mezi domácí komunitou a temným světem bez její účasti“. Jacksonovci proto žádali, aby Spojené státy byly „ostrážité a dobře ozbrojené; jejich diplomacie energická a bez

³¹ Evropské státy se snahy o vlastní postup na americkém kontinentu v následujících letech přesto nevzdaly; například v roce 1833 Velká Británie anektovala Falklandy-Malvíny Argentině, v roce 1838 se Francie se angažovala ve válce s Mexikem a Velká Británie zabrala Guatemala Belize.

³² Bemis, S. F., c. d., s. 94.

³³ Kissinger, H., c. d., s. 31.

³⁴ V červnu 1900 se skupiny čínských nacionalistů známých jako „boxeři“ postavili proti vměšování západních států do čínských záležitostí. Američané, Britové, Rusové, Němci a Japonci zformovali expediční sbor a povstání rychle potlačili. Politika otevřených dveří kořenila v zájmech amerických obchodníků, kteří chtěli maximálně využít čínských trhů, avšak ty se křížily zejména s ruským a japonským tlakem v Mandžusku.

skrupulí, stejně jako diplomacie kteréhokoli státu“.³⁵ Washington tedy nepotřeboval jednoznačné morální zdůvodnění k expanzi a jeho vedoucí představitelé se mohli zaměřit na španělské kolonie.³⁶

3.1.2 Jestřábi: realistický intervencionismus

V 80. letech 19. století se přední zastávce námořní nadvlády, kapitán Alfred Thayer Mahan, zabýval souvislostí mezi námořními silami a hospodářským blahobytem národů. V roce 1890 vydal knihu „Vliv námořní síly na dějiny v letech 1660-1783“, v níž tvrdil, že ekonomický rozvoj si žádá silnou obchodní flotilu, válečné loďstvo a námořní základny. Nový kurs zahraniční politiky směřoval k vyrovnání se předním evropským velmocím, a tudíž i k získání kolonií. Mahan byl jedním z hlavních zastánců kolonialismu, a tvrdil, že v případě jejich získání je vyloučen „jakýkoli sentiment; je povolen pouze realismus“.³⁷

Nicméně pro A. T. Mahana neměly kolonie prvořadý význam jako zdroje surovin, levné pracovní síly či jako odbytiště zboží. Za předpokladu, že se Spojené státy stanou námořní mocností, spočíval jejich význam v získání co největšího počtu strategických přístavů, sloužících námořnictvu k ochraně zahraničního obchodu. Karibik měl pro Spojené státy podobný význam jako Středozemní moře pro Evropany a Mahan byl přesvědčen, že nejlepší způsob jak dosáhnout geopolitické převahy je jeho kontrola. Američané se měli chovat jako policisté, kteří „kontrolují ohrožené oblasti.“³⁸ V tomto případě však šlo o policisty, „udržující rasový patriotismus“.³⁹

Howard K. Beale považuje za důležité tři momenty, jež stály za intervencionistickým směřováním zahraniční politiky Washingtonu: „1) americký nacionalismus a výlučnost; 2) povědomí o americké morální oprávněnosti a 3) povědomí o americké rasové nadřazenosti, jež sloužily k ospravedlnění

³⁵ Mead, W. R., c. d., s. 246.

³⁶ V roce 1904 Roosevelt prosadil dodatek k Monroeově doktríně, ve kterém formuloval požadavek na vykonávání specifické formy „mezinárodního policejního dozoru“ v zájmových oblastech USA. V souvislosti s výběrem dluhů v Dominikánské republice zde Spojené státy získaly oprávnění ustanovit a kontrolovat výběr celních poplatků ze zahraničního obchodu. O rok později Washington zřídil nad Dominikánskou republikou finanční protektorát a v roce 1906 američtí vojáci provedli intervenci na Kubě. Srv. Kissinger, H., c. d., s. 34.

³⁷ Maingot, P. A., *The United States and the Caribbean*, London 1994, s. 20.

³⁸ Seager, R., *Alfred T. Mahan. The Man and his Letters*, Annapolis 1975, s. 147.

³⁹ Tamtéž, s. 351.

expansionismu.⁴⁰ „Rasa“ však v této souvislosti nebyla chápána jako jednoznačně biologický pojem. Myšlenka „rasové“ nadřazenosti vycházela ze sociálního darwinismu, jenž byl uplatňován v mezinárodní politice – přežití těch nejlepších záviselo na schopnosti civilizovat méně vyspělé národy a úroveň jejich hospodářství závisela na stupni „rasového“ vývoje. „Rasa“ se tak stala ukazatelem individuálních možností a schopností obyvatelstva.⁴¹

Anglosaská „rasa“ se nacházela na nejvyšším stupni pomyslného žebříčku a Latinoameričané spolu s černochoy na jeho spodním okraji: „Chilané byli žebráky, jež neměli potenciál k tomu, aby si vládli sami, Argentinci měli daleko k jakékoli formě loajality (...) a Filipínci byli v dětském stádiu vývoje.“⁴² Poté, co se USA v roce 1898 rozhodly vést válku se Španělskem, projevilo se povědomí o americké výlučnosti v zahraniční politice prezidentů W. McKinleyho a T. Roosevelta.⁴³ Spojené státy se rozhodly jít do boje a hájit práva Kubánců, nicméně výsledkem neměla být jejich nezávislost.⁴⁴

3.2 Cesta ke Castrově revoluci (1898-1959)

3.2.1 Kubánská republika (1898-1952)

Jak jsem již uvedl, diskuse o připojení Kuby probíhaly ve Spojených státech od začátku 19. století. Strategický význam ostrova spočíval v kontrole Mexického zálivu a podle L. Schoulitze hovořil o její přímé anexi jako první T. Jefferson. Americký prezident v roce 1807 napsal svému státnímu tajemníku, J. Madisonovi, že pokud by hrozila válka s Velkou Británií, preferuje zahájit boj i se Španělskem, protože by to Washingtonu „umožnilo připojit Mexiko a pravděpodobně i Kubu jako součásti konfederace“.⁴⁵

Ve 30. letech prosazoval zábor ostrova John Quincy Adams, ale až poté, co opadne vliv Velké Británie. Do té doby si mělo Španělsko „udržet nadvládu, aby (...) Kuba mohla spadnout Spojeným státům do náruče podle zákonů politické

⁴⁰ Beale, H. K., *Theodore Roosevelt and the Rise of America to World Power*, New York 1965, s. 39.

⁴¹ Barša, P., c. d., s. 24.

⁴² Maingot, P., A., c. d., s. 22.

⁴³ V roce 1880 hovořil státní sekretář J. G. Blaine o expanzivní politice při hledání nových zahraničních trhů: „Pokud chceme, aby Latinská Amerika a její obchodní potenciál patřily nám, nesmíme jen nečinně přihlížet a podporovat její příklon k cizím mocnostem. Srv. Maingot, P., A., c. d., s. 17.

⁴⁴ Barša, P., c. d., s. 23.

⁴⁵ Schoultz, L., *Beneath the United States: A history of U.S. policy toward Latin America*, Cambridge 1998, s. 48.

gravitace“.⁴⁶ Adams nechtěl zasáhnout, dokud nedojde k oslabení vojenského potenciálu evropských států v Karibiku. Otázka se znovu objevila v roce 1848, kdy prezident Jackson Polk hodlal ostrov koupit od Španělska za 100 milionů dolarů, ale byl odmítnut.⁴⁷

Za vlády prezidentů Zachary Taylora (1849-1850) a Millarda Filmorea (1850-1853) bylo rozhodnuto, že „Spojené státy za žádných okolností nepřipustí, aby ostrov přešel pod kontrolu jakékoli jiné velmoci“.⁴⁸ Příležitost k zásahu přišla na konci století.⁴⁹ V roce 1893 se ve Španělsku ujala vlády liberální strana, jež přišla s nabídkou omezené autonomie pro Kubu. Její představitelé ale záhy odstoupili; očekávání Kubánců se nenaplnila, a na ostrově vypuklo do té doby největší povstání, které od února 1895 přerostlo ve válku za nezávislost.⁵⁰

Důvody, kvůli kterým se USA s konečnou platností rozhodly vstoupit do občanské války na Kubě jsou podle L. A. Péreze založeny na zmíněném předpokladu „zabránit možnému transferu kubánské suverenity zásahem třetí strany“, avšak „skutečnost, že politická strategie byla úzce spjata s povědomím o americké výjimečnosti vysvětluje tehdejší negativní postoj značného počtu kubánského obyvatelstva k USA“.⁵¹

Dne 11. dubna 1898 přednesl prezident McKinley v Kongresu žádost o vstup Washingtonu do války, zakládající se na třech principech: (1) udržení pořádku, (2) ochrana amerického majetku a občanů na ostrově a (3) vážné ohrožení amerického obchodu. Tu zapříčinila rostoucí destrukce, neboť revoluční hnutí bylo primárně zaměřeno proti bohatým pozemkovým vlastníkům a cukrovým a tabákovým

⁴⁶ Chomsky, N., *Perspektivy moci*, Praha 1998, s. 122.

⁴⁷ Spojené státy usilovaly o získání opěrných bodů v Karibiku, především v souvislosti s možností vojenského zásahu na Yucatanu.

⁴⁸ Schoultz, L., c. d., s. 50-51.

⁴⁹ Od 80. let 19. století Španělé začali na Kubě omezovat obchod a stanovili kvóty na dovoz amerického zboží, čímž Spojeným státům působili značné ztráty. Snaha o anexi Kuby se proto stala ještě více aktuální.

⁵⁰ Boje se účastnil i pozdější kubánský národní hrdina J. Martí, ale byl hned na začátku války zabit. Tento muž, původně právník a básník, vydával ilegální noviny a po povstání proti španělské nadvládě byl roku 1879 zatčen, vězněn a deportován do Madridu. Na sklonku osmdesátých let se – především díky jazykové výbavě – stal konzulárním zástupcem Španělska v Uruguay a v USA. Po celý život zastával názor, že Kuba, jakož i celá Latinská Amerika potřebuje domácí, nikoli importované hodnoty a instituce. Požadoval proto její národní sebeurčení, začal se stýkat s emigranty a založil Revoluční stranu, v jejímž programu požadoval úplnou nezávislost. Pro další generace Kubánců se stal vzorem a vedoucí političtí představitelé na ostrově – včetně Batisty a Castra – jeho odkaz neustále připomínali.

⁵¹ Pérez, L. A., *Cuba and the United States. Ties of Singular Intimacy*, London 1990, s. 97.

plantážím, představujícím páteř kubánské ekonomiky i obchodu se Spojenými státy.⁵²

Po potopení křižníku Maine v havanském přístavu byli Španělé v krátké době poraženi, Kuba se stala republikou a Washington si na ostrově ponechal vojenský kontingent o síle 26 000 mužů. V roce 1900 měly na Kubě proběhnout parlamentní volby a připravovala se nová ústava. Američtí představitelé při tom řešili otázku, nakolik bude nutné poskytnout ostrovu samostatnost. Většina z nich se přiklonila k názoru ponechat Kubě omezenou autonomii, nikoli úplnou nezávislost. Dne 29. července 1898 stálo v listu *The New York Times*: „Pokud zachráníme Kubu, musíme si ji udržet. Pokud se stáhneme, vystavíme ji vládě teroru, rebeliím a vraždění.“⁵³

Kubánská nezávislost by podle amerických představitelů vedla k politické nestabilitě a ještě před začátkem intervence prohlásil W. H. Calhoun, že „vlastníci plantáží a místní obchodníci budou moci brzy s povděkem kvitovat důsledky americké intervence.“⁵⁴ Podle americké politické reprezentace Kubánci nebyli připraveni sami převzít vládu, přičemž rozhodujícím katalyzátorem ve střetu koncepcí omezené autonomie a nezávislosti se staly výsledky parlamentních voleb. V nich zvítězili bývalí liberální příslušníci revolučního hnutí Cuba Libre, sdružení ve volební koalici Independista, a nikoli zástupci loajálních majitelů plantáží, jak si přáli ve Washingtonu.

Američtí politici dospěli k závěru, že „cesta, kterou si Kubánci zvolili, potvrzuje jejich nezpůsobilost k samostatné vládě“.⁵⁵ Spojené státy udržovaly vojenskou přítomnost na ostrově a nehodlaly přihlížet „neschopnosti starých koloniálních elit získat nad ostrovem politickou kontrolu.“⁵⁶ Ministr války E. Root proto naléhal na kongresmany a senátory, aby se chopili iniciativy. Výsledkem bylo přijetí tzv. Plattova dodatku⁵⁷ ke kubánské ústavě v březnu 1901, díky kterému

⁵² Maingot, P. A., c. d., s. 23-24.

⁵³ Pérez, L. A., c. d., s. 99.

⁵⁴ Tamtéž, s. 84.

⁵⁵ Tamtéž, s. 104.

⁵⁶ Tamtéž, s. 106.

⁵⁷ V dodatku stálo: „Prezident USA je oprávněn přenechat vládu na Kubě vlastnímu lidu ihned, jakmile bude ustavena vláda pod takovou ústavou, která definuje podstatu budoucích vztahů Spojených států a Kuby na základě následujícího: (...) III. Vláda na Kubě souhlasí, že Spojené státy mohou uplatňovat právo na intervenci za účelem ochrany a zachování kubánské nezávislosti; udržení vlády, která bude vhodná pro ochranu životů, majetku a individuální svobody a obchodu.“ Srv. Holden, R., Zolov, E. (eds.), *Latin America and the United States. A documentary history*, Oxford 2000, s. 82.

Spojené státy získaly oprávnění podniknout vojenskou intervenci do Havany. Sedmý paragraf tohoto dokumentu garantoval ustavení vojenské základny Guantánamo a americký prezident mohl nad ostrovem vyhlásit protektorát.⁵⁸ Jak uvádí L. Schoultz, „dodatek měl posílit pozici Washingtonu, kdyby se situace vyvíjela v neprospěch USA; hegemonie tak byla úředně potvrzena“.⁵⁹

I. L. Horowitz poukazuje na to, že „čtyřleté interregnum v letech 1898-1902 [tj.období vlády amerického guvernéra L. Wooda – J. F.] ukázalo jednoduchou skutečnost: opravdové osvobození, a ještě méně demokracie, mohou být ‚předány‘; tedy jistě ne za pomoci ozbrojených sil a okupace.“⁶⁰ Teprve od roku 1902 se Kubánci pokoušeli definovat jako nezávislý národ. Historici B. Keen a M. Wasserman si všimli souvislostí ve způsobu vedení války v roce 1898 a jejich důsledků: „Američtí velitelé zcela vyloučili z rozhodování a z mírových jednání jejich kubánské protějšky. (...) Toto vyloučení vrhlo stín na kubánsko americké vztahy po následujících šedesát let.“⁶¹

Po ukončení vojenské správy se vlády na ostrově ujal první kubánský prezident, bývalý emigrant z USA, Tomás Estrada Palma. K moci se dostala konzervativní Republikánská strana, jež manipulovala volby a nemínila připustit k podílu na výkonu moci opozici. Příznivci Liberální strany proto v roce 1906 podnikli „pochod na Havanu“. Spojené státy však zasáhly silou, a obnovily vojenskou kontrolu nad ostrovem, jež trvala další tři roky. Vlády v Havaně se poté ujali opět Kubánci.

Britský historik a publicista Richard Gott si v „Nových dějinách Kuby“ klade otázku, která složka společnosti měla v první polovině 20. století na ostrově rozhodující vliv. Republika se podle něj stala od samého počátku záležitostí bývalých koloniálních majitelů plantáží (Hacendados) a osadníků ze Španělska. Situace na Kubě byla totiž specifická tím, že po prohrané válce za nezávislost nedošlo k hromadnému návratu Španělů do Evropy, nýbrž k jejich dalšímu přistěhovalectví.⁶²

Richard Gott dále zdůrazňuje, že „v prvních třiceti letech 20. století přišlo na Kubu víc Španělů, než v předchozích čtyřech stoletích; (...) Kuba zůstala

⁵⁸ Holden, R., Zolov, E. (eds.), c. d., Oxford 2000, s. 81.

⁵⁹ Schoultz, L., c. d., s. 151.

⁶⁰ Horowitz, I. L., c. d., s. 4.

⁶¹ Keen, B., Wasserman, M., *A short History of Latin America*, Boston 1984, s. 409.

⁶² Gott, R., *Cuba. A New History*, Yale 2005, s. 117-118.

společností, kde měli hlavní slovo bílí osadníci, podobně jako tomu bylo v Africe.⁶³ Lze říci, že jedním z hlavních problémů kubánské republiky byla malá schopnost vyrovnat se s koloniální minulostí; tomu nasvědčovalo i to, že zde byla „udržována segregacionistická legislativa“.⁶⁴ Musíme vzít v úvahu, že zatímco podle sčítání obyvatelstva z roku 1899 bylo na Kubě zhruba 20 % bělochů, v následujících letech jejich počet rapidně přibýval – ve 30. letech již dosáhl čísla přesahující 60 % populace.⁶⁵ S ohledem na hospodářskou situaci a předchozí existenci otroctví se tedy jedním z nejspornějších bodů stal vztah bílé většiny k barevnému obyvatelstvu.

Pro černošské veterány z války za nezávislost, i pro jejich potomky, byl návrat Španělů spolu s konzervativními kubánskými politiky jasným znamením: „Válka sloužila americkým zájmům, a cíl sociální revoluce byl popřen Spojenými státy, jež zemi uvrhly do nové formy závislosti.“⁶⁶ V květnu 1912 uskutečnili Afrokubánci protestní pochod, kterým chtěli upozornit na to, že jsou jejich práva porušována; Washington ale proti nim nasadil námořní pěchotu. Problém rasismu se ani v následujících letech existence Kubánské republiky vyřešit nepodařilo, ačkoli zde černoši tvořili zhruba třetinu populace.⁶⁷

Americký historik T. M. Leonard zdůrazňuje ve své práci „Castro and the Cuban Revolution“, že „kubánská politika zůstala privilegium bílých postkoloniálních elit“.⁶⁸ Kontrola nejvyšších postů skýtala příležitost pro „vydávání licencí a povolení, pro jmenování úřednictva a pro uzavírání smluv“.⁶⁹ Bylo to především „sebeobohacování, nikoli služba veřejnosti, jež charakterizovalo kubánskou vládu na všech stupních“.⁷⁰ Sociální nestabilita a korupce pak rapidně narůstaly v období ekonomických krizí.

A. Kapcia si klade otázku, jaké myšlenkové směry formovaly kubánskou politickou scénu před nástupem Castra. Od začátku 20. století podle něj můžeme

⁶³ Gott, R., c. d., s. 118-119.

⁶⁴ Tamtéž, s. 119.

⁶⁵ Kapcia, A., *Cuba. Island of dreams*, Oxford 2000, s. 63.

⁶⁶ Kapcia, A., c. d., s. 59.

⁶⁷ Dominguez, J., *Cuba: Order and Revolution*, Cambridge 1978, s. 49.

⁶⁸ Skutečnost, že většina afrokubánců vykonávala podřadnou práci za minimální mzdu, zbavovalo tuto skupinu obyvatelstva příležitosti vytvořit fungující střední třídu. Rosalie Schwarz o tom píše: „Jestliže většina barevné populace neměla práci, pak ani afrokubánský obchod neměl odbytu. Pokud byli černoši schopni produkce, závisel jejich zisk na dobré vůli dominující bílé komunity.“ Srv. Schwarz, R., *Cuba's roaming Twenties. Race Consciousness and the Column „Ideales de una Raza“*; in: Brock, L., Castañeda, D. F. (eds.), *Between race and Empire. African-Americans and Cubans before the Cuban Revolution*, Philadelphia 1998.

⁶⁹ Leonard, T. M., *Castro and the Cuban Revolution*, London, 1999, s. 24.

⁷⁰ Tamtéž, s. 25.

hovořit o třech „Kubách“. Každá reprezentovala specifický názorový proud, ze kterého se později vyprofilovaly politické strany a hnutí. První částí této struktury byla tzv. „Cubanía neoanexionista“, podporující oficiální realistickou politiku ekonomické a politické provázanosti s USA. Druhou představovala „Cubanía cultural“, zdůrazňující kulturní vazby na Evropu, avšak v novém kontextu kubánských reálií. Její vyhraněnou částí byla „Cuba Contemporánea“, poukazující na ztrátu národních hodnot a usilující o vyvázání se z kulturního vlivu Washingtonu.⁷¹

Mezi těmito dvěma proudy existovala nacionalisticky orientovaná „Cubanía rebelde“, jež reprezentovala nejradičálnější politické skupiny. Podle A. Kapcii se její příznivci soustředili zejména v odborech, na venkově, mezi africkými Kubánci, studenty a v řadách Liberální strany.⁷² Jejich požadavky směřovaly k pozemkové reformě, k nezávislosti na USA a k vypořádání se s pozůstatky kolonialismu. Proč se třetí „Cubanía“ do budoucna ukázala jako rozhodující?

* * *

Roku 1924 byl do prezidentského úřadu zvolen Gerardo Machado. Ačkoli se původně považoval za liberála, vládl autoritářským způsobem, zavedl kontrolu politických stran a opřel svou moc o armádu. Proti Machadovi vypukla řada povstání a vzpour, avšak tyto pokusy byly rychle potlačeny. V této době se začal objevovat i dopad ruské revoluce: formovaly se levicové strany a hnutí, které měly v budoucnu pro Castrovo revoluci klíčový význam. Proudů názorově spřízněných socialistů, komunistů a anarchistů se v roce 1925 sjednotily a založily Ústřední dělnickou organizaci (Confederación Nacional Obrera Cubana) a socialisté, kterým imponoval Leninův převrat založili v témže roce Komunistickou stranu Kuby.⁷³

Ve druhé polovině 20. let se na Kubě rovněž formovaly tajné organizace a studentské spolky, jejichž původním cílem bylo svrhnout Machada. Těmi nejznámějšími byly Studentské direktorium, ve kterém působil i pozdější Castrův ministr zahraničí Raúl Roa, nebo radikálně pravicový spolek ABC, sympatizující s italským fašismem.⁷³ Ekonomická provázanost se Spojenými státy vyvolala rychlý hospodářský růst a vedla k utlumení kubánských požadavků na úplnou nezávislost. V období hospodářských krizí však docházelo k opačnému efektu a vliv těchto

⁷¹ Kapcia, A., c. d., s. 64.

⁷² Tamtéž, s. 65.

⁷³ Gott, R., c. d., s. 173.

⁷³ Pérez, L., A., c. d., s. 181-186.

organizací narůstal. Kolaps hospodářství proto podpořil nacionální sentiment, radikalizaci a zejména antiamerikanismus.

Ke konci první světové války stoupla na světových trzích pětinasobně cena cukru, což zajistilo zisk majitelům farem, ale v roce 1920 zasáhla Kubu ekonomická recese. Obzvláště nejchudší část obyvatelstva pocítila její důsledky velmi tvrdě, neboť se zhroutil celý bankovní systém a Spojené státy musely sanovat kubánské hospodářství. V této době se Havana stala „v plné míře producentem, od kterého USA získaly díky půjčce ochranu investic a vlastnických práv“.⁷⁴

Po mírném zlepšení následoval v roce 1929 krach na burze a na ostrově se zhroutil sociální sféra, což vedlo k ještě větší nestabilitě.⁷⁵ Došlo ke snížení mezd a k nárůstu nezaměstnanosti. „Přibližně 250 000 živelů rodin, reprezentujících asi jeden milion lidí, z celkového počtu 3, 9 milionu obyvatel se ocitlo bez práce. Platy v zemědělství klesly o 75% z úrovně z roku 1928 a v cukrovánském průmyslu se pohybovaly okolo dvaceti centů za dvanáctihodinový pracovní den.“⁷⁶

Havana byla závislá na exportu cukru do USA. Zatímco v roce 1902 bylo 41% produkce továren na zpracování cukrové třtiny pod kontrolou Američanů, v druhé polovině dvacátých let to bylo již 63 % produkce.⁷⁷ Firmy ze Spojených států měly rozhodující význam v dopravě i v těžebním, v elektrárenském a v ropném průmyslu. Během hospodářských krizí – v důsledku vysokého stupně vzájemné provázanosti – docházelo k nárůstu odpůrců amerického vlivu na kubánské hospodářství. Díky ekonomické krizi se země nacházela na pokraji občanské války. Kubánská armáda sesadila Machada, ale jeho nástupce, Carlos Manuel Céspedes, nedokázal získat politickou kontrolu. Radikálně orientovaní studenti a zástupci středních vrstev vytvořili opoziční Revoluční direktorium a začali organizovat stávkový, zabírat továrny a cukrové plantáže. Do hry se vložila armáda a 4. září 1933 svrhla Céspedes při tzv. „převratu seržantů“. Po dohodě se zástupci direktoria byl do čela státu vybrán profesor z Havanské university, Ramón Grau San Martín, jenž slíbil provést zásadní reformy.

⁷⁴ Krize měla několik bezprostředních efektů, z nichž nejmarkantnějším byla zvýšená závislost na USA. Pro ilustraci, zatímco v roce 1916 na ostrově existovalo 122 kubánských bank a 26 amerických, v roce 1925 se tento poměr obrátil. Na Kubě bylo toho roku 67 kubánských a 93 amerických bank. V letech 1913-1928 se podíl amerického kapitálu zvýšil o 536 % na 1,5 miliardy dolarů. Srv. Kaptcia, A., c. d., s. 67.

⁷⁵ Leonard, T., M., c. d., s. 27.

⁷⁶ Pérez, L., A., c. d., s. 182.

⁷⁷ Tamtéž, s. 122.

Když Grau Martín nastoupil k moci, většina zaměstnanců požadovala zvýšení mezd a sociálních výdajů. Nová vláda se proto rozhodla provést několik radikálních kroků: vyvlastnit některé americké cukrové plantáže, přerozdělit půdu bezzemkům a zavést osmihodinový pracovní den.⁷⁸ Grau Martín však vydržel v úřadu pouhé čtyři měsíce. Byl sesazen jiným účastníkem „převratu seržantů“, Fulgenciem Batistou y Zaldívarem, jenž zastával funkci velitele kubánské armády. Batista držel moc v rukou od roku 1934, ale oficiálně se stal prezidentem až od roku 1940. Toho roku zvítězil ve volbách a vyhlásil novou ústavu s příslibem pozemkové reformy. Jak ještě uvidíme, provedení reformy bude hrát důležitou úlohu v období Castrovy revoluce.

Batistova vláda bývá předmětem oprávněné kritiky. Za jeho éry se kubánská politika „v ještě větší míře vrátila ke korupci a k nepotismu, jež charakterizovaly i předchozí období“.⁷⁹ Batista selhal ve vytvoření silné politické základny a potýkal se s rozsáhlou opozicí, jejíž nejvýznamnější část se v roce 1934 sjednotila v Autentickou kubánskou revoluční stranu (Partido Revolucionario Cubano-Auténtico). Její vůdce, bývalý prezident J. G. San Martín, odmítal do svých řad přijmout komunisty. Tohoto aspektu – s ohledem na nadcházející události paradoxně – využil Batista a za příslib podpory pro svou vládu zaručil komunistické straně toleranci. V roce 1943 dokonce došlo ke vstupu dvou ministrů za PSP do vlády.⁸⁰

Je třeba zmínit, že v prvním období Batistovy vlády, tj. do roku 1944, došlo k zavedení osmihodinové pracovní doby, státem garantované dovolené a sociálního pojištění. Kubánská ekonomika si nevedla špatně a makroekonomické ukazatele ji řadily k první čtvrtině mezi latinskoamerickými státy. Na ostrově došlo i k do té doby největšímu rozvoji vzdělání, k výstavbě silnic a k zavedení elektrifikace.⁸¹ Na druhé straně nedošlo k realizaci pozemkové reformy, a téměř polovinu kubánského obyvatelstva tvořili lidé, kteří byli po většinu roku bez stálého zaměstnání.

Souběžně s vojenským převratem došlo i ke změnám v zahraničí. V roce 1933 byl zrušen Plattův dodatek a Franklin D. Roosevelt prohlásil: „Spojené státy uznávají, že teritoria národů, nacházející se na západní polokouli nebudou cílem

⁷⁸ Williamson, E., c. d., s. 442.

⁷⁹ Leonard, T. M., c. d., s. 5.

⁸⁰ V lednu 1943 se komunistická strana přejmenovala na Lidovou socialistickou stranu – *Popular socialist party*. Její členové, Juan Marinello a Carlos Rafael Rodríguez, se stali ministry bez portfeje. Srv. Gellman, I. F., *Roosevelt and Batista: Good Neighbor Diplomacy in Cuba 1933-1945*, Albuquerque, New Mexico 1973, s. 200.

⁸¹ Gott, R., c. d., s. 144.

vojenské okupace“.⁸² Americký prezident vyhlásil téhož roku Politiku dobrého sousedství s Latinskou Amerikou, což pro Kubánce signalizovalo změnu amerického postupu; Lze říci, že Rooseveltův přístup se projevil odklonem od intervencionismu.⁸³ V roce 1936 Washington uzavřel smlouvu s Panamou, v níž se zřekl použití síly a stáhl vojáky z Haiti. USA během druhé světové války spolupracovaly s většinou latinskoamerických států, od kterých kupovaly strategické suroviny.⁸⁴

V případě Kuby došlo k enormnímu zvýšení odběru cukrové melasy, potřebné pro výrobu syntetické gumy; Washington vykupoval maximum produkce této suroviny, a zároveň navýšil její dovozní cenu. Podle Irwina F. Gellmana, autora práce o politice F. D. Roosevelta vůči Havaně, byla v letech 1941-1945 sklizeň na ostrově největší a toto období znamenalo pro Kubánce ekonomický boom.⁸⁵ Poválečná recese na světových trzích však přinesla nové komplikace.

Po ukončení války se Kuba dostala do dalšího období ekonomické, a tudíž i politické nestability. Batistu vystřídal v úřadu nejprve J. Grau San Martín (1944-1948), a posléze Carlos Prío Socarrás (1948-1952). Za vlády San Martína vznikla v řadách Autentické strany opozice, jež se zformovala v Ortodoxní revoluční stranu (Partido Revolucionario Ortodoxo) v čele s Eduardem Chibásem. Soccarásův režim se vyznačoval do té doby největší represivitou; za jeho vlády se v roce 1951 v přímém rádiovém přenosu demonstrativně zastřelil kritik režimu a vůdce ortodoxní strany Chibás.⁸⁶

⁸² Kryzaneck, M. J., *US-Latin American Relations*, New York 1985, s. 42.

⁸³ Po vypuknutí druhé světové války se Spojené státy obávaly expanze Německa v Latinské Americe. F. D. Roosevelt se proto rozhodl k vytvoření regionálního obranného svazku amerických států. V červenci 1940 předložila demokratická administrativa na konferenci v Havaně rezoluci, která se stavěla proti transferu amerických kolonií, stanovila zásady kolektivní obrany a požadovala budování amerických vojenských základů na subkontinentu. Zejména třetí bod se setkal s vlnou odporu, nicméně do roku 1941 s ním (kromě Argentiny) všechny latinskoamerické státy souhlasily; Washington na oplátku sanoval řadu nestabilních ekonomik. Odmítavé stanovisko sousedů ale nebylo vždy respektováno: v roce 1941 Spojené státy podpořily svržení panamského prezidenta Ariase. Srv. Nálevka, V., *Druhá světová válka*, Praha 2003, s. 98-102.

⁸⁴ Na Kubě se za druhé světové války zlepšil zejména export cukru. Fulgencio Batista uzavřel nové obchodní smlouvy a obdržel řadu půjček z USA. V letech 1940-1944 se produkce cukru zvýšila z 2,7 milionu tun na 4,2 milionu. V roce 1941 obě země uzavřely dohodu, podle které Kuba obdržela množství amerických plavidel, za to, že poskytla Američanům svá přístaviště a vojenská zařízení. Srv. Pérez, L. M., c. d., s. 204-205.

⁸⁵ Gellman, I. F., *Roosevelt and Batista: Good Neighbor Diplomacy in Cuba 1933-1945*, Albuquerque, New Mexico 1973, s. 203-204.

⁸⁶ Autoři se shodují na extrémně korupčním a represivním charakteru vlády Pría Soccaráse, který se potýkal i s ozbrojenými rebely. V roce 1947 se kvůli nadcházejícím prezidentským volbám od Autentické strany oddělilo ortodoxní křídlo v čele s Chibásem, jenž byl na počátku padesátých let velmi populární. V letech 1947-1952 se země nacházela ve stále hlubší politické a ekonomické krizi.

Podle autora objemných kubánských dějin, H. Thomase, byl „politický systém na ostrově od roku 1952 odsouzen k smrti“.⁸⁷ Prezident Socarrás byl v téže roce svržen armádním převratem a do čela státu se dostal opět F. Batista. Hospodářské problémy se nepodařilo vyřešit a vláda se stále vyznačovala potlačováním opozice. V následujících letech ale do vnitropolitické scény zasáhla radikální síla, která ji měla zcela ovládnout. Jedním ze skalních příznivců Ortodoxní strany byl totiž v době Chibásovy sebevraždy i pětadvacetiletý právník Fidel Castro Ruz.⁸⁸

3.2.2 Druhá vláda Fulgentia Batisty (1952-1958)

Postup Spojených států k Latinské Americe, jakož i k Havaně se ve druhé polovině 20. století měnil. Zatímco Harry Truman v roce 1947 garantoval založením Organizace amerických států pro latinskoamerické země určité záruky suverenity⁸⁹, za vlády Dwighta D. Eisenhowera se Washington znovu přiklonil k intervencionismu. Kubánská revoluce však přišla v období, jež předznamenalo zbourání velmocenských autorit ve třetím světě, a stala se tak součástí fenoménu, který charakterizovala redistribuce moci ve prospěch národněosvobozeneckých hnutí.

Po ukončení druhé světové války postihla subkontinent hospodářská krize a Spojené státy „projevily nedostatek zájmu o ekonomické a politické aspirace v

Eduardo Chibás se rozhodl upozornit na stávající poměry drsným způsobem, neboť se v průběhu jednoho ze svých pravidelných rádiových pořadů zastřelil. Thomas, H., *Cuba: the Pursuit of Freedom*, London 1971, s. 759-786.

⁸⁷ Thomas, H., c. d., London 1971, s. 789.

⁸⁸ Fidel Castro byl synem španělského emigranta a prosperujícího velkostatkáře z provincie Oriente. Narodil se 13. srpna 1926, chodil nejprve do jezuitské školy a po maturitě začal studovat práva na Havanské universitě. Během studií se zapojil do šarvátek mezi politicky zneprátenými universitními gangy. Po promoci se přidal k Ortodoxní straně E. Chibáse, za kterou měl v roce 1952 kandidovat do parlamentu. Srv. Quirk, R. E., *Fidel Castro*, London 1993, s. 3-45.

⁸⁹ Princip kolektivní bezpečnosti amerického kontinentu byl projednáván již roku 1933 na konferenci v Montevideu, roku 1936 v Buenos Aires a roku 1945 v Mexiko City. Pakt z roku 1945 deklaroval, že „jakýkoli útok proti integritě amerického území (...) bude shledán jako útok proti všem státům“. V roce 1947 Američané podepsali v Riu de Janeiru dohodu o vzájemné spolupráci a o zajištění kolektivní bezpečnosti se státy latinskoamerického subkontinentu. O rok později došlo v kolumbijské Bogotě k ustavení Organizace amerických států (OAS), jejíž charta deklarovala suverenitu všech členských zemí. „Žádný stát či skupina států nemá právo přímo či nepřímo zasahovat z jakéhokoli důvodu do záležitostí dalšího státu. Území států je nedotknutelné a nemůže se stát předmětem vojenské okupace či užití síly,“ stálo v chartě. Geopolitické vymezení OAS však za určitých podmínek nevyklučovalo provedení intervence a hospodářská pomoc signatářským zemím měla pocházet pouze ze soukromých zdrojů. Článek 6 charty OAS však stanovil podmínky k takové akci: „Pokud bude integrity teritoria jakéhokoli amerického státu ohrožena agresí, jež nemusí znamenat přímý vojenský útok, kontinentálním či mezikontinentálním konfliktem nebo jakoukoli jinou skutečností, která by ohrožovala mír Spojených států. Konzultační orgán OAS se v takovém případě sejde co nejdříve a dohodne se na nezbytných opatřeních.“ Srv. Maingot, R., c. d., s. 91-92.

regionu“, neboť se – byť nikoli nelogicky – orientovaly na podporu hospodářského rozvoje západní Evropy a jihovýchodní Asie.⁹⁰ V Latinské Americe nicméně docházelo „k nárůstu demokratizačních hnutí, na které politici ve Washingtonu reagovali podporou vojenských režimů za účelem udržení stability“.⁹¹ Jak argumentoval historik Keith Brewster, začátek studené války znamenal podporu vlád, o nichž byli představitelé USA přesvědčeni, že jsou schopné udržet status quo v případě potenciální komunistické hrozby, ale bez ohledu na jejich represivní charakter.⁹²

Po převratu v roce 1952 Batista okamžitě ubezpečil Washington, že bude na Kubě chránit zájmy Spojených států. Americký velvyslanec E. T. Smith po několikadenním jednání s kubánským vládcem oznámil, že „nové vedení je v případě nutnosti ochotné uspořádat nové volby, aby ukázalo, že má podporu armády, obchodníků a odborů a bude chránit americký kapitál“.⁹⁷ Státní tajemník Dean Acheson přesvědčil Trumana, že by mělo dojít k uznání vlády a k odmítnutí požadavků Soccarásových přívrženců. Washington tak nakonec „potvrdil výsledek převratu za ujištění o Batistově loajalitě“.⁹⁸

Američtí politici v roce 1954 pomohli vytvořit v Havaně Kancelář proti komunistickým aktivitám.⁹⁹ Téhož roku došlo v Guatemale ke svržení levicového prezidenta Jakoba Arbnze za podpory CIA a po dohodě se šéfem zpravodajské agentury, Allenem Dullesem, vydal Batista „antikomunistický dekret, na jehož základě chtěl vyjádřit solidaritu s americkou intervencí proti Arbenzovu režimu“.¹⁰⁰ Ačkoli se tedy kubánský prezident v prvním volebním období o komunisty opíral, nyní je učinil součástí disentu.

⁹⁰ Gil, F. G., *The Kennedy-Johnson Years*. In: Martz, J. D. (eds.), *United States Policy in Latin America: A Quarter Century of Crisis and Challenge 1961-1986*, The University of Nebraska 1989, s. 5.

⁹¹ Gil, F. G., c. d., s. 6.

⁹² Spojené státy například dodávaly zbraně a finanční pomoc režimům Alfreda Stroessnera v Paraguay, Fulgencia Batisty na Kubě, Anastasia Somozy v Nikaraguy a Manuela Odríy v Peru. Washington navíc po roce 1945 poskytl Latinské Americe jen 2% hospodářské pomoci v porovnání s objemem financí, které byly poskytnuty na poválečnou obnovu Evropa a Asie. Citováno na základě přednášky Brewster, K., *The History of the Americas*, University of Newcastle upon Tyne, 28. 11. 2006.

⁹⁷ Benjamin, J. R., *The United States and the Origins of the Cuban Revolution*, Princeton 1990, s. 121.

⁹⁸ V březnu 1952 Batista jednal s americkými představiteli o budoucím směřování své politiky. Nejprve jednal s velvyslancem E. T. Smithem; krátce na to dostal ujištění od zástupců společnosti *United Steel Co.*, o tom, že američtí obchodníci hodnotí převrat pozitivně a budou Batistu podporovat ve všem, co bude potřebovat. Srv. Thomas, H., c. d., s. 790.

⁹⁹ Maingot, A. P., c. d., s. 100-101.

¹⁰⁰ Thomas, H., c. d., s. 855.

Jak napsal A. P. Maingot, „bylo příliš unáhlené očekávat, že citlivé otázky, týkající se historického sentimentu a nacionalistických pohnutek zmizí v kontextu studené války kamsi do ztracena, neboť nikdo z vedoucích amerických ani z kubánských představitelů tehdy správně nepochopil nacionalistický charakter levicových sil v Latinské Americe“.¹⁰¹ Když se Batista chopil moci, prohlásil, že chce pokračovat v kubánské cestě k nezávislosti, demokracii a k ekonomickému rozvoji.¹⁰² Strach z komunistické infiltrace však vedl k větší nestabilitě, protože „Američané začali ukvapeně hledat komunisty mezi kubánskými nacionalisty“.¹⁰³

H. Thomas zdůrazňuje, že novou vládu charakterizoval především oportunistus s totalitními rysy: „Batista deklaroval, že zachová loajalitu k ústavě z roku 1940, ale zrušil ústavní záruky jako právo na stávkou. V dubnu 1952 proklamoval novou sbírku 275 ústavních zákonů. (...) Právo na svobodu projevu, právo sdružovat se a svoboda tisku byly automaticky zrušeny. Došlo sice k vyhlášení nových voleb, ale až na listopad 1953, kdy byla omezena činnost politických stran.“¹⁰⁴

N. Valdés a R. Bonachea uvádějí, že na Kubě odjakživa existovala revoluční tradice: „Tato tradice vykazovala rysy nacionalismu a antiimperialismu, postrádala společnou ideologii, ale byla nasměrována k akci proti USA.“¹⁰⁵ Radikální političtí aktivisté toho dokázali využít tak, že se dovolávali negativních příkladů z historie a Kubánci na to v této době slyšeli. Na sklonku padesátých let odpověděl kubánský mladík, jenž vyrůstal v USA na otázku časopisu *Time*, proč Američané málo rozumí Kubáncům: „Je to proto, že jsou natolik přesvědčeni o vlastní nadřazenosti, že o nás nemusí nic vědět.“¹⁰⁶

H. Thomas píše v eseji, zabývající se vztahy Havany a Washingtonu na sklonku padesátých let, že „Castro, spolu s mnoha dalšími obyvateli ostrova, sdílel specifický výklad historie, ve kterém americké vláda odjakživa utiskovala aspirace Kubánců“.¹⁰⁷ Pokud se podíváme na Kubu po druhé světové válce, nemůžeme si odmyslet politickou opozici a gangsterismus v prostředí havanské university, kde

¹⁰¹ Maingot, A. P., c. d., s. 99.

¹⁰² Gott, R., c. d., s. 145-146.

¹⁰³ Paterson, T. G., c. d., s. 10.

¹⁰⁴ Batista vyhlásil volby až v roce 1954. Srv. Thomas, H., c. d., s. 790.

¹⁰⁵ Bonachea, R. E., Valdés, N. (eds.), *Revolutionary struggle, 1947-1958. Vol. I*, Cambridge 1972, s. 13.

¹⁰⁶ Paterson, T. G., c. d., s. 6.

¹⁰⁷ Thomas, H., *Cuba: The United States and Batista, 1952-1958*,. In: Horowitz, I. L., Suchlicki, J. (eds.), *Cuban Communism 1959-2003*, London 2003, s. 13.

tento pohled převládal. Příslušníci těchto skupin proti sobě vedli nesmiřitelný ozbrojený boj, přičemž k jedné z radikálních nacionalistických frakcí patřil i budoucí „Líder Máximo“, jenž se na začátku padesátých let rozhodl vstoupit do kubánské politiky.

V roce 1952 měl Fidel Castro kandidovat ze Ortodoxní stranu v havanském volebním obvodu, ale k tomu díky ústavním omezením nedošlo. Castro se poté odhodlal k násilnému vystoupení.¹⁰⁸ Dne 26. července 1953 zaútočil spolu se skupinou 165 mladých Kubánců na vládní kasárna Moncada s cílem vyvolat povstání a svrhnout Batistu. Akce skončila fiaskem a zajatí účastníci převratu byli vystaveni tvrdým represím.¹⁰⁹

Castra potkalo o něco větší štěstí, neboť unikl první vlně vraždění zajatců. Byl zatčen až na začátku srpna, a mohl projít soudním přelíčením, ve kterém se hájil známou dvouhodinovou řečí s požadavky svobodných voleb, jakož i pozemkové a sociální reformy.¹¹⁰ Po propuštění na svobodu pokračoval v boji proti Batistovi a požadoval změny. L. D. Langley zdůrazňuje, že v této době nebyla revoluce zaměřena primárně proti Spojeným státům, ale proti porušování ústavy a sociální

¹⁰⁸ Mimo dosavadní politické struktury vniklo několik ohnisek odporu. Aureliano Sánchez Arango organizoval hnutí s názvem Triple A, které se marně snažilo získat pozice v armádě, novinář José Pardo Llada vedl s diktaturou válku na rozhlasových vlnách, ale jeho morální apely neměly příliš velký ohlas, stejně jako výzvy k občanské neposlušnosti. Radikální opozice se formovala v prostředí Juventud Ortodoxa, kde na přelomu let 1952-1953 vznikla organizace hnutí Mládeže století. Jejimi tvůrci byli Jesús Montané Oropesa, Abel Santamaria a Fidel Castro, kteří vznikající seskupení chápali jako nové a jediné revoluční středisko země, stojící v ostré opozici nejen k diktatuře, ale i k dosavadnímu stranicko-politickému systému. Srv. Nálevka, V., *Fidel Castro. Podzim diktátora*, Praha 1994, s. 14.

¹⁰⁹ Castro byl odsouzen k patnácti letům odnětí svobody a převezen do vězení. V rámci příprav všeobecných voleb, pod tlakem veřejnosti, kubánské církve a dokonce i intervenci papeže Pia XII, byli zbylí účastníci puče po devatenácti měsících propuštěni na svobodu. Na Kubě vyvolala událost vlnu sympatií a dala vzniknout Hnutí 26. července, které bylo zaměřeno proti Batistovi. Jelikož Castro nenašel uplatnění v právní praxi, rozhodl se odejít do exilu, kde hodlal pokračovat v revolučním zápasu proti Batistovu režimu.

¹¹⁰ Řeč trvala přes dvě hodiny. Castro v jejím průběhu citoval J. J. Rousseaua, H. Balzaca či T. Akvinského a zakončil ji proslulým výrokiem: „Končím svou obhajobu, ale neukončím ji tak, jak to činí všichni advokáti – žádostí o osvobození obžalovaného. Nemohu o ně žádat, jestliže moji druzi již trpí v hanebném vězení na Isla de Pinos. Pošlete mne k nim sdílet jejich osud (...) Pokud jde o mne, vím, že vězení pro mne bude tvrdé, jako nikdy pro nikoho nebylo, že budu zahrnován výhrůzkami, ničemnou a zbabělou zběsilostí. Nemám však z něho strach, právě tak jako nemám strach ze zuřivosti bídného tyрана, který vyrval život mým sedmdesáti bratřím. Odsuďte mě! Na tom nezáleží! Dějiny mne zprostí viny!“ Srv. Castro, F., *Obhajovací řeč před soudním tribunálem z 16. října 1953*. In: Castro, F., *Projevy*, Praha 1960, s. 120.

nespravedlnosti.¹¹¹ Jedním z hlavních cílů Hnutí 26. července však byla „nacionalizace kubánské ekonomiky“.¹¹² Na co tehdy Castro poukazoval?

* * *

Jak již bylo řečeno, druhá světová válka znamenala pro Kubu rozvoj hospodářství, zatímco poválečný vývoj vedl k jeho stagnaci. Ačkoli Batista dokázal přesvědčit Kubánce o výhodách ekonomické diverzifikace, nemohl kontrolovat ceny cukru, které po druhé světové válce začaly opět klesat a nedokázal zabránit tomu, že se ocitl v pasti mezi ekonomickou závislostí a vlnou rostoucího nacionalismu.¹¹³

Podle J. R. Benjamina vytvořilo oživení přílivu amerického kapitálu specifické problémy a vyvolalo novou vlnu nacionálního sentimentu kvůli hospodářské korupci, politickým represím a kvůli obavám ze ztráty surovinových zdrojů. Sociální opatření se týkala jen malé části střední třídy, lidí zaměstnaných ve státních službách a v největších obchodních společnostech, na které byl stát ochoten vydávat peníze. Ve skutečnosti byl „hospodářský růst spojen se spřátelenými klany či zájmy, a starost o hospodářské a sociální problémy se nestala tématem, které by Batista bral příliš vážně.“¹¹⁴

Důležitý problém představovala skutečnost, že jádrem kubánské pracovní síly byli dlouhodobě nevytížení či nezaměstnaní rolníci. Zaměstnanci cukrových, tabákových a kávových plantáží byli zaměstnáni jen po určitou část roku, související s dobou sklizně: „Jejich osudem bylo zůstat nevyužití pro potřeby existující ekonomiky a trpět nedostatkem v období, jež obvykle trvalo devět měsíců.“¹¹⁵

Pokud nahlédneme do statistik z konce padesátých let, můžeme si dovolit tvrdit, že kubánská ekonomika patřila v Latinské Americe mezi nejvyspělejší. Kupříkladu v roce 1957 zaujímal, co do výše HDP na jednoho obyvatele, druhé místo za Venezuelou. Na ostrově bylo – v porovnání s ostatními zeměmi subkontinentu – nejvíce motorových vozidel, zpevněných cest, telefonů i televizních

¹¹¹ Langley, L. D., *The United States and the Caribbean in the Twentieth Century*, Georgia 1982, s. 211.

¹¹² Benjamin, J. R., *The United States and the Origins of the Cuban Revolution*, Princeton 1990, s. 63.

¹¹³ Tamtéž, s. 128.

¹¹⁴ Benjamin, J. R., c. d., s. 120.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 129-130.

a rádiových přijímačů.¹¹⁶ V roce 1957 byla Kuba co do výše příjmu per capita mezi 127 státy světa na 32. místě a téměř 80 % obyvatelstva bylo gramotných.¹¹⁷

Základ obchodu se Spojenými státy tvořil export cukru, tabáku a import rýže. Kuba dodávala do USA polovinu veškeré produkce cukru a odebírala třetinu americké rýžové produkce. Zboží, jež se dováželo na ostrov pocházelo ze 75 % z Ameriky a hodnota přímých investic z Washingtonu se v období mezi lety 1953-1958 pohybovala v rozmezí od 686 milionů až k jedné miliardě dolarů. Batista si nicméně půjčoval; například v roce 1958 poskytli američtí věřitelé kubánské vládě 39 milionů dolarů.¹¹⁸

Jak ale uvádí James O'Connor, průnik zahraničního kapitálu měl dvojí efekt. První byl podle něj objektivně kvantifikovatelný, vytvářel ekonomický růst, avšak urychloval prohlubování sociálních rozdílů. Druhým byl kubánský pohled na „americký imperialismus jako příčinu ekonomické stagnace, což představovalo mnohem hlubší a komplexnější fenomén“.¹¹⁹

L. M. Pérez píše o situaci kubánského obyvatelstva: „Zdánlivé bohatství skrývalo napětí a zmařené naděje, které existovaly napříč celou společností. (...) Ačkoli Kuba vykazovala v Latinské Americe jeden z nejvyšších příjmů na osobu, společenská realita tu byla odlišná, neboť Kubánci byli součástí amerického indexu životních nákladů.“¹²⁰ V polovině padesátých let došlo k vysokému nárůstu importu ze Spojených států na Kubu, avšak obyvatelé za dovezené zboží platili americké ceny ve chvíli, kdy kupní síla dolaru klesala. Kubánci tak platili za americké zboží více, přičemž jeho cena se průměrně zvedla o 35 %.¹²¹

Poměrný druhý nejvyšší příjem na hlavu byl na Kubě i v latinskoamerických podmínkách „neuspokojivý, protože se – přes vzájemnou propojenost s americkou ekonomikou ani vzhledem k jejímu vývoji a k růstu cen – nezvyšoval; (...) jeho hodnota se pohybovala okolo 374 dolarů na osobu ve srovnání s 2000 dolary

¹¹⁶ Nelson, L., *Cuba: The Measure of a Revolution*, Minneapolis 1972, s. 46.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 48.

¹¹⁸ Paterson, T. G., c. d., s. 36-38.

¹¹⁹ O'Connor, J., *Cuba: It's Political Economy*; in: Bonachea, R., Valdés, N. P. (eds.), *Cuba in Revolution*, New York 1972.

¹²⁰ Pérez, L. A., c. d., s. 228.

¹²¹ Některé druhy zboží byly dokonce ještě dražší. Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj porovnávala v roce 1957 ceny zemědělských zařízení, a došla k závěru, že stejný typ traktoru stojí na Kubě 1750 Dolarů, zatímco ve Spojených státech jen 1290 dolarů. Podobně i cena stroje nadvýrobu mléka se v Americe pohybovala okolo 79 dolarů, avšak na Kubě to bylo 134 dolarů. Srv. Pérez, L. A., c. d., s. 229.

v USA“.¹²² Poměrně důležité bylo to, že se Kubánci stali v padesátých letech chudšími: „příjem na hlavu poklesl, zatímco nezaměstnanost v roce 1957 stoupla na 16 %.“¹²³ Na sklonku padesátých let se na Kubě urychlila i dynamika korupce. Zatímco výdělky prezidentů San Martína a Soccaráse dosáhly dohromady výše 1,9 miliardy pesos, Batista nashromáždil jen v letech 1952-1956 majetek v hodnotě 1,3 miliardy.¹²⁴ Tato druhá strana mince kubánského hospodářství se v kontextu kubánské revoluce nemohla neprojevit a Castro toho hodlal využít.

Pokud tedy hovoříme o příčinách úspěchu Castrovy revoluce, nelze si odmyslet jejich společný prvek: nacionalistický obsah, jenž spočíval v požadavku vyvázání se z amerického politického a hospodářského vlivu.¹²⁵ Na základě předchozích zkušeností s politickým systémem a s problémy Kubánské republiky se Hnutí 26. července mohlo opřít o poměrně silnou podporu chudších a středních vrstev obyvatelstva. Dalším důvodem byla neschopnost Eisenhowerova kabinetu reflektovat v kritickém okamžiku nárůst proreformních požadavků Kubánců.¹²⁶

Od 40. let varovala CIA americké vedení před nebezpečím šíření komunismu v Latinské Americe. Zatímco obavy vyvolávala zejména málo významná podezření z vojenských sabotáží, Bílý dům jako by přehlížel další části analýz své zpravodajské služby. Skutečné nebezpečí představovalo to, že komunistická hnutí mohla využít sociálního napětí a hospodářské a politické nestability, neboť vzrůstající antiamerikanismus a nacionalismus otevíral v Latinské Americe prostor pro komunistickou agitaci. Jak dále vysvětluje J. R. Benjamin, „vzestup a pád Batistovy vlády byl spojen s Eisenhowerem v úřadě a s jeho malou ochotou změnit včas přístup k Latinské Americe a zejména k Havaně“.¹²⁷

V roce 1956 se v USA konaly prezidentské volby. Demokratický kandidát Adlai Stevenson útočil na Eisenhowera v souvislosti s jeho latinskoamerickou politikou a zdůrazňoval, že postup republikánské administrativy

¹²² Tamtéž, s. 229.

¹²³ Kapcia, A., c. d., s.92.

¹²⁴ Pérez-Stable, M., *The Cuban Revolution: Origins, Course and Legacy*, Oxford 1999, s. 54.

¹²⁵ Po druhé světové válce nastal v Latinské Americe odpor k ekonomické ortodoxii ze Spojených států. Tento jev byl dalším „projevem rostoucího nacionalismu a zapříčinila jej poválečná ekonomická deprese, jež způsobila omezení přístupu Latinoameričanů k zahraničnímu zboží a k trhům a vedla mnoho místních vládců k pokusům o industrializaci svých států. Místní politici rovněž vyvíjeli snahy o zvýšení exportních cen či o umělé nadhodnocování domácí měny vzhledem k dolaru, aby vyrovnali konkurenceschopnost svých států, což pro ně mělo katastrofální následky. Srv. Rey, R., *Geschichte Lateinamerikas vom 20. Jahrhundert bis zum Gegenwart*, München 2005, s. 160.

¹²⁶ Benjamin, J. R., c. d., s. 136.

¹²⁷ Tamtéž, s. 133-135.

způsobil zhoršení meziamerických vztahů, protože nedokázal zmírnit hospodářské a společenské potíže subkontinentu. V roce 1956 získali demokraté kontrolu v Kongresu a v Senátním výboru pro zahraniční záležitosti. Jeho členy byli tehdejší senátoři Hubert Humphrey, Mike Mansfield či J. F. Kennedy. Události ale zatím nabraly nový spád. Na konci téhož roku dosáhla Castrova partyzánská jednotka kubánského pohoří Sierra Maestra, odkud vedla po následující dvě léta boj, jenž měl dalekosáhlé následky.¹²⁸

3.2.3 Přebrot v roce 1959 a změna diplomatických vztahů s USA

Partyzánská válka na Kubě začala jako zdánlivě bezvýznamná akce dvanácti mužů,¹²⁹ ale skončila státním převratem a vyvázáním se ze sféry vlivu západní supervelmoci. Největší zásluhy bývají připisovány Castrovi a jeho vůdcovským schopnostem, nicméně ani on by nedokázal zvítězit bez široké podpory. Nejvíce střetů mezi vládními „casquitos“ a povstaleckými „barbudos“ se odehrálo až v druhém roce guerillové války, avšak partyzáni začali mít v tomto období situaci pod kontrolou. Bylo tomu zejména proto, že Castro dokázal najít podporu a finanční pomoc u významné části obyvatelstva, a to především u bývalých opozičních politiků a podnikatelů, nespokojených s Batistovým režimem. Opora střední třídy pak byla jedním z klíčových prvků úspěchu revoluce.¹³⁰

Podle A. P. Maingota si Hnutí 26. července dokázalo najít širokou oporu v řadách kubánské společnosti: „Majitelé cukrovarů, bankéři, menší farmáři a průmyslníci financovali revoluci miliony dolarů. (...) V kontrastu s korupčností Batistova režimu se podpora Castra zdála být rozumná.“¹³¹ Povstání bylo záležitostí „nižších a středních tříd, představitelů průmyslu a rolníků (...), kteří postrádali

¹²⁸ Castro odjel po propuštění z vězení do Spojených států, kde sehnal finanční pomoc u zástupců kubánské emigrace v Miami. Poté se odebral s bratrem do Mexika, kde se k němu připojil mladý argentinský lékař Ernesto „Che“ Guevara a kde došlo k výcviku nové invazní skupiny. Přípravy k zahájení boje skončily v listopadu 1956 a na začátku prosince se expedice vylodila na ostrově. Výsadek měl podpořit revoluční výbuch ve vnitrozemí. Pro nedostatečnou koordinaci a po opožděném vylodění povstalců v čele s Castrem u Alegria de Pio (kde byli okamžitě vystaveni mohutnému protiútoky Batistových jednotek) byl pokus o převrat ve vnitrozemí rychle zlikvidován. Castro se zbytkem mužstva po mohutném leteckém útoku letounů B-26 naložených napalmem odhodlal k partyzánské válce a unikl před armádou a četnictvem do pohoří Sierra Maestra.

¹²⁹ Z celého výsadeku dorazilo do Sierry pouze 12 mužů: Fidel a Raúl Castrovi, Juan Almeina, Ernesto Guevara, Camilo Cienfuegos, Ciro Redondo, Efigenio Ameijeiras, universo Sánchez, Faustino Pérez, Calixto Garcia, René Rodríguez a Calixto Morales.

¹³⁰ Williamson, E., *The Penguin History of Latin America*, London 1992, s. 447.

¹³¹ Maingot, A. P., c. d., s. 100.

politickou reprezentaci a nezávislé vedení“.¹³² Revoluci příliš neschvalovali majitelé rozsáhlých dobytčářských farem a cukrových plantáží, obávající se vyhlášení pozemkové reformy. Aktivní podíl na vítězství „barbudos“ měly naopak radikálnější složky kubánské emigrace a ilegální skupiny na ostrově.¹³³

V Havaně se od poloviny padesátých let zformovala podzemní hnutí, jež udržovala kontakty s vůdci povstalců a pomáhala koordinovat jejich akce. Ještě před vyložením partyzánů bylo studenty Havanské university založeno Revoluční direktorium a v roce 1956 vzniklo Hnutí občanského odporu. Jeho nejdůležitější součástí byli bývalí členové Ortodoxní strany, v čele s Frankem Paísem, a od srpna 1958 i komunistická strana (PSP). Jedním z významných sponzorů ilegálních skupin se paradoxně stal bývalý prezident Prío Socarrás; Castro se též dohodl na budoucí spolupráci s vedoucími představiteli odborů a s některými armádními důstojníky.¹³⁴

V roce 1958 Batista zotřil represe vůči venkovskému obyvatelstvu. Aby zabránil podpoře povstalců, začal koncentrovat rolníky ve sběrných táborech. Kromě toho nechal zavřít university a všechny střešní školy. V dubnu téhož roku otevřel Raúl Castro druhou frontu v provincii Oriente a v Havaně proběhl neúspěšný pokus o generální stávkou. Batista podnikl rozsáhlou ofenzívou, jež skončila fiaskem. Vládní jednotky se v závěrečné fázi války vzdávaly, nebo se rovnou přidávaly na stranu partyzánů. Na sklonku roku 1958 byla situace pro dosavadní kubánskou vládu neudržitelná a válka přerostla v lidové povstání. Dne 8. ledna 1959 Castro triumfálně vstoupil do Havany, zatímco Batista uprchl do Dominikánské republiky.

Gil Carl Alroy se zabývá úspěchem kubánské revoluce, a táže se, které složky společnosti měly na svržení Batisty a na podpoře Castra největší zásluhu. Ačkoli ve své práci zdůrazňuje, že je toto téma zavádějící, protože bývá závislé na ideologickém přesvědčení autora, za jeden z nejdůležitějších momentů přesto považuje úlohu venkovského obyvatelstva: „Zatímco ještě v roce 1957 si Castro stěžoval, že rolníci zůstávají pasivní, po vydání revolučního programu [Manifestu ze Sierra Maestra v listopadu 1957 – J. F.]¹³⁵ s příslibem pozemkové reformy a

¹³² Pérez-Stable, M., c. d., s. 63.

¹³³ Castro se v srpnu 1958 dohodl na spolupráci i s Raúlem Chibásem, bratrem bývalého předsedy Ortodoxní strany a s Felipem Pazosem, zakládajícím prezidentem Kubánské národní banky. Společně vydali prohlášení o obnově občanských práv, sociální a hospodářské reformě. Srv. Pérez-Stable, M., c. d., s. 56.

¹³⁴ Paterson, T. G., c. d., s. 27-30.

¹³⁵ Program Hnutí 26. července byl motivován dosažením „historických cílů“ kubánskému národu. Ty Castro specifikoval v podobě ekonomické nezávislosti, úplné politické suverenity a důrazu na kubánskou kulturu. Ve vztahu ke Spojeným státům požadoval „konstruktivní přátelství“, založené

zvýšením sociálních výdajů, získal na svou stranu velké množství Kubánců. (...) Byl to hlad po půdě, jenž se stal rozhodujícím prvkem v podpoře partyzánů.¹³⁶

T. G. Paterson uvádí, že revoluce našla odezvu u soukromých podnikatelů, se kterými Castro spolupracoval kvůli získání finančních zdrojů, u venkovanů a u radikální levice kvůli pozemkové reformě, u afrokubánců a dále u nacionalistů, kteří dlouhodobě prostupovali napříč celou kubánskou společností.¹³⁷ P. H. Smith a T. E. Skidmore uvádějí, že vedení revoluce bylo „záležitostí střední třídy“.¹³⁸ Lze tedy říci, že revoluci umožnila radikalizace nižších a značné části středních vrstev, jež spojoval požadavek emancipace formou nacionalizace kubánské politiky a hospodářství. Jak k tomuto problému přistoupili ve Spojených státech?

* * *

Zatímco americký tisk zpočátku vyjadřoval Castrovým povstalcům podporu,¹³⁹ vedoucí představitelé ve Washingtonu se v pohledu na kubánskou revoluci lišili. V roce 1958 podnikl Richard Nixon cestu po Latinské Americe, kde se setkal s velmi odmítavou reakcí obyvatelstva; při návštěvě Venezuely byl dokonce na chvíli ponechán napospas běsnícímu davu. Cesta amerického viceprezidenta odhalila rozdíly v chápání Latinské Ameriky a ve Washingtonu se utvářely dva hlavní názory na příčiny nestability. Ta byla z pohledu americké administrativy způsobena nevyzrálostí vůdců demokratizačních hnutí, jež nebyli schopni získat politickou kontrolu, anebo zchudlými obyvateli, kteří vkládali do rodících se národněosvobozeneckých hnutí přehnaná očekávání, jež se nemohla naplnit.¹⁴⁰

R. Nixon vydal po svém návratu stanovisko k problému zahraniční politiky Spojených států vůči latinskoamerickému subkontinentu, ve kterém zdůraznil, že „Spojené státy nesmí udělat nic, co by mohlo vzbudit dojem, že podporují zájmy

na „vzájemném respektu“. Programu dominovala tři hesla: „nacionalismus, demokracie a sociální spravedlnost“. Nacionalismus měl být v této souvislosti chápán zejména jako snaha o nastolení situace, ve které by Kuba „více profitovala z vlastních ekonomických zdrojů“. Srv. Program Manifesto of the 26th July Movement. In: Bonachea, R., Valdés, N. P. (eds.), *Cuba in Revolution*, New York 1972, s. 10.

¹³⁶ AlRoy, G. C., The Peasantry in Cuban Revolution. In: Bonachea, R., Valdés, N. P. (eds.), c. d., s. 13.

¹³⁷ Paterson, T. G., c. d., s. 28- 29.

¹³⁸ Skidmore, T. E., Smith, P. H., *Modern Latin America*, Oxford 2005, s. 307.

¹³⁹ Jako první se dostal k partyzánům v Sierra Maestra reportér *The New York Times*, Herbert Matthews, jenž v únoru 1957 provedl rozhovor s Castrem. Fidel se v rozhovoru vyjádřil, že nemá nic proti Spojeným státům a necítí k Američanům zášť. Sám sebe popsal jako nacionalistu a antiimperialistu, který je odhodlán bojovat s kolonialismem.

¹⁴⁰ Schoultz, L., c. d., s. 352.

privilegovaných elit; namísto toho se musí zaměřit na zvýšení životního standardu chudých mas“.¹⁴¹ Státní tajemník J. F. Dulles sice uvedl, že souhlasí, ale poté poukázal na potíže takového přístupu, jelikož demokracie podle něj nebyla „záležitostí nižších vrstev a pokud ano (...), vede taková situace mnohem spíše k diktatuře“.¹⁴²

Problematický postoj k obyvatelstvu se projevil v hodnocení kubánské revoluce ministrem Dullesem, jenž v červnu 1958 varoval Eisenhowera, že na Kubě může dojít k „převzetí vlády lidmi, kteří nemají potenciál si sami vládnout a jsou v tomto ohledu (...) jako děti a (...) to otevírá prostor pro komunisty“.¹⁴³ Ne všichni souhlasili. Prezidentův bratr, Milton Eisenhower, upozornil členy kabinetu, že „Spojené státy dlouhou dobu nepřímo podporovaly místní diktátory tváří v tvář silicím demokratizačním a nacionalistickým trendům a nedostatek vlastní odpovědnosti (...) sváděly na komunisty“.¹⁴⁴

L. Schoultz uvádí, že zvyk představitelů Spojených států podporovat v Latinské Americe konzervativní vojenské autority vedl k tomu, že ani Dulles, ani jeho spolupracovníci nevěděli, jak se vypořádat s rostoucí vlnou poválečného reformismu: „Nedostatek tolik potřebných změn v dosavadní politice vůči subkontinentu ze strany Eisenhowerovy administrativy byl klíčovým nedostatkem (...) Po více než desetiletí tato nová generace studené války zbavila Spojené státy veškeré odpovědnosti a jejich kritiku označila za projev komunistické angažovanosti.“¹⁴⁵

Republikánská administrativa zaujala vůči Batistovi dvojznačný postoj. Američané na jedné straně poskytovali kubánské armádě instruktory a dodávky zbraní, ale na konci roku 1957 došlo ve Washingtonu k rozhodnutí vyhlásit nad Kubou zbrojní embargo. Washington nicméně pokračoval v podpoře Kanceláře proti komunistickým aktivitám a Státní department zvažoval, zda nebude nutné podpořit nastolení nové vlády. Například dne 25. listopadu 1957 si pozdější Kennedyho poradce pro záležitosti Latinské Ameriky, Adolf Berle, poznamenal, že „neintervenoovat do vnitřních záležitostí jiného státu je sice správné (...), avšak USA

¹⁴¹ *Foreign Relations of the USA, 1958-1960*, Vol. V, Washington 1991, s. 238.

¹⁴² *Foreign Relations of the USA, 1958-1960*, Vol. V, Washington 1991, s. 239.

¹⁴³ Tamtéž, Vol. V, s. 29.

¹⁴⁴ Schoultz, L., c. d., s. 353.

¹⁴⁵ Schoultz, L., c. d., s. 353-354.

jsou zodpovědné za stabilitu na západní polokouli, a proto by se mělo přistoupit k důraznější politice“.¹⁴⁶

H. Thomas píše, že politici ve Spojených státech od roku 1957 podporovali svržení Batisty, ale zároveň chtěli mít na ostrově vládu mužů „dobré vůle“. Antikomunistické byro nejprve došlo k závěru, že „Castrovo hnutí nebylo podporováno komunisty, ale velvyslanec E. T. Smith přesvědčil Státní department o opaku“.¹⁴⁷ Washington zvažoval ustavení proamerické vlády v Havaně, nezávislé na obou protagonistech partyzánské války. Zprostředkovatelem měl být zakladatel Kubánských aerolinií a spolupracovník CIA, W. Pawley, avšak kvůli „neshodám mezi velvyslancem, ministerstvy a CIA se nic dalšího nepodniklo“.¹⁴⁸

Dodnes se můžeme setkat s názorem, že by nejúčinnější řešení spočívalo ve vojenské intervenci v průběhu roku 1958.¹⁴⁹ Problém byl v riziku takového zásahu. Členitost kubánského terénu by pravděpodobně způsobila americkým jednotkám značné ztráty a Batistova ofenzíva v létě téhož roku vzbudila dojem, že se válečné štěstí od partyzánů odvrací. Navíc neexistovala autorita, která by mohla Castra odpovídajícím způsobem nahradit.¹⁵⁰ Povědomí o kubánské nezpůsobilosti k vládě se projevilo v postoji amerických politiků, z nichž většina revoluční vedení podcenila, a nepředpokládala, že by se jim situace mohla vymknout z rukou. Eisenhowerova administrativa tedy svůj postoj vůči Havaně nepřehodnotila.

V únoru 1959 přijel do Havany nový americký velvyslanec, P. W. Bonsal, jenž byl přesvědčen o existenci dobrých vztahů mezi oběma zeměmi. I když připouštěl „určité nesrovnalosti, (...) odmítl přijmout nacionalistický svár, který dominoval kubánsko-americkým záležitostem a (...) podporoval spolupráci s novou vládou“.¹⁵¹ Naproti tomu velvyslanci v Mexiku a v Costa Rice, Robert Hill a Whiting Willauer, varovali Státní department, že „Castro byl skrytým komunistou, mohl být sovětským agentem, a (...) [tudíž – J. F.] hrozbou pro vlády na celé západní polokouli“.¹⁵²

V dubnu 1959 Castro navštívil USA, ale Eisenhower jej odmítl přijmout. Kubánský šéf se proto setkal s ministrem zahraničí Ch. Herterem a s R. Nixonem.

¹⁴⁶ Schoultz, L., c. d., s. 350.

¹⁴⁷ Thomas, H., c. d., 2003, s. 15.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 16.

¹⁴⁹ Paterson, T. G., c. d., s. 251-255.

¹⁵⁰ Thomas, H., c. d., 2003, s. 16.

¹⁵¹ Benjamin, J. R., c. d., s. 173.

¹⁵² Tamtéž, s. 174.

Bývalý viceprezident popsal setkání ve svých pamětech: „Po tři hodiny jsme diskutovali politická stanoviska a jeho [Castrův – J. F.] postoj vůči USA i k dalším mezinárodním problémům (...). Myslím si o něm, že se stane významným faktorem v rozvoji Kuby a celé latinské Ameriky. Zdá se být upřímný. Je také neuvěřitelně naivní, co se komunismu týče, nebo je pod komunistickou kontrolou (...). Ale protože drží v rukou moc, nemáme na vybranou; alespoň jej zkusit orientovat správným směrem.“¹⁵³

Na Castra zpočátku nepanoval mezi americkými politiky jednoznačný názor, ale prvořadý význam při jeho hodnocení měla otázka komunismu. Ve Washingtonu převládalo mínění, že „mezinárodní subverzní síly jsou klíčem ke kubánské situaci, přestože (...) zprávy CIA z června 1959 hovořily o Castrovi jako o mesianistickém, nepraktickém a impulsivním politikovi, avšak nikoli jako o komunistovi“.¹⁵⁴

Na počátku Castrovy vlády hodnotila většina amerických představitelů revoluční program jako zmatený, nepromyšlený a nacionalistický. Pochybnosti vyvolávalo to, že Fidelův bratr Raúl a „Che“ Guevara byli marxisté a během války se na stranu protibatistovské opozice přidali komunisté (PSP).¹⁵⁵ Ještě v první polovině roku 1959 Castro tvrdil, že kubánská revoluce není nasměrována prokomunisticky a v květnovém televizním interview prohlásil, že jeho cílem je revoluce „odlišná jak od kapitalismu, tak od komunismu“; kubánská revoluce měla být „zcela původní“.¹⁵⁶

Nová vláda v Havaně ale začala koncentrovat moc ve svých rukou: nevyhlásila volby, převzala vedení nad justicí, omezila svobodu tisku a zrušila nezávislost odborových organizací. Kroky vedoucí k centralizaci vyvolaly odpor liberálů a mnoha bývalých partyzánských bojovníků, kteří se začali stavět do opozice vůči Castrovi. Ten zpočátku velel revoluční armádě, což mu umožnilo získat větší politickou kontrolu a zosřít represe. Důsledkem byla rozsáhlá migrace

¹⁵³ R. Nixon původně popisoval ve svých pamětech, že jeho názor na Castra byl od začátku nepřátelský, a viceprezident krátce po jejich setkání vypracoval memorandum, doporučující jeho svržení, jež odeslal všem úřadům. Jeho názor byl nicméně vzat v úvahu až po devíti měsících. Viz Nixon, R., *Memoirs*, Washington 1992, s. 201-202. V roce 1980 však historik Jeffrey Safford objevil v dokumentech senátora Mika Mansfielda skutečný záznam memoranda, ve kterém Nixon popisuje Castra jako charismatickou postavu, jež si zaslouhuje podporu USA. Srv. Luxenberg, A., H., *Did Eisenhower push Castro into the arms of the Soviets?* In *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. XXX/I, Miami 1988, s. 48-49.

¹⁵⁴ Benjamin, J. R., c. d., s. 179.

¹⁵⁵ Herbert . Matthews zdůrazňuje, že Fidel Castro popíral, že byl komunistou nebo se jím chtěl stát a Guevarova manželka, Hilda Gaeda napsala, že (...) on [Che – J. F.] a Raúl Castro byli přesvědčenými marxisty, ale nikoli komunisty“. Srv. Matthews, H. L., *Revolution in Cuba*, New York 1975, s. 153-154.

¹⁵⁶ Thomas, H., c. d., 1972, s. 1219.

kvalifikovaných pracovních sil do USA. Jak píše E. Williamson, Castro byl přesvědčen o tom, že „historická bezvýhodnost mezi hospodářskou podřízeností obchodním zájmům USA a touhou po dosažení nezávislosti, mohla být prolomena jedině radikálními sociálními a ekonomickými změnami“.¹⁵⁷

Republikánská administrativa zpočátku pohlížela na Castra spíše jako na vůdce „násirovského“ typu, který bude směřovat ke spolupráci se státy třetího světa a s Hnutím nezúčastněných.¹⁵⁸ To ale nezastavilo obavy z ohrožení amerických zájmů na Kubě. Negativní reakce vzbudily zejména popravu Batistových přívrženců, chaotické kroky nového vedení a Castrový protiamerické projevy. Eisenhower si však byl jistý tím, že „hospodářská závislost na Spojených státech a zejména na trhu s cukrem, (...) příkazuje Kubáncům opatrnost“.¹⁵⁹ Lze tedy říci, že i přes rozporuplné názory amerického vedení dostala revoluční vláda šanci, za předpokladu, že se nevymkne kontrole.

Tento trend však neměl pokračovat dlouho, neboť klíčový problém představoval střet ekonomických zájmů. Bod obratu přinesla pozemková reforma¹⁶⁰ ze 17. května 1959. Její prováděcí nařízení omezilo „držbu půdy na 1000 akrů a (...) ve výjimečných případech na 3333 akrů; majetek přesahující tyto limity byl znárodněn a kompenzace měla být provedena formou dvacetiletých splátek ve výši 4,5 % z původní ceny ročně“.¹⁶¹ Došlo i ke snížení nájemného ve městech, k otevření soukromých pláží pro veřejnost a ke zvýšení počtu zaměstnanců v cukrovarech; většina vyvlastněného majetku zůstala nicméně v následujících letech v rukou státu.

Ministerstvo zahraničí poslalo přes P. Bonsala protestní nótu, ve které Spojené státy Kubánce varovaly, že přehodnotí statut ostrova jako privilegovaného dodavatele cukru do USA. Washington začal uvažovat o snížení kvót, jež se mělo stát nástrojem ekonomického nátlaku; v tom ale Castra špatně odhadl. Kubánský vůdce odmítl připustit jakoukoli diskusi o svém postupu a „Američané mohli udělat jen velmi málo, protože (...) nacionalismus a rétorika, zaměřující se na sociální

¹⁵⁷ Williamson, E., c. d., s. 446.

¹⁵⁸ Paterson, T. G., c. d., s. 257.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 256.

¹⁶⁰ Pozemková reforma byla naplněním článku 90 kubánské ústavy z roku 1940, který, mimo jiné, zakazoval latifundie. Problém však spočíval v tom, že nevedla ani tak k nepřerozdělení půdy bezzemkům, ale spíše k posílení role státu a kubánskému Národnímu institutu pro agrární reformu. Srv. Pérez-Stable, M., c. d., s. 64.

¹⁶¹ Pérez, L. M., c. d., s. 238-239.

nespravedlnost, vedly ke Castrově popularitě mezi chudými vrstvami napříč Latinskou Amerikou“.¹⁶²

Kubánský šéf si byl vědom této výhody a upevnil své politické postavení. Hlavním rozdílem od předchozích vlád byla Castrova neústupnost a rozhodnutí nepodřít se nátlaku USA: „Klíčem k jeho úspěchu a k podpoře bylo to, že v počáteční fázi ztotožnil cíle revoluce s historickými požadavky na úplnou nezávislost Kuby a veškerou vinu svalil na Spojené státy. (...) Státní department si proto uvědomil pozdě, že Castro dostal Washington do neudržitelné pozice.“¹⁶³

Problém spočíval v tom, že i přes své dvojznačné chápání byl F. Batista pro Kubánce symbolem spolupráce se západní supervelmocí. Washington se tak na dlouhou dobu ztotožnil s neefektivní, represivní a korupční vládou, která neměla širokou podporu obyvatel. Ve chvíli, kdy došlo k pádu Batisty, Castro se mohl opřít o antiamerikanismus, jenž mu zajistil velkou popularitu. Ještě žádná kubánská vláda neprovedla kroky, které byly v tak markantním střetu s americkými zájmy a nový vládce ve svých projevech velmi přesvědčivě ukazoval, že antiamerikanismus slouží jako užitečný nástroj ke „strhující masové podpoře, neboť (...) hluboce zakořenil v kubánské historii a byl bezpochyby nejmocnější silou kubánského nacionalismu“.¹⁶⁴

Po negativní odezvě z USA došlo k vnitropolitickému sporu uvnitř kubánského vedení; Castro začal směřovat „od radikálního nacionalismu k socialismu“.¹⁶⁵ V červenci 1959 vypukl boj mezi pravým a levým křídlem uvnitř Hnutí 26. července. Prezident Manuel Urrutia byl po útocích na vedoucího představitele komunistů, Aníbala Escalanteho, nucen podat demisi, neboť byl nařčen ze sabotování revoluce.¹⁶⁶ Jeho nástupcem se stal Osvaldo Dortícos Torrado. Castro

¹⁶² Castro začal také v letních měsících roku 1959 deklarovat, že útok na komunisty je útokem na celou revoluci. Antikomunismus tak ztotožnil s negací nacionalismu, což se projevilo při pádu M. Urrutii. Kubánský prezident nejprve v televizním projevu napadl komunisty a prohlásil, že s nimi revoluce nemá nic společného. Castro ho krátce poté přiměl k demisi. Srv. Benjamin, J. R., c. d., s. 183-184.

¹⁶³ Benjamin, J. R., c. d., s. 184-185.

¹⁶⁴ Langley, L. D., c. d., s. 213.

¹⁶⁵ Kubánská vláda převzala kontrolu nad zahraničním exportem a vyvlastněným majetkem a omezila obchod se Spojenými státy. Tím se odcizila té části obyvatelstva, jež profitovala na obchodu s Washingtonem a represemi potlačovala liberální opozici, jejíž stoupenci začali opouštět zemi. Podle E. Williamsona byl Castro stále nacionalistou, ale taktó pojatá „ochrana vlasti“ již směřovala k socialismu. Srv. Williamson, E., c. d., s. 449; též Benjamin, J. R., c. d., s. 182.

¹⁶⁶ Kromě Urrutii se symbolem perzekuce stal commandante Hubert Matos, bývalý účastník partyzánské války, jenž byl uvězněn za to, že začal v polovině roku 1959 Castra otevřeně kritizovat. Castro podle Matose – namísto obnovení ústavních záruk z roku 1940 – vedl zemi k socialistickému totalitarismu.

došel s největší pravděpodobností v této době k závěru, že „jestliže se dosud komunistů nezbavil, jediná možná volba je přidat se k nim“.¹⁶⁷ V listopadu 1959 proto došlo ke vstupu členů PSP do vlády a liberální ministři se ocitli v menšině. Tyto události hovořily ve prospěch zastánců tvrdého postupu vůči Kubě oproti jejich umírněným odpůrcům.

V lednu 1960 zastupující poradce D. D. Eisenhowera pro meziamerické vztahy, Roy Rubottom, připravil zprávu o postupu Spojených států ohledně Kuby, ve které se odvolával na předchozí zprávu Státního departmentu: „V červnu 1959 americké vedení dospělo k tomu, že je nemožné dosáhnout shody s Castrem u moci (...). Některé americké společnosti však podávaly zprávy o tom, že dosáhly určitý pokrok ve vyjednávání, a to způsobilo zpomalení našeho programu.“¹⁶⁸ Vedení Spojených států se tedy již v polovině roku 1959 rozhodlo „podporovat opozici vůči Castrovi a vyvolat jeho pád“.¹⁶⁹

Ačkoli postoj Washingtonu naznačoval, že kubánská revoluce nebude mít dlouhé trvání, do hry zasáhla druhá supervelmoc. Mezi představiteli Kremlu nepanovala ohledně Castrova převratu zpočátku shoda, a dokonce i Chruščov přiznal, že nevěnoval revoluci příliš velkou pozornost.¹⁷⁰ Na Kubě nicméně začal od října 1959 působit agent KGB Alexandr Alexejev,¹⁷¹ jenž měl za úkol zmapovat situaci a podávat informace do SSSR. V lednu téhož roku byly obnoveny diplomatické vztahy mezi Moskvou a Havanou, k jejichž přerušení došlo v roce 1952.

Autoři A. Fursenko a T. Naftali zdůrazňují vliv Raúla Castra a „Che“ Guevary na směřování revoluce. Raúl byl již od studentských let členem PSP, ale to před bratrem utajil. Po vítězství v roce 1959 se jednoznačně stavěl za spolupráci s komunisty, což Fidel odmítal. Avšak poté, co Raúl s Guevarou pohrozili dalším rozdělením Hnutí 26. července, rozhodl se kubánský šéf tento směr podporovat.¹⁷² V Sovětském svazu si navíc byli názorové orientace Fidelova bratra vědomi: „Věděli

¹⁶⁷ Thomas, H., c. d., 1972, s. 1236.

¹⁶⁸ Gott, R., c. d., s. 180.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 180-181; též Rodríguez, J. C., *The Bay of Pigs and the CIA*, Melbourne 1999, s. 19.

¹⁷⁰ Khrushchev, N., *Khrushchev Remembers*, Boston 1970, s. 488.

¹⁷¹ A. Alexejev oficiálně působil v Havaně jako dopisovatel sovětské tiskové agentury TASS.

¹⁷² Fursenko, A., Naftali, T., *One Hell of a Gamble: Khrushchev, Castro, Kennedy and the Cuban Missile Crisis 1958-1964*, New York 1997, s. 5-19.

jsme, že Raúl je dobrý komunista, (...) ale své skutečné přesvědčení před bratrem skrýval“, napsal Chruščov v pamětech.¹⁷³

Rozhodujícím momentem v navázání kubánsko-sovětské spolupráce se stala snaha Havany o prodej cukru. „Ačkoli Castrovo vedení nejdříve nemělo v případě cukru žádnou strategii, muselo si ji vytvořit.“¹⁷⁴ Kubánci se po odmítavé reakci Washingtonu na pozemkovou reformu rozhodli hledat odbytiště v dalších zemích, a vláda v červnu 1959 pověřila „Che“ Guevaru, aby odletěl do Egypta, Indie, Indonésie, a do Jugoslávie, za účelem obchodní spolupráce. V Káhiře byl pozván na sovětské velvyslanectví, kde pravděpodobně došlo k navázání prvního kontaktu.¹⁷⁵ Již na konci června 1959 vydala CIA oficiální zprávu, že „Castro i jeho spolupracovníci jsou prokomunisticky orientováni“.¹⁷⁶

V lednu 1960 kubánská vláda deklarovala, že během následujícího roku „doufá ve zlepšení vztahů s USA“.¹⁷⁷ Washington zkusil vyjednávat. Přes argentinského velvyslance Julia Amoeda poslal Státní department zprávu, že pokud „skončí urážky USA v kubánských médiích a Castro přijme americkou delegaci, budou Spojené státy financovat pozemkovou reformu a další sociální programy na ostrově“.¹⁷⁸ Castrova revoluce ale byla založena na antiamerikanismu a kubánský šéf učinil z bojovné rétoriky nástroj svého úspěchu. Jeho reakce byla proto odmítavá.¹⁷⁹ Logickým vyústěním situace v kontextu studené války bylo spojenectví se SSSR.

V této době již došlo k otevření sovětské expozice v Havaně a v únoru 1960 na Kubu odletěl A. Mikojan, jenž podepsal sovětsko-kubánskou obchodní smlouvu. Sovětský svaz se zavázal ke koupi rozsáhlé produkce kubánského cukru ve výši 425 000 tun. Po dobu následujících pěti let měla Moskva odebírat milion tun cukru ročně a platit část v dolarech a část v komoditách.¹⁸⁰ V rámci této dohody Kreml zaslala Havaně i mimořádnou dodávku ropy, ale americké společnosti ji odmítly

¹⁷³ Khrushchev, N., c. d., s. 489.

¹⁷⁴ Matthews, H. L., c. d., s. 160.

¹⁷⁵ Gott, R., c. d., s. 182.

¹⁷⁶ Thomas, H., c. d., 1972, s. 1231.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 1258.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 1263.

¹⁷⁹ Langley, L. D., c. d., s. 217.

¹⁸⁰ Sovětský svaz se zavázal odebírat milion tun cukru ročně v ceně 2,78 centu za libru. (Spojené státy odebíraly tři miliony tun ročně za pět centů). Kubě byla poskytnuta půjčka ve výši 100 milionů dolarů a Moskva se zavázala k technické podpoře nových továren. Kubánci na oplátku vyváželi cukr, ovoce, kůži a tkaniny. Do roku 1963 však na Kubě došlo ke zdevastování rozsáhlého množství cukrových polí. Srv. Matthews, H. L., c. d., s. 161.

zpracovat. Castro proto uvalil mimořádnou daň na ropné firmy, což vystupňovalo odvetná opatření Washingtonu.

V březnu 1960 došlo v havanském přístavu k potopení francouzské fregaty La Coubre, naložené válečným materiálem a Castro obvinil z útoku USA. V červnu téhož roku, po zajištění podpory Národní federace pěstitelů cukru, vyhlásil Eisenhower snížení dovozních kvót. Havana v srpnu znárodnila americký majetek a Sověti odkoupili další kubánskou cukernou produkci. Spojené státy poté prosadily na zasedání OAS rezoluci, jež Kubu označila za totalitní stát; završením tohoto dějství byly otevřené projevy spolupráce a přátelství mezi Chruščovem a Castrem na zasedání Valného shromáždění OSN v říjnu 1960 v New Yorku. Poté co Castro označil americkou ambasádu za „hnízdlo špionů“, Kubánci 3. ledna 1961 zredukovali počet zaměstnanců svého velvyslanectví v USA na minimum a Washington s Havanou přerušil veškeré diplomatické kontakty.

V bipolárním uspořádání se staly obavy z šíření komunismu rozhodujícím faktorem v posouzení kubánské situace. Paradoxem bylo, že se tato hrozba stala skutečností. J. R. Benjamin kritizuje Spojené státy a zdůrazňuje, že tomu tak bylo, protože „Američané nedokázali přehodnotit to, že jejich zájmy determinoval status supervelmoci, a považovali za samozřejmé, že velmoc měla určovat pravidla ekonomického a politického vývoje okolních států.“¹⁸¹ Na druhé straně lze říci, že kompromisu v této době nebyl nakloněn ani Fidel Castro, neboť by tím ohrozil své politické postavení.¹⁸²

Aby nedošlo k zahraničně politické roztržce, Spojené státy musely přijmout nacionální požadavky kubánské revoluce a Castro na oplátku uznat konsekvence historické provázanosti Havany a Washingtonu. To bylo pro obě strany v dané chvíli těžko přijatelné. Castro byl radikálním stoupencem nacionalismu, jenž založil svou popularitu a program na vyvázání se z vlivu Spojených států. Americká vláda naproti tomu upřednostňovala ochranu svých ekonomických zájmů, udržení geopolitické převahy a zastavení potencionální komunistické infiltrace.

¹⁸¹ Benjamin, J. R., c. d., s. 193.

¹⁸² Rovněž podle Ernesta Betancourta, Castrova zplnomocněnce ve Washingtonu v letech 1957-1958, byl budoucí „Líder Máximo“ zaujatý snahou udržet se u moci. Pro Castra nehrála rozhodující roli ideologie, antiamerikanismus mu nicméně zajistil podporu na domácí půdě. Jeho postup jej na druhé straně uvrhl do velkého nebezpečí, pokud za sebou neměl mocného spojence, a tím se stal Sovětský svaz. Betancourt tedy hodnotí společenství s Kremlem jako logické vyústění jeho předchozí politiky. Srv. Luxenberg, A. H., c. d., s. 57.

Obavy z rozšíření schématu kubánské revoluce přiměly republikánskou administrativu k pokusu o změnu dosavadního postupu. V roce 1960 se brazilský prezident Juscelino Kubitschek dohodl s Eisenhowerem na vytvoření dvacetiletého plánu, jenž měl umožnit ekonomický rozvoj subkontinentu. OAS následně jmenovala komisi expertů, tzv. „Skupinu pro meziamerickou spolupráci“. Výsledkem práce tohoto týmu byl dokument, známý jako Akt z Bogoty. Jeho hlavním obsahem byla doporučení hospodářské pomoci a podpory demokratizačních hnutí v Latinské Americe.¹⁸³ Kuba však byla z obliga a Castro na toto prohlášení zareagoval alternativním návrhem, ve kterém slíbil „šířit příklad (...) ze Sierry Maestry napříč celým americkým kontinentem“.¹⁸⁴

K zahraničně politické roztržce došlo kvůli diametrálně odlišným politickým a hospodářským zájmům. Reakce americké administrativy oscilovala mezi represí a spoluprací, byla motivována snahou zachovat geopolitickou nadvládu a zabránit komunistické infiltraci. Castro ale Spojené státy předběhl, neboť se spojil s velmocí, jež byla podle něj ochotna respektovat národní aspirace Kubánců a chránit ostrov před intervencí. To vytvořilo ještě závažnější problém, a ukázalo nedostatky předchozího postupu Washingtonu, jehož představitelé začali plánovat násilné svržení kubánského režimu. Když J. F. Kennedy nastupoval do prezidentského úřadu, musel tento problém řešit, a ze sesazení Castra učinil jeden z důležitých bodů volebního programu.

¹⁸³ Gil, F. G., The Kennedy- Johnson years. In: Martz, J., D., (eds.), *United States policy in Latin america: A Quarter Century of Crisis and Challenge 1961-1986*, London 1988, s. 7.

¹⁸⁴ Schoultz, L., c. d., s. 356.

4. Nástup prezidenta Kennedyho

Na sklonku roku 1960 poznamenala zahraniční politiku Spojených států amerických řada neúspěchů. Ačkoli se zmírnění bipolárního napětí zdálo být na dosah ruky, jednání se Sovětským svazem skončila neúspěšně. Rok 1960 se stal rovněž předělem mezi dvěma dekadami, které přinesly mimořádné změny v mnoha oblastech života. Jestliže 50. léta mohla na někoho působit dojmem jistého stereotypu, následující desetiletí bylo plné zvrátů a proměn. Konec roku 1960 se nesl také ve znamení nových prezidentských voleb, v nichž Američané rozhodovali mezi dvěma kandidáty: Richardem M. Nixonem a Johnem F. Kennedym. Změna v Bílém domě vyvolávala řadu otázek ohledně přístupu k aktuálním politickým problémům na domácí i na zahraniční půdě. Jak probíhaly prezidentské volby? Jaké kroky podnikala nová administrativa a kde se – kromě Kuby a Německa – střetávaly její záměry se zájmy Sovětského svazu?

4.1 Prezidentské volby v roce 1960 a postoj sovětského vedení

Demokratický senátor J. F. Kennedy pocházel z bostonské rodiny, jež náležela mezi společenskou a ekonomickou elitu země.¹ V roce 1940, po ukončení studií na Harvardu, vydal diplomovou práci o politice appeasementu pod názvem „Proč Anglie spala?“. Kniha kritizovala pasivitu britských politiků vůči Hitlerovi, a nepřímo varovala zastánce amerického izolacionismu, k nimž paradoxně patřil i „Jackův“ otec, jenž na přelomu 30. a 40. let působil jako velvyslanec USA ve Velké Británii. Po vstupu Spojených států do druhé světové války narukoval čtyřiatřicetiletý Kennedy do armády a prodělal službu v Tichomoří, kde se proslavil jako válečný hrdina.²

¹ Kennedyho otec se stal v roce 1917 členem představenstva firmy Massachusetts Electric Company zástupcem generálního ředitele loďařské společnosti Bethlehem Steel's Force River; krátce poté zastával funkci makléře prestižní bostonské firmy Hayden Stone and Comp. Ve 20. letech si založil vlastní kancelář, spekuloval na burze, obchodoval ve filmovém průmyslu, po zrušení prohibice v roce 1933 začal podnikat s lihovinami; o rok později byl jmenován předsedou Komise pro cenné papíry. V letech 1937-1940 zastával post velvyslance ve Velké Británii. Srv. Hamilton, N., *John F. Kennedy: Reckless Youth*, New York 1992.

² Dělový člun PT-109, na němž Kennedy sloužil, byl 1. srpna 1942 potopen Japonským torpédoborcem. Dva muži z posádky zahynuli, ostatní doplávali na jeden z ostrůvků. Pozdější prezident se proslavil tím, že doplaval pro člun, na němž přivezl zásoby a zachránil zbytek mužstva. Kvůli zdravotním potížím byl převelen zpět do USA, kde strávil zbytek války. Kennedy přišel v srpnu 1944 během bojů v Evropě o staršího bratra, jenž se pokoušel zničit s letounem B-24 Liberator základnu řízených střel V-1. Srv. Hamilton, N., c. d., s. 335-392.

V roce 1946 Kennedy úspěšně kandidoval za Demokratickou stranu do Kongresu a v roce 1950 do Senátu. O šest let později byl nominován na funkci viceprezidenta. V roce 1956 také vydal publikaci „Profily odvahy“, pojednávající o osmi amerických senátorech, kteří učinili během své kariéry – navzdory veřejnému mínění – obtížné politické rozhodnutí. V dubnu 1957 za ni obdržel Pulitzerovu cenu. V roce 1960 se Kennedy ucházel o post prezidenta Spojených států; kandidátem na viceprezidenta se stal texaský lídr demokratů v Senátu Lyndon B. Johnson.

Kandidát demokratů se vyznačoval ctížádostí, energií a šarmem; byl navíc prvním katolíkem, ucházejícím se o prezidentský úřad od neúspěchu senátora A. E. Smithe v roce 1928. Kennedy se snažil zapůsobit na veřejnost proklamací liberálního programu „Nových hranic“ a konstruktivnější taktikou boje proti komunismu. Ačkoli Kennedy svou strategii charakterizoval jako „boj o přežití mezi dvěma ideologiemi – svobodou před Bohem a bezbožnou tyranii“,³ kritizoval republikány za to, že ve výdajích na obranu upřednostňují nukleární zbraně, neposkytují dostatek informací o stavu sovětských ozbrojených sil,⁴ selhali v připravovaném summitu se Sověty v Paříži a připustili vítězství Castrovy revoluce na Kubě.

Kennedyho soupeř, Richard Milhouse Nixon, náležel ke konzervativnímu křídlu Republikánské strany. Narodil se v roce 1913 na předměstí Los Angeles ve velmi chudých poměrech. Jeho pozdější kolegové si jej pamatovali coby pilného, schopného, a aktivního studenta. Po absolvování práv na Dukově universitě sloužil v Tichomoří jako zásobovatel vojenského námořnictva; v roce 1946 úspěšně kandidoval za republikány do Kongresu a v roce 1950 do Senátu.

Nixon proslul jako radikální antikomunista; od roku 1948 se angažoval v případě Algera Hisse a jako stoupenec senátora J. McCarthyho i během období tzv. „hony na čarodějnice“.⁵ Nixon neváhal používat nevybíravé osobní útoky na své soupeře a dovedl využít intenzivní antikomunistické rétoriky. Vysloužil si za to pověst nevypočitatelného politika, jenž byl svými odpůrci nazýván „vychytralým

³ Beschloss, M., *The Crisis Years: Kennedy and Khrushchev, 1961-1963*, New York 1991, s. 25.

⁴ Kennedy kritizoval Eisenhowerovu vládu za to, že záměrně tajila zaostávání SSSR ve vývoji jaderných zbraní, aby mohla vynaložit velké částky z rozpočtu na posílení armády.

⁵ V srpnu 1948 Sněmovní výbor pro neamerickou činnost (HUAC) obvinil ředitele Carnegieho nadace Algera Hisse, že byl ve 30. letech členem Komunistické strany. Novinář Whittaker Chambers navíc tvrdil, že předal sovětské rozvědce tajné dokumenty ministerstva zahraničí. Proces pokračoval během následujícího roku, kdy se podařilo za přispění Nixona shromáždit „kopie“ těchto dokumentů. Přestože tyto důkazy nepotvrzovaly Hissovu vinu, byl odsouzen k pětiletému trestu odnětí svobody za křivou přísahu. Srv. Halberstham, D., *Černobílé desetiletí*, Praha 2002, s. 22-27.

Dickem“.⁶ Stal se nicméně jedním z nejschopnějších mužů Republikánské strany a ve volbách v roce 1952 uspěl jako viceprezidentský kandidát D. D. Eisenhowera.

Nixon měl v prezidentské kampani zpočátku převahu, ale postupně na svého protivníka ztrácel. Ačkoli sázel na image zkušeného politika, jenž jednal s Chruščovem a pohyboval se v mezinárodní politice,⁷ Kennedy jej kritizoval za přehmaty a špatné výsledky republikánské administrativy právě v této oblasti. Demokratům nahrál i odstupující prezident, který se o Nixonovi vyjádřil nanejvýš pejorativně. Když Eisenhowerovi na tiskové konferenci položili novináři otázku, na jakou myšlenku svého viceprezidenta si vzpomíná, ironicky odpověděl: „Kdybyste mi dali týden na rozmyšlenou, snad by mne něco napadlo.“⁸

Kennedy vyjadřoval otevřenou podporu kubánské emigraci a svržení Castrova režimu. Věděl, že Američané mají strach z „komunistické hrozby“, vzdálené sto padesát kilometrů od jejich pobřeží, a obviňoval v této souvislosti Nixona z pasivity. Republikánská administrativa začala sice připravovat vylovení na ostrově již v březnu 1959, avšak plán podléhal přísnému utajení. Nixon se obával prozrazení a k ozbrojené akci na Kubě se během volebního klání nehlásil. Paradoxně byl tak kritizován za nečinnost, ačkoli akci podporoval; navenek totiž nabádal k umírněnému postupu.

Kennedy v souvislosti s Nixonem a republikány vůbec nešetřil ironií. Například o Eisenhowerově vládě prohlásil: „Viděli jste slony v cirkusu? Mají tlustou kůži, těžkou chůzi, dlouhou paměť a když se procházejí v manéži, každý se chytí chobotem ocasu toho, který jde před ním. (...) Dick [Nixon – J. F.] se chytil ocasu v letech 1952 a 1956, ale v roce 1960 se mu to nepodaří.“⁹ Viceprezident Nixon se opíral o statistiky ekonomického růstu a zvýšeného počtu pracovních míst. Během druhé poloviny roku 1960 však zasáhl USA hospodářský pokles a aktuální ekonomické ukazatele nahrávaly demokratům.

⁶ V roce 1946 se Nixonovi podařilo zvítězit nad J. Voorhisem ve volbách do Kongresu a v roce 1950 zdiskreditovat Helen G. Douglasovou. Oba soupeře veřejně obviňoval ze spolupráce s komunisty. Srv. Halberstam, D., c. d., s. 200-202.

⁷ Nixona na veřejnosti proslavila tzv. „kuchyňská debata“ s Chruščovem během americké výstavy v Moskvě v červenci 1959. Když se sovětský vůdce pokoušel dokázat, že Nixon má z komunismu strach a že vestavěná kuchyňská linka, není „o nic typičtější než Buckinghamský palác“, Nixon jej upozornil na nebezpečí vnučovat svou vůli druhému. Srv. Summers, A., *Nixon: Arogance moci*, Praha 2002, s. 210.

⁸ Tamtéž, s. 250.

⁹ Heath, J. F., *Decade of Desillusionment: The Kennedy-Johnson years*, London 1975, s. 40.

Nárůst preferencí pro Kennedyho nastal zejména poté, co oba kandidáti dali souhlas k diskusi, kterou 25. září 1960 přenášela celostátní televize. Média zdůrazňovala jedinečnost volebního souboje poprvé v takovém rozsahu. Téměř sedmdesát milionů Američanů spatřilo špatně oholeného, pohublého a vyčerpaného Nixona, a do té doby poměrně neznámého demokratického senátora, jenž byl opálený a působil sebevědomým a vyrovnaným dojmem. Ačkoli posluchači rádií přisoudili vítězství Nixonovi, „televizní debata podpořila dojem odvážného Kennedyho oproti unavenému a chvástavému Nixonovi“.¹⁰ Význam duelu spočíval v tom, že ukázal, jak důležitou úlohu budou napříště hrát masmédiá v politických kampaních.

Ve středu 9. listopadu 1960 Kennedy vyhrál volby (s nejtěsnějším výsledkem od roku 1888) a stal se třicátým pátým prezidentem Spojených států.¹¹ Velvyslanec Sovětského svazu v USA Michail Menšikov uvedl: „Pan Chruščov chová k novému americkému vedení velké sympatie.“¹² Nejvyšší představitel SSSR vkládal do mladého prezidenta značné naděje. Sovětští politici měli hned několik důvodů dávat Kennedymu přednost před jeho republikánským protivníkem. Během mezinárodní aféry kolem sestřelení letounu U-2 nad Sverdlovskem (viz dále) Kennedy nepřímo naznačil možnost omluvy ze strany Spojených států; v závěru prezidentské kampaně pak – v souvislosti s volbami nikoli nelogicky – útočil na zahraniční politiku Eisenhowerovy vlády, což nezůstalo bez povšimnutí zástupců SSSR. Chruščov sice na adresu nového prezidenta řekl, že „je mladší než jeho vlastní syn“, později ale prohlásil, že „nemá nejmenší důvod k nespokojenosti ohledně výsledků voleb.“¹³

Chruščov se v první řadě domníval, že může na méně zkušeného politika vyvinout nátlak a dosáhnout výraznějších úspěchů při realizaci svých záměrů než v případě jeho předchůdce. Již v průběhu srpna 1960 ministr zahraničních věcí SSSR Andrej Gromyko charakterizoval Kennedyho jako politika, který je pro zlepšení vztahů se Sověty. Předpokládal, že pokud by byl Kennedy během května 1960 u moci, došlo by s největší pravděpodobností k omluvě za incident s U-2.¹⁴ V případě

¹⁰ Rorabaugh, W. J., *J. F. K. and the New Frontier Diplomacy*, Cambridge 2002, s. 22.

¹¹ Kennedy nakonec zvítězil o pouhých 118574 hlasů z celkového počtu 68 milionů voličů. Přepočteno na hlasy volitelů byl rozdíl markantnější – 303:219. Příznivci republikánů později tvrdili, že došlo k manipulacím s počtem volebních lístků v Illinois a v Texasu.

¹² Beschloss, M., c. d., s. 36–37.

¹³ Tamtéž, s. 34.

¹⁴ Taubman, W., *Chruščov. Člověk a jeho doba*, Praha 2005, s. 481.

vítězství Nixona se sovětské představitelé obávali další eskalace mezinárodního napětí a razantnější politiky Spojených států; stále měli v živé paměti Nixonovo působení za éry senátora McCarthyho a obávali se návaznosti politické linie Eisenhowerovy vlády. Jak uvádí Chruščov ve svých memoárech: „Kennedy na mě udělal dojem. Co se týče Nixona, byl jsem s ním již v minulosti obeznámen. Byla to McCarthyho loutka, ale jen dokud jeho hvězda zářila, pak se k němu otočil zády. Byl jsem rád, že volby vyhrál Kennedy.“¹⁵ Chruščov si na druhé straně uvědomoval, že Kennedyho rodina patří k nejbohatším ve Spojených státech a obával se enormního vlivu tzv. „vojensko-průmyslového komplexu“, který podle něj představoval pro Sovětský svaz velké nebezpečí.

Aktuální otázky, týkající se vztahů USA a SSSR, při nástupu Kennedyho do Bílého domu zákonitě navazovaly na působení předešlé republikánské administrativy. Šlo zejména o problematiku zákazu jaderných testů, o otázku komunistické infiltrace na Kubě, o rozdělení sfér vlivu v jihovýchodní Asii, sovětské ultimatum v německé otázce, uzavření mírové smlouvy s NDR a o působnost obou mocenských bloků v rozděleném Berlíně. K řešení těchto problémů mělo přispět nové kolo diplomatických jednání.

Chruščov se chtěl s budoucím prezidentem setkat ihned po volbách. Učinil tak prostřednictvím Menšikova, jenž zástupci Spojených států v OSN, A. E. Stevensonovi, sdělil, že by si Chruščov přál „krátkou a neveřejnou výměnu názorů.“¹⁶ Kennedy byl ale zaměstnán vnitropolitickými záležitostmi, neboť mu zbývalo do jmenování 72 dní, během kterých musel sestavit kabinet a seznámit se s problémy předchozí vlády. Na tomto úkolu spolupracoval s washingtonským právníkem Clarkem Cliffordem a Richardem Neustadtem, profesorem politických věd z Kolumbijské university, s jejichž pomocí vytvářel koncepci nové administrativy.

4.2 Politika „Nových hranic“

4.2.1 Složení a počáteční záměry Kennedyho vlády

Dne 20. prosince 1960 přišli do Bílého domu Kennedyho nejbližší spolupracovníci, kteří mu pomáhali organizovat práci v Senátu a během prezidentské kampaně; nyní se stali jeho poradci: Larry O'Brian jako asistent pro legislativní

¹⁵ Khrushchev, N. S., *Remembers*, New York 1971, s. 507.

¹⁶ Tamtéž, s. 482.

otázky, Kenneth O'Donnel jako personální tajemník, Pierre Salinger jako tiskový poradce, David F. Powers jako zvláštní asistent, Theodor Sorensen jako poradce pro politické a pracovní programy, McGeorge Bundy jako asistent pro záležitosti národní bezpečnosti, Richard Godwin jako poradce pro Latinskou Ameriku a Harris Wofford jako poradce pro problematiku občanských práv. Na místo dalšího zvláštního asistenta byl jmenován harvardský historik Artur M. Schlesinger, Jr., jenž byl Kennedymu vždy velkou oporou.¹⁷

Kennedy uvažoval o složení kabinetu jako o „společenství individualit“. Chtěl vytvořit vládu odborníků, ochotných respektovat jeho autoritu, přičemž zdůrazňoval, že chce mít „kabinet talentů“.¹⁸ Na druhé straně čelil často tlaku různých zájmových skupin, jejichž představitelé byli v kontaktu se členy administrativy; prezident musel počítat i s těsným volebním výsledkem. Proto jmenoval do některých úřadů osobnosti z Republikánské strany, aby si s ní zajistil lepší spolupráci.

Ministerstvo financí měl řídit C. Douglas Dillon, umírněný republikán, syn zakladatele finanční firmy Dillon, Read & Company, absolvent Harvardu, veterán z druhé světové války, státní tajemník pro ekonomické záležitosti a první náměstek ministra zahraničí za Eisenhowerovy vlády. Aby vyvážil jeho vliv, jmenoval Kennedy šéfem Rady ekonomických poradců Waltra Hellera, liberálního profesora z University of Minnesota.¹⁹ Křeslo ministra obrany obsadil Robert McNamara, předseda představenstva společnosti Ford Motor Company, republikán a bývalý důstojník letectva. V následujících letech se ukázalo, že stranické zájmy nehrály v otázkách národní bezpečnosti a zahraničních vztahů tak podstatnou úlohu jako ve finanční politice.

Prezident chtěl na místo ministra zahraničí původně jmenovat J. Williama Fulbrighta, předsedu senátního Výboru pro zahraniční záležitosti. Fulbright byl kritizován kvůli názorům na občanská práva – byl zastáncem segregace a signatářem „Jižanského manifestu“ proti výnosům Nejvyššího soudu o desegregaci škol. Kennedy uvažoval také o Adlai Stevensonovi, ale pouze v případě, že podpoří jeho prezidentskou kandidaturu v Los Angeles. Stevenson odmítl a odešel jako

¹⁷ Skupina Kennedyho poradců dostala přívlastek tzv. „irská mafie.“ Touto přezdívkou byli označováni zejména: Larry O'Brian, Kenneth O'Donnell a Pierre Salinger. Srv. Giglio, J., *The Presidency of JFK*, s. 22.

¹⁸ Sorensen, T. C., *Kennedy*, New York 1996, s. 284.

¹⁹ Giglio, J., c. d., s. 20.

velvyslanec do OSN. Po neúspěchu dalších dvou kandidátů – Chestera Bowlese a Davida Bruce²⁰ – se Kennedy rozhodl jmenovat prezidenta Rockefellerovy nadace, Deana Ruska, jenž „byl vhodným kandidátem se správnými předpoklady i zázemím“.²¹

Rusk měl doporučení od Deana Achesona, za vlády Harryho Trumana působil jako poradce ministra zahraničí pro Dálný východ. Byl to liberál, sympatizující s integrací afroameričanů; jeho spolupracovníci mu dali pro jeho vzhled přezdívku „Buddha“.²² Zástupcem státního tajemníka se stal Chester Bowles. Kennedy od Ruska očekával naprostou loajalitu; nikdy se netajil tím, že chce mít v otázkách mezinárodní politiky hlavní slovo. Křeslo ministra zemědělství obsadil Orvil Freeman, ministra zdravotnictví Abraham Ribicoff, ministra vnitra Stewart Udall, ministra práce Arthur Goldberg, ministra obchodu Luther Hodges, a ministra dopravy a spojů E. Day.²³

Do funkce ministra spravedlnosti prezident hodlal prosadit svého bratra. Robert Kennedy se však obával velkého odporu v otázce občanských práv, což podle něj mohlo oslabit postavení prezidenta; byl také kritizován za to, že nemá právnickou praxi. Když ale ministerské křeslo odmítli další dva kandidáti – Abraham Ribicoff a Adlai Stevenson, prezident mladšího sourozence nakonec přesvědčil, protože „potřeboval v kabinetu spřízněnou duši“.²⁴ Průměrný věk členů vlády byl 47 let, což bylo o deset let méně než za Eisenhowera.²⁵

Kennedy se s A. Schlesingerem shodl na tom, že Amerika stojí na začátku „nové epochy“. Hlavním bodem demokratického volebního programu měla být změna stávajících poměrů. Schlesinger nicméně upozornil prezidenta na to, že „liberálové nemají v kabinetu dostatečné zastoupení“.²⁶ Kennedy se poměrem sil zpočátku příliš nezatěžoval, neboť předpokládal, že může v případě potřeby jednat zcela samostatně.

²⁰ Chester Bowles se stal náměstkem ministra zahraničí a David Bruce velvyslancem v Londýně.

²¹ Schlesinger, A. M. Jr., *A Thousand days: John F. Kennedy in the White House*, New York 1967, s. 119-120.

²² Giglio, J., c. d., s. 20.

²³ Arthur Goldberg a Stewart Udall byli jmenováni nejen pro své schopnosti, ale i kvůli kontaktům s různými zájmovými skupinami v Demokratické straně, jako byly odbory a ochránci životního prostředí. A. Ribicoff, měl být jmenován ministrem spravedlnosti, ale jako zastávce rasové integrace se obával, že obrátí proti vládě a prezidentovy jižanské demokraty z kongresu. Srv. Schlessinger, A., M., c. d., s. 130-131.

²⁴ Giglio, J., c. d. s. 21.

²⁵ Tamtéž, s. 22.

²⁶ Schlessinger, A., c. d., s. 143.

Prezident hodlal na Američany zapůsobit jako silná osobnost. V tomto duchu koncipoval i inaugurační projev z 20. ledna 1960.²⁷ „Nepřihlížíme dnes vítězství jedné strany, ale oslavě svobody, představující obrodu a změnu – symbol konce i začátku,“ řekl Kennedy. „Dejme najevo všem zemím, ať už nám přejí dobré či špatné, že zaplatíme jakoukoli cenu, (...) postavíme se jakýmkoli těžkostem, podpoříme každého spojence a budeme čelit každému nepříteli, abychom zajistili přežití národa a vítězství svobody.“ Zemím třetího světa, jež přivítal „v nově nabytém svobodném postavení“, sliboval Kennedy podporu.²⁸ Zároveň nepřímo varoval Castra: „Dejme našim sousedům na vědomí, že budeme ze všech sil čelit agresí (...) kdekoli na americkém kontinentu.“ V proslovu věnoval pozornost též bipolárnímu soupeření: „Těm národům, jež by se chtěly vymezit jako naši protivníci, nenabízíme pevný závazek, ale nabídku, aby obě strany začaly znovu usilovat o mír. (...) Pouze v případě, že jsou naše zbraně na odpovídající úrovni, máme záruku, že nebudou nikdy použity.“^{29/30} Po inauguračním projevu popularita prezidenta v zemi výrazně stoupla a první odezvy v zahraničí byly rovněž veskrze pozitivní; realizace těchto „závazků“ se však ukázala jako mnohem složitější.

4.2.2 Strategická koncepce a postoj k evropským partnerům

Krátce po Kennedyho inauguraci slíbil Chruščov propuštění dvou zadržovaných amerických pilotů letounu RB-47, sestřelených 1. července 1960 nad Barentsovým mořem a nabídl možnost uspořádat setkání nejvyšších představitelů obou zemí. Prezident odpověděl zrušením americké cenzury sovětských publikací, vyjádřil se pozitivně k pokračování rozhovorů o obnově civilní letecké přepravy mezi oběma státy a potvrdil úmysl neprovádět špionážní lety nad územím SSSR.³² Ačkoli se Kennedy k návrhu na výměnu názorů s Chruščovem prozatím nevyjádřil, zdálo se, že první kroky naznačují možné zlepšení vztahů s Kremlem.

Americký prezident však řešil dilema: na jedné straně měl budovat vojenskou moc, ale když nastoupil do úřadu, chtěl více vyjednávat a nepřál si, aby došlo k eskalaci studené války. Předpoklady o nezranitelnosti Spojených států narušil Chruščov vypuštěním Sputniku v říjnu 1957; to zpochybnilo jistotu o strategickém

²⁷ Heath, J. F., c. d., s. 63.

²⁸ *Public Papers of the Presidents. JFK*, 1961, Washington 1962, s. 1.

²⁹ Tamtéž, s. 2.

³⁰ Tamtéž, s. 3.

³² Beschloss, M., c. d., s. 41-61.

nátlaku jako nástroji americké zahraniční politiky. V letech 1961-1962 proto došlo k odklonu od strategie „masivní odvety“, jež měla mít v případě sovětské agrese na východní blok zničující dopad. Tuto taktiku nahradila doktrína „pružné reakce“, spočívající ve vystupňované odpovědi; současně umožňovala prezidentovi získat lepší přehled o situaci (viz kapitola 8). Vedoucí představitelé ozbrojených sil byli nicméně přesvědčeni, že jakýkoli konflikt se Sovětským svazem bude vyžadovat enormní nasazení vojenských sil. V tomto ohledu Kennedyho nejvíce přesvědčovali náčelník štábu vojenského letectva generál Curtis LeMay a velitel amerických sil v Evropě generál Lauris Norstad.³³

Kennedy s návrhy členů generálního štábu často nesouhlasil; nedomníval se totiž, že by další zbrojení Moskvu od agrese odradilo. Nátlak členů Pentagonu i americké veřejnosti, zvyšující se nestabilita v jihovýchodní Asii a v Latinské Americe, jakož i Chruščovovy výhrůžky měly opačný efekt. Již ve zprávě o stavu Unie v lednu 1961 prezident oznámil posílení jaderného arsenálu a v březnu téhož roku uvedl, že zvýší obranný rozpočet, rozšíří počet jaderných ponorek Polaris z 6 na 29 a zdvojnásobí počet balistických střel Minuteman (z 300 na 600) a strategických bombardérů B-52.³⁴ A. Schlessinger a R. Dallek připomínají, jak byl Kennedy zklamán tím, že jeho vládu charakterizují závody ve zbrojení.³⁵

S proměnou strategické koncepce souvisela i jednání o mnohostranných jaderných silách NATO (Multilateral Force, MLF). Ačkoli evropští spojenci souhlasili se zvýšením vojenského rozpočtu USA a Kennedy s nimi hodlal jednotlivé otázky konzultovat, použití atomového arsenálu a konečné rozhodování zůstalo v rukou Washingtonu. Americký velvyslanec ve Velké Británii a zkušený diplomat, David Bruce, charakterizoval v únoru 1962 Evropu jako „rovnocenného partnera“, který měl „následovat americké vedení“, aby USA mohly „stabilizovat evropské záležitosti“.³⁶ Tato koncepce nekorespondovala s vizí francouzského prezidenta Charlese de Gaulla, jenž zamýšlel získat pro Francii nezávislejší hlas.

Již v roce 1958 nabídl de Gaulle Eisenhowerovi samostatnou koordinaci vojenské a politické strategie západních zemí v rámci NATO v čele s Francií, Velkou Británií a Spojenými státy. Francouzi byli odmítnuti, a de Gaulle se proto odhodlal

³³ Dallek, R., *Kennedy; Nedokončený život 1917-1963*, Praha 2005, s. 304-305.

³⁴ Tamtéž, s. 306.

³⁵ Schlessinger, A., c. d., s. 302; též Dallek, R., c. d., s. 306.

³⁶ Costogliola, F., Kennedy the European Allies and the Failure to Consult; in *Political Science Quarterly*, Vol. 110, No. 1/1995, s. 110.

k vytváření vlastních nukleárních sil. Dne 10. března 1961 přicestoval do Washingtonu předseda francouzského Národního shromáždění, Jacques Chaban-Delmas, se stejným požadavkem pro Kennedyho, ale ani on neuspěl.³⁷ Na zasedání Rady NATO v květnu 1961 se Američané zavázali, že nebudou snižovat vojenské síly v Evropě a požadovali podobné záruky od spojenců. Zvýšené napětí v Západním Berlíně sice znamenalo obrat ke spolupráci, ale snahy amerického vedení v následujícím roce očekávaný výsledek nepřinesly. V květnu 1962 byl na summitu aliance v Athénách představen návrh na zřízení MLF, jenž předpokládal podřídit velení NATO pět atomových ponorek Polaris. Kontrolu nekonvenčních zbraní ale měla mít nadále v rukou americká administrativa. Z tohoto důvodu Paříž v červnu 1962 oznámila, že se soustředí na budování vlastních jaderných kapacit.³⁸

Kennedy prosazoval v rámci lepší spolupráce s Evropou i politiku tzv. „Grand design“. Ve vztahu k integraci evropských společenství měl Washington zaujmout výrazně vstřícný postoj. V rámci této strategie byl v roce 1962 schválen „Trade Expansion Act“, jenž měl pomocí nižších cel zlepšit objem zahraničního obchodu mezi Spojenými státy a evropským trhem. Americký prezident byl zároveň přesvědčen, že jeho země byla v minulosti ke kontinentu dostatečně štedrá a nyní přišel čas, aby se starala o sebe. Lepší hospodářské propojení světadílů mělo zabránit i domácímu obchodnímu deficitu.³⁹ Jak ale uvádí F. Costogliola, Kennedy hodlal prosadit účast Velké Británie v EHS, a získat tak „speciální vztahy s Evropou“.⁴⁰ Americký vliv však nekorespondoval s francouzskými zájmy, a de Gaulle proto v lednu 1963 vetoval připojení Londýna k EHS.⁴¹

Přestože se západní spojenci v zásadních tématech, týkajících se postupu vůči Moskvě během mezinárodních krizí v zásadě shodnout dokázali, evropské státy sledovaly i vlastní cíle. Byly to především události kolem berlínské otázky v letech 1961-1962, jež odkryly zahraničně politické neshody mezi Spojenými státy a Anglií na straně jedné a Francií, spolu s Německem na straně druhé. Jelikož se těmito záležitostmi budu zabývat v dalších kapitolách práce, přejdu nyní k jiné problematice.

³⁷ Costogliola, F., c. d., s. 111.

³⁸ Fiedler, J., Mareš, P., *Dějiny NATO*, Praha 1997, s. 129-131.

³⁹ Schlessinger, A. M., c. d., s. 654.

⁴⁰ Costogliola, F., c. d., s. 112.

⁴¹ Fiedler, J. Mareš, P., c. d., s. 136.

4.2.3 Vnitřní politika

Dne 31. ledna 1961 byl schválen program „Nových hranic“ pro domácí záležitosti, jenž měl výrazně liberální charakter. S jednotlivými kroky ale musely souhlasit obě komory parlamentu, jejichž členové prezidenta často kritizovali. Kupříkladu republikánský senátor E. Dirksen označil „Nové hranice“ jako „New Deal vytažený z horké trouby“.⁴² Rozhodování se totiž od začátku komplikovalo rozložením sil v parlamentu. Ačkoli měli demokraté v Kongresu v poměru 262:173 převahu 89 hlasů, 101 jich pocházelo z konzervativního jihu. Tito zástupci obvykle hlasovali spolu s republikány proti zavádění sociálních a občanskoprávních reforem.⁴³

V roce 1961 se Spojené státy potýkaly s řadou ekonomických a společenských problémů. Nezaměstnanost se pohybovala v rozmezí 6,6 – 7,7 %, což představovalo zhruba 5,5 milionu práceschopného obyvatelstva.⁴⁴ Ve zprávě o stavu Unie z 30. ledna 1961 Kennedy prohlásil: „Přebíráme vládu po sedmi měsících recese, třech a půl letech slábnoucí ekonomiky, sedmi letech omezeného hospodářského růstu a devíti letech poklesu zemědělské výroby.“⁴⁵ Prezident zamítl daňové škrty, pověřil šéfa Rady ekonomických poradců W. Hellera vypracováním programu hospodářského oživení a zvýšil objem federálních investic na podporu nezaměstnanosti a na výstavbu infrastruktury. Někteří ekonomové byli přesvědčeni, že tyto kroky nejsou dostačující. Během dubna 1961 se ale začal projevovat mírný hospodářský růst, a ačkoli nezaměstnanost zůstávala poměrně vysoká, ekonomika mohla být ušetřena radikálnějších zásahů.

Začátkem roku 1961 se v Kongresu dařilo prosadit návrhy zákonů o územním rozvoji, o zvýšení minimální mzdy a o dotacích ve výši 394 milionů dolarů, určených k podpoře chudinských čtvrtí, postižených dlouhodobou nezaměstnaností. Dávky sociálního zabezpečení a investice do bydlení byly navýšeny o 5 miliard dolarů. Kennedy také rozhodl exekutivním nařízením o zvýšení potravinových přidělů pro nezaměstnané.⁴⁶ Kongres neschválil zákony na vyšší dotace veřejným školám, na půjčky soukromým vzdělávacím institucím a na celoplošné snížení daní právnických a fyzických osob. Jednotlivé návrhy však byly

⁴² Giglio, J., c. d., s. 100.

⁴³ Dallek, R., c. d., s. 290.

⁴⁴ Heath, J. F., c. d., s. 64.

⁴⁵ *Public Papers of the Presidents JFK*, 1961, Washington 1962, s. 19.

⁴⁶ Giglio, J., c. d., s. 100-106.

z velké části zablokovány v dolní sněmovně, aniž by se prezident znovu pokusil o jejich důraznější obhajobu.⁴⁷

V průběhu let 1961 a 1962 byly také schváleny zákony o minimálních sociálních dávkách, o podpůrných programech pro rekvalifikaci nezaměstnaných, o povinné registraci farmaceutických firem a o zvýšení příjmů farmářů. Kromě zákona o územním rozvoji se nicméně nepodařilo dosáhnout zásadnějších změn a návrhy na daňovou reformu, na federální podporu školství, vysokoškolská stipendia a na zdravotní pojištění pro seniory často ani neopustily jednotlivé výbory. Přes nepříznivý poměr ve Sněmovně reprezentantů se Kennedyho administrativě podařilo prosadit 33 z 53 návrhů zákonů v roce 1961, 40 z 54 v roce 1962 a 35 z 58 v roce 1963.⁴⁸

Významný problém představovala reforma občanských práv. Kennedy jmenoval během prvních sta dní ve funkci afroameričany Roberta C. Weavera do čela Agentury na financování bytového fondu a Clifforda R. Whartona jako velvyslance v Norsku. Weaver se měl dokonce stát ministrem pro bytovou výstavbu, avšak jeho jmenování, ani zřízení úřadu se kvůli odporu většiny republikánů a jižanských demokratů nepodařilo prosadit. V zemi působila šestičlenná Komise pro dodržování občanských práv a prezident také založil Výbor pro rovnoprávnost v zaměstnávání.⁴⁹

Kennedy byl od začátku kritizován afroameričany a jejich liberálními stoupenci za to, že nedokázal prosadit nařízení o desegregaci federálního bydlení a zákon o občanských právech. Vedoucí představitelé rasových menšin – včetně Martina Luthera Kinga – prezidenta obviňovali, že se navzdory slibům až příliš často přizpůsobuje politické nutnosti a jeho kroky jsou pouze symbolické.⁵⁰ Kennedy se přímo nepostavil proti zastáncům segregace, jmenoval sice na některá místa černochy a přijímal jejich zástupce, avšak potřeboval stejně tak hlasy afroameričanů, jako bílých jižanů. V následujících letech tak čelil mnoha incidentům a byl s oběma

⁴⁷ Zákonné úpravy na snížení daní směřovaly ke stimulaci ekonomiky, přičemž takto vzniklé mezery v rozpočtu měly zacelit zvýšené daně z nemovitostí vlastněných v zahraničí, zrušené daňové úlevy občanů investujících v cizích zemích, zálohové daně z úroků a dividend a zdanění poskytovatelů letecké přepravy. Srv. Dallek, R., c. d. s. 294-295.

⁴⁸ Giglio, J. N., c. d., s. 120-121.

⁴⁹ Jednalo se o instituci, která měla bojovat s rasovou diskriminací při nábore státních zaměstnanců a zvýšit počet barevného obyvatelstva ve státní správě. V jejím čele stanul viceprezident Lyndon B. Johnson, jenž se v roce 1957 výrazným způsobem podílel na prosazení zákona o občanských právech.

⁵⁰ Schlessinger, A. M., c. d., s. 315.

tábory nucen vyjednávat. Bipolární uspořádání a problematika rasových práv se však – vzhledem k událostem ve třetím světě – nepřímo projevovaly v domácí politice.

4.3 Problematika třetího světa⁵¹

Kennedy podporoval již během působení v Senátu proces dekolonizace. Tyto výzvy byly motivovány bojem proti šíření komunismu v saharských a subsaharských oblastech, neboť Sovětský svaz a Čína rovněž podporovaly národněosvobozencká hnutí a snažily se zde prosazovat své geopolitické a ekonomické zájmy. Snaha Washingtonu o dobré vztahy s rozvojovými státy pramenila i z kubánské politiky, jež usilovala o to, získat do budoucna větší vliv v Africe. Kennedyho vláda byla v subsaharském regionu konfrontována s mohutným šířením hnutí za nezávislost, a jako první i s občanskými válkami.

4.3.1 Spojené státy a Afrika

Kongo, území, jež vyvolalo pozornost nové americké administrativy, získalo nezávislost na Belgii 30. června 1960. Navzdory zájmům jednotlivých kmenových vládců zde vzniklo dominující Konžské národní hnutí, jež se snažilo teritorium sjednotit. V jeho čele stál bývalý poštovní úředník Patrice Lumumba. Současně s ním existovaly v zemi další dvě velká seskupení, ABAKO v čele s Josphem Kasavubem, a Konfederace etnických skupin Moise Tshombeho. V květnu 1960 se v zemi konaly volby, v nichž zvítězilo Konžské národní hnutí. Lumumba nastoupil od 1. července do čela nové vlády, J. Kasavube se stal prezidentem.⁵²

Dne 5. července 1960 vypuklo povstání domorodých jednotek v hlavním městě Konga Léopoldvillu. Nastalého zmatku využil M. Tshombe a 11. července vyhlásil nezávislost surovinově bohaté provincie Katangy. Konžská vláda nejprve požádala o pomoc OSN, ale vyslané švédské jednotky průběh konfliktu neovlivnily. Lumumba se obrátil s žádostí o pomoc k Sovětskému svazu, což mělo za následek jeho odvolání z funkce, sestavení nové vlády a ozbrojenou konfrontaci s prezidentem

⁵¹ Termín „třetí svět“ pochází z 50. let minulého století. Původně označoval ekonomický a politický projekt, v jehož rámci se měly státy (zejména Afriky, Asie a Latinské Ameriky) pokusit o dosažení nezávislosti na supervelmocích. V tomto duchu bylo ustaveno i tzv. „Hnutí nezúčastněných zemí“; velmocenské bloky zde nicméně nepřestaly prosazovat svůj vliv. Snaha mnoha států směřovala i k dosažení autarkie a hospodářského rozvoje mimo světový trh, avšak tento koncept se rovněž nezdařil. Velké množství autorů proto o používání termínu „třetí svět“ dodnes pochybuje. Srv. Cox, M., From Cold War to the War on Terror; in Baylis, J., Smith, S. (eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford 2005, s. 151.

⁵² Nálevka, V., *Světová politika ve 20. století II*, Praha 2000, s. 165.

Kasavubem. V září 1960 se chopil iniciativy náčelník generálního štábu, Joseph Desiré Mobutu, provedl převrat a na místo vlády dosadil vojenské předáky. Lumumba byl zatčen, vydán Tshombemu do Katangy a 17. ledna 1961 zavražděn.⁵³

Moskva vyslala do Konga vojenské a technické poradce na podporu Lumumbových pokračovatelů. Západ se přikláněl spíše k Tshombemu, jenž byl ochoten ke spolupráci. Vůdce Katangy však hájil své příjmy z těžby nerostů a z obchodování s Jižní Afrikou, kde fungovala politika apartheidu, což kritizovali odpůrci segregace v USA.⁵⁴ Kennedy se důrazně postavil proti sovětské angažovanosti, ale odmítl vyslat do Afriky americké vojáky. Prezident naléhal, aby se konflikt řešil nejprve na půdě OSN, a Kongo se tak nestalo další oblastí střetu supervelmocí.⁵⁵

Na konci ledna 1961 se americký velvyslanec v Kongu Timberlake setkal s Kasavubem, jenž od Spojených států požadoval okamžitou vojenskou pomoc, aby mohly „konžské vládní jednotky převzít iniciativu, neboť (...) polovina zdejších vojáků dosud nemá pušky“. Zbraně měly být nakoupeny v Belgii a tajně převezeny do Afriky. Timberlake místo toho navrhoval úplné odzbrojení všech stran, mezinárodní dohled pod patronátem OSN a nezávislost Katangy. Kasavubu to považoval za nereálné, protože „jednotky OSN by nevládly udržet pořádek v celé zemi“.⁵⁶

Dne 1. února 1961 Kennedy obdržel zprávu z ministerstva zahraničí, v níž státní tajemník D. Rusk navrhl tři zásady pro americkou politiku v Kongu: „Za prvé, mandát OSN, jenž by měl dostatečnou autoritu k získání kontroly nad všemi vojenskými elementy v Kongu. (...) Za druhé, vyvíjet tlak na Kasavubeho, aby sestavil neutrální vládu, v níž by měli zastoupení i příznivci Lumumby. (...) Za třetí, co největší podíl OSN na kontrole výkonu moci konžské vlády.“⁵⁷

Dne 9. března americký velvyslanec L. Thompson diskutoval s Chruščovem o problému Konga. Sovětský předseda tvrdil, že „Kasavubu vydal Lumumbu do Katangy, aby jej mohl Tshombe s tichým souhlasem generálního tajemníka OSN D. Hammarskjölda zabít“ a odmítal podpořit návrh o mandátu Spojených národů, jenž

⁵³ Nálevka, V., *Čas soumraku. Rozpad koloniálních impérií po druhé světové válce*, Praha 2004, s. 146-151.

⁵⁴ Borstelmann, T., Hedging our Bets and Buying Time: John Kennedy and Racial Revolutions; in *The American South and Southern Africa*, In: *Diplomatic History* 24/2000, Oxford 2000, s. 456.

⁵⁵ Schlessinger, A. M., c. d., s. 575.

⁵⁶ *Foreign relations of the USA, 1961-1963*, Vol XX, Washington 1995, s. 33.

⁵⁷ Tamtéž, s. 40-41.

by měl dohled nad Kongem. Organizace spojených národů podle sovětského předsedy „utlačuje národy a napomáhá (...) udržovat kolonialismus“. Jak mohou socialistické státy „podporovat politiku těch, kdo zrazují vlastní lid?“⁵⁸ Chruščov sice uznal zvolený parlament a vládu v Kongu, avšak prohlásil, že „Sovětský svaz má v této věci odlišné názory. (...) OSN není parlament, kde se rozhoduje na základě usnesení většiny, ale (...) práva veta“.⁵⁹

Válka v Kongu pokračovala. Navzdory tomu, že se s pomocí OSN podařilo dosáhnout územní celistvosti, existovala v zemi levicová guerilla. Její představitelé G. Soumialot, P. Mulele a L. Kabila pokračovali v boji za odkaz zavražděného Lumumby a zmocnili se Stanleyvillu. V listopadu 1963 zorganizovala belgická vláda operaci „Červený drak“ při které město „osvobodili“ výsadkáři vedeni „šilným Mikem“ Hoarem. Akci doprovázely nesmírné krutosti, jež si vyžádaly tisíce obětí z řad civilistů. V letech 1965-1966 lumumbovskou guerillu podporoval i legendární kubánský revolucionář Ernesto „Che“ Guevara, nicméně bez úspěchu.⁶⁰ Ozbrojený boj v Kongu trval (do pádu železné opony s aktivní účastí obou supervelmocí a jejich satelitů) následujících pětatřicet let.⁶¹

V únoru 1961 vypuklo další povstání, tentokrát v Angole, nad níž vykonávali koloniální správu Portugalci. Konflikt, jenž začal na hranicích s Jižní Afrikou se postupně rozrostl, a zasáhl tak i hlavní město Luandu. V čele ozbrojeného boje stály dvě organizace: Národní fronta osvobození Angoly (FNLA) v čele s Alvarem

⁵⁸ *Foreign relations of the USA, 1961-1963*, Vol XX, Washington 1995, s. 100.

⁵⁹ Tamtéž, s. 100-101.

⁶⁰ V Havaně byla zformována jednotka 130 černých Kubánců, kteří byli v dubnu 1965 dopraveni do oblasti Velkých jezer v Tanzánii a odtud pak do osady Kibamba na konžském břehu jezera Tanganika. Che zde působil inkognito; byl zapsán jako lékař a tlumočnick. Kubánci však podcenili vnitřní potíže země, důsledky nedávné porážky a přístup místních bojovníků, jenž zdaleka neodpovídal představám profesionálního revolucionáře. Konžané byli ohraničeni svými vnitřními sváry, nedostatkem politických znalostí a ochotou riskovat. „Che“ si o tom poznamenal v deníku: „Hlavním rysem místní Lidově osvobozené armády je, že je to parazitní armáda, která nepracuje, necvičí se, nebojuje a vyžaduje zásoby a práci od obyvatelstva, někdy i silou.“ Kubánský kontingent zde zůstal sedm měsíců, aniž by výrazněji ovlivnil průběh bojů. Útoky obvykle končily katastrofou a navíc odhalily zahraniční angažovanost. V listopadu 1965 Kubánci vyhlásil ústup a smířili se s porážkou. Castañeda, J., *Compañero; život a smrt Che Guevary*, Praha 2002, s. 265-310.

⁶¹ V roce 1965 provedl Mobutu další převrat, nastolil diktaturu, upevnil svou vládu. A přejmenoval Kongo na republiku Zaire. Partyzánská válka pak pokračovala pod vedením L. Kabily okolo jezera Tanganika. V roce 1977 byly jeho síly vytlačeny do Tanzanie, avšak s podporou ugandského vládce J. Museveniho postupně převzal iniciativu a 17. května 1997 obsadil hlavní město tehdejšího Zaire Kinshasu. Od svého předchůdce převzal bezohlednou samovládu a vykrádání státu; nedokázal ale plnit těžební koncese, jimiž se zavázal firmám z Rwandy, Ugandy či americké American Mineral Fields (AMF) a o čtyři roky později byl zavražděn. Kongo bylo v tomto období – spolu s devíti dalšími státy – zmiřováno „první africkou světovou válkou“, která si vyžádala téměř čtyři miliony životů. V prosinci roku 2005 byla schválena konžská ústava, ale na východě země stále hrozí nebezpečí konfliktu.

Holdenem Robertem a Lidové hnutí za osvobození Angoly (MPLA). Organizace africké jednoty uznala FNLA jako legitimní představitelku nezávislé Angoly a A. H. Roberto vyhlásil v konžském Léopoldvillu exilovou vládu. K účasti nebyli přizváni zástupci MPLA. Angola byla zmítána občanskou válkou, jak mezi Portugalci a osvobozeneckými organizacemi, tak mezi těmito hnutími navzájem.⁶²

Kennedyho vláda sice podporovala sebeurčení Angoly, hodlala však vyjít vstříc i Portugalsku, které bylo jedním z členských států NATO a jehož strategicky významné základny na Azorských ostrovech využívalo letectvo USA. Americká administrativa zvolila cestu, na níž si nehodlala znepřátelit ani jednu stranu. Američané dodávali vojenský materiál Salazarovu režimu v rámci spolupráce v NATO, ale zároveň podporovali FNLA. Tato dvojí hra měla negativní dopad v západních médiích, když se během srpna 1961 začaly v tisku objevovat fotografie úlomků bomb, jež nesly zřetelný nápis „Made in America“.⁶³ Ve zprávě Státní bezpečnostní rady z 14. září 1961 bylo uvedeno: „Na zasedání Valného shromáždění OSN, jenž se bude konat 19. září, ... bude Portugalsko ostře odsouzeno,“ a dále, že „ten samý den se chystá televizní stanice NBC uvést dokument o válce v Angole, který je namířen proti Portugalsku a v němž (...) jsou zachyceny (...) snímky napalmových bomb amerického původu“.⁶⁴

Státní department v této souvislosti vypracoval zprávu, v níž bylo uvedeno, že „pravděpodobně dojde k nárazu na ose napětí sever-jih, do níž budou chtít aktivně zasahovat Východ i Západ (...). Pokud budou obyvatelé Afriky věřit, že mají na

⁶² Občanská válka v Angole trvala se střídavou intenzitou čtyřicet let. Od poloviny 60. let tu působili Kubánci, kteří cvičili partyzány MPLA a od jara 1975 i zpravodajské a instruktorské skupiny CIA. V roce 1975 se portugalská správa zhroutila a zástupci MPLA převzali politickou zodpovědnost za vedení státu. Washington uvolnil na podporu FNLA a UNITA celkem 14 milionů dolarů a v listopadu téhož roku překročily hranice Angoly jednotky ze Zairu a z Jihoafrické republiky, které spolu se zbývajícimi dvěma organizacemi zaútočily proti MPLA. Netto požádal o pomoc Brežněv; sovětský vůdce však nechtěl riskovat intervencí Rusů zhoršení mezinárodní situace, a proto se obrátil na Castra. Líder Máximo se okamžitě chopil příležitosti a do Angoly vyslal expediční sbor o síle 40 000 mužů, čímž zachránil MPLA a umožnil Nettovi vyhlásit nezávislost. Vedoucí představitelé jednotlivých partyzánských bojůvek se snažili získat přízeň velmocí či obchodních společností, a tak otvírali na různých místech frontu, jen aby na sebe upozornili a zajistili si zdroje příjmů. Tyto akce většinou nabíraly podobu masakrů civilistů, což ale nebránilo v jejich tiché podpoře. Jak napsal Jan Klíma v knize *Poslední koloniální válka*, „morální debakl technické civilizace jen zvýšil její bohatství: ‚krvavé diamanty‘ z území rabovaných UNITA mohou nerušeně proudit do evropských brusíren, nášlapné miny přinesly zisky výrobcům a rozšíření hladomoru a AIDS jen ubere ekonomům bohatých zemí starosti s ‚nekvalitní‘ populací třetího světa.“ Doutnající guerillovou válku se podařilo uhasit až v roce 2002, kdy bylo dosaženo křehkého příměří. Výsledkem konfliktu bylo jeden milion padlých, půl milionu zmrzačených, téměř čtyři miliony uprchlíků, hospodářský propad, zničená infrastruktura, a problémy s demobilizací partyzánských bojovníků. Srv. Klíma, J., *Poslední koloniální válka*, Praha 2002, s. 161-169.

⁶³ *Foreign relations of the USA*, Vol. XXI, Washington 1996, s. 548.

⁶⁴ Tamtéž, s. 550-551.

výběr mezi spoluprací buď se Západem a s Jižní Afrikou, nebo s Východem a SSSR, povede to k oslabení pozice Spojených států v tomto regionu“.⁶⁵ Lavírování mezi znesvářenými tábory, jež mělo za následek nepřímou podporu politiky apartheidu, vyvolávalo nepříznivé reakce. Velké množství představitelů Organizace afrických států v médiích Kennedyho kritizovalo za to, že ve skutečnosti podporuje rasistickou politiku. Právě to se začalo negativně odrážet na domácí půdě kvůli proklamovaným progresivním postojům Washingtonu k občanským právům.

4.3.2 Otázka Laosu

V jednom z prvních projevů v Kongresu Kennedy řekl, že „velkým bojištěm za obranu a šíření svobody se stala celá jižní polovina planety – Asie, Afrika a Latinská Amerika“.⁶⁶ Dalším státem, jenž se ihned po nástupu demokratické administrativy dostal do centra pozornosti byl Laos. Tato země, ležící západně od Severního Vietnamu, byla ohraničená Čínou na severu, Thajskem na západě, Kambodžou na jihu a Jižním Vietnamem na jihovýchodě. Ženevské dohody o uspořádání Indočíny z roku 1954 potvrdily – kromě rozdělení Vietnamu – i nezávislost Kambodže a Laosu. Krátce poté vypukla v Laosu občanská válka mezi silami komunisty vyhlášeného „Svobodného Laosu“ (*Pathet Lao*) a dvěma frakcemi královské armády. Vládu držel v rukou premiér Souvanna Phouma, jenž se snažil vystupovat neutrálně a směřoval k dohodě s jednotkami „Pathet Lao“, které vedl jeho nevlastní bratr. Eisenhowerova vláda nemínila přistoupit na vyjednávání s princem Souvannou, neboť jej považovala za spojence socialistického bloku. Situaci komplikovalo i to, že Severní Vietnam přes území Laosu přepravoval na jih vojenský materiál a jednotky Svobodného Laosu podporoval leteckým zásobováním Sovětský svaz.⁶⁷

V roce 1958 rezignoval Souvanna Phouma. Na jeho místo nastoupil Phoumi Nosavan, prozápadně orientovaný generál, odmítající jakoukoli spolupráci s „Pathet Lao“. V roce 1960 P. Nosavan sestavil vládu, k jejíž účasti přizval i stoupence Souvanna Phoumy; stále však odmítal „Pathet Lao“, s jehož jednotkami vedl boj v severních provinciích. Na stranu „Svobodného Laosu“ se přidala řada vysokých důstojníků a Souvanna se chystal požádat o pomoc a o zásobování státy východního

⁶⁵ Borstelmann, T., c. d., s. 453.

⁶⁶ Tamtéž, s. 449.

⁶⁷ Giglio, J. N., c. d., s. 65-66.

bloku. P. Nosavan proto sestavil novou vládu, z níž vyloučil Souvannu, jehož uznalo vedení SSSR.⁶⁸ V zemi nadále zuřila válka všech proti všem.

Dne 19. ledna 1961 se Kennedy dotázal Eisenhowera, „zda by v Laosu upřednostňoval koaliční vládu s komunisty, nebo ozbrojenou intervencí“. Odstupující prezident odpověděl, že „by bylo daleko lepší zasáhnout s pomocí mandátu států SEATO“ a připomněl v této souvislosti situaci koaliční vlády v Číně. Pak dodal, že „ztráta Laosu by znamenala ztrátu zátky v lahvi a konec [vlivu USA – J. F.] na Dálném východě“.⁶⁹ Diskuse se zúčastnil republikánský ministr zahraničí, Christian Herter, jenž zdůraznil malou šanci na dosažení kompromisu: „Myslím, že historická zkušenost předchozích patnácti let ukázala, že vlády, zahrnující komunistické zástupce nikdy neuspěly a vedly vždy k jejich eliminaci nebo k nadvládě komunistů.“⁷⁰ Ženevské dohody z roku 1954 deklarovaly zastavení palby v Laosu, integraci příslušníků Pathet Lao do koaliční vlády a ukončení zahraniční angažovanosti. Někteří členové americké administrativy přesto zvažovali, nakolik by bylo nutné řešit problém silou.

V následujících týdnech se objevily názory, podporující vojenský zásah. Ve zprávě zvláštního poradce pro otázky národní bezpečnosti, W. W. Rostowa z 10. března 1961 bylo uvedeno: „Americký postup tváří v tvář komunistické taktice je nebezpečný. (...) Pokud budeme zkoušet diplomacii, ztratíme půdu pod nohama. (...) Až po selhání diplomacie použijeme sílu, budeme muset vynaložit mnohem víc prostředků, než doposud.“⁷¹ Významnou roli v konfliktu hrála Čína, na jejímž možném postupu se členové administrativy neshodli. Ve zprávě ministerstva zahraničí z 23. ledna 1961 bylo uvedeno, že „Sovětský svaz považuje Souvannovu vládu za legitimní a příslušníky Pathet Lao za oficiální zástupce [některých –J. F.] provincií (...) Severní Vietnam pokračuje v podpoře Svobodného Laosu [a – J. F.] čínští komunisté mohou kdykoli poskytnout masivní pomoc dobrovolnickými oddíly nebo otevřeně“.⁷²

Dne 23. března 1961 bylo téma Laosu představeno na tiskové konferenci. Kennedy ukázal na mapě postup Pathet Lao a oznámil, že „ozbrojené útoky,

⁶⁸ Giglio, J. N., s. 66-68.

⁶⁹ *Foreign relations of the USA, 1961-1963*, Vol. XXIV, Washington 1994, s. 21.

⁷⁰ Tamtéž, s. 24.

⁷¹ *Foreign relations of the USA, 1961-1963*, Vol. XXIV, Washington 1994, s. 83.

⁷² Tamtéž, s. 38-39.

podporované komunisty musí skončit“.⁷³ Zástupci sboru náčelníků štábů podporovali intervenci Spojených států, v krajním případě nevyklučovali ani použití jaderných zbraní. Rozhodnutí poslat do Laosu americké jednotky by ale za dané situace znamenalo oslabení pozic v USA a v Evropě.

Prezidenta od myšlenky podniknout intervenci v Laosu odrazoval poradce Chester Bowles, jenž zdůrazňoval, že „čínští komunisté jsou vedeni touhou rozšířit svůj vliv v rýžových polích jihovýchodní Asie“.⁷⁴ Mnozí lidé z kabinetu byli toho názoru, že Peking bude hledat záminku pro rozšíření svých mocenských zájmů v regionu a měli strach z konvenční převahy lidských zdrojů čínské armády. Stále měli ostatně v živé paměti zkušenosti z Korejské války. Ve Washingtonu se na druhé straně báli tzv. „dominového efektu“ – postupného zhroucení sféry vlivu Spojených států pod náporem osvobozeneckých hnutí, podporovaných socialistickými zeměmi. Tuto hrozbu posílil i projev N. S. Chruščova ze 6. ledna 1961, v němž sovětský nejvyšší představitel zdůraznil, že „nelze připustit ‚místní války‘, neboť ty by mohly eskalovat do jediné“. Nicméně dodal, že „války, jež Sovětský svaz podporuje, jsou války ‚národně osvobozené‘“.⁷⁵

V březnu 1961 poslal Kennedy na hranice Laosu a Thajska 500 příslušníků námořní pěchoty, ale přes veřejnou proklamaci bezpečnostních zájmů nehodlal situaci dále vyhrotit. Podporu diplomatickému urovnání vyslovily vlády Velké Británie a Francie, přičemž perspektivy dohody se objevily první dubnový den roku 1961. Britský premiér Harold MacMillan zaslal do Moskvy návrh na uspořádání mezinárodní konference a na zastavení palby v Laosu. Kreml překvapivě souhlasil. Sověti nechtěli připustit možnost, že by Peking rozšířil svou sféru vlivu a chápali Laos jako ústupek, jenž by mohl vést k významnějším ziskům v Evropě.

Dne 16. května 1961 se v Ženevě konal mezinárodní summit, na němž byla projednávána otázka Laosu. Podařilo se dosáhnout dočasného zastavení palby, ale zprostředkovat otevřené jednání mezi znesvářenými tábory nikoli. Příměří trvalo krátce, neboť SSSR neměl na postup „Svobodného Laosu“ prakticky žádný vliv. V listopadu 1961 zbraně na krátkou dobu utichly a jednotlivé frakce se dohodly na vytvoření koaliční vlády. Začátkem roku 1962 ale dohoda ztroskotala na neústupnosti vládnoucího P. Nosavana; poměrně stabilní vládu se podařilo nastolit až

⁷³ Giglio, J. N., c. d., s. 66.

⁷⁴ Kochavi, N., Limited Accomodation, Perpetuated Conlict: Kennedy, China and the Laos Crisis, 1961-1963. In: *Diplomatic History* 26/2002, Oxford 2002, s. 100.

⁷⁵ Tamtéž, s. 104.

v červenci téhož roku.⁷⁶ Otázka Laosu nicméně předcházela mnohem významnějším konfliktu.

4.3.3 Počátky amerického angažmá ve Vietnamu

V roce 1954 dohody v Ženevě rozdělily Vietnam podél 17. rovnoběžky. Na jihu vládl autokratickým způsobem Ngo Dinh Diem, diktátor, podporovaný Spojenými státy. Na severu se komunistickému režimu podařilo udržet moc s podporou Číny a SSSR. V roce 1958 proti Diemovi vypuklo ozbrojené povstání, v lednu 1959 vyhlásila ozbrojený boj Hanoj a v průběhu následujících let začaly na jih pronikat skupiny prokomunistických partyzánů.⁷⁷ Bílý dům od začátku podporoval Saigon, avšak politické kroky tamní vlády vyvolávaly značné pochybnosti. Přes naléhání USA Diem odmítl přislíbit pozemkovou a sociální reformu. V roce 1960 jeho politika vyvolala neúspěšné povstání armádních důstojníků. Po porážce se někteří z nich přidali k „Frontě národního osvobození Vietnamu“ (FNO), jež byla ustavena v září 1960 a snažila se dosáhnout sjednocení země pod vedením komunistického severu.⁷⁸

Diem si svou represivní politikou nadělal mnoho nepřátel, zacházel tvrdě s těmi, kdo byli podezřelí ze spolupráce s Viet Minhem, a s komunistickou stranou (*Lao Dong*), hnutí odporu se mu nicméně rozbít nepodařilo. Saigon podněcoval represe vůči buddhistickým mnichům, etnickým menšinám a venkovskému obyvatelstvu, jež vinil ze spolupráce s partyzány. Guerillové akce se zpočátku odehrávaly na hranicích s Kambodžou; spolu s bojovníky ze Severního Vietnamu se ale šířily dále do vnitrozemí.⁷⁹

Dne 20. prosince 1960 FNO vyhlásila v Jižním Vietnamu vlastní politický program. K požadavkům prokomunistických sil patřilo svržení Diema, oživení hospodářství, pozemková reforma, rovnoprávnost etnik, pohlaví a náboženství a ukončení působnosti amerických poradců. Reakcí režimu bylo pronásledování domnělých přívrženců komunistické strany a vyšší ceny nájemného za obdělávanou

⁷⁶ Giglio, J. N., c. d., s. 95-96.

⁷⁷ Nálevka, V., *Světová politika ve 20. století II*, Praha 2000, s. 144-146.

⁷⁸ Giglio, J. N., c. d., s. 240-242.

⁷⁹ Frey, M., *Dějiny Vietnamské války: Tragédie v Asii a konec amerického snu*, Praha 2003, s. 48-49.

půdu pro rolníky.⁸⁰ Kennedy reagoval finanční podporou saigonské vlády na výcvik vojáků, zároveň nařídil zvýšit počet amerických vojenských poradců.

Dne 28. ledna 1961 byl na poradě v Oválné pracovně diskutován plán, v němž se „kromě zvýšení počtu vietnamských pravidelných jednotek o 20 000 mužů a výcviku 30 000 členů Národní gardy...[doporučují – J. F.] změny ve vietnamské vládě, bezpečnostní plánování a špionážní aktivity“.⁸¹ O dva dny později obdržel Diem od zastupujícího poradce ministerstva obrany, E. G. Lansdalea, dopis, v němž jménem vlády Spojených států doporučil vietnamskému vedení „sdělit všem lidem, včetně příznivců opozice, že Vietnam je v (...) nebezpečí [a – J. F.] říci, že se všichni musí podílet na záchraně svobody“. Lansdale tím chtěl přimět jihovietnamského vládcem, aby si upevnil své vnitropolitické postavení zavedením reforem. Poradce zdůraznil, že „kritici vaší [Diemovy – J. F.] vlády by se odmlčeli, pokud by nastala (...) reorganizace kabinetu“.⁸² V podobném duchu se nesl i telegram z 31. ledna 1961 od amerického velvyslance v Saigonu Durbrowa, ve kterém stálo: „Musíme udělat, co je v našich silách, abychom přiměli Diema provést liberální reformy, jež (...) v budoucnu vytvoří pevný základ pro demokratické instituce.“⁸³

Krise v Laosu a ve Vietnamu zapříčinily strach z dominového efektu v jihovýchodní Asii; prezident si nicméně přímou intervenci Washingtonu v roce 1961 nepřál. V květnu téhož roku se do Jižního Vietnamu vypravil viceprezident L. B. Johnson, jenž ve zprávě po návratu uvedl, že „situace ve Vietnamu je o hodně stabilnější, než se dozvídáme v novinách“, a dále, že „jedinou realistickou alternativou k Viet Minhu je současná vláda v Saigonu“. Ačkoliv Johnson podporoval otevřenou americkou angažovanost, vojenský zásah si v roce 1961 podle něj „situace nevyžadovala“.⁸⁴

Kennedy v letech 1961-1963 s pomocí Saigonu váhal a zvažoval pravděpodobnost úspěchu tak rozsáhlé operace. Přes ujišťování, že k přímé intervenci USA nedojde, počet amerických vojáků v jižním Vietnamu rostl. V říjnu 1961 generál M. Taylor a poradce W. Rostow navštívili Saigon; po návratu navrhli vyslat do země ozbrojené síly v plné bojové pohotovosti. V témže roce Kennedy

⁸⁰ Frey, M., c. d., s. 50.

⁸¹ *Foreign relations of the USA, 1961-1963*, Vol. I, Washington 1988, s. 13.

⁸² Tamtéž, s. 21-22.

⁸³ Tamtéž, s. 27.

⁸⁴ Tamtéž, s. 154-155.

schválil omezené nasazení amerického letectva a použití napalmu a defoliantů.⁸⁵ Ministerstvo obrany hodlalo poslat asi 40 000 mužů na stabilizaci Diemova režimu. Spolu s hospodářskou pomocí se zvýšil i počet vojenských poradců ve Vietnamu. Na konci roku 1961 jich zde bylo 3200, o rok později přes 9000 a v roce 1963 již 16 300.⁸⁶

4.3.4 Pomoc zemím Latinské Ameriky

V souvislosti s příchodem demokratické vlády je třeba připomenout její postup vůči rozvojovým zemím v hospodářské a sociální oblasti. Na přelomu 50. a 60. let byly na Západě formulovány teoretické přístupy, jež podporovaly zahájení procesu modernizace v chudých oblastech světa. Autoři jako Karl Deutsch, Lucian Pye, Daniel Lerner, Walt W. Rostow nebo James Coleman chtěli – v souvislosti s proměnou mezinárodního řádu po druhé světové válce – analyzovat rozdíly mezi tzv. „tradičními“ a „moderními“ společnostmi. Učenci dospěli k řadě poznatků, týkajících se procesu „modernizace“, přičemž hlavní zásady shrnuli do čtyř obecných tezí: (1) Tradiční a moderní společnosti odděluje ostrá dichotomie; (2) ekonomické, politické a sociální změny jsou vzájemně závislé; (3) ekonomický rozvoj vede k vytváření moderních států a (4) pokrok „rozvojových zemí“ mohou výrazně zlepšit zdroje moderních společností.⁸⁷

Tato tvrzení vyvolala v následujících letech debatu o možnostech modernizace zemí třetího světa a o vztazích mezi ekonomickým pokrokem a vývojem moderního státu. Za touto polemikou nicméně stály i praktické otázky, zahrnující sociální aspekty zahraniční politiky USA v zemích Latinské Ameriky, Afriky a jihovýchodní Asie.

Kennedy chtěl zajistit geopolitickou převahu Washingtonu, jelikož se obával šíření sovětského vlivu v Latinské Americe. Když byl v roce 1954 v Guatemale s pomocí CIA svržen s prezident J. Arbenz, o němž panovalo přesvědčení, že

⁸⁵ Giglio, J. N., c. d., s. 244.

⁸⁶ Během roku 1962 vypracovalo ministerstvo obrany plán na postupné stažení amerických vojáků z Jižního Vietnamu. V květnu 1963 R. McNamara slíbil stažení 1000 poradců. Kvůli zvýšené činnosti ozbrojených sil FNO ale došlo k zesílení vojenských akcí USA a současně bylo zřízeno Velitelství vojenské pomoci Spojených států ve Vietnamu (MACV). Přes nátlak Washingtonu Diem nikdy neprovedl liberalizaci a v listopadu 1963 čelil rozsáhlému povstání, jemuž nakonec padl za oběť. Moci v Saigonu se chopila generálská junta. Po smrti J. F. Kennedyho došlo k eskalaci konfliktu a k vojenské intervenci armády USA ve Vietnamu. Srv. Frey, M., c. d., s. 61-77.

⁸⁷ Latham, M. E., Ideology, Social science and Destiny: Modernization and the Kennedy Era, *Alinace for Progress*. In: *Diplomatic History* 22/1998, Oxford 1998, s. 200-201.

uplatňuje komunistickou politiku, daly Spojené státy najevo, že nepřipustí jakékoli riziko infiltrace východního bloku na západní polokouli. Tento trend však narušil převrat na Kubě. Ačkoli Castrova vláda nepředstavovala pro USA bezprostřední vojenské ohrožení, prezident předpokládal, že by mohla sloužit Sovětskému svazu jako opěrný bod. Navíc, díky malé vzdálenosti Kuby, měl režim na ostrově značný psychologický dopad na obyvatele kontinentu. Kennedy navázal na předchozí snahy Eisenhowerovy administrativy, ale i na Akt z Bogoty; chtěl předstihnout socialistické státy v propagaci hodnot. Díky tomu došlo k dalšímu přehodnocení sociální politiky vůči rozvojovým oblastem, o jejichž ekonomický vývoj se chtěli zasloužit američtí představitelé.⁸⁸

Jak bylo řečeno v 50. letech se v USA objevily koncepty podpůrných programů pro chudé země.⁸⁹ Těchto myšlenek se chopili demokraté a učinili z jejich realizace součást svého volebního programu. Kennedy poprvé vystoupil 14. října 1960 (během projevu na Michiganské universitě) s návrhem humanitárních misí. Tzv. „Mírové sbory“ měly získat pro svou altruistickou ideu mladé (zejména) vysokoškolsky vzdělané lidi a sloužit jako nástroj zadržování komunismu.⁹⁰ Nixon se chystal napadnout program v závěru volebního souboje, ale byl překvapen, jakou odezvu Mírové sbory vyvolaly. Ředitelem kampaně byl jmenován R. Sargent Shriver, Kennedyho švagr, jenž vyslal v průběhu následujících let dobrovolníky do čtyřiačtyřiceti zemí světa.

Samotné působení Mírových sborů ekonomický růst chudých zemí nepodnítilo, ačkoli jejich členové prošli intenzivními kursy jazyka, ekonomiky, kultury a politických reálií. Dobrovolníci byli vždy konfrontováni s tvrdou realitou a s nedostatkem technického zázemí pro realizaci konkrétních úkolů. V roce 1961 poslali členové sborů, působící v Jižní Americe Kennedymu dopis, v němž se dotázali, proč musí „trávit dny svého mládí (...) za 75 dolarů měsíčně, když prezident utratí tu samou částku za jeden oběd“. Jedna členka se v témže roce vyjádřila, že náplní její práce bylo „dělat malé Američany z thajských vesničanů, což byl (...) pošetilý úkol“.⁹¹

⁸⁸ Latham, M., E., c. d., s. 203.

⁸⁹ V roce 1960 prezident Eisenhower podpořil ustavení Meziamerické banky pro rozvoj a schválení částky 500 milionů dolarů na podporu Latinské Ameriky (viz kapitola 3).

⁹⁰ Návrh původně prosazoval Kennedyho protikandidát v primárkách H. Humphrey.

⁹¹ Rorabaugh, W., c. d., s. 54-55.

Příslušníci misí na druhé straně často pomáhali s budováním infrastruktury a se vzděláváním negramotného obyvatelstva. Například v Kolumbii dokázali v letech 1961-1963 přispět k výstavbě 30 akvaduktů, 49 silnic a 14 mostů a v roce 1963 obdrželi obdobu Nobelovy ceny, Ocenění Ramona Magsysaye, za práci v jedenácti zemích asijského a jihoamerického kontinentu.⁹² Jejich počínání se rovněž stalo příkladem pro dobrovolníky, kteří pod záštitou nejrůznějších humanitárních organizací jezdí pomáhat do rozvojových zemí dodnes. Na počátku 60. let se Kennedy inspiroval i Rooseveltovou politikou „Dobrého sousedství s Latinskou Amerikou“ a kromě humanitárních misí přišel s dalším návrhem, směřujícím k podpoře amerického subkontinentu.

Dne 13. března 1961 prezident představil v Bílém domě před zástupci latinskoamerických zemí program „Spojenectví pro pokrok“. Kladl si za cíl posílit kontakty s místními občanskými vládami, distancovat se od vojenských diktatur, připravit projekty hospodářské a sociální pomoci a vytvořit fondy na zdokonalení infrastruktury a vzdělání. Jak vyplývá ze zprávy ministerstva zahraničí ze 4. ledna 1961, v níž byly analyzovány základní problémy Latinské Ameriky, „hlavním úkolem americké diplomacie (...) je oddělit sociální transformaci od vazby na komunistické země“. Předpoklad k úspěchu podle amerických politiků spočíval v „obhajobě lidských práv, (...) v ekonomickém zázemí pro veškeré obyvatelstvo kontinentu, (...) v legitimně zvolených vládách“ a v dosavadní geopolitické převaze Washingtonu na západní polokouli.⁹³

Finanční pomoc USA měla jít ruku v ruce s daňovou a pozemkovou reformou, s vytvořením společného trhu a s hospodářskou obnovou. Americká politika měla směřovat k liberalizaci latinskoamerických poměrů a k „ekonomickému a sociálnímu rozvoji, kombinujícímu vnitřní i vnější zdroje“; společná akce měla posílit střední vrstvy populace, jejichž počet se „v posledních čtyřiceti letech zvýšil z 10% na 25-30% populace“.⁹⁴ Program byl součástí Kennedyho „Nových hranic“ a jedním z prvních kroků bylo „vytvoření Meziamerického fondu pro sociální rozvoj, na jehož fungování (...) požádal Kongres o 500 milionů dolarů.“⁹⁵ Peníze však šly do jednotlivých zemí formou půjček a závazek pomoci byl dlouhodobého charakteru. Prezident hodlal poskytnout 10

⁹² Rorabrugh, W., c. d., s. 59.

⁹³ *Foreign relations of the United States, 1961-1963*, vol XII, Washington 1996, s. 3-4.

⁹⁴ Tamtéž, s. 6-12.

⁹⁵ Tamtéž, s. 8.

miliard dolarů v rozmezí let 1961-1969. Z této částky byla nakonec vyplacena pouze necelá polovina.

Kampaň na podporu Latinské Ameriky byla motivována vybudováním silné ekonomické infrastruktury, jež by podpořila místní vlády a zabránila kooperaci se sovětským blokem. Ministerstvo zahraničí varovalo prezidenta před planými nadějemi, vkládanými do programu. A. Schlessinger, Jr. v dopise prezidentovi z 8. března 1961 napsal: „Latinoameričané potřebují ekonomickou pomoc, ale odmítají myšlenku, že peníze vyřeší všechny problémy. Je třeba si uvědomit, že přibližně polovina obyvatel Latinské Ameriky je negramotných.“⁹⁶ Arturo Morales-Carrion, zastupující asistent ministra zahraničí pro meziamerické vztahy, se o projektu vyjádřil, že je příliš idealistický a marnotratný. „Aby došlo k nějaké změně v Latinské Americe, potřebujeme obyvatele, kteří budou ochotni spolupracovat. (...) Naší největší nevýhodou je jejich dnešní přístup. Nemají žádné povědomí o produktivitě práce a nesdílí přesvědčení, že naše politika může uspět s (...) jejich podporou.“⁹⁷

Fondy na podporu vzdělání, infrastruktury a na sociální výdaje byly využívány nanejvýš neefektivně. Závažný problém představovala vysoká zadluženost subkontinentu a příliš ambiciózní charakter plánu, jenž nemohl pouhým přílivem financí za neurčité přísliby změnit dlouhodobé obtíže celé společnosti. Kennedy byl později kritizován za to, že ve skutečnosti tento projekt odložil stranou po neúspěchu na Kubě a velká část prostředků, kterou vyčlenil na projekt Spojenectví pro pokrok směřovala místo toho na „podporu vojenských rozpočtů ‚zemí ohrožovaných komunisty‘“.⁹⁸ Ať už to byl nepřímý důsledek této politiky, či nikoli, zcela jistě ukazoval velkou slabinu projektu, kterou představovala minimální kontrola nad prohospodařenými penězi.

Kupříkladu v Peru byly fondy na hospodářskou obnovu určeny k „projektům na podporu ekonomického a sociálního rozvoje“. V záznamu z 20. září 1961 stálo, že „Kennedy s peruánským prezidentem Pradem diskutoval otázku půjček na výstavbu letišť a bydlení v oblasti Puno.“⁹⁹ Peníze však místo toho byly „použity ke zvýšení vojenského rozpočtu a k nákupu dvanácti bombardérů RB-57“. Tamní vláda

⁹⁶ *Foreign relations of the United States, 1961-1963*, vol XII, Washington 1996, s. 9.

⁹⁷ Tamtéž, s. 29.

⁹⁸ Rey, R., *Geschichte Lateinamerikas vom 20. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, München 2005, s. 182.

⁹⁹ *Foreign relations of the United States, 1961-1963*, vol XII, Washington 1996, s. 855.

ospravedlnila armádní výdaje namísto ekonomické a sociální reformy pokračující studenou válkou.¹⁰⁰ Příslib pozemkové reformy pak byl čistě formální, protože vedoucí představitelé odmítli udělit rolníkům vlastnická práva k půdě.

Předchozí přístup Washingtonu k subkontinentu tak odhalil své negativní stránky a nová kampaň Spojených států nedokázala změnit latinskoamerickou realitu, jež se dodnes vyznačuje hlubokými společenskými rozdíly, špatnou infrastrukturou, zdevastovanou sociální sítí, nekvalifikovanou pracovní silou a nefunkční státní správou. Mizivá ochota místních politiků k provádění reforem, enormní výše dluhů a rostoucí monopolní postavení některých zahraničních (a paradoxně amerických) společností na zdejších trzích dále prohlubovaly obtížnou situaci obyvatelstva. Během 60. a 70. let navíc začaly klesat ceny hlavních vývozních artiklů latinskoamerických států, a spolu s populační explozí tak došlo k poklesu místních ekonomik.¹⁰¹

Politika Spojenectví pro pokrok nezaznamenala výraznější úspěchy a v 70. letech byla téměř zapomenuta. Brazilský velvyslanec v USA Roberto Campos řekl, že „Kennedyho program byl zbyrokratizovaný, nesmělý a vyznačoval se velkými rozdíly mezi teorií a jednotlivými kroky americké administrativy“.¹⁰² Ve Washingtonu se postupně smířili s existencí vojenských diktatur, které byly schopny o něco „efektivněji“ udržet relativní stabilitu a zabránit šíření potenciální komunistické infiltrace v regionu. Na začátku roku 1961 však jedním z hlavních problémů zahraniční politiky Spojených států představovalo svržení Castrova režimu na Kubě.¹⁰³

¹⁰⁰ Rorabrugh, W., c. d., s. 41.

¹⁰¹ Srv. Rey, R., c. d., s. 36-60.

¹⁰² Giglio, J. N., c. d., s. 235.

¹⁰³ Ve dnech 5.-17. srpna 1961 se konalo v uruguayském městě Punta del Este zasedání hospodářské a sociální rady OAS. Závěrečná charta deklarovala modernizaci subkontinentu, odstranění negratnosti, sociální pomoc a vzestup zemědělské a průmyslové výroby. Ekonomické změny byly podmíněny udržení rozhodujícího vlivu Washingtonu, což mělo v důsledku zabránit vzniku levicově orientovaných vlád v Latinské Americe, a zabránit tak Sovětskému svazu v možném narušení integrity kontinentu. Srv. Nálevka, V., *Karibská krize*, Praha 2002, s. 37-46.

5. Invaze v Zátocě sviní

Fiasko v Zátocě sviní mělo pro Spojené státy, Kubu i Sovětský svaz řadu následků. Prezident Kennedy se ocitl v nevýhodné pozici během jednání s Chruščovem (viz kapitola 6) a Fidel Castro upevnil své mocenské postavení na ostrově. Precedens americké invaze umožnil revoluční vládě v Havaně zosřtřit represe vůči opozici a podpořil antiamerikanismus Kubánců. Porážka na Bahía de Cochinos znamenala i konec mýtu o úspěšných intervencích Spojených států. Pokud vezmeme v úvahu, že invazní jednotka kubánských emigrantů měla čelit mnohonásobné přesile, lze říci, že bez přímé vojenské podpory Washingtonu neměla šanci na úspěch. Proč přesto došlo k vylodění „Brigády 2506“¹ a jak tato akce souvisela s Karibskou krizí?

5.1 Odhad kubánské situace

Jak jsem uvedl, diskuse o osudu Castrovy vlády probíhaly ve Spojených státech od začátku roku 1959. K širší názorové shodě ohledně jejího svržení došlo v druhé polovině tohoto roku.² Po provedení pozemkové reformy, navázání kontaktu se sovětským vedením a příchodu členů komunistické strany do kubánské vlády došel Státní department k závěru, že Castro nedodržel sliby, které dal, když nastoupil k moci. Ministr zahraničí Christian Herter doporučil v listopadu 1959 Eisenhowerovi, aby „začal vytvářet vůči Castrovi opozici (...) a v prosinci oznámil, že levicový režim na Kubě posílí [další – J. F.] opoziční hnutí v Latinské Americe a ohrozí majetek USA“.³

Ve Washingtonu převažoval názor, že by se Kuba mohla v budoucnu stát nástrojem komunistické infiltrace, pomocí kterého se mohou další země subkontinentu spojit se Sovětským svazem nebo s Čínou. Kennedyho vedoucí pracovní skupiny pro Latinskou Ameriku, A. Berle, upozornil v listopadu 1960 na to, že „Castro ‚zradil‘ legitimní aspirace kubánského lidu a obětoval kubánskou

¹ Název jednotky kubánských exulantů, „brigáda 2506“, byl odvozen z identifikačního čísla jednoho z příslušníků jednotky, jenž se nešťastnou náhodou zabil při výcviku v Guatemale.

² Poradce ministra zahraničí Christiana Hertera pro meziamerické vztahy, Roy Rubottom, popsal postup americké administrativy: „Období od ledna do března 1959 může být charakterizováno jako období nástupu Castrovy vlády, v dubnu již byl pozorovatelný sestupný trend v kubánsko-amerických vztazích (...). V červnu jsme dospěli k závěru, že není možné dosáhnout shody s Castrem u moci (...). V červenci a v srpnu jsme byli zaneprázdněni navrhováním programu na odstranění Castra.“ Rodríguez, J. C., *The Bay of Pigs and the CIA*, Melbourne 1999, s. 19-20.

³ Higgins, T., *The Perfect Failure: Kennedy, Eisenhower and the CIA at the Bay of Pigs*, New York 1987, s. 46.

bezpečnost a národní zájmy, protože učinil z ostrova součást sovětské říše“.⁴ Podle Státního departmentu byl sice i Batistův režim nevyhnutelně odsouzen k zániku, avšak vedoucí představitelé nového režimu „zradili cíle vlastní revoluce, (...) když zničili oživené naděje Kubánců na demokratickou vládu“.⁵

Argument o „zradě revoluce“ se stal základním pilířem obhajoby intervence.⁶ Kubánský režim směřoval k totalitarismu sovětského typu, zosílil represe vůči opozici a kroky jeho vlády vedly k úpadku ekonomiky (bez ohledu na pozdější hospodářské sankce). V kontextu plánovaného vylovení však představovala zásadní problém Castrova stávající popularita. Přestože se struktura kubánské společnosti po převratu značně změnila, americká administrativa nevzala tuto skutečnost v potaz.

Jak uvádí historik Victor A. Triay, téměř třetinu populace Kuby tvořila střední třída, ale její příslušníci – vzhledem k nestabilitě Batistova režimu – ve velké míře revoluci podpořili. Mnoho politiků a sympatizantů nové vlády byli liberálové a bývalí příslušníci protibatistovské opozice.⁷ Ačkoli Fidel Castro v následujícím období zahájil znárodňovací kampaň a kolektivizaci zemědělství, jež směřovaly k likvidaci této vrstvy, jeho dosavadní „zbožňování většinou chudého obyvatelstva (...) mu zajišťovalo dostatečnou podporu na to, aby mohl vlastní reformy prosadit“⁸. Po revoluci rovněž došlo k vyloučení opozice, která byla nucena ustoupit do ilegality. Jakmile tedy došlo ke zosílení politické kontroly, aktivity podzemních skupin slábly a velké množství bývalých politických představitelů a kvalifikovaných pracovních sil raději odešlo do Spojených států.

Jedním z hlavních motivů intervence Washingtonu byla ochrana majetku a obnovení zahraničního obchodu. Američtí politici se proto spoléhali především na podporu bývalých podnikatelských elit. J. R. Benjamin ale poukazuje na to, že vyšší vrstva neměla na Kubě soudržné politické zastoupení, a nemohla proto vytvořit vůči Castrovi účinnou politickou sílu. Valná většina majetných obyvatel navíc opustila zemi. Tito lidé sice mohli financovat opoziční hnutí, ale dění na ostrově již neovlivňovali: „Narozdíl od očekávání amerických představitelů byla kubánská sociální revoluce konfrontována se slabou a rozdělenou elitou. (...) Výsledkem bylo,

⁴ Pérez, L.M., c. d., s. 248.

⁵ Pérez, L. M., c. d., s. 248-249.

⁶ Tamtéž, s. 249.

⁷ Triay, V. A., *Bay of Pigs: An Oral History of Brigade 2506*, Florida 2001, s. 2-3.

⁸ Tamtéž, s. 3.

že se od roku 1959 na ostrově nenacházela dostatečně silná skupina či instituce, odhodlaná bránit americké zájmy“.⁹

Odhad politiků ve Washingtonu vycházel z opačného předpokladu. Jakkoli silná intervence měla najít dostatečnou podporu obyvatelstva na to, aby mohlo dojít k vytvoření provizorní vlády a ke svržení Castra. Pokud se z dnešního pohledu zdá teze o zradě revoluce legitimní, na začátku šedesátých let se mohl kubánský vládce opřít o podporu dostatečného počtu obyvatelstva a ozbrojených složek na to, aby intervenci ustál. Kromě toho začal organizovat oddíly milicí a tajné policie a udržoval v činnosti bývalou partyzánskou armádu. Tyto skupiny mu zajistily převahu nad protivníkem mnohonásobně silnějším, než byli kubánští emigranti v Zátocě svinií.

5.2 Přípravy vylodění

Dne 14. ledna 1960 uvedl Eisenhower na zasedání Národní bezpečnostní rady, že Castro směřuje ke komunismu a vedení USA nemá jinou možnost než podnitit jeho svržení. Prezident navrhl zahájit blokádu a důrazně zakázal prodej zbraní na ostrov. V kubánském problému se začala angažovat zpravodajská služba a 18. ledna 1960 byl ustaven plánovací tým, jenž měl vytvořit program na sesazení Castra. Tato aktivita byla od začátku výhradně záležitostí CIA. Šéf agentury, Allen Dulles, svěřil vedení Richardu Bissellovi, zastupujícímu řediteli plánování operací a jeho náměstkům Tracy Barnesovi a Howardu Huntovi.¹⁰

Vedení a část plánovacího týmu tvořili lidé, kteří se v roce 1954 účastnili svržení Jacoba Arbenze. V případě Kuby se proto měl opakovat „guatemalský scénář“, a plánovací skupina proto rozvrhla svržení Castra do čtyř hlavních kroků: 1) vytvoření exilové vlády; 2) silná propaganda; 3) zpravodajské a diverzní akce na kubánském území a 4) vytvoření vojenského oddílu mimo Kubu.¹¹ Součástí programu skupiny „WH/ 4“¹² bylo vytvořit opoziční rádiovou stanici, „Hlas osvobození“, jež vysílala z Hondurasu a z Guatemaly, a vyvíjet snahy o zavraždění Castra.

⁹ Benjamin, J. R., c. d., s.201.

¹⁰ Higgins, T., c. d., s. 47.

¹¹ Wyden P., *Bay of Pigs: The Untold Story*, New York 1979, s. 25.

¹² Doslovný název týmu zněl „čtvrté oddělení západní hemisféry“ (Branch 4 of the Western Hemisphere).

O necelé dva měsíce později, 10. března 1960, se na schůzi bezpečnostní rady shodli představitelé administrativy a zástupci armády, že je nutné podpořit nastolení nové vlády v Havaně a vybrat Castrova nástupce; někteří vysoce postavení důstojníci se dokonce obávali možného útoku na základnu Guantánamo. Dne 17. března proto představil Bissell prezidentovi čtyři uvedené body, vedoucí k likvidaci kubánského vedení. Eisenhower postup schválil a souhlasil s R. Bissellem jako se šéfem operace, jež od této chvíle nesla název „Pluto“. Mělo dojít ke sjednocení kubánských exulantů v USA a k vytvoření skupiny několika stovek ozbrojenců, kteří se měli na ostrově vylodit.¹³

Napětí v kubánsko-amerických vztazích zatím narůstalo. Poté co americké společnosti odmítly rafinovat sovětskou ropu a Washington zrušil odběr cukru, došlo na ostrově v létě 1960 ke znárodnění majetku Spojených států. Castro již v březnu oznámil, že zlikvidoval partyzánská opoziční uskupení v pohoří Escambray a v dubnu veřejně deklaroval, že se chystá ozbrojená akce vůči Havaně. Od května začala na Kubě vysílat opoziční rádiová stanice, zřízená Američany, a v červenci Nikita Chruščov prohlásil, že jeho raketové síly podpoří Kubánce proti intervenci.¹⁴ Ve Washingtonu se proto začali obávat rozsáhlejšího vměšování Kremlu a představitelé CIA zintenzivnili své aktivity. Dne 18. srpna 1960 americká vláda vyčlenila na operaci 13 milionů dolarů,¹⁵ ale Eisenhower zdůraznil, že se vojenský personál Spojených států na akci podílet nebude.¹⁶

Určitý problém představovalo vytvoření sjednocené proticastrovské síly mezi rozdělenými kubánskými exulanty. Sporným bodem bylo to, že někteří původně spolupracovali s Batistou a další byli součástí Hnutí 26. července. V červnu 1960 ale vznikla v Miami Demokratická revoluční fronta (Frente Revolucionario Democrático), jejíž vedoucí představitelé byli příslušníky bývalé protibatistovské opozice. V organizaci působili Manuel Antonio de Varona, dřívější ministerský předseda a šéf Autentické strany, José Miró Cardona, rovněž bývalý kubánský

¹³ D. D. Eisenhower zmínil toto setkání ve svých pamětech: „Dne 17. března 1960 jsem nařídil agentuře [CIA – J. F.], aby zahájila výcvik kubánských exulantů v Guatemale pro případ, že se v budoucnu vrátí do jejich rodné země.“ Srv. Eisenhower, D. D., *The White House Years: Waging Peace 1956-1961*, New York 1965, s. 401.

¹⁴ Higgins, T., c. d., s. 52-54.

¹⁵ Wyden, P., c. d., s. 30.

¹⁶ Freedman, L., *Kennedy's Wars. Berlin, Cuba, Laos and Vietnam*, Oxford 2001, s. 126.

premiér, či Manuel Artime, Aureliano Sánchez Arango, José Ignacio Rasco a Justo Variolo, jež byli původně členy Castrovy vlády.¹⁷

Jedním z úkolů opoziční fronty bylo najít dostatečný počet rekrutů pro exilovou armádu. N. Carbonell píše, že kubánská politická reprezentace v Miami chtěla mít akci pod vlastním velením – upřednostňovala uzavřít se Spojenými státy spojenectví a prostředky k provedení převratu získat formou válečné půjčky. Místo toho celou operaci řídila a financovala CIA, což vytvářelo vzájemné napětí a zklamalo kubánské politiky, kteří chtěli provést převrat vlastními silami.¹⁸

Prvním výcvikovým střediskem několika desítek příslušníků formující se jednotky byl ostrov Useppa, nedaleko západního pobřeží Floridy.¹⁹ Rekruti odtud byli po krátké době převezeni do oblasti Panamského průplavu, kde měli podstoupit guerillový výcvik. Vojenský plán totiž zatím předpokládal, že dojde k vylodění malé jednotky, jež zahájí partyzánský boj, podobně jako Castro v letech 1956-1958. Státní department nechtěl riskovat prozrazení, a CIA proto pro vojáky zakoupila plantáž v Guatemale, statek Helvetia, jenž vlastnil Roberto Alejos, bratr guatemalského velvyslance v USA.²⁰ V blízkosti plantáže vzniklo i letiště, na kterém se měli cvičit kubánští piloti, členové exilového letectva, kteří od druhé poloviny roku 1960 zásobovali opoziční hnutí na ostrově.

L. Freedman píše o důležité změně v dosavadním přístupu republikánské administrativy k akci kubánské emigrace na konci roku 1960. Původní záměr CIA byl vycvičit skupinu pár set mužů, kteří se vylodí na ostrově, připojí se k místnímu odboji a podnikají převrat. Na podzim 1960 se ale R. Bissell rozhodl – vzhledem k dosavadní neúspěšné komunikaci s kubánským podzemím – schéma operace změnit na výsadek pěší jednotky, jež s podporou letectva zabere část kubánského území a připraví podmínky pro ustavení exilové vlády. Pokud by se tato část plánu podařila, Bissell nevyklučoval nasazení pravidelných jednotek americké armády. Ačkoli plán na Pentagon dojem neučinil, 4. prosince 1960 byl představen Eisenhowerovi, jenž údajně projevil velké nadšení.²¹

¹⁷ Triay, V. A., c. d., s. 9.

¹⁸ Carbonell, N, *And the Russians stayed: The Sovietization of Cuba. A Personal portrait*, New York 1989, s 90-91.

¹⁹ Značná část z těchto mužů byla bývalými studenty katolické university v Havaně a členy kubánských katolických odborů, jež Castro po nástupu k moci eliminoval.

²⁰ Triay, V. A., c. d., s. 11.

²¹ Freedman, L., c. d., s. 126.

Souběžně s tím, jak nabíraly na intenzitě přípravy k invazi, vrcholily v USA prezidentské volby. Kubánský problém se stal jedním z důležitých témat předvolební kampaně. Jak již bylo řečeno, R. Nixon nechtěl riskovat prozrazení plánu a proto se stavěl k otázce svržení Castra s rezervou. Kennedy naproti tomu obviňoval republikány z vyhýbavého postoje ke komunismu. Pokud Nixon zdůraznil své zahraničně politické zkušenosti, demokratický kandidát na to zareagoval: „Nemám radost z toho, že vidím komunistický satelit devadesát mil od pobřeží Floridy (...). Ti kdo tvrdí, že dokáží obstát při střetu s Chruščovem, neukázali žádnou způsobilost při střetu s Castrem.“²² Paradoxní bylo, že Nixon patřil k obhájčům invaze, a dokonce naléhal na urychlení operace, protože předpokládal, že by mu úspěšná akce v Havaně dopomohla k vítězství.²³

Kennedy své názory na Castra měnil a při hodnocení kubánské situace bral na zřetel především kritiku republikánů. Když došlo k úspěšnému převratu na Kubě, představoval pro něj Castro latinskoamerického politika s „bolívarovským charismatem“. Ještě v lednu 1960 v knize *Strategie míru* napsal: „Nemůžeme si být jisti, zda by Castro nenabral racionálnější kurz po svém vítězství, kdyby Spojené státy tak dlouho a nekriticky nepodporovaly diktátora Batistu a připravily mladému a ohnivému rebelu o něco vřelejší přivítání v jeho hodině triumfu, zejména při návštěvě naší země.“²⁴

Již v říjnu 1960 ale v rámci předvolební kampaně v Cincinnati prohlásil: „Castro není jen další latinskoamerický diktátor, malý tyran, posedlý vlastní mocí a ziskem. Jeho ambice jdou ještě dál (...). Transformoval Kubu do nepřátelského a militantního komunistického satelitu, základny, odkud chce vyvážet komunistickou infiltraci napříč americkým kontinentem. (...) Zkonfiskoval přes miliardu dolarů amerického majetku, ohrozil existenci naší námořní základny Guantánamo a rachotí rudými raketami na Spojené státy.“²⁵ Antikomunismus hrál v politice liberálního prezidenta zásadní úlohu, a tak přestože Kennedy vyjadřoval národněosvobozeneckým hnutím podporu, Castro se pro něj stal během několika měsíců nepřítelem.

²² Higgins, T., c. d., s. 59.

²³ Wyden, P., c. d., s. 29.

²⁴ Kennedy, J. F., *The Strategy of Peace*, New York 1961, s. 172-173.

²⁵ Walton, R. J., *Cold War and Counterrevolution: The Foreign Policy of John F. Kennedy*, Baltimore 1972, s. 36.

Vylodění proticastrovské emigrace se tak stalo jednou z nejchoulostivějších záležitostí po Kennedyho nástupu do úřadu. Prezident byl s plánem invaze na ostrov, který mu předložil šéf CIA Allen Dulles poprvé 17. listopadu 1960²⁶ a v upravené verzi v lednu 1961,²⁷ podrobně obeznámen. Prožíval přitom značné rozpolcení, neboť nechtěl riskovat otevřený konflikt se Sověty. Od nástupu do funkce sice hovořil o aktivním přístupu k Latinské Americe (Spojenectví pro pokrok), v případě Kuby chtěl ale zvážit věc důkladněji;²⁸ existovala totiž reálná možnost, že invaze s přímou podporou Washingtonu vyvolá ráznou reakci východního bloku. K obzvlášť nepříjemné eskalaci mohlo dojít v Západním Berlíně, kde byly Spojené státy vůči SSSR ve strategické nevýhodě.

Vzhledem ke své útočné předvolební kampani Kennedy nechtěl operaci odvolat a formující se jednotku rozpustit. A. Schlessinger a A. Dulles později uvedli, že, prezident by byl představiteli opozice nazván zbabělcem a lhářem, ale to, že se nezmínil o šancích brigády ukázalo, jak malou podporu operaci dával. Podle prezidentových podřízených stál americký šéf před otázkou „odstranění problému“.²⁹

Kennedy v únoru 1961 schválil další omezení slábnoucího importu z Havany do USA, vyvíjel tlak na některé výrobce destilátů, aby přestali odebírat kubánskou melasu a v březnu zastavil veškeré dodávky kubánského cukru.³⁰ Plán vylodění zatím prošel řadou úprav. Ačkoli většina členů administrativy s jeho původním návrhem souhlasila, následující změna vyvolala značné pochybnosti.

Na řadě porad prezidenta a jeho poradců, představitelů CIA a zástupců armády se hodnotil způsob provedení akce, která počítala s vyloděním více než tisícovky mužů na plážích poblíž Trinidadu, kde se mělo zřídit letiště a ustavit opoziční vláda. To Kennedy 11. března na schůzi Národní bezpečnostní rady zamítl. Po dalším vyhodnocení přišli zástupci CIA s méně okázalým návrhem. CIA tentokrát pro vylodění vybrala oblast, nacházející se sto kilometrů západně od Trinidadu, Zátoku sviní v močálové oblasti poloostrova Zapata; operace „Hrbolatá

²⁶ Schlessinger, A. M., c. d., s. 210.

²⁷ Triay, V. A., c. d., s. 37.

²⁸ Dne 13. března byl v Bílém domě zástupcům latinskoamerických států představen nový program, který měl posílit kontakty s místními občanskými vládami, distancovat se od vojenských diktatur, připravit projekty hospodářské a sociální pomoci a vytvořit fondy na zdokonalení infrastruktury a vzdělání. Vzhledem k dlouhodobému závazku a malé ochotě jednotlivých vládců však tento plán nesplnil očekávání, jež do něj byla vkládána. Srv. Giglio, J., c. d., s. 233-234; též Nálevka, V., *Karibská krize*, Praha 2001, s. 37-46.

²⁹ Thomas, H., c. d., s. 1306.

³⁰ Walton, R. J., c. d., s. 42.

cesta“ (Bumpy Road) měla proběhnout bez otevřené podpory USA.³¹ Velitel výcviku jednotky, plukovník Jack Hawkins, později prohlásil, že změna ve strategii vylodění byla Kennedyho první osudovou chybou.³²

Kubánští exulanti dostali za úkol obsadit tři silnice, vedoucí k místu výsadku. První skupina se měla vylodit v oblasti Playa Larga, nazvané jako „Red Beach“, spojit se s jednotkou parašutistů a kontrolovat silnici u osady Jagüey Grande, směřující do Havany. Další dva prapory měly přistát u San Blas na pláži Playa Girón („Blue beach“ a „Green beach“), spojit se s výsadkáři a chránit dvě silnice, vedoucí do vnitrozemí.³³ Souběžně byly naplánovány údery ze vzduchu, jež měly zničit kubánské letectvo; přístup ke komunikacím však bránily několik mil rozsáhlé bažinaté oblasti.

Plán nezahrnoval pouze samotné vylodění, týkal se mnohem rozsáhlejší aktivity v oblasti propagandy, diverzních akcí a ekonomických protiopatření; počítal i s rozsáhlým povstáním kubánského obyvatelstva.³⁴ V Bílém domě se nadále obávali šíření komunistického systému na americkém kontinentě a akci podporovali.³⁵ Ze zprávy sboru náčelníků štábů pro ministra obrany Roberta McNamaru z 27. ledna 1961 vyplývalo, že „pokud Spojené státy nepodniknou okamžitou a rozhodnou akci, hrozí (...) velké nebezpečí, že se Kuba stane (...) součástí komunistického bloku“, což by mělo „katastrofální následky pro bezpečnost západní polokoule“.³⁶

Jeden z problémů spočíval v tom, že se výcvik invazní jednotky, probíhající v Guatemale, nepodařilo udržet v tajnosti. Například deník Guatemala City La Hora psal o připravované invazi na Kubu již 30. října 1960. V únoru 1961 přiletěl do Washingtonu guatemalský emisar Roberto Alejos s dopisem od prezidenta F. M. Ydígorase, který upozornil na to, že přítomnost jednotky začíná být místní vládě na obtíž, a požadoval zahájení akce nejpozději do konce dubna. Allen Dulles Kennedyho varoval před protahováním operace a 11. března na poradě vlády

³¹ Higgins, T., c. d., s. 95.

³² Triay, V. A., c. d., s. 38.

³³ Tamtéž, s. 39.

³⁴ Součástí operace „Hrbolatá cesta“ byly dva diverzní výsadky ve vnitrozemí. První vedl poručík Higino Díaz a měl proběhnout v provincii Oriente na východě ostrova; druhý v Pinar del Río v jeho západní části, nedaleko místa vylodění. Tamtéž, s. 40.

³⁵ Higgins, T., c. d., s. 96.

³⁶ *Foreign Relations of the USA, 1961-1963*, Vol. X, Washington 1997, s. 57-58.

prohlásil: „Nezapomeňte, že pokud převezeme emigranty z Guatemaly, budeme je muset mít v USA, kde nemohou (...) každému říci, co dělali.“³⁷

Zástupci generálního štábu prezidenta od začátku varovali, že čím déle bude projekt odkládat, tím větší úsilí budou muset Spojené státy vynaložit; vojenská podpora ze strany východního bloku totiž činila Castrův režim den ze dne silnější. Ve zprávě z konference z 25. ledna 1961 v Oválné pracovně Bílého domu stálo: „Prezident se zeptal velitelů na názor, co má být podniknuto ohledně Kuby.“ Šéf sboru náčelníků štábů, generál Lemnitzer, uvedl, že „počáteční plány jsou zaměřeny na uskutečnění tajné operace“. Ve srovnání s podporou vojenského materiálu z Československa (30 000 tun i více) nebyly podle něj tajné jednotky dost silné.³⁸ „Musíme zvětšit jejich sílu, což vytváří velmi složité problémy“, řekl. Dále poznamenal, že „čas pracuje proti nám“; naději podle něj představovala „exilová vláda a vzájemná kooperace invazních a partyzánských jednotek“. Generál Decker dodal, že „by tato akce mohla být brána v úvahu, pouze pokud by existoval nějaký vůdce kubánského exilu“; zatím však nikoho takového neviděl.³⁹

Ve dnech 18.-22. března 1961 proto došlo ke sjednocení kubánských exilových organizací v Miami, jež založily „Kubánskou revoluční radu“. Po řadě jednání zástupců CIA, americké administrativy a kubánské emigrace byl za prozatímního šéfa budoucí proticastrovské vlády vybrán Dr. José Miró Cardona, bývalý právník z Havanské university, kubánský velvyslanec ve Španělsku a předseda vlády na začátku Castrova převzetí moci, jenž odešel do exilu do Spojených států.⁴⁰

Po celou dobu „visela ve vzduchu“ otázka, do jaké míry budou muset Američané poskytnout invazi podporu. Autoři návrhu předpokládali, že ihned po vylodění brigáda obsadí jižní část ostrova, kde byla podle průzkumu podpora Castrova režimu nejslabší, a získá na svou stranu co nejvíce obyvatel. V případě neúspěchu měla jednotka přejít, podobně jako Castro v prosinci 1956, k partyzánskému vedení boje. Reálná šance na úspěch však byla bez významnější

³⁷ Schlesinger, A. M., c. d., s. 227.

³⁸ V lednu 1961 počet členů „brigády 2506“ vzrostl na 644 a na začátku dubna dosáhl konečného počtu 1390 mužů. V téže době Castro obdržel 125 tanků, 167 000 pušek a 7250 kulometů, spolu s protiletadlovou a protitankovou výzbrojí. Šance na jeho svržení touto jednotkou byla mizivá. Srv. Freedman, L., c. d., s. 128.

³⁹ *Foreign relations of the USA, 1961-1963*, Vol. X, Washington 1997, s. 54.

⁴⁰ V rámci revoluční rady se dohodli na spolupráci i bývalí političtí rivalové, Cardona a M. Ray, jehož (do té doby opoziční) skupina se tímto aktem připojila k revoluční frontě. Thomas, H., c. d., s. 1307.

pomoci ozbrojených sil armády Spojených států velmi malá. Kubánská armáda obdržela další zásilky zbraní, očekávala i stíhačky MIG-17, spolu s piloty, cvičenými v ČSSR.⁴¹

Přípravy se navíc staly veřejným tajemstvím. Již 1. listopadu 1960 kubánský ministr zahraničí Raúl Roa varoval, že USA připravují invazi na ostrov ze základen v Guatemale. Američané se o chystané akci poprvé dozvěděli z článků v *Hispanic-American Report* od Ronalda Hiltona ze Stanfordské univerzity.⁴² Od konce roku 1960 pak o výcviku exulantů v Guatemale psala řada amerických periodik: první byl *The Nation* 19. listopadu 1960; v lednu 1961 vyšel článek v týdeníku *Time*; následovaly *St. Louis Post-Dispatch*, *L. A. Times*, *Miami Herald* a *Washington Post*. *New York Times* vydaly již v listopadu 1960 rozhovor s guatemalským prezidentem Ydígorasem, jenž označil informace o výcvikových táborech v Guatemale za „snůžku lží“.

Na začátku roku 1961 reportér *Timesu* v Guatemale objevil výcvikový tábor a 10. ledna o tom napsal článek.⁴³ Ještě 7. dubna uveřejnily *Timesy* text, podle něhož se přibližně 5000 mužů chystalo osvobodit Kubu; jejich výcvik v Guatemale údajně pomalu končil.⁴⁴ Kennedy proto musel vydavateli novin, Orvilu Dryfoosovi, okamžitě nařídít, aby článek stáhl. Prezident nemohl tomu, co četl, věřit. Předpokládal, že Chruščov dostává o připravované invazi zprávy a že Castro nepotřebuje tajné služby. V soukromí Kennedy prohlásil: „Všechno, co musel udělat, bylo přečíst si americké noviny.“⁴⁵

Plán akce byl přinejmenším pochybný. Mnozí prezidentovi nejbližší spolupracovníci předpovídali neúspěch; jedním z největších odpůrců byl poradce Artur M. Schlesinger, Jr. Od vylodění se distancovali předseda Zahraničního výboru J. W. Fulbright, ministr zahraničí Dean Rusk i jeho zástupce Chester Bowles; invazi nevyjádřil podporu ani Robert McNamara. „Brigáda 2506“, jak zněl oficiální název invazních oddílů, se zatím připravovala do boje. Její složení ale nenasvědčovalo tomu, že by měla představovat pro Castra vážnou hrozbu. Jednotka o síle 1500 mužů

⁴¹ Podle H. Thomase bylo nebezpečí nárůstu Castrovy armády na veřejnosti citlivým tématem. Kupříkladu dne 4. dubna 1961 vyšel v *The New York Times* článek, jenž uváděl, že zhruba 200 kubánských pilotů se cvičí v Československu a to znamená, že jedinou možností pro Spojené státy je podniknout invazi. Je možné, že údaj o výcviku letců na našem území pronikl do novin od některého ze zaměstnanců CIA. Srv. Thomas, H., c. d., s. 1309.

⁴² Higgins, T., c. d., s. 68.

⁴³ Tamtéž, s. 69.

⁴⁴ Wyden, P., c. d., s. 154.

⁴⁵ Tamtéž, s. 155.

se skládala pouze ze 135 zkušených vojáků. Ostatní, původem civilisté, na splnění rozsáhlého úkolu nestačili. Záležitost však pokročila natolik, že se prezident ani lidé z jeho okolí jejím odvoláním nezabývali. Na druhou stranu stále platilo, že nesmí dojít k přímé vojenské podpoře povstalců. Zástupci CIA tvrdili, že „invaze v Zátocě sviní nebude připomínat operaci ve stylu druhé světové války, ale spíše infiltraci partyzánských sil“.⁴⁶

Vylodění přitom mělo šanci jedině s přímou americkou podporou nebo s rozsáhlým povstáním ve vnitrozemí. Vzdušnou operaci zajišťovalo šestnáct zastaralých letounů typu B-26, které měly odstartovat ze základen v Nikaragui. Stroje bez amerických výsostných znaků, pilotované vycvičenými kubánskými emigranty, měly zneškodnit Castrovo letectvo, o němž se předpokládalo, že je velmi slabé, vyzbrojené pouze několika Sea fury a B-26. CIA naneštěstí zapomněla na cvičné stroje T-33, vyzbrojené 20 mm kanóny, které sehrály v průběhu bojů důležitou úlohu. V případě neúspěchu měli příslušníci brigády ustoupit do pohoří Escambray a zahájit partyzánskou válku. Vojáci však o ústupu do hor informováni nebyli, armádní velitelé se báli poklesu morálky v jednotce. Pohoří bylo od místa vylodění vzdáleno více než osmdesát kilometrů a odděleno pásem bažin, což nedávalo reálnou šanci na úspěch.⁴⁷

Zpravodajská agentura ale nepředpokládala, že bude nutné zahájit guerillovou akci. Pokud mělo dojít k nejhoršímu, Bissel přes Kennedyho odmítavé reakce věřil tomu, že prezident zasáhne a pošle emigrantům na pomoc námořní pěchotu.⁴⁸ Tomu odporovala reakce ministra zahraničí Dean Ruska, jenž byl přesvědčen, že přípravný letecký útok (měl probíhat současně s obojživelnou akcí) odhalí podporu Spojených států. Aby byl „příběh o americké neangažovanosti“ věrohodnější, byl úder ze vzduchu posunut o dva dny před začátkem výsadku, což dalo Castrovi dostatek času, aby konsolidoval své jednotky.⁴⁹

Jak jsem již uvedl, Kennedy v první řadě nechtěl vyvolat hlubší roztržku se Sovětským svazem. Omezení politických rizik na úkor vojenských se nicméně do budoucna ukázalo jako ošidné. Navíc, díky údajům o výcviku emigrantů a dalším prosakujícím zprávám, včetně článků v americkém tisku, bylo to, k čemu má dojít a kdo akci podporuje, zcela evidentní. Iluzorní náhled zavinil do značné míry i přístup

⁴⁶ *Foreign relations of the USA, 1961-1963*, Vol. X, Washington 1997, s. 148.

⁴⁷ Wyden, P., c. d., s. 141.

⁴⁸ Triay, V. A., c. d., s. 41.

⁴⁹ Tamtéž, s. 42.

CIA. Zpravodajská agentura informovala prezidenta i jeho spolupracovníky o zesílené intenzitě činnosti proticastrovských sil, partyzánských skupin v pohoří Escambray a o všeobecném nárůstu opozice v řadách obyvatelstva. Tyto zprávy však byly nanejvýš zkreslené. O akci se během zasedání kabinetu mluvilo přibližně každé tři dny. Představitelé CIA prezidenta ujišťovali, že opoziční jednotky najdou dostatečnou podporu mezi obyvatelstvem. Allen Dulles a Richard Bissel informovali Bílý dům o tom, že „2500 až 3000 Kubánců náleží k odbojovým organizacím; zhruba dalších 20 000 jich sympatizuje s hnutím odporu, a jakmile dojde k útoku, brigáda může počítat s aktivní podporou nejméně čtvrtiny kubánské populace“.⁵⁰

Navzdory předpokladu, že oddíly pravidelné armády přejdou na stranu povstalců, měl Fidel Castro na ostrově silnou podporu. Kromě toho mohl počítat s nasazením oddílů milice, čítající 200 000 dobře vyzbrojených a vycvičených mužů. Američané si kladli ambiciózní cíl – svrhnout vládu a dosadit vedení spřízněné s USA. Generální štáb věřil tomu, že hlavním úkolem Spojených států na Kubě mělo být rychlé svržení Castra a ustavení vlády, jež by byla přímým vykonavatelem vůle kubánského lidu. Pentagon naléhal na urychlení akce, protože předpokládal, že v létě by bylo nutné vylovení americké námořní pěchoty. Po četných jednáních všech zainteresovaných (prezident, státní tajemník Dean Rusk, ministr obrany Robert McNamara, ředitel CIA Allen Dulles, představitelé sboru náčelníků štábů), byl stanoven konečný termín na 17. duben 1961. Kennedy si ponechal právo odvolat operaci dvacet čtyři hodin před začátkem vylovení.⁵¹

5.3 Operace „Hrbolatá cesta“

Dne 10. dubna A. M. Schlesinger, Jr. prezidenta upozornil, že „použití síly k ochraně národní bezpečnosti nemusí samo o sobě nutně vést k nepřátelské reakci na jiném místě světa“.⁵¹ Poradci zdůrazňovali, že pokud se invaze nezdaří, bude brigáda potřebovat přímou vojenskou podporu USA. Na tiskové konferenci 12. dubna 1961 Kennedy jednoznačně zamítl účast amerických sil a údajně prohlásil před svými spolupracovníky: „Ve chvíli, kdy tam pošlu jediného mariňáka, jsme v téhle záležitosti až po krk. Nemohu zaplést Spojené státy do války a pak ji prohrát.“

⁵⁰ Wyden, P., c. d., s. 139.

⁵¹ Higgins, T., c. d., s. 110.

⁵¹ *Foreign relations of the USA, 1961-1963*, Vol. X, Washington 1997, s. 196-203.

Nehodlám riskovat americké Maďarsko. A to je to, co by z toho mohlo být: (...) masakr. Je to jasné, pánové?."⁵²

Dne 14. dubna obdržel zprávu CIA, ve které stálo, že kubánští povstalci žádnou podporu neočekávají a jsou odhodláni bojovat: „Velitelé brigády a praporů jsou nyní informováni o všech podrobnostech plánu a jsou nadšení. Tito důstojníci jsou mladí, čilí, inteligentní a motivovaní fanatickou touhou začít boj. Říkají, že znají své lidi a věří, že jakmile zasadí silám protivníka jeden vážný úder, všichni se od Castra odvrátí.“⁵³ Proto také došlo ke snížení počtu letounů B-26 ze šestnácti na osm. V sobotu 15. dubna bombardovaly tyto stroje z nikaragujské základny Puberto Cabezas kubánská letiště v Havaně, Santiagu de Cuba a v San Antoniu de los Baños. Castrovo letectvo se jim ale zničit nepodařilo. Kennedy pak další nálety odvolal, což byla těžká rána pro invazní síly, jež nebyly chráněny před útokem ze vzduchu.⁵⁴

Castro zareagoval rozsáhlým zatýkáním opozice a domnělých spolupracovníků CIA. Mezi 15. a 17. dubnem došlo k zatčení téměř 100 000 lidí, včetně vrcholných představitelů církve a mnoha novinářů. Opoziční rádiová stanice zatím vysílala zprávy pro kubánské ilegální hnutí jako: „Ryba je červená“ nebo „Ryba brzy přistane“, ale nikdo nevěděl, co tato slova znamenají, neboť v té době nebyl prakticky žádný potenciální oponent režimu na svobodě.⁵⁵ Představitelé kubánského vedení navíc začátkem dubna obhlíželi stavební práce na poloostrově Zapata, a vzhledem k umístění pláží se rozhodli poblíž oblasti výsadku umístit dva prapory milice.⁵⁶

V brzkých ranních hodinách 17. dubna 1961 se v Bahía de Cochinos vylodila brigáda kubánských exulantů a došlo i k seskoku výsadkářů. Akce měla napomoci obsazení části ostrova a ustavení prozatímní vlády, která by navázala spolupráci s dalšími latinskoamerickými státy. Vylodění začalo nešťastně. Na pobřeží byl velký korálový útes, nikoli písčité pláže, takže si některé čluny prorazily dno a jejich posádky spadly do moře. Vojáci dostali krátce nato varování, že kubánské letectvo nebylo zničeno. Výsadková brigáda sice zneškodnila slabě vyzbrojené jednotky milice, ale kubánské vedení vyslalo značné síly včetně tanků a minometů. Operaci

⁵² Freedman, L., c. d., s. 140.

⁵³ Tamtéž, s. 221.

⁵⁴ Kornbluh, P., *Bay of Pigs Declassified. The Secret CIA Report of the Invasion of Cuba*, New York 1998, s.2; též *Foreign relations of the USA, 1961-1963*, Vol. X, Washington 1997, s. 587.

⁵⁵ Thomas, H., c. d., s. 1365.

⁵⁶ První prapor se nacházel poblíž cukrové plantáže Australia, ve vzdálenosti 30 km od pláže Larga a druhý 70 kilometrů od Playa Girón. Srv Rodríguez, J., c. d., s. 159.

velel Fidel Castro osobně, jenž se o vylodění dozvěděl časně ráno; kvůli obavám z povstání nechal zatknout i dalších 20 000 potenciálních příznivců opozice. Následujícího dne, 18. dubna, udeřilo na invazní oddíl kubánské letectvo, jež potopilo loď Rio Escondido, převážející náklad munice.⁵⁷

Na půdě Spojených národů zatím kubánský ministr zahraničí R. Roa obviňoval A. Stevensona, že jeho země byla „napadena žoldnéři, které organizovala, financovala a ozbrojila americká vláda“.⁵⁸ Sovětský velvyslanec Zorin přečetl dopis od Chruščova, ve kterém sovětský šéf varoval Američany, že Kreml Havaně poskytne pomoc. Stevenson americkou angažovanost popíral, ale na druhé straně věděl, že nemluví pravdu. Byl tím údajně znechucen, neboť nabyl přesvědčení, že si zničil dobrou pověst a okolnosti nenasvědčovaly tomu, že by se situace jednotky v Zátoce sviní měla zlepšit.⁵⁹

Brigáda byla vystavena neustálým útokům ze vzduchu, byla odříznuta od zásobování a zmatení vojáci začali střílet i na vlastní parašutisty, kteří se k nim v den vylodění připojili. Jednotka na „Red beach“ bojovala s nepoměrně silnějšími oddíly kubánské milice, zatímco na Playa Girón byla situace o něco příznivější – parašutistům se podařilo postavit silniční zátarasy, obsadit vesnice San Blas a Girón a zaujmout palebná postavení. Výsadkáři byli nicméně z Girónu zanedlouho vytlačeni a prapory na Playa Larga sváděly těžké boje s Castrovy tanky a s pěchotou.⁶⁰

Fidel Castro přijel na místo střetu téhož dne odpoledne a okamžitě nařídil zahájit útok. Již 17. dubna večer dobyly kubánské pravidelné oddíly bez podpory těžkých zbraní předsunutá postavení exulantů. V noci proběhl zastírací manévr, když několik amerických lodí simulovalo za použití umělých náloží a světlic další vlnu invaze, ale do bojové zóny mezitím dorazily další jednotky milice. Ačkoli se pláže zatím podařilo udržet, velitel brigády na „Red beach“, major Erneido Oliva, nabyl přesvědčení, že další ofenzívu jeho muži nevydrží.⁶¹

Jednotky kubánské armády a milice ostřelovaly pozice „brigády 2506“, ale jejich velitelé váhali s provedením rozhodujícího úderu, neboť zatím nevěděli, kolik vojáků se ve skutečnosti na plážích vylodilo. Dne 18. dubna tu již bylo rozmístěno

⁵⁷ Higgins, T., c. d., s. 142.

⁵⁸ Parmet, H., S., c. d., s. 170.

⁵⁹ Parmet, H., S., c. d., s. 171.

⁶⁰ Thomas, H., c. d., s. 1366.

⁶¹ Rodríguez, J. C., c. d., s. 186-188.

zhruba 20 000 Castrových mužů a představitelé námořnictva žádali o možnost poskytnout výsadku podporu. Admirál Burke byl přesvědčen, že by dva torpédoborce byly schopné udržet pobřeží dostatečně dlouho a Richard Bissell naléhal na prezidenta, aby povolil útoky ze vzduchu. Kennedy ale toto řešení zamítl.⁶²

Prezident nakonec rozhodl, že Američané poskytnou invazi podporu dalšími letouny B-26, doprovázenými stíhačkami, které měly původně zaútočit až po prvním výstřelu Castrova letectva. Kubánští piloti ale odmítli vzlétnout; se dvěma letadly proto odstartovali čtyři američtí dobrovolníci. Došlo i k chybě v časovém určení.⁶³ Bombardéry se minuly s doprovodem a bez podpory stíhaček se staly snadným terčem kubánských T-33. Všichni Američané byli zabití.

V dopoledních hodinách 19. dubna začaly revoluční jednotky útočit na výsadek ze všech stran. V jedenáct hodin dopoledne padl San Blas a většina vojáků zaujala obranné pozice přímo na pláži Playa Girón. Když se výsadkáři z „brigády 2506“ zakopávali, objevil se před nimi džíp s důstojníkem kubánské armády, majorem Félixem Duquem, jenž údajně prohlásil: „Vojáci, netušíte, co jde proti vám. Mám 5000 mužů a 14 tanků. Raději se vzdejte. Víte, že tuhle válku jste prohráli.“⁶⁴

Invazní jednotka se dostala do obklíčení. Castrovy oddíly prolomily frontu na východě, a ačkoli se výsadkáři pokusili o protiútok, byli zahánáni zpět. Exulanti byli od sebe na obou plážích izolováni a docházela jim munice. Odpoledne 19. dubna Kennedy nařídil americkému námořnictvu, aby Kubánce evakuovalo, ale Castro mezitím zaútočil. Velitel brigády, José Pérez San Román, později uvedl, že milice a tanky se objevily přímo na pláži v půl páté odpoledne, a proto se jeho vojáci rozhodli zničit veškeré důležité vybavení a co nejrychleji uprchnout – většinou směrem do bažinatých oblastí.⁶⁵ Některým z nich se podařilo dostat do domů v okolí, kde se převlékli za civilisty, ale místní obyvatelé pomohli policii a armádě při jejich dopadení. Poslední známky vzdoru byly zaznamenány okolo půl šesté večer.⁶⁶

⁶² Freedman, L., c. d., s. 144.

⁶³ Letouny B-26 přiletěly pravděpodobně o hodinu dříve, než doprovod stíhaček a byly sestřeleny Castrovy T-33.

⁶⁴ Rodríguez, J., c. d., s. 206.

⁶⁵ Část mužů se dokonce pokusila nalodit na čluny a doplout k americkým lodím, ale ty se obrátily zpět, buď z důvodu obavy před palbou Castrova dělostřelectva a nebo kvůli tomu, že byli jejich velitelé přesvědčeni o to, že všichni přeživší exulanti uprchli směrem k bažinám. Viz Thomas, H., c. d. s. 1368.

⁶⁶ Svědkyně Bernardy Hernández Rodríguezová o tom vypověděla: „Když jsme se po bitvě vrátili, dům byl zasažen střelami z kulometu. Pod matracemi byly pistole a šatníky byly prázdné; vzali si naše věci.“ Srv. Rodríguez, J., c. d., s. 210.

Ve chvíli, kdy se situace výsadku dostala do nejkritičtější fáze, naléhali představitelé kubánské exilové vlády na Kennedyho a na Schlessingera, aby mohli odejít na pláže a nebo alespoň odcestovat do Nikaraguy a požádat tamní vládu o zahájení leteckých útoků. K tomu již nedošlo; situace se zhoršovala a než mohlo dojít ke zvážení takového kroku, „brigáda 2506“ byla ztracena.⁶⁷

Po necelých dvaasedmdesáti hodinách byli útočníci přemoženi a odvezeni jako zajatci do Havany. Z 1297 mužů, jež přistáli na Kubě jich padlo 117.⁶⁸ Fiasko v Zátocě sviní bylo těžkou ranou pro americkou prestiž. Následující vyšetřování přiřklo odpovědnost CIA; z jejího vedení musel odstoupit Allen Dulles, kterého nahradil John McCone. „V bojích s invazní armádou padlo 87 kubánských vojáků a milicionářů, většinu zajatců Castro vyměnil po necelých dvou letech za traktory a léky. (...) Zbývající muži buď padli v boji nebo zemřeli v drsných podmínkách internačního tábora na ostrově Pinos.“⁶⁹

Dříve než se dostanu ke shrnutí příčin selhání a k bezprostřední reakci Sovětského svazu, je třeba zmínit to, že Státní department přišel na konci dubna 1961 s dalšími návrhy ohledně kubánského problému. Spojené státy měly buď rychle zasáhnout a svrhnout vládu v Havaně, a nebo přistoupit k jejímu dlouhodobému zadržování a izolaci.⁷⁰ Prozatím se jako nejlepší varianta jevila izolace ostrova, avšak diverzní aktivity, financované americkou vládou měly pokračovat. V únoru 1962 došlo k zastavení téměř veškerého kubánského importu do USA a Havana se stala z 85 % závislá na zahraničním obchodu s Moskvou.⁷¹

Kennedy zvažoval zaujmout vůči Kubě důraznější postoj a rozhodl se pověřit svého bratra vedením nového programu. Po několika měsících příprav byla 30. listopadu 1961 schválena operace „Promyka“ (Mongoose). Jejím cílem bylo podnikat podvratnou činnost na ostrově, podporovat aktivitu proticastrovských skupin a pomoci svrhnout revoluční vládu v Havaně. Na operaci bylo vyčleněno

⁶⁷ Thomas, H., c. d., s. 1368.

⁶⁸ Tamtéž, s. 1370.

⁶⁹ Dne 17. května 1961 F. Castro oznámil, že je ochoten vyměnit 1200 zajatých Kubánců za dodávku 500 zemědělských traktorů. Viz Nálevka, V., *Fidel Castro: Podzim diktátora*, Praha 1997, s. 45; též *Foreign Relations of the USA, 1961-1963*, Vol. X, Washington 1997, s. 561. Podle H. Thomase však byly ztráty kubánské armády a milice vyšší. Číslo 87 sice uvedl Castro, ale podle nejmenovaného kubánského doktora ztráty údajně činily 1250 mrtvých a 2000 zraněných. Srv. Thomas, H., c. d., s. 1370.

⁷⁰ Freedman, L. c. d., s. 149.

⁷¹ Paterson, T. G., Fixation with Cuba: The Bay of Pigs, Missile Crisis and Covert War against Castro; in Paterson, T. G. (eds.), *Kennedy's Quest for Victory. American Foreign Policy 1961-1963*, Oxford 1989, s. 138.

několik milionů dolarů a v listopadu měl prezident před Robertem Kennedym prohlásit: „Na Kubě ještě nebyla napsána závěrečná kapitola.“⁷² V důsledku nezdařené invaze však kubánské vedení konsolidovalo své postavení a začalo se důrazněji hlásit k marxismu-leninismu.

Jednou z možností, jak dosáhnout rychlé převahy bylo odstranit Castra. Ačkoli nebylo přímo dokladováno, že Kennedy nařídil kubánského šéfa zavraždit, je známo, že plánování atentátu začalo už za Eisenhowera. V srpnu 1960 měla CIA uzavřít smlouvu s Robertem Mahrem, bývalým agentem FBI, který dostal za úkol kontaktovat osoby z amerických zločineckých organizací a nabídnout jim finanční odměnu za úspěšně provedenou práci. Na ostrov měla dorazit osoba, jež dostala za úkol Castra otrávit, ale to se nepovedlo. P. Wyden uvádí i některé bizarní nápady se kterými CIA přišla v této věci: doutníky, napuštěné silným halucinogenem, otrávené jehly nebo thaliový depilant v prášku, jenž by vyvolal vypadávaní Castrových vousů.⁷³

Podle L. Freedmana Kennedy vytvořil na přelomu let 1962-1963 program ZR/RIFLE, zaměřený na svržení nepohodlných zahraničních vůdců, ale opět neexistuje evidence, jež by potvrdila tyto úmysly. V roce 1975 nicméně Castro informoval během soukromého rozhovoru senátora George McGovern, že v letech 1960-1965 zneškodnil nejméně dvacet čtyři pokusů o atentát.⁷⁴

5.4 Bezprostřední důsledky neúspěchu

Po fiasku v Zátocě sviní se prezident sešel s Theodorem Sorensenem. Oba muži spolu probírali příčiny selhání a Kennedy uvedl jako svou největší chybu důvěru v CIA. Allen Dulles ho několikrát ujistil, že operace bude fungovat a má větší naději na úspěch než převrat v Guatemale v roce 1954. „Když jsem vydal rozkaz k útoku“, řekl Sorensenovi, „opravdu jsem si myslel, že mají šanci.“⁷⁵ Po celou dobu byla ale mimo diskusi otevřená podpora Washingtonu, což prezident podle P. Wydena zdůvodnil takto: „Pokud dostanete ujištění o letecké podpoře Spojených států, je jasné, že dostanete i příslib kompletní účasti, ale (...) rozhodnutí jít do toho bez amerických bojových jednotek záviselo na zástupcích CIA a armády.“⁷⁶

⁷² Freedman, L., c. d., s. 155.

⁷³ Wyden, P., c. d., s. 40.

⁷⁴ Freedman, L., c. d., s. 151-152.

⁷⁵ Wyden, P., c. d., s. 308.

⁷⁶ Tamtéž, s. 308.

Sorensen se v knize „Kennedy“ snažil prezidenta hájit. Odpovědnost za provedení akce podle něj náležela zpravodajské agentuře a armádním důstojníkům: „Pouze CIA a náčelníci štábu měli příležitost prostudovat a zkoumat detaily plánu. Jen malá skupina úředníků a poradců věděla o jeho existenci; na setkáních s prezidentem bylo v tak malém počtu nemožné provést nějakou systematickou kritiku. (...) Žádný hlas proti během meetingů nezazněl, stejně jako nebyly prezentovány nějaké realistické alternativní návrhy.“⁷⁷ Lze říci, že americké vedení nevěnovalo úspěchu akce dostatečnou pozornost, ale neměli bychom zapomínat na to, že prezidenta na úskalí operace upozorňovala řada jeho nejbližších spolupracovníků. A navíc, operace podléhala utajení, avšak jen do té míry, že o ní referovala masmédiá.

Dean Rusk po fiasku uvedl, že jako bývalý plukovník pěchoty z druhé světové války věděl, že šance exulantů měla podobný efekt jako „sněhové koule v pekle, ale tehdy nebyl voják a ocitl se v jiné pozici“.⁷⁸ V tom případě musel selhat jako poradce, stejně jako další členové administrativy, zástupci CIA či armády. Kennedy ale obdržel i řadu zpráv a analýz, jež explicitně upozorňovaly na neproveditelnost operace. Již v únoru 1961 zaslal prezidentovi zastupující poradce pro meziamerické vztahy, T. Mann, memorandum, ve kterém uvedl, že „povstání na ostrově je nepravděpodobné“, a že Američané „budou muset ponechat brigádu svému osudu, což bude stát nesmírně mnoho prestiže a respektu“.⁷⁹ Do dubna 1961 napsali další zprávy v obdobném tónu A. Schlessinger, R. Godwin, Ch. Bowles, Ch. E. Bohlen a A. Stevenson, nicméně nebyli vyslyšeni.⁸⁰

L. Freedman uvádí, co o plánu napsali zástupci generálního štábu: „Navzdory nedostatkům uvedených v hodnocení, má sbor náčelníků štábů za to, že včasné provedení tohoto plánu má slušnou [„fair“] šanci na konečný úspěch.“⁸¹ Výraz „slušná šance na úspěch“ však v armádní terminologii neznamenal více než 30 procent.⁸² Jak bylo řečeno, v případě neúspěchu měli příslušníci brigády uprchnout do hor, ale místo vylodění a jeho vzdálenost od pohoří Escambray to neumožňovaly. Vedení CIA navíc předpokládalo, že pokud se stane situace neudržitelnou, prezident

⁷⁷ Sorensen, T., *Kennedy*, New York 1965, s. 304.

⁷⁸ Patterson, T. G., c. d., 1989, s. 134.

⁷⁹ Freedman, L., c. d., s. 132.

⁸⁰ Patterson, T. G., c. d., 1989, s. 135.

⁸¹ *Foreign relations of the United States, 1961-1963*, vol. X, Washington 1997, s. 67-68.

⁸² Freedman, L., c. d., s. 132.

odvolá svůj striktní zákaz přímé americké angažovanosti. Přes četná varování se tak již nikdo nezabýval tím, zda vylodění uspěje.

Fiasko zaviniily nedostatečná podpora, špatný odhad situace v kubánském vnitrozemí a nedostatečné vyhodnocení reálných možností brigády. V celé záležitosti pravděpodobně sehrály úlohu i zájmy prezidenta. Od té doby, co byl Kennedy konfrontován s plánem vylodění, řešil zásadní dilema. Na jedné straně se obával sovětské reakce v západní Evropě; ostatně když se po kapitulaci exulantů sešel s Nixonem, na otázku, proč nedošlo k přímému zásahu americké armády, odpověděl, že by v takovém případě „riskoval odvetná opatření v Berlíně“.⁸³ Druhou stranu mince představovalo riziko ztráty podpory, kdyby se k ničemu neodhodlal – vždyť z kubánského problému učinil důležitý nástroj předvolební kampaně. Podle T. G. Pattersona byl americký šéf kubánským problémem „takřka posedlý a zabýval se jím více než čímkoli jiným“.⁸⁴

Uvedené skutečnosti směřují k odpovědi na otázku, proč došlo k invazi. Aby prezident nebyl nazván zbabělcem, a zabránil konfrontaci v Evropě, odhodlal se ke kompromisu: Kubánci se vylodí v Bahía de Cochinos, ale Spojené státy se nebudou do záležitosti vměšovat přímou vojenskou účastí. Za této situace byl ujištěn zástupci CIA, že akce najde dostatečnou odezvu na ostrově, což ho utvrdilo v přesvědčení, že americká intervence nebude nutná. J. L. Gaddis uvádí, že bližší prezidentovy motivy nebyly jasné, nicméně jisté je to, že si akci nemohl dovolit odvolat.⁸⁵ Ať už přiložíme větší váhu nedostatečně promyšlenému plánu nebo osobním zájmům, a přestože Kennedy vzal na veřejnosti odpovědnost na sebe,⁸⁶ v důsledku tohoto rozhodnutí byly obětovány osudy stovek lidí. Lze říci, že skrytá neshoda uvnitř americké administrativy vedla k iracionálnímu závěru a k selhání pokusu o eliminaci Castrova režimu.

Paradoxem zůstává, že Kennedyho popularita na domácí půdě vzrostla. Prezident se 22. dubna 1961 sešel s Eisenhowerem v horské chatě v Aspenu, kde s ním diskutoval průběh operace. Po rozhovoru vydal bývalý prezident stanovisko, ve kterém uvedl, že podpoří „cokoli, co si klade za cíl zabránit komunistům v

⁸³ Parmet, H. S., c. d., s. 176.

⁸⁴ Paterson, T. G., c. d., 1989, s. 123.

⁸⁵ Gaddis, J. L., *We know now*, Oxford 1998, s. 184.

⁸⁶ V interview s novináři v dubnu 1961 Kennedy uvedl ve vztahu k fiasku v Zátocě sviní známý výrok: „Vítězství má sto otců, zatímco porážka je sirotek.“ Při soukromém rozhovoru s T. Sorensenem prý neustále opakoval: „Jak jsem jen mohl být tak hloupý a nechat je, aby to provedli?“ Viz Sorensen, T., c. d., s. 309.

upevnění jejich pozic na západní polokouli“.⁸⁷ Kennedy si tím chtěl zajistit podporu veřejnosti; z dnešního pohledu však působí Eisenhowerův projev ironicky. Kennedy se sešel i s R. Nixonem a N. Rockefellerem, kteří v médiích vyjádřili též souhlas. Prezident tak v této chvíli neutralizoval tři muže, které považoval za nejvýznamnější opozici vůči své osobě. Výzkum veřejného mínění poté ukázal jeho oblibu, jež po porážce dosáhla 83 %.⁸⁸

Pokud Kennedy na domácí půdě krizi ustál, v Sovětském svazu byly zprávy o chystané invazi známy⁸⁹ a Kreml dával najevo veliké pobouření. Vylodění navíc proběhlo v den Chruščovových sedmašedesátin. Dne 18. dubna ve dvě hodiny odpoledne obdržel Kennedy telegram ze sovětské ambasády: „Pane prezidente, posílám vám tuto zprávu v alarmující hodině, poděšen ohrožením celosvětového míru. Proti Kubě začala ozbrojená agrese. Není žádným tajemstvím, že ozbrojené bandy útočící na tuto zemi byly vycvičeny, vybaveny a vyzbrojeny ve Spojených státech.(...) Přistupuji k vám, pane prezidente, s naléhavou žádostí o ukončení agrese proti Kubánské republice. Máme zájem na uvolnění mezinárodního napětí. Jestliže jiní usilují o jeho zostření, náležitě mu odpovíme. Jakákoli válka může vyvolat reakci na mnoha místech světa.“⁹⁰

Kennedy si byl negativní sovětské reakce vědom již dříve, a proto nechtěl otevřenou americkou podporou situaci vyhrotit. Tuto výzvu chápal především jako varování před komplikacemi v Berlíně. V Moskvě stávkovali studenti a lidé s kubánskými vlajkami a hesly na podporu Castrovi. Chruščov dával ostentativně najevo, že pokud dojde k nepřátelské akci vůči Kubě, má Sovětský svaz právo na protiúder. Kennedy se ocitl pod kritikou ze všech stran. „Jak si poznamenal Robert Kennedy, jeho [prezidentovi – J. F.] lidé říkali, že to bude úspěšné. Kdyby do toho prezident nešel, každý by řekl, že se ukazuje, jak je zbabělý.“⁹¹ Dne 12. května obdržel Kreml od Kennedyho telegram, nabízející možnost uspořádat summit. Chruščov si uvědomoval, že za dané situace bude Kennedy v nevýhodné pozici, a hodlal toho využít.

Fiasko v Zátocě sviní přišlo pro Washington v nevhodnou dobu; dne 12. dubna 1961 vyslali Sověti do kosmu prvního člověka. Ačkoli americký prezident

⁸⁷ Parmet, H. S., *JFK: The presidency of John Fitzgerald Kennedy*, New York 1983, s. 176.

⁸⁸ Tamtéž, s. 179.

⁸⁹ Sovětská vojenská rozvědka hlásila americké přípravy k intervenci od března 1961. Srv. Taubman, W., c. d., s. 489.

⁹⁰ *Foreign relations of the USA, 1961-1963*, Vol. X, Washington 1997, s. 264–265.

⁹¹ Beschloss, M., c. d., s. 132.

vyhlásil po svém nástupu vesmírný program Apollo, jenž si kladl za cíl přistání člověka na měsíci, média podávala zprávy o tom, že nejmocnější země světa zaostává za Sovětským svazem. Neúspěšný převrat na Kubě probíhal současně s porážkou proamerických sil v Laosu, které vedl generál Nosavan, a ani vláda v jižním Vietnamu nebyla schopna zvrátit vývoj politické situace ve svůj prospěch.⁹² R. Medveděv v této souvislosti připomíná článek Jamese Restona, jenž vyšel 30. dubna v *The New York Times* a 5. května jej otiskl i moskevský deník *Pravda*: „Chruščov drží v rukou míč. Má nás na mušce v Laosu, udělal z nás bláznů na Kubě. Francie potírá povstání v Alžíru, zatímco celý Západ vypadá rozbředle a trochu hloupě. Chruščov přirozeně zužitkuje svou výhodu.“⁹³

J. L. Gaddis uvádí, že ačkoli fiasko v Zátocě svini posílilo Castrovo politické postavení a vyzdvihlo jeho popularitu, Chruščov od této chvíle ztratil v jeho schopnosti důvěru.⁹⁴ Sovětský šéf podle svých pamětí vítězství revoluční vlády na ostrově přivítal, ale byl si jistý tím, že invaze byla pouhý začátek: „Kuba ležela jen pár mil od amerického pobřeží a byla zranitelná. Natažená jako párek – tvar, jenž poskytuje výhodu útočníkům a neuvěřitelně ztěžuje situaci obráncům. Problém, jak ubránit Kubu mne neustále doprovázel,“⁹⁵ píše Chruščov. Sovětský šéf nabyl přesvědčení, že jeho americký protějšek Kubu dříve či později obsadí. Momentální neúspěch přičítal prezidentově dosavadní nezkušenosti, ale do budoucna mu v tom hodlal zabránit.

Na základě těchto skutečností lze říci, že Chruščov byl z americké administrativy po invazi v Zátocě svini rozčarován. Podle T. G. Pattersona pramenila „kubánsko-sovětská dohoda o jaderných střelách z června 1962 ze strachu před americkou invazí“.⁹⁶ I když lze tvrzení o prevenci americké intervence jako ústřední záminky instalace sovětských střel zpochybnit (viz kapitola 9), precedens americké invaze se stal jedním ze stěžejních důvodů, kterým sovětské vedení ospravedlnilo rozmístění jaderných raket na ostrově na sklonku léta 1962.⁹⁷

⁹² Medveděv, R., *Khrushchev*, Oxford 1982, s. 177.

⁹³ Tamtéž, s. 178.

⁹⁴ Gaddis, J. L., c. d., Oxford 1998, s. 185.

⁹⁵ Tamtéž, s. 185; též Khrushchev, N., c. d., 1970, s. 545-546.

⁹⁶ Patterson, T. G., c. d., 1989, s. 141.

⁹⁷ Ochrana Kuby jako důvod pro rozmístění sovětských raket bylo oficiální stanovisko sovětské vlády; tento důvod zmiňují ve svých pamětech i Gromyko a Chruščov. Srv. Gromyko, A., *Memoirs.*, London 1989, s. 175; též Khrushchev, N., c. d., s. 547.

6. Vídeňský summit

Představitelé Spojených států amerických a Sovětského svazu, J. F. Kennedy a N. S. Chruščov, se osobně setkali dvakrát, na nejvyšší úrovni pouze jednou, přičemž schůzku ve Vídni doprovázely protichůdná stanoviska a dramatický závěr. Summit se měl zabývat především německou otázkou; vztahy supervelmocí nicméně zkomplikovalo neúspěšné vylodění v Zátocě sviní. Sovětský vůdce se tudíž domníval, že může na amerického prezidenta vyvinout větší nátlak. Jak setkání probíhalo a jakým způsobem ovlivnilo další události?

6.1 Berlínský problém

Jaderné zbraně vytvořily na mezinárodní scéně situaci, díky které se jevil ozbrojený konflikt jako iracionální. Chruščov proto v druhé polovině padesátých let formuloval koncept „mírového soužití“, zavrhuje válku supervelmocí. Oba bloky spolu měly soupeřit pouze v kvalitě hospodářského a společenského systému. Sovětský vůdce však posléze deklaroval požadavek na uzavření mírové smlouvy s Německem a na přeměnu Západního Berlína ve „svobodné město“. Tento krok předpokládal zrušení čtyřmocenského statutu Berlína a Chruščov jej odůvodnil jako „formální důkaz o ukončení války v Evropě“; Západ měl podle něj tuto skutečnost akceptovat.¹

Dosud otevřená teritoriální identita Německa se stala nástrojem diplomatického nátlaku Moskvy. Požadavek na modifikaci Berlína, jakož i obou německých států, korespondoval se záměry východoněmeckého vedení. Již v lednu 1957 diskutoval Walter Ulbricht s Chruščovem postup, ve kterém by Sovětský svaz oznámil, že se Berlín stane hlavním městem NDR.² V září 1957 Sovětský svaz uznal NDR jako suverénní stát a tento akt měl podle C. Cateho svůj nevyhnutelný následek: Jestliže se východní Německo stalo nezávislým státem, jeho suverenita se potýkala s otázkou Západního Berlína. Toto území představovalo pro socialistické země umělý výtvar z konce druhé světové války, jehož území mohlo být zahrnuto

¹ Khrushchev, N., S., *Peaceful coexistence: The Russian view*, in Graebner, N. A. (Eds.), *The Cold War. A Conflict of Ideology and Power*, Toronto 1976, s. 132-136.

² Rovněž podle J. M. Schicka byl Berlín převodovou pákou, jež mohla zlepšit postavení Sovětského svazu. Jelikož Spolková republika trvala na principu sjednocení, mohla definitivní negace tohoto cíle, spočívající v uznání NDR zhoršit vztahy mezi Bonnem a Washingtonem, a tudíž rozdělit západní spojení. Berlín se tak stal možností, jak vychýlit mocenskou rovnováhu ve prospěch SSSR. Srv. Schick, J. M., *American Diplomacy and the Berlin Negotiations*; in *The Western Political Quarterly*, Vol. 18, No. 4, Utah 1965, s. 803-804.

pod společnou správou. Pro realizaci tohoto úkolu existovala možnost předložit západním spojencům mírovou smlouvu jako hotovou věc, a odcizit tak Spolkovou republiku, která by s nimi – díky formulaci Hallsteinovy doktríny – přerušila zahraničně politické kontakty a ztratila možný přístup k jadernému arsenálu. Otázkou bylo, jak toho docílit.³

V prosinci 1957 se členové Rady NATO pokusili vyrovnat stávající strategickou nerovnováhu na evropském kontinentu, pročež rozhodli o rozmístění amerických raket středního doletu v Itálii a v Turecku. Napětí měl zmírnit návrh na zřízení bezjaderného pásma ve střední Evropě. Polský ministr zahraničí Adam Rapacki s touto myšlenkou vystoupil v říjnu 1957 a v únoru 1958; představitelé států NATO se ale obávali přesily konvenčních sil zemí Varšavské smlouvy a návrh zamítli. V napjaté situaci vstoupil do hry Chruščov, odhodlaný prosadit omezení jaderných zbraní a zlepšení strategické rovnováhy ve prospěch SSSR. Na podzim 1958 tak došlo k dalšímu střetu mezi supervelmocemi v Berlíně.⁴

Dne 27. listopadu 1958 zaslal Kreml velvyslancům západních velmocí nóty, ve kterých oznámil, že hodlá ukončit okupační status Berlína a přeměnit jej v demilitarizované „svobodné město“.⁵ Pokud by mocnosti nestáhly do šesti měsíců svá vojska ze Západního Berlína, Moskva hrozila anulováním dohod o okupačních zónách v Německu. Dále hodlala předat Ulbrichtově vládě kontrolu nad přístupovými cestami do západní části města. Dne 10. ledna 1959 Chruščov předložil spojencům návrhy mírových smluv se dvěma německými státy, v nichž požadoval vystoupení Spolkové republiky z NATO a Německé demokratické republiky z Varšavského paktu.⁶

Západní Berlín, ležící uvnitř východní zóny, se nestal nástrojem sovětského tlaku na Spojené státy poprvé. Chruščov popsal město jako „kost v krku, rakovinový nádor nebo bolák na patě západu“.⁷ Několik měsíců poté, co si upevnil postavení v Kremlu, vyvolal další zostření studené války; předpokládal, že se mu podaří rozdělit NATO a využít vnitropolitických problémů ve Spojených státech. Lesk Západního Berlína vytvářel v občanech NDR pocit odpíraného blahobytu a

³ Cate, C., *The Ides of August: The Berlin Wall Crisis 1961*, London 1978, s. 32-33.

⁴ Nálevka, V., *Karibská krize...*, s. 10-11.

⁵ Již 10. listopadu 1958 Chruščov oznámil, že hodlá ukončit dohodu čtyř mocností o rozdělení Berlína a předat kontrolu nad přístupy do západní části města Německé demokratické republice. Schwarz, T., *The Berlin Crisis and the Cold War*. In: *Diplomatic History* 21/ 1997, Oxford 1997, s. 140.

⁶ Luňák, P., *Západ, Evropa a Spojené státy ve studené válce*, Praha 1994, s. 182-183.

⁷ Taubman, W., c. d., s. 396.

umožňoval velkému počtu emigrantů využít zdejších možností k útěku z východního bloku. Právě to bylo Chruščovovi trnem v oku.

Ve Washingtonu se snažili hledat východisko. Ústupky by zřejmě vedly k odmítavé reakci spojenců; Bonn ostatně již v roce 1955 formuloval Hallsteinovu doktrínu, na jejímž základě odmítal udržovat diplomatické styky se zeměmi (kromě SSSR), které uznaly NDR. Spojené státy zvolily taktiku vyjednávání, ponechaly stranou návrh na statutární změnu Berlína a postavily se za tamní vojenskou přítomnost. Když 10. ledna 1959 sovětská vláda doplnila své požadavky o uzavření mírové smlouvy, následovaly rozporuplné reakce. Britský premiér Harold Macmillan se v únoru 1959 vypravil do Moskvy, aby navázal kontakt s Chruščovem. Po návratu souhlasil s mnohostranným jednáním v německé otázce, což vyvolalo pozdvižení ve Spolkové republice. Kancléř Adenauer začal hledat spojence ve Francii; Chruščov však s rozhovory souhlasil.⁸

Německou otázkou se měl zabývat summit ministrů zahraničí Velké Británie, Francie, SSSR a USA v Ženevě ve dnech 11. května až 5. srpna 1959. Zástupci obou německých států se schůzky zúčastnili jako pozorovatelé. Ani jedna strana ale nebyla nakloněna k přijetí podmínek té druhé. Západ požadoval uspořádat svobodné volby, které by byly předstupněm ke sjednocení, Sovětský svaz tento krok podmiňoval uzavřením mírových smluv. Jediné, na čem se zástupci obou stran shodli, byly zákaz jaderných zbraní v Berlíně a neoficiální moratorium, týkající se jaderných zkoušek.⁹ Následovala zdlouhavá diplomatická jednání. Napětí v mezinárodních vztazích polevilo teprve tehdy, když Eisenhower pozval Chruščova na návštěvu do Spojených států.

Chruščov navštívil Spojené státy navzdory silným čínským protestům ve dnech 15.–27. září 1959. Jeho cesta vyvolala nepředstavitelný rozruch; pro Chruščova byla osobním triumfem, neboť probíhala v poměrně přátelském duchu. Oba státníci se dohodli na uspořádání summitu čtyř mocností v květnu 1960 v Paříži, kde měl být vyřešen německý problém a otázky omezení jaderných zkoušek. Eisenhower měl odtud odletět na oficiální návštěvu SSSR. Chruščov si, jak se alespoň zdálo, kladl za cíl ukončit střet supervelmocí. Pokud jde o USA, mírový proces mohl završit Eisenhowerovu vládu a posílit pozici republikánů v dalším

⁸ Taubman, W., c. d., s. 410.

⁹ Schwarz, T., c. d., s. 140-141; též Luňák, P., c. d., s. 185.

volebním období. Tisk psal o „uvolnění“, lidé začali mluvit o ukončení studené války.

Pařížská konference však skončila fiaskem. Těsně před jejím zahájením, dne 1. května 1960, sovětská protiletadlová obrana sestřelila u Sverdlovska americký špionážní letoun U-2. Jeho pilot, Garry Powers, byl zajat.¹⁰ Dne 17. května 1960 sovětská delegace opustila jednání v Paříži. Její vedoucí žádal, aby Spojené státy zastavily všechny špionážní lety nad SSSR a omluvily se. Eisenhower na sebe vzal odpovědnost za špionážní mise, odmítl ale požadavek na omluvu. Sověti opustili rovněž jednací stůl v Ženevě, zrušili neoficiální moratorium na zkoušky jaderných zbraní i chystanou Eisenhowerovu návštěvu Moskvy. Chruščov se rozhodl, že další jednání povede až s příštím prezidentem.¹¹

Kennedy proto začal republikány kritizovat za to, že příliš riskovali a nepočítali s tím, že by „selhání motoru mohlo způsobit válku“.¹² Demokratický senátor a kandidát na prezidenta ale pochyboval, že by americko-sovětské vztahy mohla vyřešit jednání v tak krátké době. Chruščov, jenž Nixonovi a republikánům po aféře s U-2 nedůvěřoval, si uchovával svůj osobitý názor na věc: „Vím, že oba kandidáti (...) jsou jen přísluhovači monopolního kapitalismu. Jak říkáme my, Rusové, jsou to boty stejného páru. Která je lepší, pravá či levá?“¹³ Citlivý problém Berlína měl být tudíž znovu otevřen jako jedno z hlavních témat na připravované konferenci.¹⁴

¹⁰ Spojené státy začaly podnikat špionážní lety od roku 1956 se speciálními letadly U-2, schopnými dosáhnout výšky až 33 000 km. Eisenhower v souvislosti s nadcházejícím summitem nehodlal riskovat a chtěl prozatím výzvědné lety ukončit. Ředitel CIA A. Dulles žádal ještě poslední let. Sestřelení amerického špionážního letadla oznámil Chruščov 5. května 1960, přičemž neprozradil, že pilot žije. Washington přišel s verzí, že šlo o meteorologické letadlo. O dva dny později, 7. května, Chruščov řekl, že má v rukou živého pilota. Dne 11. května 1960 vydal Bílý dům oficiální prohlášení, v němž přiznal plnou odpovědnost prezidenta za výzvědné lety. Garry Powers byl nakonec v únoru 1962 v Berlíně vyměněn za sovětského špiona Rudolfa Abela. Srv. Halberstham, D., *Černobílé desetiletí*, Praha 2000, s. 635-640.

¹¹ V prosinci 1960 sovětský velvyslanec v USA, Michail Menšikov, oznámil Robertu Kennedymu, že neexistují žádná omezení, jež stojí v cestě řešení dosavadních sporů. V lednu 1961 Chruščov hovořil se západoněmeckým velvyslancem v Moskvě, Hansem Krollem, kterému sdělil, že nemůže zdržovat mírovou smlouvu. Dne 17. února 1961 obdržel spolkový kancléř Adenauer dopis, ve kterém jej sovětský šéf upozornil na to, že vypršely všechny lhůty ohledně podpisu smlouvy. Historik Václav Hořčíčka uvádí, že sestřelení letounu nemuselo být jediným neúspěchem konference. Již 25. dubna 1960 Chruščov během projevu v Baku ostře napadal amerického státního tajemníka Hertera a jeho náměstka Dillona. Srv. Hořčíčka, V., *Druhá berlínská krize a politika Spolkové republiky*; in *Historický obzor*, 2000, 9-10, s.222.

¹² Beschloss, M., c. d., s. 21.

¹³ Tamtéž, s. 34.

¹⁴ V únoru a v březnu 1961 rapidně stoupl počet emigrantů z východního Berlína. Ulbricht proto vystoupil s kritikou poměrů na hraničních přechodech. Únik kvalifikované pracovní síly měl negativní efekt na východoněmeckou ekonomiku a volný pohyb osob ve městě podle něj skýtal

6.2 Dohoda o summitu

Jak víme, Chruščov se chtěl s Kennedym setkat již od konce roku 1960. Dne 12. prosince 1960 pozval velvyslanec Menšíkov na oběd Roberta Kennedyho; o dva dny později naléhal v této věci na prezidentova poradce A. Harrimana. Kennedy na výzvy nereagoval. Po řadě konferencí s poradci pro sovětské záležitosti – Thompsonem, Harrimanem, Kennanem a Bohlenem – nicméně 22. února 1961 schválil možnou výměnu názorů bez konkrétnějšího určení.¹⁵ Dne 9. března 1961, během návštěvy Novosibirsku, americký velvyslanec v SSSR Thompson předal toto stanovisko Chruščovovi. Sovětský nejvyšší představitel uvedl, že „bude nejprve nutné vzkaz prostudovat, ale (...) [zároveň bude – J. F.] užitečné se s prezidentem lépe poznat“.¹⁶

V první polovině roku 1961 byla Kennedyho pozice oslabena. Sověti proto předpokládali, že k setkání nedojde. O to větší překvapení nastalo, když Kreml obdržel žádost uspořádat summit. Schůzka se měla uskutečnit buď ve Stockholmu a nebo ve Vídni; Sověti se rozhodli pro druhou variantu. Očekávala se ostrá výměna názorů. Velvyslanec Thompson prezidenta varoval, že Chruščov bude vyvíjet největší nátlak v otázce Berlína a pokud nenastane pokrok, přistoupí k podpisu mírové smlouvy s NDR.¹⁷ Představitelé USA doufali, že se najde řešení přijatelné pro obě supervelmoci. Kennedy před konferencí prohlásil: „Jestliže oba doufáme v mírové uspořádání (...) musíme si vzájemně co nejlépe porozumět.“¹⁸

Dne 31. května 1961 Kennedy nejprve navštívil Francii a setkal se s prezidentem de Gaullem, přičemž projevil obavy z postupu SSSR v Berlíně. Otázkou bylo, zda Chruščov skutečně věří v nepoddajnost Západu. De Gaulle Kennedyho ujišťoval, že pozice spojenců není tak slabá, jak se na první pohled zdá. De Gaulle uvedl, že „pan Chruščov musí být blázen, pokud si myslí, že budeme stát opodál. Bylo by opravdu dobré podniknout nějaké posílení berlínských posádek. Pokud tak učiní Spojené státy, Francie a Velká Británie, učiní tak souběžně“.¹⁹

příležitost pro špionáž. Vedení NDR požadovalo zastavení vlny uprchlíků; v únoru 1961 Ulbricht znovu naléhal na Chruščova ve věci uzavření hranice a na konci března i ohledně mírové smlouvy.

¹⁵ Taubman, W., c. d., s. 483.

¹⁶ *Foreign relations of the USA, 1961-1963*, Vol.V, Washington 1998, s. 93.

¹⁷ Ačkolí summit neměl pevně stanovená témata, předpokládalo se, že jimi budou problematika Německa, zákaz jaderných zkoušek, vztahy s Latinskou Amerikou v kontextu předchozích kubánských událostí a otázka Laosu. Srv. Salinger, P., *With Kennedy*, New York 1966, s. 175.

¹⁸ *Public Papers of the Presidents: John F. Kennedy, 1961*, Washington 1962, s. 433.

¹⁹ *Foreign relations of the USA, 1961-1963*, Vol. XIV, Washington 1994, s. 85.

Západní spojenci nemohli Chruščovovi zabránit v podpisu mírové smlouvy s NDR, ale předpokládali, že si uvědomuje důsledky ozbrojeného střetu. De Gaulle řekl, že „letecký most v roce 1949 posloužil relativně snadno, když měl Západ jadernou převahu“. Podle francouzského prezidenta se mohla situace vyvinout stejně jako před lety: „Posílení leteckých jednotek by ujasnilo situaci. Jediná věc, která může být podniknuta proti zásobování ze vzduchu, je sestřelit letadlo. To by však znamenalo čistě válečný akt, k němuž se pan Chruščov (...) neodhodlá.“ De Gaulle zohlednil i další aspekt, tj. ekonomickou situaci SSSR: „To musí vzít Chruščov v úvahu, protože bude chtít obchodovat se Západem. Rusko kupuje od Francie šedesát tisíc tun masa ročně. Konečně, Západ není v Berlíně tak slabý, jak si lidé myslí, a pan Chruščov to musí pochopit.“²⁰

Francouzsko-americkou spoluprací posilovaly názory na postup vůči sovětskému předsedovi. De Gaulle nicméně nepřestal vytykat Spojeným státům zachování atomového monopolu; dával najevo, že se americká dominance v rámci NATO přežila a nevěřil, že by Washington riskoval ozbrojený konflikt kvůli jiné zemi. Dne 2. června 1961 Kennedy řekl, že „bezpečnost Spojených států je neoddělitelně spjata s bezpečností Evropy“.²¹ De Gaulle odpověděl, že „jaderné zbraně pod společnou kontrolou jsou ve skutečnosti zbraně pod kontrolou americkou“.²²

De Gaulle si chtěl vlastnictvím jaderného arsenálu ponechat možnost potenciálního rozhodnutí, zda se jeho země války mezi supervelmocemi zúčastní, či nikoli, a získat tak nezávislejší pozici v rámci aliance.²³ Přestože Francie provedla první jaderný test již 13. února 1960 v Alžíru, neměla dostatečné kapacity pro přepravu nukleárních zbraní. Kennedy odmítal francouzské žádosti o spolupráci, a dával najevo, že samostatné jaderné síly nejsou příspěvkem ke společné obraně. De Gaulle si na druhé straně uvědomoval vážnost situace, a proto Kennedyho

²⁰ Tamtéž, s. 85- 86.

²¹ *Public Papers of the Presidents: John F. Kennedy, 1961*, Washington 1962, s. 429-431.

²² Schlesinger, A. M., c. d., s. 332.

²³ Již v roce 1958 nabídl de Gaulle Eisenhowerovi samostatnou koordinaci vojenské a politické strategie západních zemí v rámci NATO, v čele s Francií, Velkou Británií a Spojenými státy. Francouzi byli odmítnuti a generál se proto odhodlal k vytváření vlastních nukleárních sil. Dne 10. března 1961 přicestoval do Washingtonu Jacques Chaban-Delmas, předseda francouzského národního shromáždění, se stejným požadavkem pro Kennedyho, ale neuspěl. Srv. Cosogliola, F., Kennedy the European Allies and the Failure to Consult; in *Political Science Quarterly*, Vol. 110, No. 1/1995, s. 110.

podporoval. Vyjadřoval však obavy, zda se „ten mladý muž dokáže Chruščovovi rádně postavit“.²⁴

6.3 Průběh setkání

Ke schůzce nejvyšších představitelů USA a SSSR došlo ve Vídni ve dnech 3.–4. června 1961. Chruščov přijel do města vlakem v pátek 2. června odpoledne; Kennedy přiletěl za velmi nepříznivého počasí následující den ráno. K prvnímu kolu rozhovorů mělo dojít na americkém velvyslanectví. Ulice byly lemovány davy lidí s transparenty, na nichž byla formulována hesla, požadující konec bipolárního soupeření.

Kennedy se s Chruščovem setkal v sobotu ve tři čtvrtě na jednu odpoledne. Americký prezident měl na krku zpevněný límec, jenž mu měl pomoci udržet záda v rovné poloze, v důsledku vážného onemocnění páteře.²⁵ Když Kennedy dorazil do Vídně, bral řadu léků, amfetaminů, vitaminů a enzymů, které ho měly udržet v kondici. Chruščov přišel na ambasádu se třemi medailemi na prsou. Oba muži si nejprve zdvořile potřásli rukama. Novináři křičeli: „Ještě jednou!“ Proto si podali ruce znovu a vešli do rezidence amerického velvyslanectví. Kennedy Chruščovovi představil personál a pak se oba posadili na pohovku; půlkruh dalších židlí kolem nich obsadili Gromyko, Dobrynin, Menšikov, Rusk, Bohlen a Thompson.²⁶ Chruščov Kennedymu řekl: „Pamatuji si vás jako politicky nadějného mladého muže.“²⁷ Věkový rozdíl mezi oběma státníky byl téměř čtvrt století; poprvé se setkali v září 1959 během Chruščovovy návštěvy senátního Výboru pro zahraniční záležitosti. Pojítkem jejich generačního střetu byla druhá světová válka a polarizace mezinárodních vztahů po jejím ukončení.

²⁴ Beschloss, M., c. d., s. 183.

²⁵ Kennedy trpěl řadou nemocí, kvůli nimž trávil značnou část života na lůžku, navzdory úzkostlivě pěstovanému image zdravého muže. V roce 1947 mu byla diagnostikována Addisonova nemoc – onemocnění nadledvinek, charakteristické deficitem hormonů, potřebných k regulaci hladiny krevního cukru, sodíku a draslíku. Kromě toho trpěl osteoporózou, zánětem prostaty a roztroušeným zánětem dvanáctníku. Během života podstoupil řadu operací a léčebných procedur; před odletem na summit s Chruščovem musel chodit o berlích. Srv. Heath, J. F., c. d., s. 20; též Dallek, R., c. d., Praha 2006, s. 76.

²⁶ Gromyko, Andrej – ministr zahraničních věcí v SSSR 1957-1985; Dobrynin, Anatolij – vedoucí amerického oddělení na ministerstvu zahraničních věcí v SSSR 1960-1962; Menšikov, Michail – velvyslanec SSSR v USA 1957-1962; Rusk, Dean – státní sekretář USA 1961-1969; Bohlen, Charles – poradce státního tajemníka pro sovětské záležitosti 1957-1962; Thompson, Lewelyn – velvyslanec USA v SSSR. Srv. Beschloss, M., c. d., s. 192-193.

²⁷ Zubok, V., Pleshakov, K., *Inside the Kremlin's Cold War*, Harvard University 1996, s. 243; Dobrynin, A., *In Confidence*, New York 1995, s. 43-44.

Diskusi začal Kennedy. Snažil se ji vést v uvolněném duchu, hovořil o nutnosti předejít krizi. Jeho postoj se značně lišil od Eisenhowerovy a Dullesovy strategie. Americký prezident se zmínil o špatné komunikaci mezi oběma stranami, kvůli níž se nepodařilo zmírnit napětí. Kennedy nadnesl otázku, zda mohou dva odlišné společenské systémy v budoucnu zabránit střetu a oddělit své zájmy od ideologií. Chruščov jej ale přerušil: „Sovětský svaz dlouho pracoval na přátelských vztazích s USA. (...) Rusko byla chudší země; nyní se vyvíjí, ale ne takovým směrem jako USA, protože nemá žádné predátorské zájmy. (...) Neočekáváme, že Západ konvertuje ke komunismu, ale Spojené státy musí respektovat existenci komunismu a jeho právo rozvíjet se. Politika prezidenta Eisenhowera byla založena na odhodlání komunismus zlikvidovat.“ Kennedy odpověděl: „Americká politika spočívá v právu na svobodnou volbu. Spojené státy uznávají ekonomické výsledky, kterých Sovětský svaz dosáhl. Problém ale nepředstavuje demokracie, která chce zničit komunisty v oblastech pod jejich kontrolou. Byl to Sovětský svaz, jenž se snažil eliminovat svobodné systémy, připojené k Západu.“²⁸

Americký prezident byl způsobem diskuse vyveden z míry. Místo očekávaného diplomatického rozhovoru čelil ostrým slovním útokům. Jednání se týkala předpokládaných témat, doprovázely je však ideologické přednášky Chruščova, týkající se mírotvorné úlohy sovětského komunismu a agresivní politiky západního kapitalismu. Chruščov překonával Kennedyho temperamentem a prudkostí projevu, nikoli silou argumentů. Rozhovor o soužití odlišných společensko-ekonomických formací sklouzl brzy do střetu, ve kterém převládla neschopnost najít kompromis.

Chruščov odmítal připustit, že by Moskva zkoušela implantovat své zřízení do jiných zemí. „Sovětský svaz“, řekl, „si pouze nárokuje vítězství komunismu. To není žádná propaganda, ale vědecká analýza společenského vývoje. Komunismus začíná předhánět kapitalismus, stejně jako kapitalismus předstihl feudalismus. Hodlají Spojené státy vybudovat hráz lidskému myšlení? Historie je soudcem v soutěži myšlenek. Pokud kapitalismus nabízí lepší život, vyhraje. Jestli ne, zvítězí komunismus.“²⁹ Chruščov připomněl, že „ruský car Alexandr I. vedl o století dříve a rovněž ve Vídni tzv. Svatou alianci, reakční spolek velmocí, jež chtěly zastavit proces národních revolucí. Světový pořádek z roku 1815 se však v důsledku

²⁸ *Foreign relations of the USA, 1961-1963*, Vol. V, Washington 1998, s. 174-175.

²⁹ Tamtéž, s. 175.

působení těchto hnutí přesto zhroutil“. Dnešní uspořádání podle něj „nemělo co dělat se Sovětským svazem“. Byla to „odpověď na Svatou alianci, kterou vedly Spojené státy a kterou organizoval John Foster Dulles ve prospěch Washingtonu. Spojené státy ale také vznikly v národně osvobozené válce“, připomněl Chruščov.³⁰

Sovětský státník se vrátil i k neúspěšnému vylodění v Zátocě sviní: „Ačkoli Castro není komunista, jste na dobré cestě k tomu, že se komunistou brzy stane“, řekl Kennedymu.³¹ Prezident se snažil diskusi o neúspěšné kubánské politice vyhnout, byť připustil, že „posouzení jednotlivých událostí nemusí být vždy správné. Zátoka sviní byla takovým příkladem“. Kennedy upozornil také na schopnost supervelmocí vzájemně se zničit. „Mělo by být dosaženo shody v zájmu zachování míru, aby se oba bloky vyhnuly konfrontaci v důsledku špatných odhadů.“³² Chruščov nicméně nebral Kennedyho poměrně smířlivý tón na zřetel. Američtí politici podle něj neustále jevíli tendenci nařizovat Sovětskému svazu, jak se má chovat. Sovětský vůdce v některých chvílích podle amerických zapsívatelů doslova řádl. „Špatné odhady! Špatné odhady“, začal křičet, když hodnotil způsob, jakým na něj v USA pohlížejí. „Od vás, od vašich lidí, vašich novinářů i vašich přátel v Evropě a všude jinde neslyším nic jiného než tohle slovní spojení! Měli byste ho uložit k ledu. Dělá se mi z něj zle.“³³

Oba státníci chtěli zachovat „rovnováhu sil“. Tento pojem měl ale pro každého z nich jiný význam. Zatímco Kennedy hodlal udržet status quo a vyhnout se konfrontaci, Chruščov dával najevo, že pro něj má dynamický rozměr, spočívající v šíření komunistické revoluce. Z této perspektivy se politika Kremlu logicky jeví jako útočná; paradoxem bylo, že razance sovětského předsedy směřovala k dosažení modu vivendi, což nebyl přiměřený způsob řešení.³⁴ Když se prezident Chruščova během oběda zeptal, „za co získal (...) jednu z medailí, připnutých na hrudi“, dostalo se mu odpovědi, „že to je Leninova cena za Posílení míru mezi národy“. Kennedy odpověděl: „Doufám, že ji budete moci nosit i v budoucnu.“ Chruščov se tomu zasmál.³⁵

Při odpolední procházce na zahradě amerického velvyslanectví Kennedy zopakoval, že obě strany musí postupovat opatrně, aby se vyhnuly válce. Chruščov

³⁰ Schlesinger, A. M., c. d., s. 336.

³¹ *Foreign relations of the USA, 1961-1963*, Vol. V, Washington 1998, s. 184.

³² Tamtéž, s. 175-177.

³³ Zubok, V., Pleshakov, K., c. d., s. 247.

³⁴ Nálevka, V., *Z neznámých stránek historie*, Praha 2001, s. 184-185.

³⁵ Schlesinger, A. M., Jr., c. d., s. 337.

souhlasil, ale vyjádřil pochybnosti o spolupráci, která považuje revoluční proces – jako v případě Kuby – za výsledek sovětských intrik. „Ve skutečnosti to byly Spojené státy, jež stály u zrodu revolucí tím, že podporovaly reakční vlády. Sovětský svaz chce zachovat mír“, řekl.³⁶ Podle Kennedyho byl „Castrův režim (...) nepřijatelný“, protože vytvářel „komunistickou základnu na západní polokouli. (...) Pokud by byl Chruščov postaven před fakt proamerické vlády ve Varšavě“, jednal by podle prezidenta stejně.³⁷ Kennedy vylučoval válku jako řešení, protože by za současné rovnováhy sil vedla ke zničení obou supervelmocí. Chruščov byl spokojen, neboť to potvrzovalo jeho domněnku, že Sovětský svaz dostihl Spojené státy ve zbrojení. Jediné, na čem se obě strany první den shodly, bylo přerušování palby v Laosu a zprostředkování komunikace mezi znesvářenými tábory.³⁸ Ve tři čtvrtě na sedm večer Kennedy doprovodil sovětského vůdce k limuzíně. Následovala večeře v Schönbrunnu, opera a balet.

Na začátku druhého dne summitu Chruščov shrnul předchozí stanoviska a oznámil rozhodnutí uzavřít mírovou smlouvu s NDR nebo s oběma německými státy, bude-li to možné: „Sovětský svaz ztratil ve druhé světové válce dvacet milionů lidí a velká část jeho území byla zničena. Německo, stát, který válku rozpoutal, má opět vojenskou sílu a dominantní postavení v rámci NATO. Politika Spojených států vytváří hrozbu třetí světové války, jež by byla nesrovnatelně horší nežli předchozí. Neexistuje žádné vysvětlení, proč nebyla podepsána mírová smlouva šestnáct let po válce.“³⁹

Chruščov navrhl dohodnout záruky na půdě OSN a symbolickou přítomnost jednotek všech čtyř mocností v Berlíně, jenž se měl stát „svobodným městem“ v sovětské zóně. Kennedy nemínil ustoupit; chtěl vědět, jak by taková situace ovlivnila přístup do západního sektoru; dále řekl, že se „otázka netýká mírové

³⁶ *Foreign relations of the USA, 1961-1963*, Vol. V, Washington 1998, s. 184.

³⁷ Tamtéž, s. 185.

³⁸ Ženevská dohoda o uspořádání Indočíny z roku 1954 stanovila, že království Laos bude neutrální zemí. Krátce nato se rozpoutal mocenský boj mezi komunisty, kteří vyhlásili „Svobodný Laos“ (Pathet Lao), a dvěma frakcemi královské armády. Kennedyho vláda se dohodla na vytvoření neutrální koalice, jež by zabránila převzetí moci komunisty a navrhla vstup příslušníků Pathet Lao do tamní vlády. Ačkoli 6. ledna 1961 Chruščov hovořil o „osvobození národů třetího světa“, dával najevo vůli k dohodě, neboť chápal otázku Laosu jako blok, bránící dosáhnout významnějších ústupků v otázkách Německa a Berlína. Perspektivy dohody se objevily začátkem dubna 1961, kdy Moskva odpověděla kladně na britský návrh přerušit v Laosu palbu a uspořádat konferenci, která začala 16. května 1961 v Ženevě. Po více než ročním jednání se nepřátelené strany dohodly na neutrální koalici. Srv. Giglio, J., c. d., s. 45-68; též *Foreign Relations of the USA, 1961-1963, Vol. V*, Washington 1998, s. 187.

³⁹ *Foreign relations of the USA, 1961-1963*, Vol. XIV, Washington 1994, s. 87.

smlouvy s Německem, ale dalších aspektů návrhu, ovlivňujících přístup do Berlína a amerických práv ve městě⁴⁰. Chruščov odvětil, že pokud by USA přistoupily k dohodě, zůstal by Berlín „svobodným městem“; odmítnutí by znamenalo konec okupačních práv západních mocností. Kennedy nesouhlasil, protože by to „mohlo ohrozit mezinárodní bezpečnost“. Rozhodnutí podepsat mírovou smlouvu bylo podle něj „vážné a Sovětský svaz jej viděl prizmatem vlastních zájmů“. Starší bratr amerického prezidenta byl ostatně rovněž zabit ve válce, když USA přišly na pomoc západní Evropě. „Pokud by USA opustily Západní Berlín a byly by připraveny o svá práva Německou demokratickou republikou“, řekl Kennedy, „pak jim v budoucnu již nikdo neuvěří. Americké zájmy budou hájeny něčím více, než kusem papíru.“⁴¹ Podle Chruščova se zajištění přístupů mělo týkat východoněmecké administrativy, která by byla připravena zaručit stanovená práva. Kennedy reagoval odmítavě.

Naposledy proti sobě oba státníci usedli 4. června ve čtvrt na čtyři odpoledne. Debata dospěla do nejostřejšího bodu. Americký prezident nechtěl, aby se Spojené státy ocitly v situaci, ohrožující zájmy jejich spojenců. Chruščov pokračoval: „Pokud USA začnou válku kvůli Berlínu, Sovětský svaz proti tomu nebude moci vůbec nic podniknout. Na západě si řeknou, že se Chruščov přepočítal, ale každý z nás musí na vlastní oči vidět, že to není pravda. Pokud Spojené státy chtějí začít válku kvůli Německu, ať je to hned, než budou vyvinuty ještě ničivější zbraně. SSSR podepíše mírovou smlouvu a dokončí, co slíbil.“⁴² Chruščov oznámil šestiměsíční ultimatum; za nejpozdější termín chystané akce označil prosinec 1961.

Kennedy považoval za nutné dojít alespoň v odzbrojovacím jednání ke shodě, Chruščov ale neschválil zbrojní inspekce. Návrh ustanovit trojstrannou komisi, stejně jako zákaz jaderných zkoušek, podmínil naprostým odzbrojením supervelmocí. Nakonec téma ukončil s tím, že „pokud by bylo dosaženo všeobecného a úplného odzbrojení, problém by zmizel“.⁴³ Kennedy žádal, aby byly záležitosti přístupů do Berlína a podepsání mírové smlouvy formálně odděleny, což Chruščov rovněž odmítl. Kennedy prohlásil: „Sovětský svaz nabízí jen volbu mezi ústupem a konfrontací.“ Chruščov odpověděl: „Jestli Spojené státy chtějí válku, je to jejich problém. Moskva podepíše mírovou smlouvu v prosinci, pokud do té doby Washington nepřistoupí na prozatímní dohodu. Rozhodnutí, zda bude válka, je na

⁴⁰ *Foreign relations of the USA, 1961-1963*, Vol. XIV, Washington 1994, s. 90.

⁴¹ Tamtéž, s. 91.

⁴² Tamtéž, s. 94.

⁴³ *Foreign relations of the USA, 1961-1963*, Vol. VII, Washington 1995, s. 91.

USA.“ Kennedy na závěr řekl: „Jestli je to pravda, pak bude válka. Čeká nás studená zima.“⁴⁴

Dne 6. června 1961 v sedm hodin večer se prezident Kennedy objevil v celostátním americkém televizním vysílání: „Dnes ráno jsem se vrátil z týdenní cesty po Evropě a chci vám sdělit, co přinesla. Mluvil jsem k Chruščovovi přímo, realisticky. (...) Na žádné straně nedošlo k nezdrovořilosti, vzplanutí hněvu nebo k vyhrožování ultimaty. (...) Rozhovory zabránily možnosti nebezpečí nesprávného výkladu určitých pojmů na obou stranách. Sovětský vůdce [nicméně – J. F.] dává jiný smysl slovům jako válka, mír, demokracie a vůle lidu.“⁴⁵ Kennedy během projevu nemluvil o šestiměsíční lhůtě v případě Berlína a doufal, že se jí podaří udržet v tajnosti. Chruščov však 15. června oznámil, že „uzavření mírové smlouvy s NDR (...) nelze odkládat“.⁴⁶

Americký prezident se o situaci radil s bývalým státním tajemníkem Deanem Achesonem, který se domníval, že Chruščov blufuje a zkouší americkou vůli k odporu. Moskva se podle něj nechystala zničit Spojené státy, její postup znamenal „jen“ pokus o vylepšení sovětské pozice v Evropě a o narušení vztahů uvnitř NATO. Kennedy se k tomuto názoru přiklonil; zároveň se chtěl připravit na možnou krizi. Dne 19. července 1961 nařídil zvýšit výdaje na zbrojení o tři a půl miliardy dolarů. Dále požádal Kongres o ztrojnásobení počtu odvedenců, o povolání záloh a o zásobení krytů v případě jaderného útoku.⁴⁷

Šéf sovětských komunistů odhadl amerického prezidenta špatně, když předpokládal, že se nebude ve světové politice orientovat a nevydrží „hru nervů“, kterou mu připravil. Krátce poté, co Kennedy oznámil zvýšení výdajů na zbrojení a veřejně potvrdil neústupnost USA, pozval Chruščov během baletního představení v Moskvě do své lože britského velvyslance sira Robertse a varoval ho, že „sovětské síly stonásobně převýší západní vojska“.⁴⁸ Během léta 1961 ale došlo k událostem, jež Chruščova přiměly k řadě ústupků; na druhé straně jej „nutily“ k tomu, aby se pokusil obnovit prestiž Sovětského svazu v mezinárodním dění.

⁴⁴ *Foreign relations of the USA, 1961-1963*, Vol. XIV, Washington 1994, s. 97-98; též Zubok, V., Pleshakov, K., c. d., s. 247.

⁴⁵ *Public Papers of the Presidents: John F. Kennedy, 1961*, Washington 1962, s. 442-443.

⁴⁶ Kissinger, H., *Umění diplomacie: Od Richelieua k pádu Berlínského zdi*, Praha 1999, s. 607.

⁴⁷ Američané měli kromě toho v plánu poslat do Spolkové republiky šest nových divizí a v případě potřeby připravit letecký most. Srv. Heath, J. F., c. d., s. 88-89.

⁴⁸ Beschloss, M., c. d., s. 244.

Nejvyšší představitelé supervelmocí se nedokázali na Vídeňském summitu kromě neutrality Laosu shodnout na ničem. Sovětský svaz uvízl ve slepé uličce – riziko nukleární války bylo příliš velké a neodpovídalo určeným cílům. Chruščov se po vypršení ultimát neodhodlal k jejich realizaci; zároveň nepřistoupil na vyjednávání, v němž by připustil kompromis. Ani Kennedy ve snaze nalézt sovětský požadavek, na který by mohl reagovat vstřícně, neuspěl. Spojené státy nicméně s velkou pravděpodobností nehodlaly kvůli německé otázce podstoupit riziko jaderného konfliktu. Kennedy při návratu z Rakouska prohlásil: „Bylo by hloupé riskovat smrt milionů Američanů kvůli sporům o přístupová práva na dálnici.“⁴⁹

⁴⁹ Beschloss, M, c. d., s. 225.

7. Berlínská zed'

Vídeňský summit zdůraznil neshody supervelmocí v Evropě; část amerického vedení se proto obávala nejhorších možných důsledků této konfrontace. Následující události v Berlíně měly negativní dopad především na německé obyvatelstvo, na druhé straně přispěly k pozdější stabilizaci mezinárodní situace. V období, jež předcházelo Karibské krizi, nicméně doprovázely německý problém obtížné odzbrojovací rozhovory a hrozba jaderných zkoušek. Moskva ostatně nepřestala vyhrožovat mírovou smlouvou s NDR ani v roce 1962. Jak probíhala berlínská krize v roce 1961 a proč se izolace města nestala pro Chruščova diplomatickým úspěchem?

7.1 Nátlak sovětského vedení

Vídeňský summit přinesl Kennedymu rozčarování a hrozbu eskalace studené války; z tohoto důvodu jej nemohl prezentovat jako úspěch. Avšak ani Sověti s výsledkem schůzky nebyli spokojeni; tuto skutečnost umocňovaly neshody s čínským a s albánským vedením. Napětí ve vztazích mezi Moskvou, Pekingem a Tiranou narůstalo od XX. Sjezdu KSSS (kritika kultu osobnosti neodpovídala čínskému ani albánskému pojetí socialismu) a od roku 1959, kdy se Chruščov odmítl postavit za Mao-Ce-tunga v indicko-čínském pohraničním konfliktu. Nejvyšší sovětský představitel nehodlal poskytnout ČLR atomové zbraně; poté, co navštívil Spojené státy a podpořil připojení Tchaj-wanu k Číně nenásilnou cestou, začal jej „velký kormidelník“ obviňovat ze zrady marxismu a zavrhl koncept „mírového soužití s imperialismem“.¹

Chruščov Maa kritizoval a přestože jej v roce 1960 navštívil, spory se urovnat nepodařilo. V témže roce odešli z Číny sovětské experty a Kreml zarazil veškerou hospodářskou pomoc, kterou Peking poskytoval; Maa to ale „k poslušnosti“ nepřimělo. Vzájemná nevraživost „ruského medvěda“ a „čínského draka“ narůstala od června 1961. Číňané kritizovali moskevské vedení za malou radikálnost a za to, že sovětské představitelé nedodržovali ultimata v německé otázce. Mao tak zamýšlel z agresivnější zahraniční politiky učinit nástroj mocenského

¹ Short, P., *Mao*, Praha 2001, s. 382.

úspěchu. Chruščov byl následně konfrontován i se zastánci tvrdého postupu na domácí půdě, kteří jej obviňovali z appeasementu vůči Západu.²

Navzdory absenci jakékoli zásadní shody ve Vídni se proto Chruščov pokoušel obnovit mezinárodní prestiž své země. Po ukončení vyjednávání dal najevo, že setkání přispělo k zachování míru a k vyřešení mezinárodních problémů. Kupříkladu 5. června 1961 londýnské *Timesy* uvedly, že „sovětští představitelé byli o něco více ochotni prezentovat konferenci jako úspěch (...) a projevíli touhu připravit půdu pro další rozhovory na nejvyšší úrovni“.³

Sovětský předseda ale zároveň nemohl na veřejnosti ze svých požadavků slevit. Dne 9. června 1961 tisková agentura TASS zveřejnila záznam jednání z Vídně a 15. června Chruščov oznámil výsledek rozhovorů se zvláštním důrazem na mírovou smlouvu: „Mírové smlouvy byly odjakživa uzavírány. Stalo se to zvykem, a pokud chcete i pravidlem mezinárodního práva. (...) Spojené státy, Velká Británie a další země podepsaly takovou smlouvu s Itálií a s Japonskem. Vlády stejných zemí však zatím neuvažovaly o uzavření mírové smlouvy s Německem.“⁴

Chruščov odhalil zásadní neshodu s americkým prezidentem a začal vytvářet dojem neústupnosti. V případě předání přístupových práv do Západního Berlína by spojenci museli jednat s východoněmeckou vládou, zřici se dosavadního přehlížení Ulbrichtova režimu a uznat jej de facto. Americká administrativa považovala za hrozbu i další možné fáze nátlaku: blokádu a změnu statutu města. V takovém případě se na obzoru jevila hrozba „nemyslitelného“.

Západní politiky a média zajímalo, co pro představitele východního bloku přesně znamená termín „svobodné město“ a do jaké míry se situace po uzavření smlouvy změní. V tentýž den, kdy Chruščov referoval o setkání s Kennedym, uspořádal Walter Ulbricht tiskovou konferenci, na níž popsal Západní Berlín jako „neutrální město s vládou, která bude moci uzavírat hospodářské smlouvy s jakýmkoli státem na světě“. Zároveň dodal, že „bude nutné (...) kontrolovat pohyb

² Zatímco ideologické a ekonomické aspekty sporu se začaly projevovat až od letních měsíců 1961, čínská, jakož i albánská kritika umírněného postupu Moskvy, byla dlouhodobějším fenoménem. Mao již v roce 1956 pojal podezření, že se Chruščov po XX. Sjezdu KSSS zcela zřekl leninismu. Od července 1961 se konfrontace projevila v přístupu ke komunistickým stranám Severní Koreje, Vietnamu a Mongolska. Představitelé asijských stran podepisovaly identické dohody o spolupráci a o ekonomické a vojenské pomoci s Moskvou a s Pekingem odděleně. Srv. Short, P., c. d., s. 383-394.

³ Slusser, R. M., *The Berlin Crisis of 1961. Soviet-American Relations and the Struggle for Power in the Kremlin, June-November 1961*, Baltimore 1973, s. 3.

⁴ Tamtéž, s. 7.

osob kvůli špionáži“.⁵ Na přímou otázku reportérů deníku *Frankfurter Rundschau*, zda by zřízení „svobodného města“ znamenalo vytýčení státní hranice u Brandenburské brány, Ulbricht odpověděl: „Naši stavební dělníci jsou zaneprázdnění výstavbou bytů a jejich pracovní nasazení je tímto úkolem zcela vyčerpáno. Nikdo se nechystá postavit zeď.“⁶

Dne 21. června 1961 se na sovětských televizních obrazovkách objevil Chruščov v uniformě generálporučíka, neboť hodlal přednést projev u příležitosti dvacetiletého výročí napadení Sovětského svazu nacistickým Německem. Řeč brzy nasměroval k německému problému: „Sovětské rozhodnutí podepsat mírovou smlouvu je motivováno snahou posílit mír. Z tohoto důvodu my, stejně jako další mírumilovné země, podepíšeme do konce tohoto roku mírovou smlouvu s NDR.“⁷

Chruščov kvůli zvýšení tlaku na Washington zdůraznil i otázku jaderných zkoušek: „Sovětský svaz neprovádí žádné testy atomových zbraní tři roky, ačkoli nemá přímou dohodu se západními mocnostmi. (...) Někteří američtí politici chtějí pokračovat v pokusech, pokud Sovětský svaz nevyhoví jejich požadavkům. Co můžeme říci o takových hrozbách? Ve chvíli, kdy se Spojené státy rozhodnou testy uskutečnit, Sovětský svaz se připojí bezprostředně poté. (...) Jinak bychom ohrozili naši bezpečnost,“ řekl v projevu sovětský vůdce.⁸ 8. července oznámil, že ruší slíbené redukce početního stavu armády a zvýší vojenský rozpočet o jednu třetinu. Sovětský šéf tyto kroky odůvodnil nekompromisním postojem USA a jejich neústupností v Německu; díky tomu hodlal posílit ozbrojené síly SSSR o konvenční zbraně.⁹ „Sovětská vláda“, řekl, „důkladně sleduje vojenská opatření Spojených států a NATO. (...) Ačkoli válka není nevyhnutelná, někdo by si mohl myslet, že je možné válku zcela vyloučit. Nakonec by bylo dobré vrátit se k Rapackého plánu na vytvoření bezjaderné zóny v Evropě.“¹⁰

Chruščov vytvářel dojem, že Washington ignoroval jeho návrhy. Ve chvíli, kdy chtěl pracovat na mírovém soužití, požadoval uzavřít smlouvu s Německem a hodlal odzbrojit, zástupci SRN mohli mít k dispozici jaderné zbraně, a znovu tak ohrozit jeho zemi. Otázka Německa byla na druhé straně pro Rusy – i přes účelové projevy sovětského šéfa – citlivá. Obrovské ztráty, které utrpěli za druhé světové

⁵ Cate, C., c. d., s. 61.

⁶ Tamtéž, s. 62.

⁷ Slusser, R. M., c. d., s. 15.

⁸ Tamtéž, s. 16.

⁹ *The Times*, 10. 7. 1961, s. 8.

¹⁰ Tamtéž, s. 8.

války byly zdrojem nejistoty a vyvolávaly pochybnosti, zda se dějiny v budoucnu neopakují. Při jednom z rozhovorů se západoněmeckým velvyslancem Hansem Krollem jej Chruščov popadl za klopy saka a prohlásil: „Vaše vláda odmítá návrhy míru! Takže vy chcete další válku? Chcete potřetí pochodovat na Moskvu?“¹¹

Nátlak sovětských politiků pokračoval. V Západním Berlíně se mělo konat zasedání Spolkové rady a Sovětský svaz poslal již 8. června do Bonnu protestní nótu, ve které požadoval odvolání schůze. Spolkové shromáždění představovalo pro Moskvu provokaci, protože se mělo (podle názoru jejího vedení) konat na území NDR. Ve Spojených státech stále převládalo rozčarování z Vídně, kde se Chruščov choval tak, jako by poměr sil nahrával Sovětskému svazu. Kennedy prozatím riskovat nechtěl, a proto vyvinul tlak na západoněmeckou vládu, jež zasedání zrušila; zároveň došlo k revizi dosavadního postoje Spojených států.

7.2 Reakce americké administrativy

Již v dubnu 1961 vypracoval bývalý státní tajemník Dean Acheson zprávu týkající se Berlína, ve které varoval, že situace směřuje ke krizi. Postoje spojenců byly podle něj rozdílné a Spojené státy nebyly připravené na zablokování přístupů. Acheson proto definoval cíle Washingtonu pro nadcházející období: 1) zachovat pro obyvatele Západního Berlína možnost volby společenského systému; 2) udržet americké jednotky ve městě tak dlouho, jak bude zapotřebí; 3) nerušený přístup z SRN do Západního Berlína ve vzduchu, na vodě i po východoněmecké dálnici.¹²

Jedním z dalších řešení bylo posílit americké jednotky v Berlíně, k čemuž se ovšem stavěl skepticky kancléř Adenauer.¹³ Ačkoli nepředpokládal, že by k opětovnému sjednocení Německa došlo v brzké době, nehodlal oslabit suverénní pozici Spolkové republiky. Opoziční politické strany v SRN kritizovaly tuto taktiku kvůli podporování rozdílu mezi Němci a trvaly na principu unifikace. Jejich zástupci předpokládali, že by uzavřený komunistický stát demoralizoval obyvatelstvo.¹⁴

Dne 30. června 1961 apeloval předseda Spolkového sněmu, Eugen Gerstenmeier, na poslance ohledně opětovného sjednocení Německa. Jako krok vedoucí k řešení viděl právě podpis mírové smlouvy; k tomuto stanovisku se

¹¹ Cate, C., c. d., s. 44.

¹² Sorensen, T. c. d., s. 584.

¹³ Spojenci měli na jaře 1961 v Západním Berlíně zhruba 15 000 mužů. Srv. Fraser. T. G., Murray, D., *America and the World since 1945*, New York 2002, s. 98.

¹⁴ Freedman, L., c. d., s. 60.

připojila část sociálních (SDP) a svobodných (FDP), jakož i několik křesťanských demokratů (CDU).¹⁵ O týden později (30. července) vystoupil Adenauer s ostrou kritikou tohoto postoje. Předseda podle kancléře jednal „nezodpovědně a neuvědomil si, že přijetí mírové smlouvy znamená ve skutečnosti pro Německo hrozbu jeho neutralizace Sovětským svazem“.¹⁶ Kancléř reagoval odmítavě i na návrh západoberlínského starosty Willyho Brandta z 11. července 1961, jenž požadoval uspořádat o Německu se Sovětským svazem konferenci.¹⁷

Kennedyho administrativa se mezitím soustředila na zachování statutu Západního Berlína a na jeho propojení se SRN. Západoněmecké vedení chtělo přirozeně nechat cestu ke sjednocení otevřenou, ale toho mělo být dosaženo pomocí tvrdého postoje a svobodných voleb. Jak píše R. Morgan, spolkový kancléř byl přesvědčen o tom, že se Sovětský svaz podřídí a NDR jako stát zanikne, pokud Západ nepřistoupí na vyjednávání. Kancléř se obával, že pokud by došlo k navázání diplomatického kontaktu s východoněmeckou vládou, znamenalo to precedens pro její mezinárodní uznání a pro definitivní rozdělení Německa.¹⁸ Adenauer proto rozhovory odmítal.

Západní spojenci neměli na postup v Berlíně stejné názory. Francouzský prezident byl přesvědčen, že Rusové – stejně jako západní státy – nehodlají kvůli Berlínu jaderný konflikt riskovat. De Gaulle tak chtěl podpořit Adenauera, v jehož spojení viděl protiváhu k angloamerickému vlivu v rámci NATO a k integraci Londýna do Evropských společenství. Paříž navrhovala postavit se na odpor a držet se stávajících pozic. Britský premiér Macmillan se naproti tomu obával „světové války“, jež mohla vypuknout kvůli zemi, která byla „ještě před šestnácti lety ve válečném stavu s Anglií“.¹⁹

Kennedy se rovněž domníval, že „šance na konflikt se Sovětským svazem jsou v Berlíně vysoké“.²⁰ Město nebylo možné hájit konvenčními prostředky a představa jaderné války se jevila jako absurdní. Americký prezident se shodl s Macmillanem především na tom, že je nutné předejít krizi. Představitelé Bonnu si nicméně stěžovali, že Spojené státy podnikly ve věci Německa příliš málo. Willy

¹⁵ *The Times*, 1. 7. 1961, s. 8.

¹⁶ Tamtéž, 7. 7. 1961, s. 10.

¹⁷ *The Times*, 12. 7. 1961., s. 9.

¹⁸ Morgan, R., Kennedy and Adenauer, in Brinkley, D., Griffiths, R. T. (eds.), *John F. Kennedy and Europe*, Louisiana 1999, s. 19.

¹⁹ Freedman, L., c. d., s. 61.

²⁰ Reeves, T. C., *A Question of a Character: A life of John F. Kennedy*, London 1991, s. 305.

Brandt na toto téma několikrát hovořil s Kennedym, jenž mu na jaře 1961 sdělil, že „bude lépe Chruščova neprovokovat“.²¹ Prezident stál před zásadním rozhodnutím: pokud by svolil k vyjednávání s Ulbrichem, hrozila možnost stupňování sovětských požadavků a ztráta důvěry Spolkové republiky, jakož i dalších spojenců.²²

Jak víme, Kennedy se o postupu vůči Moskvě radil s D. Achesonem, jenž byl – podobně jako francouzský prezident – přesvědčen o nutnosti nekompromisního postoje. Bývalý státní tajemník navrhoval posílit vojenský rozpočet; vycházel totiž z předpokladu, že se Chruščov nachází pod velkým tlakem, a proto se rozhodl jednat neuváženě. 29. června Acheson referoval Národní bezpečnostní radě, že se Berlín stane „zkouškou rozhodnosti“. Navrhl „tichá, ale zároveň otevřená opatření: povolání americké záložníky, posílení leteckou podporu a (...) pevně kontrolovat nukleární hlavice.“²³

Achesonův postoj podpořili zástupci CIA, generálního štábu a poradci pro evropské záležitosti. Reakce vrcholných politiků byla o něco zdrženlivější. A. Stevenson později prohlásil, že „nemohlo dojít k radikálním krokům, dokud nebyly vyčerpány všechny ostatní možnosti“.²⁴ Kennedy na jedné straně 28. června obvinil Sovětský svaz z vyprovokování krize a oznámil, že zvýší výdaje na zbrojení.²⁵ Na druhé straně povolal do Bílého domu Abrahama Chayese a Henryho Kissingera, kteří měli společně s A. Schlessingerem vypracovat návrh alternativního postupu. Berlín nebyl z jejich pohledu charakterizován jako „zkouška odhodlání“, nýbrž jako místo pro „široké spektrum možností“ řešení. Achesonův návrh byl tedy modifikován: nemělo dojít k odklonu od tvrdé linie, ale ani k odmítnutí diplomatického řešení.²⁶

Pracovní skupina ve Washingtonu zároveň jednala o odpovědi na projev sovětského předsedy z 21. června. Většina požadavků Kremlu byla odmítnuta, ale německá otázka mohla být projednána na konferenci. Podmínkou bylo, že její agendu neměla diktovat Moskva. D. Rusk v této souvislosti uvedl, že vláda shledala poslední Chruščovův projev jako smířlivější a Spojené státy hodlaly se Sovětským svazem diskutovat o dalších návrzích. Rovněž kancléř Adenauer ustoupil od zcela

²¹ Freedman, L., c. d., s. 61.

²² *The Times*, 7. 7. 1961, s. 12.

²³ Tusa, A., *The Last Division: Berlin and the Wall*, Reading 1996, s. 245.

²⁴ Tamtéž, s. 249.

²⁵ *Public Papers of the Presidents: John F. Kennedy 1961*, Washington 1962, s. 485.

²⁶ Freedman, L., c. d., s. 71.

odmítavého postoje a souhlasil s podporou konference o německé otázce za účasti SRN.²⁷

Dne 2. července 1961 uvedl britský premiér McMillan v rozhovoru pro *The Times*, že netouží „vyvolat ozbrojenou roztržku se Sovětským svazem“; zároveň řekl, že „práva spojenců v Berlíně nemohou být porušena“.²⁸ De Gaulle pak přesunul do Německa divizi z Alžíru. Tento akt se stal pro Chruščova jednou z hlavních záminek, aby mohl 8. července oznámit zvýšení vojenského rozpočtu.²⁹

Podle Franka Costiglioly se americký prezident obával toho, že napětí ve vztazích supervelmocí vyvolá nepokoje v NDR. V takovém případě hrozila unilaterální akce Bonnu, jenž mohl přistoupit k intervenci. Objevily se však i první známky vstřícnějšího postoje Moskvy. Dne 5. července 1961 jednal A. Schlessinger s emisarem sovětské vlády, Georgijem Korněnkem, který prohlásil, že pokud jsou Spojené státy přesvědčeny o nedostatečné výhodnosti ruského návrhu mírové smlouvy, nikdo jim nebrání přednést vlastní řešení. Ačkoli se tedy Kreml nehodlal německé otázce vyhnout, začal dávat najevo, že nemá zájem na přímé konfrontaci.³⁰

Představitelé Washingtonu proto veřejnost ujišťovali, že ke zhoršení krize nedojde. Dne 10. července uspořádali R. McNamara a D. Rusk tiskové konference, na nichž reagovali na zvýšení sovětských vojenských nákladů: „Skutečnost, že Sovětský svaz hodlá zvýšit branný rozpočet nemůžeme přehlížet. Nejjednodušší bezpečnostní opatření spočívá v přehodnocení našeho dosavadního postoje“, řekl ministr obrany.³¹ Na následující tiskové konferenci pro National Press Club státní tajemník Rusk popřel, že „kvůli Berlínu hrozí jaderná válka“.³²

Jak píše T. Sorensen, i mezi představiteli amerického vedení existovaly na postup vůči Moskvě neshody. Ačkoli se zástupci vlády, CIA a armády dokázali shodnout na posílení vojenského rozpočtu a letecké dopravy, a na sankcích vůči NDR v případě zablokování přístupů, v diplomatické iniciativě tomu bylo naopak. Kennedy řešil dilema, zda má vyhlásit „stav národního ohrožení“, a nebo se přiklonit

²⁷ *The Times*, 1. 7. 1961, s. 8.

²⁸ Tamtéž, 3. 7. 1961, s. 7.

²⁹ Tamtéž, 1. 7. 1961, s. 8.

³⁰ Costigliola, F., Nuclear Arms, Dollars, and Berlin, in Paterson, T. G. (eds.), *Kennedy's Quest for Victory*, Oxford 1989, s. 40-41.

³¹ *The Times*, 11. 7. 1961, s. 10.

³² Tamtéž, s. 10.

k dalšímu vyjednávání. V zásadě spolu soupeřily „tvrdá linie“ D. Achesona s o něco umírněnějšími návrhy H. Kissingera, A. Chayese a A. Schlessingera.³³

Zástupci Pentagonu žádali o povolání záloh a přišli dokonce s návrhem dokumentu „Deklarace národní bezpečnosti“, počítajícím s vyhlášením výjimečného stavu. Generál Maxwell Taylor zastával názor, že není možné dále vyčkávat. Rovněž generál Lemnitzer předpokládal, že samotné navýšení rozpočtu nezvýší v krátké době počet vycvičených mužů. „Chruščov bude zastrašen, pokud uvidí, že jsou Spojené státy odhodlány podstoupit kvůli Berlínu jadernou válku,“ argumentoval Acheson.³⁴ D. Rusk varoval, že taková deklaráce by vyvolala dojem americké mobilizace a mohla Sověty vyprovokovat. Ministerstvo obrany proto nařídilo dokument stáhnout. Kennedy se nicméně rozhodl dát najevo odhodlání; povolal zálohy a zvýšil vojenský rozpočet.³⁵

Bonn zatím zareagoval na sovětské požadavky ohledně mírové smlouvy, jež obdržel 17. února 1961 a 12. července doručil spolkový velvyslanec v Moskvě, H. Kroll, odpověď. Spolková republika trvala na existenci jednoho německého národa a s mírovou smlouvou souhlasila. Tento krok však měl následovat až po demokratických volbách v obou státech; Němci se tak měli sami rozhodnout, který systém preferují. Spolková vláda odmítala bilaterální rozhovory, stejně jako „svobodné město“.³⁶ O den později Adenauer na tiskové konferenci jednoznačně zamítl vyjednávání s NDR.³⁷

Dne 17. července odeslaly Velká Británie, Spojené státy a Francie nótu do SSSR, ve které deklarovaly svou neoddiskutovatelnou přítomnost v Západním Berlíně a varovaly Chruščova před vyvoláním konfliktu.³⁸ Zástupci Londýna a Washingtonu následně předali generálnímu tajemníku OSN D. Hammerskjöldovi memorandum, v němž činili Sověty odpovědné za obstrukce v odzbrojovacích jednáních a požadovali přednést otázku jaderných zkoušek na plénu Valného shromáždění.³⁹ Foreign Office poslala o den později do Moskvy další sdělení, ve kterém se s o něco smířlivějším tónem snažila krizi předejít, když uvedla, že „nikdo na západě nehodlá ohrozit mír ani změnit současnou situaci a nepopírá nutnost

³³ Sorensen, T., c. d., s. 589.

³⁴ Tamtéž, s. 589-590.

³⁵ Freedman, L., c. d., s. 70-71.

³⁶ *The Times*, 13. 7. 1961, s. 9.

³⁷ Tamtéž, 14. 7. 1961, s. 8.

³⁸ Barker, E., *The Berlin Crisis 1958-1962*; In *International Affairs*, Vol. XXXIX, No. I, Royal Institute of International Affairs 1963, s. 71.

³⁹ *The Times*, 17. 7. 1961, s. 10.

uzavřít mírovou smlouvu, avšak (...) sovětské návrhy nevedly k politickému řešení a (...) popíraly právo Němců na sebeurčení“.⁴⁰

Dne 18. července 1961 vypracoval Státní department návrh postupu v Berlíně. Bylo v něm zdůrazněno, že jakékoli oslabení města znamená demoralizaci obyvatel Spolkové republiky, jež utvrdí Sověty v přesvědčení, že mohou klást nové požadavky. Zprávu na druhé straně doplnili senátoři J. W. Fulbright, M. Mansfield a H. Humphrey o dodatky, požadující zahájit rozhovory, aby nedošlo k eskalaci krize.⁴¹

V odpoledních hodinách 19. července se sešla Národní bezpečnostní rada USA. Prezident po šesti týdnech příprav souhlasil s návrhy na zvýšení armádních výdajů o 3,2 miliardy dolarů a na posílení počtu rezervistů, spíše než na vyhlášení mobilizace. Nemělo dojít k deklaraci „stavu ohrožení“, ale ani k nečinnosti; Západní Berlín mohl počítat s novou blokadou. V případě narušení spojeneckých práv měla být do města vyslána tanková brigáda; pokud by došlo k boji, následoval by jaderný úder a zřejmě i omezený válečný střet. Spojené státy tak daly najevo, že jsou na krizi připraveny; dodatky ohledně otevřené možnosti vyjednávání nicméně naznačovaly, že si Kennedy bezprostřední střet nepřál a přikláněl se k diplomatickému řešení. Administrativa se navíc rozhodla zvýšit přímě daně; od tohoto kroku nakonec ustoupila.⁴²

Kennedy musel deklarovat tvrdý postoj americké vlády i kvůli negativnímu hodnocení v médiích. Kupříkladu londýnské *Timesy* uvedly 20. července článek „Pan Kennedy a jeho kritici“, v němž zhodnotily prvních šest měsíců prezidentovy vlády spíše jako „obranu periferie, než posun k novým hranicím“.⁴³ Tisk kritizoval administrativu za to, že se při nástupu k moci holedbala svou odvahou a důležitostí, ale o půl roku později se toho „ve Washingtonu o politice Nových hranic mnoho nenamluví“. Podle autorů bylo nutné „přehodnotit politiku amerického exekutivního aparátu“.⁴⁴

Dne 25. července 1961 Kennedy varoval Sověty v televizním projevu: „Naše přítomnost v Západním Berlíně, stejně jako přístupy do města, nemohou být ukončeny aktem sovětské vlády. (...) Útok na Německo bude považován za útok na

⁴⁰ *The Times*, 19. 7. 1961, s. 8.

⁴¹ Morgan, R., Kennedy and Adenauer, in Brinkley, D., Griffiths, (eds.), R. T., *John F. Kennedy and Europe*, Louisiana 1999, s. 18-19.

⁴² Sorensen, T., c. d., s. 590.

⁴³ *The Times*, 20. 7. 1961, s. 13.

⁴⁴ Tamtéž, s. 13.

všechny.⁴⁵ Prezident chtěl nabídnout diplomatické řešení, na veřejnosti ale vyzněl jeho tvrdý postoj díky zvýšení obranného rozpočtu a malé ochotě akceptovat protichůdné návrhy: „Nemůžeme jednat s těmi, kdo říkají, že to, co je moje je moje, a to, co je tvoje, bude předmětem jednání. (...) Vždy budeme připraveni diskutovat, pokud taková diskuse něčemu napomůže. Ale musíme být připraveni odpovědět silou, pokud jsme sami v ohrožení.“⁴⁶

Podle Roberta F. Cuerva Kennedy využil v případě Berlínské krize taktiku „mnichovského syndromu“. V červenci 1961 prezident uvedl v rozhovoru pro americký tisk, že pokud Spojené státy zaujmou „stejný postoj jako Angličané v roce 1938, že Praha nestojí za válku“, obyvatelé Berlína se „dostanou do komunistické sféry vlivu a naše vztahy se západním Německem budou zničeny“.⁴⁷ Západní média začala o prezidentovi hovořit jako o muži, odhodlaném bránit zájmy spojenců, což mu dodalo na sebedůvěře; vedení Kremlu ale nebylo zdaleka spokojeno.

7.3 Eskalace mezinárodního napětí

Chruščov byl pobouřen tónem prezidentova projevu, který shledal příliš útočným, a snad i zklamán tím, že se mu nepodařilo prosadit záměry z Vídně. Situace přesto směřovala k rozuzlení. Jak uvedl P. Luňák: „Kennedy odcházel z vídeňského setkání s varováním před chladnou zimou, situace [však – J. F.] vyvrcholila během horkého léta. Exodus východoněmeckých občanů do Západního Berlína nabýval masové podoby – jen v červenci 1961 opustilo NDR 30 000 občanů, většinou kvalifikovaných pracovních sil“⁴⁸ Ačkoli se tedy západní spojenci nedokázali shodnout na načasování jednání a na charakteru diplomatické nabídky, počet uprchlíků se zvyšoval.

Otázka mírové smlouvy byla choulostivá; i kdyby nedošlo k vojenskému zásahu, jednou z možných odpovědí byla ekonomická blokáda NDR. I když Spolková republika odmítala v Hallsteinově doktríně východoněmecký režim uznat, Ulbrichtovy největší příjmy pocházely paradoxně z Bonnu.⁴⁹ V červenci 1961 napsal velvyslanec SSSR v Berlíně, N. Pervuchin, Gromykovovi, že pokud dojde k podpisu

⁴⁵ *Public Papers of the Presidents: John F. Kennedy 1961*, Washington 1962, s. 534.

⁴⁶ Sorensen, T., c. d., s. 592.

⁴⁷ Cuervo, R. F., John F. Kennedy and the Munich Myth, in Harper, P., Krieg, J. P., (eds.), *John F. Kennedy: The promise Revisited*, London 1988, s. 136.

⁴⁸ Luňák, P., c. d., s. 186.

⁴⁹ *The Times*, 25. 7. 1961, s. 9.

mírové smlouvy, důsledkem budou „ty nejtěžší hospodářské problémy“.⁵⁰ Podle W. Taubmana se následků mírové smlouvy obávala řada vrcholných představitelů sovětské armády. Kupříkladu velitel raketových jednotek, maršál Sergej Varentsov, nesouhlasil s domněnkou, že Spojené státy kvůli Berlínu válku nezačnou. Maršál žádal zvýšení vojenského rozpočtu a hovořil o tom s členy předsednictva ÚV KSSS Mikojanem a Suslovem.⁵¹

Sovětský šéf stál před rozhodnutím: buď pokračovat v nátlaku ohledně mírové smlouvy, a nebo izolovat Východní Berlín, a tudíž i únikové cesty z NDR. Ve dnech 25.-27. července 1961 se Chruščov setkal s americkým vyjednávačem J. McCloyem. Jeho reakce na vystoupení amerického prezidenta byla ostrá: „Spojené státy deklarovaly nepřátelství, ultimatum a preventivní válku Sovětskému svazu. To potvrzuje, že kapitalistický svět ztratil víru v mírovou cestu,“ řekl Chruščov.⁵² Zároveň McCloyovi sdělil, že je pod silným tlakem politbyra a sovětských vědců kvůli atomovým zkouškám a je připraven vyzkoušet bombu o síle jednoho sta megatun. Počet východoněmeckých emigrantů mezitím dosahoval rekordního čísla: přes 1000 osob denně.⁵³

Dne 30. července senátor J. W. Fulbright prohlásil v televizním rozhovoru, že nerozumí tomu, „proč východní Němci jednoduše neuzavřou hranici“.⁵⁴ O čtyři dny později zaslalo vedení Kremle vládám Spojených států, Velké Británie a Francie nótu, jejíž znění se podobalo ultimatu: „Otázka uzavření mírové smlouvy s Německem (...) musí být vyřešena jakoukoli cestou do konce tohoto roku,“ stálo v dokumentu.⁵⁵ Vše nasvědčovalo tomu, že se situace zhorší. V amerických médiích se ale začaly objevovat reakce na Fulbrightův projev, potvrzující jednoduchou skutečnost: Moskvě žádná dohoda nebránila v izolaci západní hranice a k zastavení odlivu obyvatelstva.⁵⁶

Východoněmečtí pohraničníci zadržovali obyvatele východního bloku, jež s sebou nesli nadměrné množství zavazadel, a nebo neměli v pořádku doklady. Několikrát došlo i k zastavení vlaků a autobusů směřujících do západního sektoru.

⁵⁰ Taubman, W., c. d., s. 504.

⁵¹ Tamtéž, s. 504-505.

⁵² Schlessinger, A. M., c. d., s. 392.

⁵³ Slusser, R. M., c. d., s. 94.

⁵⁴ Catudal, H. M., *Kennedy and the Berlin Wall Crisis*, Berlin 1980, s. 202-203.

⁵⁵ Medveděv, R., c. d., s. 183.

⁵⁶ Slusser, R. M., c. d., s. 94.

Počet uprchlíků se navzdory těmto opatřením nezmenšil.⁵⁷ W. Ulbricht proto naléhal na řešení otázky exodu z NDR. V pondělí 31. července 1961 odletěl do Moskvy a navrhl zastavit veškerou dopravu do Západního Berlína. Chruščov byl o něco realističtější přesvědčen, že takové narušení může vyprovokovat ozbrojený střet a návrh vetoval.⁵⁸ Podle R. M. Slussera je velmi pravděpodobné, že se na přelomu července a srpna sovětský předseda – v důsledku americké reakce a Ulbrichtových požadavků – rozhodl pro cestu nejmenšího odporu: izolaci Východního Berlína.⁵⁹

Sovětský předseda nicméně dával najevo pobouření. To, že se Západ nerozhodl uznat NDR jako autoritu, jež si nárokuje kontrolu nad přístupy do města podle něj znamenalo zhoršení situace. Kreml oznámil, že stav věcí je vážný, a že Sovětský svaz může zvýšit počet rezervistů i vojenských jednotek na hranicích s SRN. Rada NATO posléze vyhlásila bojovou pohotovost a ve dnech 3.-5. srpna jednali v Moskvě zástupci Varšavské smlouvy o nezbytných protiopatřeních.⁶⁰

Podle sovětského ministra zahraničí A. Gromyka západní státy neukázaly jakoukoli ochotu „vyřešit německý problém nebo usměrnit situaci v Západním Berlíně“.⁶¹ Z pohledu Kremlu vyvíjel Washington aktivity směřující ke znovuvyzbrojení Německa, k obnovení jaderných testů a ke zvýšení mezinárodního napětí: „Vlády Varšavského paktu v srpnu naléhaly na pracující v Německé demokratické republice, aby oddělila hranici se Západním Berlínem, která uzavře cestu pro podvratné aktivity proti vládám socialistického společenství“, píše ve svých pamětech Gromyko.⁶²

Ve čtvrtek 3. srpna (v den, kdy byla doručena sovětská nóta), informoval Ulbricht členy delegací států Varšavského paktu, že enormní odliv pracovních sil má katastrofální následky na východoněmecké hospodářství, jakož i na ekonomiku celého socialistického bloku. Berlínské vedení žádalo o svolení uzavřít hranici a Chruščov souhlasil. Vláda NDR musela zajistit dostatečný počet jednotek armády a policie pro případ povstání. Nemělo dojít k výstavbě zdi, ale k položení zátarasů z ostatního drátu; Sověti si tak chtěli nejprve otestovat reakci Západu, a ujistit se, že

⁵⁷ *The Times*, 1. 8. 1961, s. 10.

⁵⁸ Tusa, A., c. d., s. 257.

⁵⁹ Podle R. M. Slussera došlo k rozhodnutí v důsledku projevu amerického prezidenta a stoupajícího počtu emigrantů. Konečné usnesení padlo na zasedání presidia nejvyššího sovětu dne 3. 8. 1961. Srv. Slusser, R., M., c. d., s. 93.

⁶⁰ Medveděv, R., c. d., s. 183.

⁶¹ Gromyko, A., c. d., s. 197.

⁶² Tamtéž, s. 197.

nedojde k nečekané odpovědi. Poté, co Ulbricht podnikl vojenská opatření a vrátil se zpět do Moskvy, byl konečný datum akce stanoven na 13. srpen 1961.⁶³

Dne 7. srpna Chruščov varoval Spojené státy v dalším televizním projevu, trvajícím bezmála hodinu a čtyřicet minut. Sovětský vůdce odsoudil „sebevražednou mánií“ západních vlád, jež brání v odzbrojení a obrátil se k německému problému: „Imperialisté (...) používají Západní Berlín jako odrazový můstek pro podvratné aktivity. Infiltrují tudy své agenty, aby udržovali permanentně napjatou vojenskou situaci. (...) Ale my jim říkáme: Dost, pánové! Víme dobře, co chcete (...). Hodláme podepsat mírovou smlouvu a uzavřít vaši skulinu do NDR.“⁶⁴ Sovětský předseda tak dal najevo záměr uzavřít hranici; důsledkem vystoupení byl nárůst počtu uprchlíků, jenž v následujících čtyřadvaceti hodinách dosáhl 1741 osob.⁶⁵

Situace v Berlíně nasvědčovala tomu, že se představitelé východního bloku odhodlají k zásahu. Otázkou bylo, zda takové kroky povedou ke stabilizaci. Podle CIA nebylo pravděpodobné, že ve Východním Berlíně dojde k povstání, ale v případě uzavření únikových cest se tato možnost zvyšovala. Dne 7. srpna americká ambasáda v Bonnu upozornila na to, že problém s východoněmeckými emigranty může vyvolat restriktivní opatření a urychlit eskalaci krize.⁶⁶ Rovněž podle Státního departmentu hrozilo oddělením hranic povstání, avšak „pokud by se tato opatření nedotkla rozdělení Berlína a přístupů do města ze Spolkové republiky, Spojené státy neměly podniknout žádné kroky“.⁶⁷

Na začátku srpna Kennedy řekl během soukromého rozhovoru W. Rostowovi, že „situace je pro Chruščova neudržitelná“. Podle prezidenta byl „celý východní blok v ohrožení a brzy se pokusí emigranty zastavit“.⁶⁸ Kennedy stál před obtížným dilematem. Pokud by k povstání došlo, Bonn mohl podnitit ozbrojený zásah, který by přerostl v otevřený konflikt. Jak bylo řečeno, neúčast znamenala podkopání soudržnosti spojenců a pošramocení americké prestiže.

Ve dnech 6.-7. srpna 1961 vyslali Sověti do vesmíru druhého kosmonauta Germana Titova. U příležitosti letu uspořádal Chruščov 9. srpna recepci; pyšnil se tím, že Sovětský svaz znovu dokázal náskok v raketové výzbroji. Téma rozhovoru se

⁶³ Tusa, A., c. d., s. 261.

⁶⁴ Cate, C., c. d., s. 171.

⁶⁵ Tamtéž, s. 173.

⁶⁶ Freedman, L., c. d., s. 74-75.

⁶⁷ *Foreign relations of the United states, 1961-1963, Vol. XIV.*, Washington 1994, s. 191-192.

⁶⁸ Freedman, L., c. d., s. 75.

nicméně brzy obrátilo k německému problému. Sovětský předseda začal zastrašovat řeckého a italského velvyslance: „Nemáme nic proti italskému lidu (...). Pokud ale agresivní politické kruhy ve Spojených státech a ve Spolkové republice vyvolají konflikt, pak budeme muset bránit naši bezpečnost a zaútočíme na strategické základny NATO [v Itálii a v Turecku – J. F.].“⁶⁹ Chruščov navenek ukázal tvrdý postoj, ale ve skutečnosti se obával nepředvídatelných reakcí Washingtonu, kterým chtěl výhrůžkami zabránit. Chtěl si tak připravit půdu pro akci, neboť předpokládal, že se mu podaří Spojené státy od intervence odradit; zároveň mohl odůvodnit zvýšené výdaje na zbrojení.

Dne 10. srpna 1961 Kennedy na tiskové konferenci hovořil o nezbytných diplomatických rozhovorech s Kremlem a vyvrátil podezření, že chystá vojenský zásah: „Budou podniknuta veškerá opatření, jež povedou k nalezení spravedlivého řešení ohledně spojeneckých práv v Berlíně a ochrany obyvatel západní části města,“ řekl prezident. O projevu sovětského šéfa ze 7. srpna nicméně pronesl, že „nepřináší nic nového“, avšak doufal, že „nastane pokrok v odzbrojovacích jednáních.“⁷⁰ Do Ženevy se měl znovu vydat americký vyjednávač. Prezident byl na druhé straně ohledně této iniciativy v soukromí skeptický. Nepředpokládal totiž, že sovětský předseda, jenž hodlal pokračovat v jaderných testech, ustoupí.⁷¹

Den před oddělením hranice (12. srpna) přijel do Moskvy první tajemník Rumunské dělnické strany, G. Gheorgiu-Dej, a Chruščov pozval na recepci velvyslance států NATO. Sovětský šéf si po oficiálním uvítání vzal stranou kanadského, britského, italského a francouzského zástupce a řekl jim, aby jednoznačně ujistili své vlády, že „válka nebude“.⁷² Události se daly do pohybu bezprostředně poté.

V neděli 13. srpna ve tři čtvrtě na dvě ráno dorazily k hraničnímu pásmu mezi východní a západní částí Berlína nákladní automobily a transportéry. Východoněmečtí vojáci zde začali pokládat ostnatý drát a protitankové zátarasy.⁷³ V důsledku velmi dobrého načasování nikdo nepředpokládal, že k akci dojde. Sověti si záměrně vybrali první polovinu srpna, neboť tušili, že v této době bude většina

⁶⁹ Slusser, R. M., c. d., s. 124.

⁷⁰ *Public Papers of the Presidents: John F. Kennedy 1961*, Washington 1962, s. 553-561.

⁷¹ *The Times*, 11. 8. 1961, s. 9.

⁷² Slusser, R. M., c. d., s. 129.

⁷³ *The Times*, 14. 8. 1961, s. 8.

důležitých politiků na dovolené. Jelikož k izolaci došlo v nočních hodinách, obyvatelé východní zóny neměli mnoho příležitostí k překonání bariér.

Více než 50 000 lidí z východní zóny, kteří pracovali v západní části města, si muselo najít nové zaměstnání. Třináct nových hraničních přechodů střežila obrněná vozidla; veškerá doprava do Západního Berlína byla zastavena. Východoněmecký rozhlas ve tři hodiny ráno oznámil, že „mezi politickým vedením zemí Varšavského paktu a východoněmeckou vládou došlo k dohodě, která si klade za cíl udržet mír v Evropě a zachovat stabilitu v NDR, jakož i v dalších socialistických zemích.“⁷⁴ Zátarasny měly být nahrazeny betonovou zdí, jejíž výstavba byla zahájena 19. srpna. Obyvatelé, žijící v domech v hraničním pásmu byli vystěhováni, pokud se jim nepodařilo včas utéci.

Jak bylo řečeno, americký prezident i vláda předpokládali, že se Ulbricht pokusí emigranty zastavit, ale rozmístění zátarasů vedení Spojených států zaskočilo. Kennedy sice později popíral, že by jej oddělení hranic zastihlo nepřipraveného, avšak v sobotu i v neděli měl volno a pobýval na své vile v Hyannis Portu. Ostatně i ředitel kanceláře pro německé záležitosti, Martin J. Hillenbrand, byl v této době na letní dovolené a později uvedl: „Nikdy bych nebyl pryč, kdybych věděl, co se stane onoho víkendu.“⁷⁵

Německá demokratická republika postavila zeď na svém území; nedošlo však k žádnému pokusu o narušení hranice západního sektoru. Po dohodě s prezidentem vydal D. Rusk 13. srpna stanovisko, ve kterém uznal, že ačkoli opatření východoněmecké vlády „neohrožují západní spojence, omezují pohyb osob mezi NDR a Západním Berlínem“, což bylo proti pařížským úmluvám o čtyřmocenském statutu města z 20. června 1949. Ačkoli Washington celou záležitost odsoudil, jedinými opatřeními proti omezení svobody pohybu měly být „energické protesty patřičnými cestami“.⁷⁶

Sovětské vedení mělo jistotu, že zeď nebude ohrožena. Dne 16. srpna předal v Bonnu velvyslanec A. Smirnov poselství, ve kterém Kreml spolkovou vládu ujistil, že Moskva nehodlá krizi dále vyostřit.⁷⁷ Z představitelů SRN dával najevo největší pobouření Willy Brandt. Starosta Západního Berlína poslal téhož dne Kennedymu

⁷⁴ *The Times*, 14.8. 1961, s. 8-9.

⁷⁵ Podle historika Davida Burnera se v tomto ohledu shoduje většina historiků, jako například H. Catudal, D. Halberstham nebo Robert Eastbrook. Srv. Burner D., West, T., *The Torch is passed; The Kennedy Brothers and American Liberalism*, New York 1984, s. 121-283.

⁷⁶ Slusser, R. M., c. d., s. 135.

⁷⁷ Tamtéž, s. 136.

dopis, ve kterém napsal, že oddělení hranice je od blokády v letech 1948-1949 nejvýznamnější událostí v poválečné historii Německa. Zároveň žádal novou dohodu vítězných mocností, jež by zajistila bezpečný statut města. Adenauer předpokládal, že zeď znamená uznání dvou německých států, ale nabádal k opatrnosti.⁷⁸

Americký prezident musel reagovat, neboť se obával ztráty prestiže. Proto zdůraznil, že Spojené státy chrání občany Západního Berlína a pojistí je proti nepředvídatelným krokům Kremlu. Dne 17. srpna došlo na schůzi Národní bezpečnostní rady k rozhodnutí „co nejrychleji odpovědět a posílit posádku ve městě“.⁷⁹ Do Západního Berlína odletěl viceprezident L. Johnson, který měl Brandtovi předat zprávu, potvrzující zvýšení amerického vojenského kontingentu. Jeho velitelem byl jmenován generál L. Clay, jenž organizoval letecký most během berlínské blokády v letech 1948-1949. Dne 18. srpna do města dorazilo 1500 mužů americké osmé pěší divize, kteří byli rozmístěni na „autobahn“, jež vedla napříč NDR. Sovětská stráž sice na příkaz Kremlu konvoj na chvíli zdržela úředními formalitami, ale nijak nebránila jeho průjezdu.⁸⁰

Ann Tusa kritizuje americkou administrativu za pasivitu, neboť se nepokusila uzavření hranic zkomplikovat. Západní spojenci akceptovali zřízení třinácti hraničních přechodů namísto původních osmaosmdesáti, stejně jako uzavření Brandenburské brány. Mohlo dojít k předání stížnosti OSN, že uzavření hranice porušuje svobodu pohybu. Jelikož Sověti očekávali, jak se Západ zachová, zeď tvořily nejprve zátarasy z ostatného drátu, jež nebyly na řadě míst hlídány a mohly být strženy.⁸¹ Představitelé americké vlády se shodli na tom, že uzavření hranice představuje lepší alternativu nežli blokáda.⁸² Z tohoto důvodu nedošlo k jejímu narušení a kromě protestů na veřejnosti nebyla podniknuta žádná protiopatření. Kennedy ostatně krátce po uzavření hranice v soukromí prohlásil: „Chruščov by nepotřeboval zeď, kdyby se chystal okupovat celé město. Není to moc pěkné řešení, ale zeď je zatraceně lepší než válka.“⁸³

⁷⁸ Západoněmecké vedení chtělo nechat cestu otevřenou ke sjednocení, ale toho mělo být dosaženo pomocí tvrdého postoje a svobodných voleb. Adenauer sice razantní politiku Washingtonu podporoval, ale zároveň se obával eskalace konfliktu. Výstavbu zdi proto přijal do určité míry s úlevou. Srv. Morgan, R., Kennedy and Adenauer; in Brinkley, D., Griffiths R. T. (eds.), *John F. Kennedy and Europe*, Louisiana 1999, s. 19; též Schlessinger, A., c. d., s. 395-396.

⁷⁹ Zubok, V., Pleshakov, K., c. d., s. 292-293.

⁸⁰ Freedman, L., c. d., s. 80.

⁸¹ Tusa, A., c. d., s. 303-307.

⁸² Tamtéž, s. 304.

⁸³ Beschloss, M., c. d., s. 278.

Zástupci Pentagonu se přesto obávali, že zeď je pouhým předstupněm konfrontace. Například generál M. Taylor poslal 4. září prezidentovi dopis, ve kterém jej varoval, že „Chruščov hodlá použít vojenskou sílu; (...) dosáhl svých záměrů díky izolaci Západního Berlína a povolal několik set tisíc mužů do zbraně, zatímco budování naší obrany je pomalé; mám za to, že bychom měli zrychlit tempo“.⁸⁴ Na zintenzivnění zbrojních opatření naléhal i D. Acheson, situace na druhé straně směřovala ke stabilizaci. I když sovětský šéf pokračoval v diplomatickém nátlaku, stavba zdi byla znamením ústupu od jeho původních požadavků.

Rozporuplný dojem vyvolala sovětská nóta, jež obdržely západní mocnosti v noci z 22. na 23. srpna 1961. Kreml zdůraznil, že aerolinky ze Spolkové republiky do Západního Berlína byly využívány „revanšisty, špiony a sabotéry“. Spojenci měli podniknout nezbytná opatření, vedoucí k zastavení těchto aktivit. Moskva jinak hrozila, že omezí vzdušnou dopravu.⁸⁵ Východoněmecká vláda navíc zesílila pohraniční stráž a vydala nařízení, jež požadovalo, aby se obyvatelé obou částí města drželi ve vzdálenosti 100 metrů od hraničního pásma. Dále nařizovala, že občané západní zóny musí mít při vstupu na východ povolení, a že zástupci diplomatického sboru budou smět přecházet jen přes speciální kontrolní stanoviště. Podle R. M. Slussera byly obsah nóty i procedurální nařízení nasměřovány ke zvýšení tlaku na Washington, neboť část sovětského předsednictva se zcela nevzdávala naději, že Spojené státy ustoupí.⁸⁶

Téhož dne (23. srpna) vydal Státní department návrh na uspořádání společných rozhovorů ministrů zahraničí Velké Británie, Spojených států, Sovětského svazu a Spolkové republiky. Již 21. srpna se Kennedy shodl s D. Ruskem na tom, že západní spojenci musí na Moskvu vyvinout větší tlak. Asistent McGeorge Bundy navrhl uznat hranice Odra-Nisa a NDR výměnou za potvrzení statutu Západního Berlína a za příslib omezeného zbrojení. Ačkoli byl takový plán pro spolkovou vládu nepřijatelný, Američané předpokládali, že Němci změní názor.⁸⁷ Velvyslanec A. Harriman byl přesvědčen, že nabídka najde odezvu i v Moskvě.

⁸⁴ *Foreign relations of the United States, 1961-1962, Vol. XIV*, Washington 1994, s. 392.

⁸⁵ *The Times*, 25. 8. 1961, s. 7-8.

⁸⁶ Slusser, R. M., c. d., s. 147.

⁸⁷ Schild, G., *The Berlin Crisis*; in White, M. J. (eds.), *Kennedy: The New Frontier Revisited*, New York 1998, s. 115-116.

Otázkou zůstávaly postoje ostatních spojenců; k iniciativě se stavěla odmítavě především Paříž.⁸⁸

Poměrně pragmaticky se o situaci vyjádřil MacMillan. Dne 25. srpna poslal Adenauerovi dopis, v němž vyjádřil přesvědčení, že „ačkoli mohou v následujících týdnech a měsících nastat obtížné chvíle, řešení se v Berlíně určitě podaří najít, (...) pokud budou západní spojenci spolupracovat“. Ministerský předseda vyzval kancléře k rozhovorům se zástupci Kremlu; zároveň uvedl, že Berlínská krize je „velmi nepříjemná věc, ale nic víc; (...) nikdo kvůli tomu nehodlá bojovat“, neboť „ještě před padesáti lety válka hrozila, ale dnes by to pro nikoho zábava nebyla“.⁸⁹ Dne 26. srpna doručily Spojené státy, Francie a Velká Británie sovětskému předsedovi společné memorandum, ve kterém upozornily na riziko porušení vzdušných koridorů v Západním Berlíně.⁹⁰

Moskva se nicméně stavěla odmítavě k zákazu jaderných testů. 10. srpna 1961 Kennedy uvedl, že dojde k obnovení odzbrojovacích rozhovorů, a 22. srpna z tohoto důvodu odletěl do Ženevy vyjednávač Arthur Dean. V prvním kole jednání se sovětským emisarem Šarapkinem Američané navrhli dohodu o částečném zákazu zkoušek, jakož i výměnu zbrojních inspekcí mezi Spojenými státy a v Sovětským svazem. Moskva tyto návrhy ignorovala. Během druhého kola (28. srpna) předložil Dean další možnost, jež nabízela snížení počtu testů a omezení intenzity jejich detonace do výše 4, 75 stupně Richterovy škály. Sovětská odpověď byla opět zamítavá.⁹¹

Chruščov se již na konci července 1961 rozhodl, že jednou z možností, jak obnovit prestiž své země, je začít s nukleárními pokusy dříve než Američané.⁹² V červenci se v Moskvě konalo tajné zasedání politbyra a vědců, na kterém sovětský šéf tento záměr zdůraznil kvůli „zhoršení mezinárodní situace a zaostávání SSSR za USA v pokusech“.⁹³ Fyzik Andrej Sacharov píše v pamětech, kterak se snažil předsedu přimět k opatrnosti, neboť pokračování v testech mělo podle ruského vědce „pouze zvýhodnit Spojené státy a (...) ohrozit odzbrojovací rozhovory a světový

⁸⁸ Schild, G., c. d., s. 116.

⁸⁹ *The Times*, 28. 8. 1961, s. 8.

⁹⁰ Tamtéž, s. 8.

⁹¹ Slusser, R. M., c. d., s. 155.

⁹² Taubman, W., c. d., s. 503.

⁹³ Sacharov, A., *Memoirs*, London 1990, s. 215.

mír“.⁹⁴ Rozhodnutí však bylo „politicky motivované“, mělo přimět Západ k ústupkům a Chruščov na něm trval.⁹⁵

Záměry Kremlu se ukázaly 29. srpna 1961, kdy sovětská vláda oznámila pozdržení odchodu vojáků z aktivní služby do zálohy, a staly se zřejmé 30. srpna, když agentura TASS oznámila, že se vedení v Moskvě rozhodlo pokračovat v jaderných zkouškách. Tuto zprávu odsoudila většina západních zemí, jakož i členů Hnutí nezúčastněných.⁹⁶ Následujícího dne (1. září) došlo k výbuchu atomové bomby o síle padesáti megatun; Chruščov tak zrušil tři roky trvající moratorium ohledně zákazu jaderných testů.

Sovětský šéf zdůvodnil svůj krok v poselství na konferenci nezúčastněných zemí, jež probíhala ve dnech 1.-5. září 1961 v Bělehradě: „Znepokojující situaci způsobily aktivity agresivních a revanšistických sil, jejichž kroky se téměř neliší od událostí před dvaceti lety. (...) SSSR nicméně nadále pokračuje v hledání mírové spolupráce a (...) vřele podporuje všechno, co v budoucnu zabrání válce,“ napsal Chruščov.⁹⁷ Americká administrativa se téhož dne sešla k poradě. Robert Kennedy prohlásil: „Rusové si sice válku nepřejí, ale zamýšlí nás dostat až na pokraj konfliktu.“⁹⁸

Americké ministerstvo zahraničí informovalo veřejnost, že Sovětský svaz provedl atmosférickou explozi v oblasti Semipalatinsku ve střední Asii; Moskva rovněž zahájila cvičení Severní flotily v Barentsově moři. Úkolem administrativy proto bylo „přesvědčit pana Chruščova o vážnosti jeho kroků“.⁹⁹ Západní tisk naléhal na Kennedyho, aby ukázal sovětskému předsedovi „rozhodnost a vojenskou sílu“; egyptský prezident Násir, indonéský prezident Sukarno a indický ministerský předseda Nehru vyzvali obě supervelmoci k dialogu.¹⁰⁰

Kennedy dpověděl na tiskové konferenci 1. září: „Rozhodnutí sovětské vlády (...) představuje riziko pro všechny lidské bytosti na Zemi (...). Toto rozhodnutí ukázalo sovětské pokrytectví ohledně žádostí o odzbrojení.“¹⁰¹ Prezident se během

⁹⁴ Sacharov, A., c. d., s. 216.

⁹⁵ Tamtéž, s. 216-217.

⁹⁶ Odpor k jaderným zkouškám jednoznačně vyjádřil prezident Kennedy, ale i indický premiér Nehru či egyptský prezident Násir na konferenci Hnutí nezúčastněných v Bělehradě. Srv. *The Times*, 1. 9. 1961, s. 7.

⁹⁷ *The Times*, 2. 9. 1961, s. 6.

⁹⁸ Freedman, L., c. d., s. 80.

⁹⁹ *The Times*, 2. 9. 1961, s. 6.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 6.

¹⁰¹ *Public Papers of the Presidents, J. F. K., 1961*, Washington 1962, s. 580.

srpna připravil na schválení jaderných zkoušek v podzemí, neboť byl v této záležitosti pod silným tlakem Pentagonu. Chtěl schválení pokusů pozdržet do doby, než bude všem jasné, že dělal „vše, co bylo v jeho silách, aby dosáhl dohody“.¹⁰² Kennedy se stavěl k pokračování testů neochotně. Pokud by došlo ke zrušení tříletého nukleárního moratoria, očekával, že dojde k další eskalaci mezinárodního napětí. Avšak ve chvíli, kdy Moskva provedla první výbuch, nehodlal pokusy odkládat.

Prezident se pokusil o kompromis a 3. září nabídl, spolu s premiérem MacMillanem, Chruščovovi setkání v Ženevě, kde se měl problém testů stát hlavním předmětem diskuse. Zástupcům Kremlu byl dán týden na rozmyšlenou. V případě, že by nedošlo ke schválení rozhovorů, Spojené státy měly přehodnotit postoj k nukleárním zkouškám. O záměru byl informován prezident de Gaulle, jenž se zavázal neprovádět žádné pokusy do chvíle, než bude sovětské stanovisko očividné. V případě záporného stanoviska Moskvy měla Francie realizovat výhradně podzemní exploze.¹⁰³

Ve dnech 4.-5. září 1961 Sověti provedli další dva výbuchy, načež Kennedy oznámil, že bude pokračovat v podzemních testech. O rozhodnutí Washingtonu byly informovány vlády zemí NATO; Tisková agentura TASS vydala 5. září stanovisko, ve kterém označila angloamerický návrh na zákaz pokusů jako „nerealistický, propagandistický a nečestný“.¹⁰⁴

Dne 5. září odletěli do Moskvy indický premiér Nehru a ghanský prezident Nkrumah. Oba muži apelovali jménem Hnutí nezúčastněných na Chruščova, aby začal vyjednávat a ukončil atomové pokusy. Sovětský předseda přijal oba státníky v přátelském duchu, ale Moskva o den později odpálila čtvrtou nálož.¹⁰⁵ Chruščov poté oznámil, že Londýn a Washington dopředu počítaly s tím, že „Sovětský svaz nabídku nepřijme, neboť ve stejné chvíli měl Kennedy na stole příkaz k pokračování nukleárních zkoušek“. K tomu Chruščov dodal, že je naivní každý, kdo si „opravdu myslí, že radioaktivní hřib lze schovat do podzemní dráhy a spad ukrýt do popelnice“.¹⁰⁶

¹⁰² Sorensen, T., c. d., s. 618.

¹⁰³ Barker, E., c. d., s. 70.

¹⁰⁴ *The Times*, 6. 9. 1961, s. 12.

¹⁰⁵ Tamtéž, 7. 9. 1961, s. 12.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 12.

7.4 Dočasná stabilizace

Spojené státy, Velká Británie a Francie vydaly 8. září jako odpověď na Chruščovovy výroky stanovisko, ve kterém jej varovaly před narušením dopravy do Západního Berlína. Chruščov v této souvislosti zopakoval, že trvá na uzavření mírové smlouvy; zároveň ale západní státy ujistil, že nemá v úmyslu zahájit blokádu. Sovětský předseda navenek trval na svých požadavcích; 28. srpna řekl v rozhovoru pro *The Washington Post*, že by „Sovětský svaz v dokumentu [mírové smlouvě – J. F.] garantoval volný přístup do Západního Berlína“.¹⁰⁷

Dne 12. září Spojené státy odmítly sovětský návrh na vyjednávání s NDR. Nabídka byla podle Američanů „dalším příkladem sovětské nezodpovědnosti“.¹⁰⁸ Obě supervelmoci uvízly na mrtvém bodě; návrhy ohledně berlínského problému byly vzájemně nepřijatelné. Při odzbrojovacích jednáních však došlo k nečekanému průlomů. Dne 6. září John McCloy Sovětům navrhl, že proces odzbrojení může probíhat v etapách pod mezinárodním dohledem, aby bylo jasné, že obě strany plní závazky. Kontrola se nicméně neměla týkat jen vyřazených zbraní, ale i výzbroje v aktivní službě; její provádění se mělo stát předmětem diskuse.¹⁰⁹ Moskva zareagovala vstřícně, neboť tento návrh byl podle Chruščova o něco blíže požadavku na úplné odzbrojení.

Sovětské vedení ve dnech 8., 14. a 15. září odložilo schůzky, na kterých se mělo o americkém návrhu rozhodnout, ale 18. září sovětský velvyslanec v OSN V. Zorin oznámil, že jeho vláda s nabídkou souhlasí. Kreml nicméně odmítal kontrolu aktivních zbraní, a ačkoli McCloy napsal Zorinovi v dopise z 20. září, že tato část dohody je „klíčovým prvkem v celém stanovisku“, nakonec souhlasil s tím, že inkriminovanou klauzuli zruší.¹¹⁰ I když se tedy nedalo hovořit o výrazném pokroku v otázce odzbrojení, ani německého problému, jednalo se o signál, jenž naznačoval, že eskalace mezinárodního napětí v Berlíně směřuje k závěru.

Dalším vstřícným gestem byla důvěrná zpráva od Chruščova, určená Kennedymu. Dne 22. září obdržel tiskový poradce amerického prezidenta, Pierre Salinger, vzkaz ze sovětského velvyslanectví, že jej navštíví Michail Charlamov, šéf tiskového odboru ministerstva zahraničí SSSR. Následujícího dne ve čtvrt na osm večer se oba muži setkali v hotelu, přičemž Charlamov údajně přivítal Salingeru se

¹⁰⁷ Schild, G., c. d., s. 116-117.

¹⁰⁸ *The Times*, 13. 9. 1961, s. 10.

¹⁰⁹ Schlessinger, A. M., c. d., s. 475.

¹¹⁰ Slusser, R. M., c. d., s. 229.

slovy: „Bouře v Berlíně skončila“.¹¹¹ Jelikož právě začínalo šestnácté zasedání Valného shromáždění OSN, sovětský úředník vyjádřil přání svých nadřízených, aby projev amerického prezidenta nebyl „dalším válečným ultimatem“.¹¹² Poté, co se o zprávě dozvěděl Kennedy, řekl Salingerovi: „Je jediná možnost, jak si tohle vyložit. Pokud nás Chruščov hodlá v Německu poslouchat, pak nechystá smlouvu s Ulbrichtovým režimem – alespoň ne v tomto roce – a to je dobrá zpráva.“¹¹³

Dne 25. září 1961 Kennedy přednesl projev v OSN. Jelikož se 18. září zabil při leteckém neštěstí v Kongu generální tajemník organizace, Dag Hammarskjöld, Moskva navrhla systém nového vedení OSN, jenž se měl skládat z představitelů Západu, socialistického bloku a nezúčastněných zemí (tzv. „trojka“). To prezident v poselství k Valnému shromáždění zamítl; dále požadoval odzbrojení pod mezinárodní kontrolou, ale vyjádřil spokojenost nad dosaženou dohodou z 20. září. Dalšími kroky měly být „smlouva o zákazu jaderných zkoušek, (...) konec vývoje materiálů k výrobě atomových zbraní, (...) zákaz šíření těchto zbraní ve vesmíru a (...) definitivní zničení jaderného arsenálu“.¹¹⁴

Kennedy se vyjádřil i k berlínskému problému: „Základní problém není sovětský návrh podepsat mírovou smlouvu s NDR. (...) Pokud existuje nebezpečí v Berlíně, a to existuje, je to kvůli ohrožení životních zájmů a závazků západních mocností. (...) Základním znakem krize je to, že nebyla nutná. Její řešení mělo spočívat v (...) OSN. (...) Politické rozdělení náleží lidem a jejich přáním, jež vyjadřují ve svobodných volbách. Pokud existují problémy, měly by být řešeny legální cestou“, řekl prezident.¹¹⁵ Kennedy obvinil Sovětský svaz, že uplatňuje „koloniální správu nad svými“ státy a „buduje zeď, aby udělal z obyvatel vlastního města vězně“.¹¹⁶ A. Gromyko zareagoval na prezidentovu řeč následujícího dne, když prohlásil, že „skutečným důvodem pro zvýšení mezinárodního napětí byla agresivní politika států NATO.“¹¹⁷

Dne 29. září 1961 obdržel Kennedy od Chruščova šestadvacetistránkový dopis, jenž byl odeslán přes G. Bolšakova. List se nesl v přátelském duchu a snažil se navodit atmosféru vzájemné důvěry: „Obě dvě strany jsou evidentně nuceny

¹¹¹ Salinger, P., c. d., s. 191-192.

¹¹² Tamtéž, s. 195.

¹¹³ Tamtéž, s. 195-196.

¹¹⁴ *Public Papers of the Presidents, J. F. K., 1961*, Washington 1962, s. 620-622.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 624-625.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 623.

¹¹⁷ *The Times*, 27. 9. 1961, s. 8.

podnikat určitá opatření kvůli rozličným faktorům, a za podmínek, jež momentálně existují. (...) Pokud nezvýšíme náš vliv, může vývoj událostí nabrat takový směr, který byste si ani vy, já, a ani většina lidí na Zemi (...) nepřála. (...) Západní státy vytvořily atmosféru strachu, že prý socialistické státy hodlají spolknout Západní Berlín. Můžete mi věřit, že ani my a ani naši spojenci nepotřebujeme Západní Berlín,“ napsal sovětský předseda.¹¹⁸

Chruščov Kennedymu navrhl, aby se vzájemná korespondence představitelů supervelmocí stala prostředkem k řešení sporných otázek. Podporoval i rozhovory na úrovni velvyslanců a ministrů zahraničí a další setkání obou šéfů. Americký prezident si připravil odpověď, kterou odeslal až 16. října. Kennedy vyjádřil sovětskému vůdci srdečné pozdravy a ocenil jeho vstřícný krok, neboť korespondence podle něj zdůrazňovala výjimečnou odpovědnost obou mužů: „Dialog zřejmě bude mít určité limity, ale věřím, že urovnání našich zájmů je možné. (...) Velvyslanec Thompson bude pokračovat v rozhovorech (...) Avšak summit musí počkat, dokud nedojde k předběžnému vyjasnění problematických bodů diskrétnějšími cestami“.¹¹⁹

Reakce amerického prezidenta měla bezprostřední efekt v Sovětském svazu. Ve dnech 17.-31. října 1961 se v Moskvě konal XXII. sjezd KSSS. Kongres se týkal téměř všech aspektů politického, hospodářského a společenského života socialistického bloku, a tedy i problematiky Německa a mírové smlouvy. Dne 17. října Chruščov v úvodním šestihodinovém projevu oznámil, že nebude trvat na uzavření mírové smlouvy do 31. prosince 1961. Poté dodal: „Pokud západní státy budou připraveny jednat o německém problému, otázka načasování mírové smlouvy není (...) důležitá.“¹²⁰

Podle W. Taubmana měl Chruščov ještě na XXII. sjezdu KSSS poměrně silnou podporu.¹²¹ Sovětský předseda se ale musel potýkat i s opozicí. V Politickém byru důvěřoval pouze M. Suslovovi, F. Kozlovovi a A. Mikojanovi, a přesouval rozhodovací pravomoci do Rady ministrů. Své kroky nicméně musel rovněž přizpůsobovat zastáncům tvrdé linie (k nimž ostatně patřil A. Gromyko).¹²² Ačkoli

¹¹⁸ *Foreign relations of the United States, 1961-1962, Vol. XIV*, Washington 1994, s. 444-455.

¹¹⁹ *Foreign relations of the United States, 1961-1962, Vol. XIV*, Washington 1994, s. 503-508.

¹²⁰ *The Times*, 18. 10. 1961, s. 14.

¹²¹ Taubman, W., c. d., s. 518.

¹²² Slusser, R. M., c. d., s. 282-284.

byl tedy na sjezdu termín mírové smlouvy odložen, sovětské vedení se tohoto cíle nevzdalo a Chruščov oznámil přípravy na výbuch vodíkové bomby o síle padesáti megatun TNT.¹²³

V závěrečném ustanovení schůze kongresu z 31. října 1961 stálo: „Americký imperialismus způsobil hrozbu celosvětovému míru, neboť (...) chystá (...) nukleární válku a vytvořil nebezpečnou situaci ve střední Evropě. (...) Sovětský svaz, stejně jako další mírumilovné země, chce ukončit pozůstatky druhé světové války a mírová smlouva s Německem směřuje ke stabilizaci těchto poměrů.“¹²⁴

Valné shromáždění OSN projednávalo sovětské rozhodnutí o pokračování atomových testů a již 18. října vydalo rezoluci, která deklarovala, že „budoucnost lidstva a fundamentální principy mezinárodního práva nařizují odpovědnost všem státům ohledně kroků, jež mohou vést ke škodlivým biologickým důsledkům pro současné i příští generace.“¹²⁵ Kanada si stěžovala u Mezinárodní organizace pro atomovou energii ohledně zvýšení radiace na svém území a Indie apelovala na Světovou meteorologickou organizaci kvůli důslednějšímu měření jaderného spadu.¹²⁶

Americký státní tajemník Dean Rusk naproti tomu ocenil, že Chruščov mírovou smlouvu s Německem odložil. Na tiskové konferenci z 18. října 1961 prohlásil „že vidí v projevu sovětského předsedy „důležitý krok, vedoucí ke snížení mezinárodního napětí“. Západní spojenci byli nyní přesvědčeni, že sovětský postoj již „není natolik rigidní“. Ačkoli zatím nebylo možné hovořit o spolupráci, „to, že se [Chruščov – J. F.] nechystá podepsat mírovou smlouvu do konce roku a souhlasí s uchováním statutu Západního Berlína, je dobrá zpráva“.¹²⁷

Dohrou berlínské krize se v roce 1961 stala konfrontace na kontrolním stanovišti „Checkpoint Charlie“. Jak víme, bezprostředně po oddělení hranic poslal Kennedy do Západního Berlína generála L. Claye. Americký velitel se následně rozhodl vyzkoušet sovětskou rozhodnost ohledně omezení volného pohybu spojeneckého personálu. Dne 22. října východoberlínská pohraniční stráž nevpustila do svého sektoru zaměstnance Státního departmentu, Allena Lightnera, jenž odmítl prokázat totožnost (na což měl pode dohod z roku 1949 právo). Americký úředník se

¹²³ *The Times*, 19. 10. 1961, s. 9.

¹²⁴ Slusser, R. M., c. d., s. 464-466.

¹²⁵ *The Times*, 19. 10. 1961, s. 10.

¹²⁶ Tamtéž, s. 10.

¹²⁷ *The Times*, 19. 10. 1962, s. 11.

poté vrátil a obklopen vojenskou policií projel do NDR. Ulbricht byl pobouřen a vydal nařízení, v němž stanovil, že se všechny osoby musí na přechodech identifikovat.

Ačkoli Britové a Francouzi s kontrolou souhlasili, Američané se podřídit odmítli. Dne 25. října Clay nařídil umístit na berlínské Fridrichstrasse americké tanky jako varování. Velitel pozemních jednotek v Západním Berlíně, generál Watson, prohlásil, že „jakékoli narušení svobodného průchodu spojeneckých diplomatů městem je ilegální a nepřijatelné a Sovětský svaz nese za tato opatření odpovědnost“.¹²⁸ Téhož dne v noci byly tanky a obrněná vozidla staženy, pročež velvyslanec Thompson předal Gromykovovi protesty ohledně omezení svobody pohybu.¹²⁹

Následujícího dne Ulbricht oznámil, že pokud znovu dojde k rozmístění amerických obrněnců, uzavře přechod na Friedrichstrasse. Došlo i k přesunu třiceti sovětských tanků do centra města, pouhého půl kilometru od „Checkpointu“. Americké velitelství zareagovalo prohlášením, že „jakýkoli pokus uzavřít přechod na Friedrichstrasse mezi Západním a Východním Berlínem bude řešen za použití ozbrojené síly“.¹³⁰ Téhož dne byl zamítnut průjezd francouzského diplomata, jenž se odmítl prokázat, jakož i několika aut s americkými úředníky. Ve tři hodiny v noci vjelo do východního sektoru šest amerických transportérů.¹³¹

Odpoledne 27.října pronikly do Východního Berlína tři americká obrněná vozidla, jejichž ochranu zajišťovalo deset tanků. V šest hodin večer proto došlo k uzavření přechodu východoněmeckou policií. Do pohraničního sektoru se začaly přemísťovat sovětské tanky, jež byly téhož večera vzdáleny od amerických zhruba 100 yardů. Následujícího rána tak obyvatelé Berlína spatřili „nový záblesk Studené války: americké a sovětské tanky, které na sebe mířily“.¹³²

Dne 27. října vzkázal Robert Kennedy Menšikovovi, že Američané obrněnce stáhnou, pokud Sověti učiní první krok. O den později sovětské tanky popojely o pár metrů zpátky. Vozidla byla nakonec stažena, ale představitelé NDR neustoupili od požadavku identifikace osob, přicházejících do Východního Berlína.¹³³ Dne 30. října

¹²⁸ *The Times*, 26. 10. 1961, s. 12.

¹²⁹ *Foreign relations of the United States, 1961-1962, Vol. XIV*, Washington 1994, s. 536.

¹³⁰ *The Times*, 27. 10. 1961, s. 12.

¹³¹ Tamtéž, s. 12-13.

¹³² Freedman, L., c. d., s. 91.

¹³³ Tamtéž, s. 91.

Sověti uskutečnili výbuch padesátimegatonové jaderné nálože a Kennedy souhlasil s přípravou atomových zkoušek v atmosféře.

Dne 7. listopadu 1961 sdělil Chruščov na recepci, konané u příležitosti 44. výročí bolševické revoluce spolkovému velvyslanci, že je připraven zlepšit vztahy obou zemí. Kennedy nicméně obdržel 9. listopadu od sovětského předsedy dopis, ve kterém jej Chruščov nepřímo upozornil, že již nemá v otázce Berlína kam ustupovat.¹³⁴ Kennedy v odpovědi z 2. prosince nenavrhl žádné konkrétní řešení; pouze Chruščova vyzval k trpělivosti a k tomu, aby se připravil na zdlouhavá vyjednávání.¹³⁵

Mnohé události nasvědčovaly tomu, že si Sověti zvýšení mezinárodního napětí nepřejí. Dne 27. prosince došlo k výměně sovětského velvyslance v USA, Michaila Menšikova, za Anatolije Dobrynina; Menšikov patřil k zastáncům tvrdé linie – trval na stažení západních spojenců z Berlína – a stal se sovětskému předsedovi nepohodlným.¹³⁶ Téhož dne obdržel velvyslanec Spolkové republiky v Moskvě, Hans Kroll, anonymní memorandum ze SSSR, jež nabízelo bilaterální rozhovory a řešení vzájemných problémů obou zemí.

Nelze říci, že se na sklonku roku 1961 podařilo sporné otázky supervelmocí vyřešit. Zahraniční politika Kremlu oscilovala mezi usmířením a nátlakem; mírová smlouva oficiálně zůstávala cílem sovětských představitelů. Kromě dohody o postupném odzbrojení se ničeho konkrétního dosáhnout nepodařilo; problém vyrovnání strategické rovnováhy zůstal otevřený a Německo rozdělené. Ohrožení životních zájmů Ulbrichtova režimu, jež spočívalo v odlivu pracovní síly se nicméně výstavbou zdi odvrátit podařilo. Sovětský svaz se posléze soustředil na upevnění pozice východního Německa v mezinárodním dění.

Chruščov na jedné straně nedocílil mírové smlouvy, a musel se „spokojit“ s rozdělením Berlína, aby zastavil emigraci; z tohoto důvodu představovala zeď neúspěch. Na druhé straně to byli východoněmečtí představitelé, kteří dohlíželi na pověřené osoby na hraničních přechodech, což byl krok, směřující k uznání suverenity NDR a tedy k naplnění předpokladů bilaterální sovětsko-německé

¹³⁴ *Foreign relations of the United States, 1961-1963, Vol. XIV*, Washington 1994, s. 567-580.

¹³⁵ Tamtéž, s. 567-580.

¹³⁶ Dobrynin působil od svých pětadvaceti let v sovětských diplomatických službách. Od padesátých let byl poradcem na sovětském velvyslanectví ve Washingtonu, od roku 1956 poradcem při sovětské misii v OSN a od roku 1960 šéfem americké sekce sovětského ministerstva zahraničí v Moskvě.

smlouvy. Spojenci však stále kontrolovali Západní Berlín a neprojevili ochotu ustoupit ohledně změny statutu pod taktovkou Kremlu. Požadavek mírové smlouvy a problém jaderné převahy zůstaly pro Sověty nevyřešené a Chruščov se na přelomu let 1961-1962 ocitl znovu pod tlakem. Pro sovětské vedení se tak Berlín nástrojem mocenského úspěchu nestal. Problém rovnováhy sil vyzdvihla další konfrontace: Karibská krize v říjnu 1962.

8. Na cestě ke krizi

Herbert S. Dienerstein uvádí v práci „The Making of a Missile Crisis“ pět důvodů, jež vedly Kreml k rozmístění jaderných raket na Kubě: 1) vylepšit sovětskou pozici v jaderné rovnováze; 2) ochránit Kubu, stejně jako další „progresivní režimy, které mohly šířit revoluci“; 3) ochránit Kubu před bezprostřední hrozbou invaze ze Spojených států; 4) zlepšit sovětskou pozici v Evropě, a to především v Berlíně; 5) ukázat prestiž a sílu Sovětského svazu jako prostředek k udržení nadvlády v socialistickém bloku.¹ Tyto předpoklady korespondují i s nevyřešenými zahraničně politickými problémy Kennedyho administrativy v prvním roce: nukleární převaha a moratorium na zákaz atomových testů, otevřená německá otázka a existence Castrova režimu po fiasku v Zátocě svini. Podívejme se na to, jaký byl další vývoj těchto témat.

8.1 Problematika jaderné rovnováhy

V roce 1961 americká administrativa zvažovala odpověď na útok ze Sovětského svazu. Kennedy již během volební kampaně kritizoval Eisenhowerovu taktiku masivní odvety; své názory formuloval v knize „Strategie míru“. Na neefektivnost tohoto schématu poukazoval i Kennedyho vojenský poradce M. D. Taylor v knize „Nejistá polnice“. Od března 1961 proto začala vláda původní koncepci přehodnocovat, v průběhu berlínské krize předložila dvoustupňovou reakci na zablokování přístupů do města a od podzimu 1961 se na schůzích Národní bezpečnostní rady projednávaly další návrhy. Dne 10. října došlo ke schválení čtyřstupňové reakce na sovětskou agresi; schéma se týkalo ohrožení spojeneckých práv v Západním Berlíně. Jeho předpokladem bylo, že po narušení přístupů bude následovat diplomatický nátlak, ekonomické embargo, využití konvenčních zbraní a jako poslední řešení i nukleární úder. Memorandum o tomto postupu bylo schváleno 23. října 1961 pod označením „NSAM 109“.²

Jak bylo řečeno, Chruščov oznámil na XXII. sjezdu KSSS záměr provést výbuch vodíkové bomby o síle padesáti megatun TNT. K explozi došlo 30. října 1961, pročež Kennedy vydal příkaz k předběžné přípravě atmosférických zkoušek. Zatímco předchozí schéma odezvy na sovětskou agresi počítalo pouze s masivním nasazením jaderných sil, diskuse o vojenské strategii Spojených států měly od

¹ Dienerstein, H. S., *The Making of a Missile Crisis: October 1962*, London 1976, s. 186-187.

² Freedman, L., c. d., s. 94-95.

nynějšíka věnovat zvýšenou pozornost použití nekonvenčních bojových prostředků.³ Prezidentův poradce, R. Gillpatric, v této souvislosti uvedl v rozhovoru pro americký tisk, že „vláda musí být schopná odrazit jakýkoli (...) útok na USA“.⁴

Již na jaře a v létě 1961 byl Kennedy obeznámen s rizikem omezeného střetu, jenž mohl přerůst do globálního konfliktu. Prezident v červenci prostudoval článek ekonoma a politologa Thomase Schellinga, který upozorňoval na to, že strategie zaměřená na úplné zničení nepřítele by vedla ke ztrátě kontroly nad situací, zatímco odstrašující použití síly nikoli.⁵ Na říjnových zasedáních administrativy a zástupců armády se proto hodnotila možnost čtyřstupňové odpovědi, ale Kennedy předpokládal, že již první dva kroky by vedly k atomové válce. McNamara byl naproti tomu přesvědčen o opaku a Paul Nitze, poradce ministra obrany pro mezinárodní bezpečnost, 10. října na schůzi Národní bezpečnostní rady prohlásil, že „pokud první dva kroky zvýší pravděpodobnost sovětského útoku, mají Spojené státy šanci provést přímý úder jako první“.⁶

Střet mezi supervelmocemi by však znamenal zkázu Evropy; Kennedy proto začal prosazovat odklon od přímého atomového útoku a naléhal na zastánce tvrdé linie, aby zvážili rozdíly ve vedení konvenční a jaderné války. Nakonec došlo ke změně Eisenhowerovy strategie „masivní odvety“ a vrchní velitel amerických sil v Evropě Lauris Norstad byl pověřen vypracováním plánu konvenční obrany v případě sovětské agrese. Problém představovalo to, že jednotky NATO v Evropě nebyly proti úderu Varšavské smlouvy dostatečně silné. Ačkoli Kennedy nařídil v červenci 1961 zvýšit počet rezervistů, Norstad nepředpokládal, že by se mohli dlouho udržet; obzvláště nepříjemná situace mohla nastat při střetu o Berlín. McNamara ale zastával názor, že spojenci vydrží sovětský útok zhruba jeden měsíc.⁷

Podle náčelníků štábů nebylo pravděpodobné, že šestnáct amerických divizí zadrží nápor pětapadesáti divizí Varšavského paktu. Americký prezident nicméně hodlal snížit hrozbu jaderného útoku na minimum. Tento krok měl následovat až po vyčerpání všech možností a vedení konvenční války bylo jednou z nich. Norstad nesouhlasil a 9. listopadu 1961 Kennedymu sdělil, že by tato taktika umožnila Sovětům zabrat část Německa, aniž by to výrazněji ohrozilo jejich vojenskou

³ Broggan, H., c. d., 1996, s. 83.

⁴ Beschloss, M., c. d., s. 330.

⁵ Freedman, L., c. d., s. 101.

⁶ *Foreign relations of the United states, 1961-1963, Vol. XIV.*, Washington 1994, s. 487-489.

⁷ Freedman, L., c. d., s. 103.

kapacitu. Navíc nebylo pravděpodobné, že by s takovým návrhem souhlasila spolková vláda.⁸

Dean Rusk a Robert McNamara přesto naléhali na Kennedyho, aby na strategii vystupňované odpovědi trval. Ve dnech 11.-12. prosince 1961 čelil Norstad na summitu NATO v Paříži kritice obou ministrů, kteří jej nedokázali přesvědčit. Generál trval na zvýšení počtu divizí NATO v Evropě na šedesát pět, aby mohla být taktika účinná. Problém představovalo to, že tak markantní zvýšení spojeneckých jednotek nemohlo nechat sovětské vedení bez odezvy.⁹

Rozdíl v jaderných silách mezi supervelmocemi byl přitom enormní – ve prospěch Spojených států. Již v září 1961 referovalo americké Velitelství strategického letectva (Strategic Air Command), že se v plné bojové pohotovosti nachází 1530 raket a bombardérů, a k dispozici může být dalších 1737. Tato masivní síla byla namířena na čtyři tisíce cílů v Sovětském svazu a byla schopna zničit 82 % jeho vojenského potenciálu.¹⁰ Washington rovněž získal výhodu v lepší dostupnosti sovětského území díky raketám v Itálii a v Turecku. Kennedy měl na druhé straně nepravdivé informace o počtu sovětských střel. Zprávy CIA z první poloviny roku 1961 uváděly, že Sověti mají pod kontrolou zhruba 1000 balistických raket; ve skutečnosti jich bylo zhruba 50. Chruščov se proto navenek snažil skutečný poměr sil skrývat.¹¹

Avšak již v srpnu 1961 se americká vláda pomocí snímků, pořízených z orbitálního satelitu Corona, přesvědčila, že je ve strategické výhodě. Kennedy si byl na podzim 1961 vědom toho, že Sověti mají pouze několik desítek balistických střel. Dne 8. listopadu uvedl na tiskové konferenci, že Spojené státy nemusí díky svému arsenálu „obchodovat o žádné místo na světě“. McNamara prohlásil v interview o týden později: „Přiznávám, že máme jaderný potenciál mnohonásobně větší než Sovětský svaz.“¹² Zveřejnění této skutečnosti bylo pro Chruščova značně nepříjemné. Jestliže vyšlo na povrch, že „císař je nahý“, deziluze otvírala hrozbu ztráty spojenců a jejich příklon k Číně. Sovětský šéf tak znovu čelil ztrátě prestiže a ocitl se pod tlakem.¹³

⁸ *Foreign relations of the United States, 1961-1963, Vol. XIV.*, Washington 1994, s. 557-561.

⁹ Freedman, L., c. d., s. 107.

¹⁰ Costigliola, F., *Nuclear Arms, Dollars, and Berlin*, in Paterson, T. G. (eds.), *Kennedy's Quest for victory*, Oxford 1989, s. 32.

¹¹ Nálevka, V., *Karibská krize*, Praha 2001, s. 54.

¹² Beschloss, M., c. d., s. 331.

¹³ Tamtéž, s. 331-332.

V první polovině roku 1962 byla koncipována doktrína „pružné reakce“ jako hlavní součást jaderné strategie Kennedyho administrativy.¹⁴ Došlo k oddělení vojenských a civilních cílů, což mělo mít za následek menší ztráty na obyvatelstvu. V případě útoku mělo dojít k výběru, zda provést demonstrativní úder, zničit klíčové základny nepřítele, a nebo jeho kompletní vojenský potenciál. Robert McNamara přednesl tento návrh v únoru 1962 v Kongresu, poté na květnovém zasedání NATO v Athénách a v červnu v projevu na Michiganské universitě v Ann Arboru: „Spojené státy se rozhodly, že vojenskou strategii v jaderné válce je třeba chápat (...) stejně jako běžné ozbrojené operace v minulosti. (...) Hlavním cílem má být zničení vojenského potenciálu nepřítele.“¹⁵ Díky tomu byly americké rakety zaměřeny na armádní objekty v SSSR.

Otázka „pružné odpovědi“ nicméně odhalila problém kooperace států Severoatlantické aliance. Kennedy se obával toho, že preventivní použití nukleární síly může mít vedlejší efekt. Pokud by například Washington shodil bombu na Sibiř, neměl záruku, že Francie nesvrhne další na Leningrad.¹⁶ Všechny návrhy proto předpokládaly, že Spojené státy drží prst na spoušti. Jak víme, s tím nesouhlasil deGaulle. Již v roce 1958 naléhal na Eisenhowera, a o tři roky později na Kennedyho, aby Washington, Londýn a Paříž společně koordinovaly vojenskou a politickou strategii Západu.

De Gaulle se rozhodl pro realizaci vlastní politiky; na přelomu let 1961-1962 navíc čelil debaklu v Alžíru, odkud stahoval jednotky. Byl přesvědčen, že „jedinou možností, jak obnovit důvěru v armádu a ve Francii je budovat jaderné síly“.¹⁷ Nezávislý atomový potenciál měl francouzskému presidentu, jenž nechtěl připustit převahu jiné velmoci nad jeho zemí, umožnit stát se mluvčím evropských zájmů. Po berlínské krizi proto naléhal na Adenauera, aby nepřistoupil na vyjednávání se SSSR. Kupříkladu 30. prosince 1961 generál na tiskové konferenci oznámil, že „Francie zaujme konstruktivní postoj v německé otázce, ale nejprve musí dojít k ukončení

¹⁴ Americké ministerstvo obrany rovněž zvažovalo – kromě strategie stupňovité odpovědi – taktiku záruky vzájemného zničení (Mutual assured destruction, MAD). McNamara začal v polovině roku 1962 uvažovat o zstrašujícím systému (MAD) podle jednoduchého předpokladu: Jestliže ani jedna velmoc válku nemůže vyhrát, prostě ji nezačne. V březnu 1962 *The Saturday Evening Post* uvedl, že „Chruščov si nesmí být jistý tím, že Spojené státy neudeří jako první“. Srv. Freedman, L., c. d., s. 109.

¹⁵ Costigliola, F., c. d., s. 33.

¹⁶ Tamtéž, s. 32.

¹⁷ Tamtéž, s. 34.

napjatého stavu, způsobeného sovětskými ultimaty a (...) k vyvážení zájmů Evropy“.¹⁸

8.2 Berlín a odzbrojovací jednání

Chruščovův poradce pro zahraniční politiku, Oleg Trojanovskij, se ve stati „The Making of Soviet Foreign Policy“ zamýšlí nad spojitostí mezi berlínskou a Karibskou krizí. Podle jeho mínění neměl Berlín na Kubu prakticky žádnou návaznost, neboť stavba zdi tuto kapitolu de facto uzavřela.¹⁹ Sovětská vláda však nepřestala požadovat změnu statutu Západního Berlína na „svobodné město“ ani v roce 1962. Tato otázka posléze hrála nikoli nepodstanou roli ve vztazích americko-sovětských, ale i v záležitostech Spojených států a Spolkové republiky. Ačkoli se po definitivním uzavření hranice Chruščov svými kroky soustředil na západní polokouli, a na upevnění mezinárodního postavení NDR,²⁰ problém Berlína byl v roce 1962 mnohokrát zdůrazněn.

Dne 7. listopadu 1961 byl do úřadu znovu zvolen kancléř Adenauer. Státní tajemník D. Rusk v této souvislosti na tiskové konferenci oznámil, že připravuje setkání ministrů Rady NATO; předmětem diskuse se měl stát především Západní Berlín. Spolkový velvyslanec v Moskvě, Hans Kroll, obdržel téhož dne od Chruščova stanovisko, ve kterém Sovětský svaz vyjádřil jeho jménem ochotu jednat na bilaterální úrovni.²¹ Mezitím došlo k určitému posunu v sovětsko-amerických rozhovorech.

Když v září 1961 obdržel Kennedy zprávu od Chruščova ohledně zmírnění napětí v Berlíně, dostal též nabídku na interwiev. Prezident souhlasil a 25. listopadu uskutečnil v Hyannis Portu rozhovor s vydavatelem listu *Izvestia* a Chruščovovým švagrem Alexejem Adžubejem. Ačkoli byly podle Salingera Adžubejovy dotazy „ostré“ a Kennedy kvůli jeho chování prohlásil, že je „ve skutečnosti spíše politikem než novinářem“, zároveň řekl, že je ochoten přistoupit na kompromis v německém problému.²² Řešení se mělo týkat přístupových práv do Západního Berlína, jež by

¹⁸ *The Times*, 31. 12. 1961, s. 8.

¹⁹ Trojanovskij, O., *The Making of Soviet Foreign Policy*; in Taubman, W., Khushchev, S., Gleason, A. (eds.), *Nikita Khrushchev*, New Haven 2000, s. 233. Též Taubman, W., c. d., 2005, s. 532.

²⁰ Nálevka, V., *Z neznámých stránek historie*, Praha 2001, s. 186.

²¹ *The Times*, 16. 11. 1961, s. 11.

²² Salinger, c. d., s. 205.

kontrolovali zástupci zemí NATO, Varšavského paktu a Hnutí nezúčastněných společně.²³

Tato iniciativa se sovětskému šéfovi zdála být nedostatečná. Kreml předložil upravenou verzi, kde se s mezinárodní přítomností počítalo jako s pomocnou silou pro východoněmeckou policii, což ve Washingtonu zamítli. Chruščov se poté rozhodl otestovat americkou vůli k odporu a požádal o vymezení vzdušného koridoru na trase Berlín-Frankfurt pro sovětské vojenské letouny, nacházející se ve výšce nad 7000 stop. Byl odmítnut, pročež ohlásil, že sovětská letadla budou létat pod touto hranicí. Migy začaly narušovat civilní dopravu do západního sektoru v první polovině roku 1962.²⁴ Spojenci nechali svá letadla v původní výšce a protestovali přes velvyslance v Moskvě L. Thompsona. Dne 15. února 1962 poslaly vlády USA, Velké Británie a Francie společnou protestní nótu, kde si stěžovaly na chování sovětských pilotů. Kromě nesouhlasu ale k žádným důraznějším protiopatřením nedošlo.²⁵

Kennedy chtěl nejprve dosáhnout shody v odzbrojení, nabádal k opatrnosti a již v rozhovoru s Adžubejem dal najevo, že není nakloněn tomu, aby Spolková republika vlastnila jaderné zbraně.²⁶ Adenauer byl podrážděn, avšak prohlásil, že západní Německo takové úmysly nemá. Ačkoli Bonn v únoru 1962 nakoupil 300 raket Pershing, střely nebyly vybaveny jadernými hlavicemi.²⁷ Po rozhovorech s ministrem zahraničí, Gerhardem Schröderem, vyjádřil kancléř přání, aby se další jednání se Sovětským svazem týkala pouze statutu Berlína a nenabrala širší kontext v otázce budoucnosti Německa či evropské bezpečnosti. Jednání s Moskvou měla probíhat od začátku roku 1962.²⁸ Americké ministerstvo zahraničí rovněž oznámilo, že dojde ke schůzce Kennedyho a Macmillana na Bermudách. Předmětem diskuse se měla stát jaderná strategie států NATO, odzbrojení a Západní Berlín.²⁹

Sověti zatím deklarovali neústupnost v provádění nukleárních testů. Předmětem sporu se stal americký požadavek na mezinárodní kontrolní komise, které by dohlížely na zákaz zkoušek. Dne 4. prosince 1961 prohlásil sovětský vyjednaváč

²³ Williams, Ch., *Adenauer: Otec nového Německa*, Praha 2002, s. 394.

²⁴ Kupříkladu 14. února 1962 narušily sovětské stíhačky přilet britského velvyslance v SRN, Christophera Steela, do Berlína. Srv. *The Times*, 15. 2. 1961, s. 12.

²⁵ Freedman, L., c. d., s. 113.

²⁶ Salinger, P., c. d., s. 205.

²⁷ *The Times*, 29. 1. 1961, s. 9.

²⁸ Morgan, R., Kennedy and Adenauer; in: Brinkley, D., Griffiths, R., T., (eds.), *John F. Kennedy and Europe*, Louisiana 1999, s. 20.

²⁹ *The Times*, 5. 12. 1961, s. 12.

v Ženevě, Šarapkin, že „Sovětský svaz nebude akceptovat jakákoli kontrolní stanoviště na svém území“.³⁰ Přestože obě strany souhlasily se zákazem pokusů, dozor byl kvůli riziku špionáže pro Moskvu nepřijatelný, a Sověti tak dali najevo, že nehodlají ustoupit. O dva dny později Chruščov oznámil, že v příštím roce zvýší výdaje na obranu a na vesmírný program o pět miliard rublů.³¹

Dne 13. prosince zveřejnil Rusk stanovisko států NATO k berlínskému problému. Kromě Francie se všechny členské země shodly na tom, že vyjednávání ohledně dalšího osudu města budou pokračovat, avšak tři body byly neoddiskutovatelné: přítomnost západních mocností v Berlíně, ekonomická životaschopnost města a volný přístup ze Spolkové republiky.³² O čtyři dny dříve se Adenauer setkal s de Gaullem, jenž na tiskové konferenci uvedl, že trvá na nekompromisním postoji vůči Sovětskému svazu. Londýnské *Timesy* referovaly o kancléřových tendencích přiklonit se k francouzské strategii a o narušené jednotě Západu.³³

Ve dnech 21. a 22. prosince se britský premiér Macmillan setkal s Kennedym na Bermudách. Oba státníci se – vzhledem k postoji sovětské vlády – shodli na přípravách atmosférických jaderných testů. Definitivní rozhodnutí však zatím nepadlo a v závěrečném komuniké stálo, že „neexistuje naléhavější úkol, nežli hledání cesty k odzbrojení“.³⁴ Souhlas s jadernými testy měl následovat až po jednoznačném stanovisku sovětské vlády. V případě Berlína měly být zahájeny rozhovory na úrovni velvyslanců a ministrů zahraničí; první kontakt zajišťoval L. Thompson. Další summit Kennedyho a Macmillana se sovětským šéfem byl prozatím mimo diskusi.³⁵

Podle Macmillana byla mírová smlouva s Německem díky zdi nepravděpodobná a „Kreml nic radikálního nepodnikne“.³⁶ V pátek 29. prosince poslal Kennedy Chruščovovi telegram z Palm Beach, ve kterém charakterizoval rok 1961 jako sezónu plnou problémů a krizí. Jeho největší nadějí bylo to, že následující období „bude znamenat posílení světového míru“. Sovětský předseda o den později odpověděl, že i on věří v „nalezení (...) cesty ke spolupráci a ku prospěchu lidstva“.

³⁰ *Foreign relations of the United states, 1961-1963, Vol. VII.*, Washington 1995, s. 255.

³¹ *The Times*, 7. 12. 1961, s. 10.

³² Morgan, R., c. d., s. 19-20.

³³ *The Times*, 14. 12. 1961, s. 10.

³⁴ *Public Papers of the Presidents: John F. Kennedy 1961*, Washington 1962, s. 519-520.

³⁵ Horne, A., Kennedy and Macmillan, in Brinkley, D., Griffiths, R. T. (eds.), *John F. Kennedy and Europe*, Louisiana 1999, s. 7.

³⁶ *The Times*, 23. 12. 1961, s. 6.

Sovětský svaz „jako vždy udělá vše, co je v jeho silách, aby byl zachován mír na Zemi“, prorokoval Chruščov.³⁷

* * *

Ačkoli se sovětské ultimatum v roce 1961 minulo účinkem, 2. ledna 1962 prohlásil vrchní sovětský velitel v Německu, maršál Ivan S. Koněv, že omezení pohybu obyvatel NDR bylo po výstavbě zdi pouhým předstupněm k dalším bodům, jež představovaly podpis mírové smlouvy a „svobodné město“.³⁸ Dne 31. prosince 1961 napsal W. Ulbricht v sovětském deníku *Pravda*, že oddělení hranic bylo nezbytným krokem k omezení počtu uprchlíků. Prohlášení představitelů východního bloku měla „uklidnit“ obyvatele NDR. Na začátku ledna 1962 totiž západoněmecká vláda uvedla, že jen za rok 1961 přijala 207 026 emigrantů (32 858 pod věkovou hranicí dvacet čtyři let).³⁹

Téhož dne (2. ledna) byly v Moskvě zahájeny bilaterální americko-sovětské rozhovory ohledně statutu Západního Berlína. Tato diplomatická aktivita byla důležitá vzhledem ke snaze zmírnit mezinárodní napětí. Jednání velvyslance L. Thompsona s ministrem A. Gromykem měla připravit půdu pro budoucí dohodu a ukázat, zda mezi supervelmocemi existuje společná báze ke kompromisu. Po první sérii jednání ale Gromyko Thompsonovi zopakoval, že Západní Berlín je „integrální součástí NDR“, a proto požadoval jeho „přeměnu ve svobodné město“.⁴⁰

Spolková vláda tuto iniciativu odmítala. Podle K. Adenauera a G. Schrödera bylo bezpodmínečně nutné zahájit čtyřstranné rozhovory. Chruščov představitele Bonnu ujišťoval, že hodlá pokračovat v rozhovorech i s Němci. Ale již v listopadu 1961 Adenauer Kennedymu sdělil, že se Berlína vzdát nehodlá, a nabádal jej, aby zaujal odmítavý postoj.⁴¹ Tato iniciativa předznamenala napjaté období ve vztazích Spojených států a Spolkové republiky na jaře 1962.

Německá vláda zveřejnila 9. ledna 1962 anonymní sovětské memorandum z 27. prosince předchozího roku. Ve zprávě stálo, že „Sovětský svaz a Spolková republika jsou nejmocnějšími státy v Evropě“, přičemž pouze „na základě

³⁷ Beschloss, c. d., s. 352-354.

³⁸ *The Times*, 3. 1. 1962, s. 7.

³⁹ Tamtéž, s. 7.

⁴⁰ *Foreign relations of the United states, 1961-1963, Vol. XIV.*, Washington 1994, s. 751-754.

⁴¹ Williams, Ch., c. d., s. 393-394.

společných rozhovorů mohou najít řešení“.⁴² Text vyzýval západní Němce k jednání s NDR, k uzavření mírové smlouvy a k modifikaci Západního Berlína. Zpráva pocházela s největší pravděpodobností od Chruščova; Bonn ji tak ostatně charakterizoval. Jak již víme, Moskva zprávu odmítla uznat; sovětský šéf si na veřejnosti nemohl dovolit další obviňování z appeasementu, neboť byl pod tlakem zastánců tvrdé linie.

Spolkový ministr obrany, Franz J. Strauss, oznámil, že tato nabídka měla vtáhnout západní Německo do sovětských plánů a rozdělit spojence, přičemž varoval před „Bismarckovskou politikou za stávajících podmínek“.⁴³ V Bonnu probíhaly živé diskuse. Představitelé svobodných demokratů (FDP) chtěli návrh přijmout, ale vedení CDU jej odmítlo. Rovněž zástupci NDR vyjádřili znepokojení. Dne 21. ledna 1962 náměstek východoněmeckého ministra zahraničí, Gerhard Kegel, v televizním projevu uvedl, že v tomto ohledu se politika socialistických zemí liší. Britské *Timesy* označily takový výrok za „neobvykle troufalý“.⁴⁴

Rozhovory Thompsona s Gromykem měly sloužit k lepšímu porozumění, ale obě strany deklarovaly své požadavky, ze kterých nehodlaly ustoupit. Podle J. M. Schicka řešil Washington dilemma: na jedné straně hájil přítomnost amerických posádek v Západním Berlíně, na druhé straně nabídl Sovětům mezinárodní dohled nad přístupovými cestami za účasti NDR. Moskva měla na oplátku garantovat bezpečný průběh provozu a další existenci amerického kontingentu. Minimálním cílem měla být dohoda o zachování statu quo. Kreml ale nebyl tomuto řešení nakloněn, a jak bylo uvedeno, začal narušovat letecké koridory.⁴⁵

Moskva se navíc stále potýkala s opozicí v socialistickém táboře, jejíž nátlak podněcoval představitele Kremlu k nesmlouvavosti. Podle albánského a čínského vedení Sověti neprokázali dostatečnou razanci při jednání se Západem. Ve dnech 13.-14. ledna podepsala Tirana smlouvu o ekonomické spolupráci s Pekingem. Sověti následně Albánce varovali před izolací od ostatních komunistických zemí, ale Albánie zareagovala prohlášením z 15. ledna, že „Tirana vždy sledovala především mír mezi národy, zatímco revizionisté jako Chruščov ji obviňují neprávem“. Toto stanovisko podpořil Čou-en-laj, jenž téhož dne na tiskové konferenci uvedl, že

⁴² *The Times*, 10. 1. 1962, s. 9.

⁴³ *The Times*, 22. 1. 1962, s. 10.

⁴⁴ Tamtéž, 22. 1. 1962, s. 11.

⁴⁵ Schick, J. M., *American Diplomacy and the Berlin Negotiations*; In *The Western Political Quarterly*, Vol. 18, No. 4, Utah 1965, s. 809-810.

„Albánská komunistická strana je jediným obráncem marxismu-leninismu v Evropě“.⁴⁶

Následujícího dne (16. ledna) odmítl vyjednávač Šarapkin zákaz jaderných zkoušek. Sověti nicméně navrhovali přednést tento problém na summitu v Ženevě; kladli si ale nesplnitelné požadavky, neboť „rozhodování o testech v atmosféře a ve vesmíru mělo být záležitostí národních vlád“. Toto stanovisko nedávalo příliš mnoho šancí na úspěch; Moskva přesto určila zahájení konference na 14. březen.⁴⁷

Dne 8. února 1962 připravila západoněmecká vláda oficiální odpověď na sovětské memorandum z 27. prosince předchozího roku. Adenauer nejprve v Bundestagu zdůraznil, že trvá na spolupráci západních spojenců; bilaterální iniciativa by podle něj vnesla zmatek do mezinárodní situace. Kancléř jednání odmítl s tím, že by bylo „nerozumné jednat s Moskvou samostatně“.⁴⁸ Diskuse Thompsona s Gromykiem nicméně pokračovaly a Kennedy představil rozpočet na následující rok, pročež oznámil další zvýšení výdajů na obranu a na vesmírný program.

Americká snaha nalézt kompromis v Západním Berlíně Adenauera znepokojovala. Ústředním bodem jeho obav se stala možnost uznat NDR, což odporovalo Hallsteinově doktríně a jeho dosavadnímu postupu.⁴⁹ Zatímco Washington a Londýn jednaly ve shodě, kancléř se sbližoval s francouzským prezidentem. Dne 15. února se oba státníci setkali v Baden-Badenu. De Gaulle se snažil Adenauera přesvědčit, aby podpořil jeho návrh reformy EHS pod vedením Francie, což německý partner odmítl. Oba se nicméně shodli na tom, že Velká Británie nevstoupí do evropských struktur se společenstvím národů, souhlasili se zachováním statutu Západního Berlína a vyjádřili nedůvěru k angloamerickému postupu vůči Kremlu.⁵⁰

Kancléř nesl pokusy o kompromis mezi Washingtonem a Moskvou těžce. Rozdíl v chápání tohoto tématu spočíval i v odlišných strategických prioritách. Adenauer se nechtěl vzdát vyjednávací pozice, ale supervelmoci musely svou neústupnost zaštitit jadernou hrozbou, což by vedlo ke zvýšení napětí.⁵¹ Ačkoli se politika tvrdého postupu vůči SSSR do budoucna nejevila jako perspektivní,

⁴⁶ *The Times*, 16. 1. 1962, s. 8.

⁴⁷ Tamtéž, 27. 1. 1962, s. 7.

⁴⁸ Tamtéž, 9. 2. 1962, s. 9.

⁴⁹ Schick, J. M., c. d., 1965, s. 812.

⁵⁰ Williams, Ch., c. d., s. 395-396.

⁵¹ Schick, J. M., c. d., s. 812-813.

Adenauer se rozhodl přiklonit k de Gaullovi a dával najevo, že s americkým postupem nesouhlasí.⁵²

Spojené státy zatím odmítaly odzbrojovací konferenci v Ženevě. Kennedy byl přesvědčen, že rozhovory nikam nepovedou, pokud nebude předem známo, že je Sovětský svaz přístupný ke kompromisu. Navíc kladl důraz na zákaz jaderných zkoušek, což bylo pro Moskvu ve stávající podobě neakceptovatelné. Iniciativu se chopil premiér Macmillan, jenž Ruskovi navrhl uspořádat trojstrannou konferenci se Sovětským svazem, na které by se řešila předběžná agenda těchto jednání. Státní department i Foreign Office souhlasily a dohodly se na tom, že k summitu dojde, pokud pokročí i odzbrojovací rozhovory na bilaterální úrovni.⁵³

V souvislosti s narušováním letů do Západního Berlína napsal Kennedy 15. února Chruščovovi dopis, ve kterém jej varoval nad nekonzistentní politikou Kremlu. Moskva byla sice podle prezidenta ochotna vyjednávat, ale rušení koridorů kazilo eventuální dosažení shody. Prezident vyjádřil zklamání nad nedostatečnou vstřícností a upozornil na to, že pokud dojde k dalšímu zvýšení mezinárodního napětí, budou otázky odzbrojení a zákazu šíření jaderných zbraní přehodnoceny. Sovětský tlak měl mít navíc za následek zbrojení ve Spolkové republice, což byl paradoxně jeden z hlavních problémů, na které Moskva upozorňovala.⁵⁴

Dne 22. února obdržel Kennedy od Chruščova odpověď, v níž sovětský předseda souhlasil s předběžným trojstranným setkáním na úrovni šéfů vlád, ale na varovné signály amerického prezidenta nereagoval. Dopis tak podle Státního departmentu „neobsahoval nic nového“.⁵⁵

Spojené státy však nepřestával kritizovat Adenauer. Dne 20. února⁵⁶ vyjádřil na sjezdu CDU znepokojení nad sbližováním supervelmocí. Kancelář požadoval uspořádat konferenci států NATO o společném postupu vůči SSSR. Jednání měla probíhat za přítomnosti zástupců Bonnu, a Adenauer se tak k bilaterálním

⁵² Williams, Ch., c. d., s. 396-397.

⁵³ Jednání se měla opřít o principy postupného odzbrojení z 20. září 1961. Podle Kennedyho se dohoda měla týkat limitů konvenčních i nekonvenčních sil; částečné odzbrojení by při tom probíhalo ve fázích, na jejichž průběhu se obě strany měly dohodnout. Srv. *The Times*, 14. 2. 1962, s. 12.

⁵⁴ *Foreign relations of the United States, 1961-1963, Vol. XIV.*, Washington 1994, s. 819-822.

⁵⁵ *The Times*, 23. 2. 1962, s. 7.

⁵⁶ Kromě vzájemných snah o vyjednávání mezi supervelmocemi, zastihla svět další zpráva: o devět měsíců později než Sovětský svaz, 20. února 1962, vyslali Američané do vesmíru plukovníka Johna Glenna. Astronaut za pět hodin třikrát obletěl zemi, a stal se tak třetím člověkem ve vesmíru po Gagarinovi a Titovovi.

rozhovorům stavěl odmítavě; navíc podle něj diskuse mezi Thompsonem a Gromykem nikam nevedly. Vlády v Londýně ani ve Washingtonu se nicméně iniciativy nevzdaly; došlo pouze k rozhodnutí, že rozhovory povedou ministři zahraničí.⁵⁷

Dne 2. března Kennedy v televizním vysílání oznámil, že Spojené státy zahájí od druhé poloviny dubna sérii jaderných testů v atmosféře, pokud Kreml nepřistoupí na dohodu. V rámci chystané odzbrojovací konference v Ženevě měli americký prezident a sovětský předseda podepsat smlouvu, jež by zavrhovala nukleární pokusy: „Každá alternativa byla přezkoumána, všechny způsoby, jak dosáhnout sovětského souhlasu vyzkoušeny. (...) Byli jsme rozhodnuti neprovádět testy, avšak nyní musíme ochránit naši bezpečnost“, řekl prezident.⁵⁸

Dne 6. března sdělil Gromyko Thompsonovi, že narušování leteckých koridorů zaviniily západní velmoci. Západní Berlín se podle něj nacházel v NDR a Moskva měla právo podepsat mírovou smlouvu; navíc nehodlala přistoupit na kontrolu cest do Západního Berlína.⁵⁹ Sovětský ministr zahraničí připustil, že mezinárodní komise může působit jako arbitr v případě sporu, ale byl proti tomu, aby si toto právo přisuzoval Západ. Trval na dalších rozhovorech, ale řešením problému mělo být „uzavření smlouvy, které je naprosto nevyhnutelné“.⁶⁰

Ačkoli Chruščov téhož dne prohlásil, že souhlasí s trojstranným setkáním, 9. března Thompson a Gromyko oznámili, že ke shodě nedošlo. Výsledkem jednání bylo pouze potvrzení dohody o postupném odzbrojení ze září 1961. Následujícího dne obdržel Kennedy od Chruščova další dopis, ve kterém sovětský předseda uvedl: „Spolková republika je využívána jako předmostí NATO a vojenská základna proti NDR“.⁶¹ Moskva tak vstřícné gesto nečinila.

Tyto události předcházely konferenci v Ženevě. Ve dnech 11-12. března se sešli ministři zahraničí supervelmocí, aby konzultovali problém odzbrojení. Jaderné testy měla řešit komise na summitu osmnácti národů od 14. března. Přestože nebylo pravděpodobné, že Moskva pokusy zastaví, navrhovala zakázat šíření nekonvenčních zbraní. To nebylo v dané situaci přijatelné pro Spojené státy kvůli raketám v Itálii a

⁵⁷ *The Times*, 24. 2. 1962, s. 8.

⁵⁸ *Public Papers of the Presidents: John F. Kennedy 1962*, Washington 1963, s. 186-193.

⁵⁹ *Foreign relations of the United States, 1961-1963, Vol. XIV.*, Washington 1994, s. 859.

⁶⁰ Tamtéž, s. 860.

⁶¹ Freedman, L., c. d., s. 115.

v Turecku; otázkou byla jejich další aktivace.⁶² Nepřekonatelným problémem pak byl návrh na vytvoření kontrolních stanovišť, které měly ověřovat charakter seismických otřesů. Do rozhovorů se znovu zapojil A. Rapacki, jenž opakovaně přednesl plán na vytvoření bezjaderné zóny. Málokdo proto předpokládal, že dojde ke kompromisu.⁶³

Dne 12. března se Rusk setkal s Gromykem a předložil mu plán modu vivendi v německé otázce. Sověti měli respektovat status quo v Německu a na oplátku pokračovat v rozhovorech o zákazu zkoušek.⁶⁴ Americký prezident přikázal opatrnost a poslal do Ženevy vzkaz, v němž uvedl, že musí dojít k zastavení jaderných testů. Dohoda ale nebyla pravděpodobná. Dne 15. března Šarapkin oznámil, že americké nabídky jsou kvůli inspekcím neakceptovatelné.⁶⁵

Kreml přesto ukázal určitou ochotu jednat. Sovětský zástupce ministra zahraničí v OSN, V. Zorin, doporučil pokračovat v rozhovorech ohledně odzbrojení, testů a budoucnosti Berlína.⁶⁶ Kennedy navíc 18. března sovětskému šefovi navrhl spolupráci ve výzkumu vesmíru a 21. března oznámil na tiskové konferenci, že Chruščov souhlasil.⁶⁷ Světová veřejnost byla potěšena, že se otevřely nové možnosti komunikace, ale sovětský šéf téhož dne řekl, že „spolupráce při průzkumu měsíce, Marsu nebo Venuše je možná pouze tehdy, pokud dojde k dohodě na Zemi.“⁶⁸

Dne 23. března Rusk oznámil, že ženevská jednání dospěla do mrtvého bodu, a že Washington bude s největší pravděpodobností pokračovat v atmosférických explozích. Moskva odmítala mezinárodní kontrolu a Spojené státy stažení posádek ze Západního Berlína. Sověti nebyli nakloněni ani kompromisu v otázce mezinárodního dohledu nad přístupy do města a žádali, aby jejich přímou kontrolu vykonávali představitelé Ulbrichtova režimu.⁶⁹ Pro Západ to znamenalo pouhou výpomoc; Rusk nicméně Kennedymu sdělil, že je přesvědčen o ochotě Sovětské vlády ke

⁶² Pope, R. R., *Soviet views on the Cuban Missile Crisis*, Washington 1982, s. 123.

⁶³ Firestone, B., Kennedy and the Test Ban, in Brinkley, D., Griffiths, R., T., (eds.), *John F. Kennedy and Europe*, Louisiana 1999, s. 78.

⁶⁴ Rusk navrhl Gromykovovi první krok v odzbrojení, jenž předpokládal snížit počet nekonvenčních sil o 30%. Sovětský ministr ale trval na dohodě ze září 1961, která byla příliš nekonkrétní, a proto ani tady k pokroku nedošlo. Srv. *The Times*, 16. 3. 1962, s. 12.

⁶⁵ *Foreign relations of the United States, 1961-1963, Vol. VII*, Washington 1995, s. 396.

⁶⁶ *The Times* 20. 3. 1962, s. 10.

⁶⁷ Srv. *Public Papers of the Presidents: John F. Kennedy 1962*, Washington 1963, s. 244-265.

⁶⁸ *The Times* 22. 3. 1962, s. 12.

⁶⁹ Tamtéž, 24. 3. 1962, s. 8.

spolupráci.⁷⁰ V této chvíli nic nebylo rozhodnuto; šlo spíše o předběžnou iniciativu. Prezident věděl, že musí postupovat opatrně. Pokud by znovu ujistil Sovětský svaz, že Bonn nebude mít přístup k jaderným zbraním, hrozil střet zájmů se Spolkovou republikou.⁷¹

Adenauer však americké plány stále neakceptoval. Poté, co se dozvěděl o průběhu dvoustranných jednání, deklaroval nesouhlas se změnou přístupových cest v protestní nótě ze 14. dubna. Návrh byl pro Adenauera nepřijatelný, protože mohl přimět východního souseda k nevyzpytatelným krokům. Bonn požadoval, aby Kennedy jednání omezil; v opačném případě hrozil „tichý souhlas s rozděleným Německem“.⁷² Spolkový kancléř si na druhé straně uvědomoval závislost na Spojených státech. Kupříkladu v rozhovoru pro *Die Welt* z 18. května řekl: „Nechceme uvolnit vztahy s Washingtonem. Bez USA je obranný systém NATO ztracen.“⁷³ Vláda v Bonnu se ale obávala nezávislé dohody supervelmocí a ocitla se v obtížné situaci.

Rovněž Chruščov nebyl ve výhodné pozici. Pokud by přijal americkou nabídku, ukázal by tím, že roky výhrůžek a diplomatického nátlaku nikam nevedly a že své výroky nemyslel vážně. To bylo pro sovětského šéfa v dané chvíli těžko ospravedlnitelné. V druhé polovině března 1962 obdržel z ústředního výboru KSSS tvrdou kritiku za zvýšení cen potravin o 25-30 % a za převádění peněz z obranného rozpočtu do zemědělství. Kromě toho byl stále pod tlakem; zejména Gromyko a Suslov požadovali zaujmout tvrdší postoj k USA a na veřejnosti prosazovali zvýšení jaderných kapacit a uzavření mírové smlouvy. Sovětský šéf tudíž chtěl od Kennedyho konkrétní stanoviska.⁷⁴

Jak bylo řečeno, ani jedna strana nebyla nakloněna k přijetí podmínek té druhé. Dne 31. března Kennedy sdělil reportérům *The Saturday Evening Post*, že „Spojené státy musí být připraveny použít jaderné zbraně jako první (...); například při útoku na západní Evropu“.⁷⁵ Dne 2. dubna A. Dean Sověty znovu vyzval k zastavení atomových zkoušek. Moskva neodpověděla a americký vyjednaváč uvedl, že „po sérii téměř čtyřiceti pokusů nemůže Moskva očekávat, že vláda USA bude

⁷⁰ *The Times*, 29. 3. 1962, s. 11.

⁷¹ Freedman, L., c. d., s. 115.

⁷² *Foreign relations of the United States, 1961-1963, Vol. XV.*, Washington 1994, s. 112-113.

⁷³ *The Times*, 19. 5. 1962, s. 7.

⁷⁴ Beschloss, M., c. d., s. 365.

⁷⁵ Bruggioni, D. A., *Eyeball to Eyeball: The Inside Story of the Cuban Missile Crisis*, New York 1992, s. 81.

nečinně přihlížet (...) a podřídí se závazkům bez jednoznačně definovaných podmínek“.⁷⁶ Ženevská jednání tak skončila bez konkrétního výsledku.

Dne 10. dubna odeslali Kennedy a Macmillan společný dopis Chruščovovi, ve kterém jej žádali, aby přistoupil na dohodu o zákazu jaderných testů. Moskva odmítala i po dalším měsíci zdlouhavých rozhovorů mezinárodní zbrojní inspekce. Podle západních politiků mohlo dojít k vytvoření komise, jež by dohlížela na provádění kontroly, aby se pravděpodobnost výzvědné činnosti snížila. Moskva v zápětí návrh zamítla a odpověděla, že tento pokus byl pouze „propagandistickým manévrem, neboť Spojené státy již dokončují sérii příprav atmosférických explozí“.⁷⁷

* * *

Dne 11. dubna poslal Státní department memorandum zástupcům Spolkové republiky. Vlády zemí NATO a Varšavské smlouvy si měly vyměnit deklarace o neútočení a zástupci obou německých států vytvořit komise, jež by projednaly otázku přístupových cest do Západního Berlína.⁷⁸ Spolkový kancléř zaujal vůči této iniciativě odmítavý postoj. Do Spojených států poté dorazil Macmillan, aby s prezidentem hovořil o dalším postupu.⁷⁹ Situace se však zlepšit neměla; 25. dubna Kennedy nařídil pokračovat v testech v atmosféře. První výbuch o síle deseti megatun byl proveden na Vánočním ostrově v Tichomoří.⁸⁰

Za těchto okolností bylo pokračování v rozhovorech komplikované. Gromyko oznámil, že Moskva byla přístupná dohodě, dokud Washington nezačal s pokusy; od této chvíle se testů vzdát nehodlala. Ani jednání ministrů zahraničí ohledně Berlína nikam nevedla. Dne 26. dubna Rusk na tiskové konferenci řekl, že „spojenecké posádky jsou neoddiskutovatelné“;⁸¹ článek v deníku *Pravda* následujícího dne uvedl, že již „není o čem diskutovat“.⁸²

Dne 3. května dorazil do Ženevy V. Zorin s oficiálním stanoviskem k odzbrojení Kreml označil předchozí americké návrhy za „nedůvěryhodné a podezřelé“. Navzdory americkým zkouškám chtěli Sověti jednat, ale „nevěnovali

⁷⁶ *The Times*, 3. 4. 1962, s. 11.

⁷⁷ Tamtéž, 11. 4. 1962, s. 12.

⁷⁸ Morgan, R., c. d., s. 19-20.

⁷⁹ *The Times*, 18. 4. 1962, s. 12.

⁸⁰ Do listopadu 1962 provedly Spojené státy čtyřicet jaderných zkoušek v síle o průměru dvaceti megatun TNT. Srv. Kaysen, C., *The limited Test Ban Treaty of 1963*, in Brinkley, D., Griffiths, R. T. (eds.), *John F. Kennedy and Europe*, Louisiana 1999, s. 104-105.

⁸¹ *The Times*, 27. 4. 1962, s. 10.

⁸² Freedman, L., c. d., s. 116.

pozornost otázce šíření materiálů, potřebných k výrobě jaderných zbraní, (...) a odmítali mezinárodní kontrolu s ohledem na nebezpečí špionáže“.⁸³

Téhož dne byl v Athénách zahájen summit členských států NATO, kde se projednávala otázka strategické koncepce aliance. Američané dali najevo, že kromě omezené spolupráce s Británií nehodlají zásadním způsobem postoupit kontrolu dalším zemím. Ačkoli Kennedy již v březnu 1961 formuloval návrh na zřízení tzv. Mnohostranných jaderných sil NATO (Multilateral Force, MLF), jejich vedení mělo být fakticky pod kontrolou Washingtonu. Konvenční síly měly podléhat společnému velení, jakož i pět atomových ponorek Polaris; tento arsenál měl být použit jen v případě sovětského nukleárního, nebo masivního konvenčního útoku.⁸⁴

Znovu se objevily dozvuky sporu Spojených států a Spolkové republiky. 3. května diskutovali v Athénách problém Západního Berlína D. Rusk a G. Schröder. Americký státní tajemník ujistil německého kolegu o tom, že Washington nechce vztahy spojenců zhoršit a zdůraznil, že „nedojde k žádné dohodě o Berlínu bez souhlasu spolkové vlády“.⁸⁵ Schröder souhlasil, ale připomněl, že je pod velkým tlakem poslanců CDU a vyjádřil obavy nad tím, zda vyjednávání nepovedou k posílení NDR, což by mělo špatný dopad na německé obyvatelstvo.⁸⁶

Dne 8. května Kennedy poslal Adenauerovi memorandum, ve kterém oznámil, že si za rozhovory se Sověty stojí: „Jsme přesvědčení o správnosti naší politiky. Průzkumné rozhovory se Sovětským svazem budou pokračovat. (...) Je tomu již čtyři roky, co Moskva vyvolala krizi v Berlíně. (...) Za současné situace tento postup směřuje ke zlepšení mezinárodní situace,“ napsal americký prezident.⁸⁷ Kancléř téhož dne na tiskové konferenci krizi ve vztazích obou zemí popřel, avšak uvedl, že „sovětsko-americké rozhovory dosud nepřinesly žádný konkrétní výsledek“.⁸⁸

Vláda v Bonnu se snažila situaci uklidnit. Následujícího dne (9. května) předal ministr hospodářství Eckardt do Washingtonu zprávu, ve které uvedl, že kancléř chtěl „svými výroky upozornit na to, že nekonečné rozhovory mohou být i nebezpečné“. Washington si tak měl o Adenauerových slovech udělat „špatný

⁸³ *The Times*, 3. 5. 1962, s. 12.

⁸⁴ Nálevka, V., *Karibská krize*, Praha 2001, s. 54.

⁸⁵ *Foreign relations of the United states, 1961-1963, Vol. XV.*, Washington 1994, s. 132-133.

⁸⁶ Tamtéž, s. 133-134.

⁸⁷ *The Times*, 9. 5. 1962, s. 12.

⁸⁸ Tamtéž, 9. 5. 1962, s. 12.

úsudek“.⁸⁹ Po uzavření hranice v létě 1961 ostatně stačilo málo na to, aby se vztahy SRN a Spojených států ocitly na bodu mrazu. Kennedy si roztržku mezi spojenci nepřál, a v následujícím období proto zvolil opatrnější postup,⁹⁰ na druhé straně napsal ještě v červnu 1962 Chruščovovi dopis, jenž měl Sověty přimět, aby zvážili jeho nabídky z března a z dubna.⁹¹

Jednání mezi supervelmocemi nadále stagnovala. Dne 10. května Zorin oznámil, že „agenda kontroly je v otázce odzbrojení nepřijatelná“.⁹² O den později navštívil Chruščov na jeho dače tiskový sekretář P. Salinger, aby projednal možné setkání představitelů supervelmocí v televizním vysílání; sovětský vůdce ale neustále hovořil o uzavření mírové smlouvy. Dne 20. května řekl Chruščov v Sofii, že převedení atomových ponorek pod velení NATO je „další akt agrese této vojenské aliance; (...) Kennedy musí vědět, že pokud ‚stiskne knoflík‘ znamená to pro něj sebevraždu“.⁹³

Přestože diplomatická jednání pokračovala, léto 1962 zlepšení v americko-sovětských vztazích nepřineslo. Zástupci sovětského svazu nepřestávali zdůrazňovat mírovou smlouvu a v červenci navrhli, aby byly americké jednotky ve městě vystřídány silami OSN. Kennedy se o této nabídce vyjádřil jako o neschopnosti SSSR nalézt kompromis. Ačkoli sovětský předseda slíbil, že nebude s berlínskou otázkou do kongresových voleb vystupovat, v září 1962 amerického prezidenta upozornil na to, že po volbách bude mít na vybranou: válku, nebo podpis mírové smlouvy.⁹⁴

Američané zároveň nedokázali Sověty přesvědčit, že předpokladem dohody o zákazu jaderných zkoušek by měla být mezinárodní kontrola. Washington trval na tom, že je nutné pozorovat exploze na místě, aby mohlo dojít k odlišení mezi seismickým otřesem a nukleární explozí. V Kremlu však převládl názor, že taková komise může být i přes nejrůznější záruky příležitostí ke špionáži.⁹⁵

⁸⁹ *The Times*, 10. 5. 1962, s. 12.

⁹⁰ Dne 23. května zástupce státního sekretáře G. Ball navštívil Adenauera, aby s ním jednal o vstupu Británie do E. E. C. Spolková vláda uvedla, že podporuje vstup, ale souhlasí s Francií ohledně pochybností o tom, že Londýn v případě členství podřídí své politické zájmy komunitě. Tisk psal v této souvislosti o tom, že krize ve vztazích mezi Bonnem a Washingtonem je překonána. Srv. *The Times*, 24. 5. 1962, s. 11.

⁹¹ Freedman, L., c. d., s. 116.

⁹² *The Times*, 10. 5. 1962, s. 10.

⁹³ Tamtéž, 21. 5. 1962, s. 10.

⁹⁴ Dallek, R., c. d., s. 454-455.

⁹⁵ Pomerance, J. W., *The Cuban Crisis and The Test Ban Negotiations*, in *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 7, No. 3, Washington 1962, s. 554.

Americká vláda navíc vydala v červnu 1962 studii, jež poukazovala na to, že ke kontrole seismických otřesů nejsou zapotřebí kontrolní stanoviště. To dalo Sovětům do ruky podstatný argument: pokud byla mezinárodní kontrola z technického hlediska irelevantní, nemuseli ji akceptovat. Kennedy přesto „trval na svém“.⁹⁶ Teprve na přelomu srpna a září došlo k posunu, když Moskva navrhla nezávazný zákaz zkoušek v atmosféře a odložení podzemních testů, které mělo nabýt platnosti 1. ledna 1963. Kennedy souhlasil, ale stále pochyboval, že by takový slib mohl být bez smluvních závazků a mezinárodní garance dodržován. Konference v Ženevě byla přerušena zasedáním Valného shromáždění OSN a krizí v Karibiku; k dohodě do konce roku 1962 nedošlo.⁹⁷

Je otázkou, nakolik Chruščov myslel své nabídky vážně; v této době již na Kubu směřovaly lodě s vojenským materiálem. Sovětský vůdce se pravděpodobně pokoušel o navázání dialogu silou, ale zároveň kryl své záměry. Již v červenci ostatně žádal přerušeni americké kontroly sovětských plavidel. Kennedy souhlasil, ale na oplátku žádal ujištění, že nedojde ke konfliktu v Berlíně. I když zdoluhavá diplomatická jednání konkrétní řešení nepřinesla, mezinárodní situace nenasvědčovala tomu, že by měla vyústit v přímou hrozbu jaderné války. Jak si poznamenal H. Kissinger, kdyby Chruščov přijal nabídku na zřízení mezinárodní kontroly přístupových cest, rozpoutal by krizi uvnitř atlantického společenství. „Je udivující, že ve chvíli, kdy měli Sověti úspěch (...) na dosah, obrátili svoji pozornost jinam.“⁹⁸

8.3 Kuba: pouze zdánlivá stabilita

Po fiasku v Zátocě svíní Kuba otevřeně směřovala k převzetí sovětského společenského modelu. Vedení v Havaně se jednoznačně přiklonilo k SSSR a získalo na svou stranu mnoho nerozhodnutých příznivců, kteří se distancovali od exilu v Miami.⁹⁸ Ve dnech 1.-2. prosince 1961 Castro prohlásil, že je „marxista-leninista“ a bude jím „až do dne, kdy zemře“,⁹⁹ pročež oznámil, že chystá vytvoření kompaktní revoluční strany. Avšak 4. prosince začali delegáti na zasedání Organizace

⁹⁶ Dallek, R., c. d., s. 451-452.

⁹⁷ Dallek, R., c. d., s. 453.

⁹⁸ Kissinger, H., c. d., s. 616.

⁹⁸ Thomas, H., c. d., 1972 s. 1372.

⁹⁹ Pérez, L. A., *Cuba: Between Reform and Revolution*, Oxford 1995, s. 331.

amerických států zvažovat možná odvetná opatření vůči Kubě.¹⁰⁰ Následující období se proto na ostrově neslo ve znamení hospodářských problémů, jakož i zvyšujícího se počtu emigrantů.

Ve dnech 29.-31. ledna 1962 se v Punta del Este jedenadvacet států OAS shodlo na tom, že Kuba bude z jejich řad vyloučena. Odsoudili Castra s tím, že „Kuba představuje komunistický režim, neslučitelný s meziamerickými vztahy“, a zároveň schválili rezoluci, jež obsahovala: 1) vyloučení Kuby z meziamerického systému obrany; 2) uvalení embarga na veškeré dodávky zbraní; 3) ustavení výboru, jenž bude sledovat komunistickou infiltraci na západní polokouli a 4) snahu zabránit šíření komunismu na americkém kontinentu. Šest zemí se zdrželo hlasování: Argentina, Bolívie, Mexiko, Brazílie, Ekvádor a Chile.¹⁰¹

Dne 4. února vyhlásil Kennedy embargo na obchod s Havanou. Hospodářské kontakty – mimo země socialistického bloku – s ostrovem nadále udržovaly Kanada, Japonsko, Mexiko a SRN. V roce 1961 Spojené státy odebraly od Kubánců přes 90 % jejich tabákové produkce; zisk pro Havanu činil 15 milionů dolarů. Ve chvíli, kdy došlo k vyhlášení embarga, mohl být na Kubu dovážen pouze omezený počet léků a potravin.¹⁰² Dne 18. února vyzval D. Rusk státy NATO, aby se připojily k „intervencím do záležitostí Latinské Ameriky a podpořili pád Castrova režimu“. Londýnské *Timesy* tento výrok označily za „odvolání Monreovy doktríny nad Kubou“.¹⁰³

Téhož dne Castro odpověděl na ostrakizaci Kuby v „Druhé havanské deklaraci“. Jednalo se o jeden z dosud nejradikálnějších projevů kubánského vládcе, jenž apeloval na latinskoamerické obyvatelstvo (a zvláště na studentstvo): „První a nejdůležitější věcí je porozumět tomu, proč není správné mást lidi konvenční iluzí o tom, že mohou triumfovat legálními prostředky nad mocí, jež brání monopoly a oligarchii krví a ohněm“, řekl Castro.¹⁰⁴ Prohlášení předznamenalo definitivní změnu poměrů; buržoazie se nemohla podílet na revoluci a cestou z kubánské zaostalosti měla být kompletní přeměna společenského uspořádání na základě leninských principů.

¹⁰⁰ *The Times*, 5. 12. 1961, s. 8.

¹⁰¹ Tamtéž, 1. 2. 1962, s. 8.

¹⁰² Tamtéž, 5. 2. 1962, s. 10.

¹⁰³ Tamtéž, 19. 2. 1962, s. 10.

¹⁰⁴ Thomas, H. c. d., 1972, s. 1375-1376.

Období po vítězství v Zátocě sviní znamenalo pro Kubu vytváření totalitního systému sovětského typu. V červnu 1961 se na ostrově spojily Hnutí 26. července, Revoluční direktorium a Lidová socialistická strana, aby společně vytvořily Sjednocené revoluční organizace (Organizaciones revolucionarias integradas, ORI).¹⁰⁵ Vznik tohoto subjektu doprovázely vnitropolitické potíže, jelikož vedení komunistické strany v čele s Aníbalem Escalantem usilovalo o vymanění se z vlivu revolučních hnutí, požadovalo úplné znárodnění zemědělského majetku a hodlalo převzít otěže vedení státu. Nebezpečí pro Castra představovalo zejména to, že komunisté začali obsazovat většinu vedoucích postů v rámci ORI.¹⁰⁶

Hnutí 26. července připravilo odvetu a ostře odsoudilo „separatismus“ v nově budované stranické organizaci. Escalante byl odsouzen na 15 let vězení, načež byl poslán do vyhnanství v Praze. Ve vedení ORI se nyní ocitly staronové tváře: Fidel Castro jako první tajemník a Raúl Castro, Ernesto „Che“ Guevara, Osvaldo Dorticos Torrado, Emilio Aragonés a Blas Roca jako jeho zástupci.¹⁰⁷ Escalante nicméně představoval pro Sovětský svaz hlavního favorita: byl to jeden ze zakládajících členů strany a pro Moskvu byl zárukou budoucí spolupráce. Poté, co byl svržen, snažili se Sověti neztratit Castra z dohledu, neboť si uvědomovali, že revoluce dosud není stabilní.

Původně slabá centralizace a znárodnění nabíraly na intenzitě, ale vyvlastněné podniky a zemědělské farmy vykazovaly nižší zisky než ty, co zůstaly v soukromé sféře. Vláda proto stále improvizovala a hospodářství upadalo. Po likvidaci Escalanteho vedení ORI pokračovalo v rozjeté cestě ke kolektivizaci. Podle C. Castañedy bylo „chybou usilovat o hospodářskou transformaci tak velkou rychlostí“, neboť „byla založena na stalinské zkušenosti ze Sovětského svazu.“¹⁰⁸

Americký trh byl pro Havanu uzavřený a Sověti nemohli tuto ránu zacelit. Zemědělská produkce klesla; v roce 1962 se výnosy z rýže snížily o 100 000 tun a úroda obilovin klesla ze 17 na 14 metrických centů na hektar.¹⁰⁹ Došlo i k reorganizaci průmyslu, ale bez ohledu na jeho budoucí rozvoj. Kubánské hospodářství udržovala v chodu sovětská ekonomická pomoc, avšak nákup surovin probíhal bez dostatečného zvážení jejich dalšího použití; vláda navíc nemohla zvýšit

¹⁰⁵ Sjednocené revoluční organizace se staly základem pro novou Kubánskou komunistickou stranu (PCC), která byla založena v roce 1965. Srv. Pérez, L. A., c. d., 1995, s. 332.

¹⁰⁶ Thomas, H. c. d., 1972, s. 1378-1380.

¹⁰⁷ Nálevka, V., c. d., 2001, s. 35-36.

¹⁰⁸ Castañeda, C., c. d., s. 207.

¹⁰⁹ Thomas, H., c. d., 1972, s. 1374.

platy. Jediným úspěšnějším počinem byla kampaň proti negramotnosti, jež za sebou v roce 1962 zanechala 3000 nových škol a 96 % populace schopných číst a psát.¹¹⁰

Od února 1961 stál v čele kubánské ekonomiky Ernesto „Che“ Guevara jako ministr průmyslu. Jeho úkolem bylo vypracovat hospodářskou strategii pro následující období. „Che“ hodlal proměnit ostrov na industrializovaný stát s nezávislým hospodářstvím.¹¹¹ Tento úkol byl nanejvýš obtížný. První problém představoval nedostatek odborníků, neboť po převratu uprchla do exilu většina kvalifikovaných ekonomů. Převážná část z těch, kteří dorazili na Kubu v letech 1961-1962 původně pracovala pro Ekonomickou komisi OSN pro Latinskou Ameriku (ECLA-CEPAL) a jejich doporučení se většinou týkala zavádění ochranných tarifů. Na ostrov přijela i řada specialistů z východního bloku; modelem pro industrializaci měl být Sovětský svaz.¹¹²

Průmyslové podniky na Kubě původně vlastnily americké společnosti a jejich vybavení v drtivé většině pocházelo ze Spojených států. Když na ostrov dorazila technická pomoc ze Sovětského svazu, jednalo se o nekompatibilní nebo o příliš zastaralé technologie. Modernější zařízení bylo nutné koupit od států v tvrdé měně, kterou bylo možné získat jen díky prodeji cukru. Havana se tak dostala do začarovaného kruhu a v březnu 1962 zavedla přidělový systém.¹¹³ Další závažný problém představoval odliv kvalifikovaných pracovních sil. Po Castrově převratu odjeli ze země spolupracovníci Batisty, což novou vládu konsolidovalo. V průběhu dalších měsíců je však následovali lidé, nespokojení s revolučním vývojem a kromě liberálů a příslušníků středních vrstev se mezi nimi našlo i mnoho členů povstaleckého hnutí. Emigranti měli všeobecně za to, že Castro bude u moci pouze dočasně a odcházeli do Miami v přesvědčení, že se brzy vrátí. Kubu opustilo v roce 1961 zhruba 80 000 a v roce 1962 70 000 lidí.¹¹⁴ Počet běženců logicky narůstal s hospodářskou nestabilitou.¹¹⁵

¹¹⁰ Thomas, H., c. d., s. 1375.

¹¹¹ Castañeda, C., c. d., s. 192.

¹¹² Mezi odborníky, kteří působili v první polovině šedesátých let na Kubě patřili například Charles Bettelheim z Francie, Dudley Seers z Velké Británie či Michal Kalecki z Polska. V letech 1964-1967 působil jako poradce Guevary i tehdejší český ekonom a budoucí politik Valtr Komárek. Srv. Gott, R., c. d., s. 239; též Komárek, V., *Kronika zoufalství a naděje II*, Praha 2005, s. 239-437.

¹¹³ Gott, R., c. d., s. 238-240.

¹¹⁴ V polovině léta 1962 opouštělo zemi navzdory úředním překážkám 3000 osob týdně. Srv. Gott, R., c. d., s. 267-268.

¹¹⁵ Thomas, H., c. d., 1972, s. 1384.

Kubánská emigrace byla v USA rozdělena do mnoha organizací; přesto zde existovaly dominantní politické proudy. Prvním z nich byla Revoluční rada, kterou založil J. Miró Cardona; její členové udržovali blízké kontakty s Kennedym a podporovali americkou intervenci. Další politické subjekty představovaly Revoluční výbor, který vedl dřívější kubánský ministr prací Manuel Ray, sdružení kolem bývalých Batistových funkcionářů Cuba Liberation Union a skupina bývalých politiků v čele s Carlosem Prío Socarrasem.¹¹⁶

V souvislosti s americkými volbami do Kongresu se v roce 1962 znovu diskutovala otázka Castrova svržení. Kennedy byl v obou hlavních politických stranách kritizován. Republikáni, jako Barry Goldwater či Nelson Rockefeller, prosazovali ozbrojenou akci a upozorňovali na budoucí nebezpečí sovětské vojenské přítomnosti.¹¹⁷ Kennedy ale neměl do podzimu 1962 v úmyslu na Kubu zaútočit; plně se spoléhal na důsledky ekonomické blokády a diverzních akcí v rámci operace Mongoose. Ty podle něj měly vyvinout dostatečný vnitropolitický tlak na revoluční vedení. Emigrace byla opačného názoru. Již v březnu 1962 žádal Miró Cardona Bundyho o intervenci, ale byl odmítnut s poukazem na nevhodné načasování v kontextu celkové mezinárodní situace.¹¹⁸

Prezident musel na druhé straně přitvrdit v rétorice kvůli kongresovým volbám, a tak v roce 1962 pronesl řadu projevů, ve kterých ujišťoval veřejnost, že otázku Kuby vyřeší; generální štáb navíc pracoval na plánu vojenského zásahu. Když se proto 10. dubna Cardona setkal s Kennedym, nabyl dojmu, že se prezident chystá ostrov napadnout a napsal o tom několik článků pro španělský tisk. Ačkoli se Kennedy k ničemu konkrétnímu nezavázal, a ke schválení konvenčního útoku nedošlo, část kubánské emigrace začala věřit v opak.¹¹⁹ Vedení v Havaně bylo přirozeně znepokojeno; napětí vyvolávala i domácí nestabilita, a Castro tak začal podporovat ochranné záruky před vnější agresí.

¹¹⁶ Nálevka, V., c. d., 2001, s. 57.

¹¹⁷ O názorové polarizaci kubánské emigrace a amerických politiků v souvislosti s intervencí na Kubu srv. Nálevka, V., c. d., 2001, s. 56-59.

¹¹⁸ Dallek, R., c. d., s. 456.

¹¹⁹ Thomas, H., c. d., 1972, s. 1385-1386.

9. Karibská krize a problém racionálního jednání v mezinárodních vztazích

Kubánská raketová krize je považována za důležitý moment studené války, ale i studií mezinárodních vztahů. Chování aktérů mezinárodní politiky se do této chvíle vysvětlovalo především na základě snahy o dosažení rovnováhy sil. Přestože se pokusím Karibskou krizi na tomto základě interpretovat, nelze nepřehlédnout, že se v některých ohledech liší. Ačkoli měly příčiny, které jsem nastínil v předchozích kapitolách na umístění raket návaznost, sovětské zbraně byly na Kubě instalovány až v okamžiku, kdy ze strany Washingtonu přímá konfrontace nehrozila. Nepromyšlený průběh operace byl příliš riskantní a svět se ocitl na pokraji jaderné zkázy, aniž existoval odpovídající důvod k tak vážnému a nečekanému vyhocení mezinárodní situace.

Na tyto rozpory upozornil americký historik Graham T. Allison v práci „*Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*.” Allison analyzoval jednání sovětské a americké vlády a zdůraznil některé sporné otázky za použití tří teoretických modelů.¹ Jelikož jsem v předchozích částech diplomové práce uvedl klíčové rozpory supervelmocí, jež vedly k říjnové konfrontaci, pokusím se shrnout její přípravy i průběh a poté – s ohledem na Allisonovy argumenty – uvést odpověď na to, proč došlo k rozmístění jaderných raket na Kubě.

9.1 Sovětsko-kubánské přípravy

Po vyloučení Havany z OAS Castro usiloval o intenzivnější spolupráci s Moskvou a sovětské vedení začalo důkladněji reflektovat otázku bezpečnosti ostrova. Podle H. S. Dienersteina, jenž v lednu 1975 hovořil s Castrem, padlo rozhodnutí o instalaci raket již na začátku roku 1962.² Dne 18. února 1962 vydal Kreml stanovisko ohledně kubánského problému. Tento dokument kritizoval angažmá Washingtonu a stanovil úkol Sovětského svazu do budoucna: udržet kubánský režim navzdory hospodářským sankcím. V případě, že USA „nebudou

¹ 1) model racionálního aktéra; 2) model rozhodovacího procesu a 3) model vládní politiky. Srv. Allison, G. T., *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*, Boston 1971, s. 2-9.

² Dienerstein, H., S., c. d., s. 166.

tolerovat odlišný společenský systém, Moskva přehodnotí svou politiku vůči zemím, v nichž jsou umístěny americké základny“.³

Kreml v této době Kubáncům schválil rozsáhlejší vojenskou a hospodářskou pomoc, jejíž součástí měla být i dodávka raket SA-2 země-vzduch. Avšak na začátku března 1962 americká vláda oznámila, že aktivuje jaderné střely Jupiter, umístěné na základnách v Turecku. K tomu přes sovětské protesty došlo; dne 5. března bylo uvedeno do provozu patnáct amerických nosičů. Moskva proto následně dodávku protiletadlových střel pro Kubu odložila.⁴

Rovněž W. Taubman tvrdí, že Chruščov diskutoval posílení obranyschopnosti ostrova na své dače na poloostrově Picunda v únoru 1962.⁵ Hlavním tématem rozhovorů se zástupci armády a předsednictva strany byla jaderná nerovnováha Sovětského svazu. Washington měl k dispozici zhruba patnáctkrát větší atomovou kapacitu, zatímco Sověti pouze několik desítek mezikontinentálních střel, jejichž odpálení by zabralo několik hodin.⁶ Moskva však vlastnila velké množství raket středního doletu. Ty byly podle přítomných, Olega Trojanovského a Jurije Andropova, schopny vyrovnat dosavadní převahu Spojených států; cílem jejich budoucího rozmístění mohla být Kuba.⁷

Instalace raket se začala projednávat od dubna 1962, kdy Chruščov při návštěvě Bulharska hovořil s ministrem obrany Rodionem J. Malinovským. Během procházky u Černého moře údajně ukázal Malinovskij směrem k druhému břehu a poznamenal, že „americké jaderné zbraně v Turecku mohou během několika minut zničit města na Ukrajině a na jihu Ruska“.⁸ Proč by tedy Sovětský svaz neměl mít stejné právo? Podle paměti sovětského šéfa by rakety na Kubě „vytvořily situaci, kterou na Západě nazývají rovnováha sil“.⁹ Chruščov údajně rozhovor ukončil prohlášením: „Rodione Jakovleviči, co kdybychom hodili strýčkovi Samovi do kalhot ježka?“¹⁰

V dubnu 1962 se konalo cvičení amerického námořnictva v Karibiku, což umocnilo pocit kubánského ohrožení, stejně jako nátlak Číny, se kterou Moskva

³ Dienerstein, H., S., c. d., s. 167-168.

⁴ Taubman, W., c. d., s. 534.

⁵ Tamtéž, s. 536.

⁶ Frankel, M., *Learning from the Cuban Missile Crisis*. In Horowitz, I., L., Suchlicki, J. (eds.), *Cuban Communism 1959-2003*, London 2003, s. 60.

⁷ Taubman, W., c. d., s. 537.

⁸ Eubank, K., *The Missile Crisis in Cuba*, Malabar, Florida 2000, s. 13.

⁹ Khrushchev, N. S., c. d., s. 494.

¹⁰ Fursenko, A., Naftali, T., c. d., s. 171.

soupeřila o prvenství v rámci socialistického tábora. Kuba mohla být ztracena, případně mohla začít spolupracovat s ortodoxnějšími sousedy. Přestože Mikojan uvedl, že akce nezůstane bez odezvy, neboť je příliš nebezpečná, přehlíží americký postoj ke Kubě a bude pravděpodobně odhalena, Chruščov přesvědčil část politbyra a velitele raketových sil, maršála Birjuzova, od kterých získal pro plán podporu. Rovněž Gromyko byl přesvědčen, že rozmístění střel „vyvolá ve Spojených státech politickou explozi a rakety nebudou akceptovány tak, jako tomu bylo v případě Sovětského svazu a Turecka“, netroufal si sovětskému předsedovi výrazněji odporovat.¹¹

Ve dnech 20.-21. května jednala o tomto problému Rada obrany SSSR. Na jejím zasedání byli vedle Chruščova přítomni Leonid Brežněv, Frol Kozlov, Alexej Kosygin, Anastas Mikojan, Andrej Gromyko, Rodion J. Malinovskij a jeho zástupce maršál Andrej Grečko; dále generál Alexej Jepišev z politického ústředí a Alexandr Alexejev, jenž byl 7. května jmenován sovětským velvyslancem v Havaně. Chruščov zde představil projekt na ochranu Kuby, který předpokládal rozmístit na ostrově rakety středního doletu s nukleárními hlavicemi.¹²

Dne 27. května Chruščov jmenoval komisi složenou z Alexandra Alexejeva, Sergeje Birjuzova, zástupce velení sovětského letectva generálporučíka Sergeje Ušatova, člena ředitelství bojových operací generálmajora Pjotra V. Agejeva a šéfa Komunistické strany Uzbekistánu, Šarafa P. Rašidova, kteří měli Castrovi osobně doručit dopis s nabídkou na obranu jeho země. Alexejev byl proti, ale věřil tomu, že Castro návrh nepřijme. Umístění raket znamenalo zřízení další cizí vojenské základny na kubánském území a příliš velké riziko, na to, aby Castro reagoval vstřícně.¹³ Funkcionáři však s plánem navenek souhlasili. Operace nesla název „Anadyr“, podle řeky na severu tehdejšího Sovětského svazu, jež ústí do Beringova moře. Kódové označení reflektovalo krycí záměr: cvičení sovětské armády v zimních podmínkách. Vojáci, jež směřovali na Kubu, měli být proto vybaveni odpovídající výstrojí.¹⁴

¹¹ Eubank, K., c. d., s. 15.

¹² Dne 24. května, poté, co členové generálního štábu dokončili technický návrh na instalaci raket, prezentoval Malinovskij tento plán na zasedání rady. Zbraně měly být ukryty v palmových hájích a doprovázeny kontingentem sovětských vojáků (v počtu 42 000 mužů) a leteckým plukem. Tajemník Rady obrany SSSR, generál Ivanov, následně získal podpisy všech členů jejího předsednictva. Srv. Taubman, W., c. d., s. 542-544

¹³ Tamtéž, s. 543.

¹⁴ Eubank, K., c. d., s. 16.

Podle tohoto scénáře stály za sovětským rozhodnutím tři hlavní záměry, jež zmiňuje Robert Smith Thompson: 1) ukončení dvojitého měřítka, podle něhož mohli Američané umístit jaderné rakety v sovětském perimetru a Sověti nikoli; 2) zvýšení sovětského útočného potenciálu a 3) odvrácení americké invaze na Kubu.¹⁵ Umístěním jaderných raket Sovětský svaz nepřiměřeně riskoval. Je třeba vzít v úvahu, že k instalaci zařízení mělo dojít tajně a bez podpory spřátelených zemí. Tato situace však odrážela asymetrické rozložení sil v mezinárodním systému, v němž si Sovětský svaz nemohl dovolit provést takovou operaci otevřeně.¹⁶ Chruščov oznámil, že jejich přítomnost zveřejní v listopadu, po volbách do amerického Kongresu, ale pravděpodobnost jejich odhalení byla kvůli nedostatečnému maskování příliš vysoká. Z tohoto důvodu zůstává prioritou akce jako snaha o dosažení rovnováhy sil otázkou.

John Lewis Gaddis uvádí jako prvořadou motivaci k rozmístění raket Chruščovovu snahu ochránit Castra. Přestože se podle amerického historika Moskva tímto rozhodnutím pokusila vyvážit rozdíl v jaderné rovnováze, tento motiv byl až na druhém místě: „Sovětský vůdce dal prioritu obraně Kubě.“¹⁷ Chruščov to ostatně potvrzuje ve svých pamětech: „Hlavním důvodem pro instalaci našich raket na Kubě bylo odradit Spojené státy od nečekané akce proti Castrově vládě.“¹⁸ Přestože do doby, než došlo k odhalení střel vojenská intervence proti Kubě nehrozila, pokračovala operace Mongoose, a tedy i diverzní útoky emigrantů. Sovětské ani kubánské vedení proto nemohlo mít jistotu, že k napadení ostrova dříve či později nedojde.

Způsob, kterým se Chruščov rozhodl chránit Havanu, měl Američanům oplatit stejnou mincí rozmístění raket v Itálii a v Turecku. Rozhodnutí pramenilo ze sympatií sovětského šéfa ke Castrovi a z „marxisticko-leninského romantismu, který byl oběma revolucionářům společný“.¹⁹ Castro si instalaci raket vysvětloval snahou Kremlu vyrovnat strategické síly a byl překvapen tím, že Sovětský svaz nedisponuje srovnatelným množstvím mezikontinentálních střel. Prvořadý úkol obrany Kubě však stále nevysvětluje míru rizika a útočné kapacity sovětských střel. Připomeňme ale i společenské pohnutky. Kromě toho, že byl Chruščov konfrontován s čínkou a

¹⁵ Thompson, R. S., *The Missiles of October: The Declassified Story of John F. Kennedy and the Cuban Missile Crisis*, New York 1992, s. 144.

¹⁶ Chomsky, N., c. d., 2006, s. 100-101.

¹⁷ Gaddis, J. L., c. d., 1997, s. 265.

¹⁸ Khrushchev, N. S., c. d., s. 547. Srv. též Gaddis, J., L., c. d., 1997, s. 265.

¹⁹ Gaddis, J. L., c. d., 1997, s. 266.

s vnitřní opozicí, musel na konci května 1962 kvůli ekonomickým potížím zvýšit ceny masa a másla, jakož i rozsah výrobních plánů. Proti těmto opatřením vypukla řada stávek a protestů, a sovětskému vedení tudíž hrozilo ještě větší odcizení obyvatelstva.²⁰

* * *

Dne 30. května 1962 dorazila do Havany sovětská komise, jež byla prezentována jako zemědělská delegace. Na večerní recepci na počest hostů řekl Alexejev Raúlu Castrovi, že sovětsí delegáti přijeli projednat otázku obrany ostrova a že „člen výpravy inženýr Petrov je ve skutečnosti maršál Birjuzov“. Na následující schůzce s Fidelem předal Rašidov kubánskému vůdci dopis, ve kterém sovětský šéf deklaroval ochotu Sovětského svazu chránit Kubu před americkou agresí a „pokud to kubánští přátelé shledají užitečným, rozmístit na ostrově rakety středního doletu“.²¹

Castro tuto nabídku přednesl na zasedání ústředního výboru ORI, kde se nejprve zvedla vlna protestů proti tomu, aby se ostrov stal prostorem pro další vojenskou základnu. Kubánský vůdce nicméně plán jednoznačně podpořil: „Nemůžeme odmítnout. Od zemí socialistického bloku jsme již obdrželi příliš velkou pomoc,“ řekl 2. června Castro.²² Rozmístění raket mělo podle něj sloužit k vyrovnání strategických sil, a v Havaně proto návrh schválili.

Dne 10. června se Chruščov dozvěděl, že kubánská vláda souhlasila. Nejdůležitější součástí výzbroje měly tvořit rakety středního a středně dlouhého doletu. Malinovskij navrhl, aby byly na ostrově instalovány střely R-12 s doletem 1050 mil a R-14 s dosahem 2100 mil. Oba typy mohly nést nukleární hlavice o síle jedné megatuny TNT; Havana měla obdržet dvacet čtyři raket typu R-12 a šestnáct typu R-14. Nebezpečnou zbraní bylo i osmdesát raket krátkého doletu typu Luna, schopných nést jaderné hlavice o síle dvou kilotun TNT. Tyto zbraně mohly být navíc použity bez přímé konzultace s Moskvou.²³ Velitelem kontingentu byl jmenován generál Issa Plijev, veterán z druhé světové války, jenž právě potlačil nepokoje v oblasti Novočerkasska.²⁴

²⁰ Zubok, V., Pleshakov, K., c. d., s. 262.

²¹ Eubank, K., c. d., s. 16.

²² Tamtéž, s. 16-17.

²³ Fursenko, A., Naftali, T., c. d., s. 188.

²⁴ Issa Plijev byl původně velitelem jezdeckva a v roce 1945 proslul invazí do Mandžuska. Ačkoli byl považován za muže ochotného riskovat, s velením raketových jednotek neměl téměř žádné zkušenosti. Uvážíme-li, že taktické rakety spadaly pod jeho velení bez přímé konzultace s Moskvou, je udivující, že si Chruščov vybral pro tak riskantní akci právě jeho.

Předsednictvo strany schválilo, že na ostrov bude kromě jaderných střel dopraveno 50 874 mužů, letka těžkých bombardérů Il-28, sto čtyřicet čtyři raketometů SA-2, protiletadlové baterie, jaderné ponorky, čtyři motorizované pluky, tanky T-55, třicet tři helikoptér a obrovské množství technického vybavení a zásob. Do října byl počet vojenského personálu zredukován na 45 234 mužů, z nichž 3332 zůstalo na lodích díky pozdější americké blokádě.²⁵

Dne 2. července navštívila Moskvu kubánská delegace v čele s Raúlem Castrem, aby podepsala tajnou dohodu o vojenské a ekonomické spolupráci.²⁶ Rozhovory trvaly bezmála týden a 8. července byly schváleny nejdůležitější části smlouvy o vyslání sovětských lodí s materiálem pro výstavbu raketových odpališť. Chruščov posléze odjel na nejdelsí cestu po Sovětském svazu, od chvíle, kdy se ocitl na vrcholu moci; pravděpodobně proto, aby odvedl pozornost.²⁷

Dne 26. července dorazila na Kubu první loď, Marie Uljanovová; od srpna 1962 začal na ostrov připlouvat sovětský náklad ve větším počtu. Nejvíce lodí zakotvilo v Marielu, ale materiál byl vykládán téměř ve všech přístavech. V první fázi dorazily na ostrov jeřáby, traktory a buldozery pro výstavbu raketových zařízení. Sověti byli prezentováni jako členové turistických výprav nebo civilního technického personálu. Aby se zvýšilo utajení v okolí sovětských základen, byli odtud vystěhováni všichni civilisté. Havana žádala o dočasné zastavení emigrace, ale Moskva trvala na jejím pokračování, aby takový krok nevyvolal podezření, že se děje něco mimořádného. To mělo za následek, že exulanti přijíždějící do Miami, referovali o „nepřetržitých nočních dodávkách materiálu a o pohybu značného počtu cizinců“.²⁸

9.2 Nejistota „před bouří“

Souběžně se stoupajícím počtem plavidel se ve Spojených státech začaly množit podezřelé zprávy. Ve srovnání s první polovinou roku 1962, kdy v Marielu přistála jediná sovětská loď, se na sklonku léta jejich počet zvyšoval; v září zde bylo

²⁵ Taubman, W., c. d., s. 547-548.

²⁶ Schlessinger, A., c. d., s. 705.

²⁷ Chruščov objednal rozsáhlou část sovětského teritoria. Cesta začala návštěvou Karelské oblasti, inspekcí Severní flotily a pokračovala návštěvou jeho rodné vesnice Kalinovky, cestou po Ukrajině a po Krymu. Do Moskvy se vrátil až 15. září. V rámci této cesty se sovětský šéf zastavil na své přímořské dače na Picundě, kde se setkal s americkým ministrem vnitra Stewartem Udallem a básníkem Robertem Frostem. Sr. Medveděv, R., c. d., 1982, s. 184-185.

²⁸ Quirk, R. E., c. d., s. 418.

již 66 plavidel.²⁹ Od začátku srpna začaly tyto informace nabývat konkrétní podoby. Robert S. Thompson uvádí, že CIA v prvních srpnových dnech obdržela od Phillipa L. Thirauda de Vosjoliho, průmyslníka a šéfa francouzské špionážní služby ve Washingtonu, zprávu o tom, že na Kubě jsou instalovány sovětské rakety.³⁰ Rovněž historik David Detzer píše o de Vosjolim, jenž se kvůli množícím se fámám o sovětské misi vypravil na přelomu července a srpna na Kubu, kde zjistil předpokládaná fakta.³¹

Jak bylo řečeno, bezprostředním zdrojem informací byla kubánská emigrace. Dne 7. srpna 1962 odvysílala rádiová stanice exulantů v Miami (WMIE) sdělení, že na ostrov přijíždí velké množství cizích vojáků. Kubánský exil nebyl na druhé straně považován za příliš důvěryhodný zdroj informací kvůli snahám najít záminku k americké intervenci. Chybné informace se ostatně ukázaly být osudné při vylodění v Zátocě sviní, když zprávy z Kuby referovaly o tom, že Castro nemá velkou podporu. Nicméně i tyto zprávy vedení CIA znepokojily.³²

Dne 10. srpna odeslal šéf zpravodajské agentury, John McCone, Deanu Ruskovi memorandum, v němž uvedl, že z Kuby přicházejí údaje o instalacích zařízení pro rakety země-vzduch. Ty měly podle McConea s největší pravděpodobností sloužit k obraně jaderných raket. Následující týden přinesly tajné služby informaci, že na ostrov dorazilo patnáct sovětských lodí s jeřáby, přičemž zprávy o této skutečnosti se začaly objevovat i v americkém tisku.³³

Koncem července 1962 požádal Chruščov Kennedyho, aby v rámci dobrých vztahů přerušil kontrolu a špionáž sovětských plavidel, směřujících na Kubu. Prezident souhlasil, ale na oplátku žádal, aby Kreml „uložil Berlín k ledu“. Ačkoli v srpnu sovětský předseda do Bílého domu vzkázal, že je s tím, jak Američané dodržují slib spokojen, nechápal, co v tomto případě termín „uložit k ledu“ znamená a žádal vysvětlení.³⁴ Chruščov zároveň Kennedymu připomínal dohodu o zákazu jaderných testů a nabízel spolupráci. Vezmeme-li v úvahu, jaký materiál proudil na Kubu, lze říci, že se sovětský vůdce znovu pokoušel najít cestu k dialogu s „holí v ruce“. Na druhé straně nebylo pravděpodobné, že dojde ke shodě; míra vzájemného podezření byla v této chvíli vysoká. Prezident byl proto přesvědčen, že se Sověti

²⁹ Detzer, D., *On the Brink: Cuban Missile Crisis 1962*, London 1980, s. 58.

³⁰ Thompson, R. S., c. d., s. 161-162.

³¹ Detzer, D., c. d., s. 63.

³² Tamtéž, s. 60.

³³ Thompson, R., S., c. d., s. 163.

³⁴ Fursenko, A., Naftali, T., c. d., s. 193.

pokusí vyvolat konfrontaci. Cílem měl být podle něj znovu Berlín, avšak k razantnějším protiopatřením nedošlo.³⁵

Dne 20. srpna McCone prezidentovi sdělil zjištěné skutečnosti o sovětských instalacích na Kubě. Tyto zprávy byly vzaty v potaz jako obecná varování; Kennedy nic nepodnikl a šéf CIA následujícího dne odjel na svatební cestu do Francie.³⁶ Podle R. S. Thompsona však existuje záznam schůze Národní bezpečnostní rady z 23. srpna, jenž svědčí o tom, že nějaké kroky přeci jen učiněny byly; na přelomu července a srpna totiž znovu diskutovali kubánský problém – v souvislosti s operací Mongoose – zástupci amerického generálního štábu.

Původní návrh této strategie, nesoucí název „Plán B“, měl podporovat všechny dostupné aktivity, které by vedly ke svržení Castrova režimu s vyloučením přímé americké účasti. Po zveřejnění informací o sovětských dodávkách, vypracoval generál Landsdale „Plán B plus“, směřující k udržitelné okupaci Kuby.³⁷ President následně generálu M. Taylorovi nařídil, aby urychlil přípravy „Plánu B plus“. Avšak i tato direktiva měla především „sledovat vyprovokované povstání proti Castrovi, aby invaze mohla uspět“.³⁸ Ačkoli Robert Kennedy a J. McCone ozbrojenou intervenci podporovali, Sověti 22. srpna zrušili post velícího důstojníka v Berlíně, což podle prezidenta signalizovalo, že Chruščov udeří v Berlíně.³⁹ Kvůli nebezpečí sovětské reakce v Německu tedy zůstal americký postoj vůči Kubě de facto beze změny.

Dne 29. srpna vyfotografoval letoun U-2 výstavbu sovětských raketometů SAM-2 na Kubě a republikáni začali v téže době prezidenta kritizovat za nedostatečnou razanci v vůči Castrovi a upozorňovali na možnou přítomnost sovětských jednotek; Kennedy trval na tom, že se jedná o techniky.⁴⁰ Kuba se vzhledem k nadcházejícím kongresovým volbám stala předmětem vnitropolitického soupeření a opozice žádala obsazení ostrova dříve, než se zcela vymkne kontrole.

Kennedy proto vydal 4. září stanovisko ke kubánské otázce, ve kterém uvedl, že „Sověti poskytují kubánské vládě početnou protiletěckou obranu“. Problémy měly nastat až poté, co budou na Kubě „objeveny důkazy o organizovaných sovětských

³⁵ Fursenko, A., Naftali, T., c. d., s. 194.

³⁶ Detzer, D., c. d., s. 64.

³⁷ Thompson, R. S., c. d., s. 162.

³⁸ Tamtéž, s. 163.

³⁹ Fursenko, A., Naftali, T., c. d., s. 202.

⁴⁰ Paterson, T. G., Brophy, W. J., October Missiles and November Elections: The Cuban Missile Crisis and American Politics 1962; in *The Journal of American History*, LXXIII/I, Washington 1986, s. 97.

jednotkách a vojenských základnách, o ohrožení (...) americké kontroly Guantánama nebo o přítomnosti ofenzivních raket země-země, či jakéhokoli vojenského potenciálu ofenzivního charakteru“.⁴¹ Prezident vyjádřil ochotu podniknout „veškerá nezbytná opatření, pokud Kuba začne ohrožovat západní polokouli“.⁴² Kennedy tak definoval rozdíl mezi útočnými a obrannými zbraněmi.

Republikány to příliš neuspokojilo. Senátor za stát New York, Kenneth B. Keating, si téhož dne stěžoval, že demokraté připustili existenci sovětských raket na Kubě a poznamenal: „Kdo rozliší, zda je zbraň ofenzivní nebo defenzivní? Jediný rozdíl spočívá v tom, kam je namířena.“⁴³ Kennedy se rozhodl převzít iniciativu. 7. září povolal do služby 150 000 rezervistů a nechal vypracovat plán invaze, pokud bude prokázána existence „ofenzivních zbraní“. Demokraté přešli do protiútoků a 11. září senátor Hubert Humphrey prohlásil, že „i kdyby na Kubě jaderné rakety existovaly, Spojené státy je zničí během jediného dne“.⁴⁴

Americké kroky nezůstaly v Moskvě ani v Havaně bez povšimnutí. Dne 12. září vydal kubánský deník *Revolución* článek s palcovým titulkem: „Pokud Spojené státy napadnou Kubu, budou na ně odpáleny rakety“.⁴⁵ Rovněž Raúl Castro téhož dne veřejně upozornil na to, že „kubánský lid bude posledním terčem imperialistické agrese“.⁴⁶ Kennedy zareagoval 13. září na tiskové konferenci, kde popřel, že se Spojené státy chystají ostrov napadnout, ale znovu varoval před „útočnými zbraněmi“. Prezident chtěl zřejmě tímto projevem získat více času, neboť se obával sovětské reakce v Berlíně; sovětský materiál ale na Kubu proudil v čím dál větší míře.

Dne 5. září 1962 navštívil sovětského šéfa na jeho dače americký ministr vnitra Stewart Udall. Chruščov okamžitě přešel do útoku, neboť jej pobouřila Kennedyho stanoviska z předchozího dne: „Copak potřebujete Berlín? (...) Co znamená Berlín pro Spojené státy? (...) Je to dlouhá doba, co jste nám mohli napráskat jako malému chlapci, ale nyní vás můžeme naplácat přes zadek my,“ řekl sovětský předseda a naznačil, že Kuba se „může stát místem, kde dojde k nepředvídatelným následkům“.⁴⁷ Chruščovovi plán na jedné straně vycházel:

⁴¹ *The Times*, 5. 9. 1962, s. 8.

⁴² Tamtéž, s. 8-9.

⁴³ Paterson, T. G., Brophy, W. J., c. d., 1986, s. 98.

⁴⁴ Tamtéž, s. 99.

⁴⁵ Thompson, R. S., c. d., s. 168.

⁴⁶ Tamtéž, S., c. d., s. 168.

⁴⁷ Fursenko, A., Naftali, T., c. d., s. 209.

Kennedy se bál, že akce na Kubě povede k incidentu v Berlíně, přičemž motivace k urychlení operace Anadyr předpokládaly, že stažení zbraní by jej zdiskreditovalo před zraky opozice.⁴⁸

Přes varovné signály nebyla věnována dostatečná pozornost problému utajení. Polní stanoviště nebyla téměř nijak maskována a navíc odpovídala sovětským standardům, které Američané dobře znali. Ačkoli byly konstrukce protiletdeckých raketometů SAM-2 dokončeny, tyto zbraně nebyly do rozmístění balistických raket funkční a nepředstavovaly pro špionážní letouny U-2 hrozbu. Sovětští vojáci, kteří se na ostrově pohybovali, měli sice civilní oblečení, ale chodili ve skupinkách, přepravovali se ve vojenských autech a používali insignie sovětské armády. Tyto skutečnosti vedly některé autory k závěru, že si Moskva odhalení přála (viz dále).⁴⁹

Poté, co Kennedy oznámil přítomnost zbraní sovětského původu a rozhodl se zvýšit počet záložníků, projednával Chruščov problém instalace raket s Malinovským. Obavy se potvrdily; Moskva nyní reálně čelila otázce předčasného odhalení. Z tohoto důvodu se nejrozumnějším řešením zdála být vyčkávací taktika. Sovětský šéf ale trval na tom, že střely musí být na ostrov dopraveny co nejdříve. Důvodem aktuálního postupu mělo být přesvědčení, že Spojené státy brzy napadnou Kubu, jež dosud neměla v rukou obranný potenciál.⁵⁰

Tomu by odpovídal i charakter oficiálního stanoviska, jež 11. září vydala sovětská agentura TASS: „Zbraně a vojenský materiál směřující na Kubu jsou určeny výlučně pro obranné účely. (...) Mohou tyto prostředky skutečně ohrozit spojené státy? (...) Sami jste si vymysleli tuto hrozbu a nyní se pokoušíte přesvědčit ostatní o její existenci. (...) Nutné použití obranných prostředků nastane pouze v případě agrese proti Kubánské republice.“⁵¹ Moskva tak vyslala signál, že zbraně budou použity jen v případě narušení statu quo. Jak si ale poznamenal Blas Roca, „otázka bezpečnosti ostrova se stávala otázkou celosvětového míru“.⁵²

Za Chruščovem přiletěli již na konci srpna „Che“ Guevara a Emilio Aragonés, aby společně prodiskutovali zveřejnění kubánsko-sovětské dohody. Ačkoli Castro s plánem souhlasil, historiku R. Gottovi později v soukromém

⁴⁸ Fursenko, A., Naftali, T., c. d., s. 213.

⁴⁹ Allison, G. T., c. d., s. 108.

⁵⁰ Fursenko, A., Naftali, T., c. d., s. 207.

⁵¹ Dienerstein, H., S., c. d., s. 197.

⁵² Tamtéž, c. d., s. 206.

rozhovoru řekl, že s Raúlem několikrát probíral problém předčasného objevení sovětských zbraní.⁵³ Havana se obávala širších důsledků akce v rámci Hnutí nezúčastněných, kde Kubánci v předchozích letech vystupovali proti zahraničním základnám; mnohem větší hrozbu pak představovala intervence z Washingtonu. Zveřejněním smlouvy se měl zopakovat scénář o rozmístění střel v Turecku, přičemž Kuba mohla vyjádřit oficiální souhlas. Chruščov ale nechal varování v potaz. Na pochybnosti Kubánců odpověděl: „Nemusíte se bát. Ze strany Spojených států žádné nebezpečí nehrozí“.⁵⁴

Zprávy o sovětské angažovanosti se zatím v USA šířily. Dne 20. září vydal deník *The Los Angeles Times* článek pod názvem „Tajemný náklad vyložen na Kubě“ a Raúl Castro vyzdvihl v projevu téhož dne vlastnictví prostředků k odražení invaze. O den dříve měla do Bílého domu dorazit znepokojující zpráva z Havany, když podnapilý Castrův pilot řekl americkému agentovi: „Budeme bojovat až do konce a pravděpodobně vyhrájeme, protože máme atomové rakety“.⁵⁵ Informace o „útočných zbraních“ se množily, přestože konkrétní důkaz o jejich existenci chyběl.

Dne 19. září vypracoval Státní department analýzu sovětského postupu na Kubě: „Věříme, že Sovětský svaz hodnotí svou pozici na Kubě především na základě politických výhod (...) a hlavním důvodem vojenské výstavby je posílit komunistický režim proti tomu, co sověti a Kubánci nazývají americkou hrozbou.“ Američané v dokumentu znovu zdůraznili přesvědčení, že si druhá strana uvědomuje důsledky instalace „útočných zbraní“, ale zároveň upozornili na přednosti takového kroku: „Sověti mohou umístěním balistických střel či ponorkové základny na Kubě získat výhodu. (...) Takový vývoj by nicméně (...) naznačoval obrovskou ochotu zvýšit napětí v americko-sovětských vztazích, než do této chvíle Sovětský svaz ukázal.“⁵⁶

Američtí analytici nepředpokládali, že se Chruščov rozhodl na Kubě instalovat jaderné střely. Mnozíci se zprávy z ostrova ale svěřily o opaku; jejich existenci měly tedy dosvědčit letecké snímky. Špionážní lety U-2 byly však v září zrušeny; nejprve díky špatnému počasí a posléze kvůli diskusím uvnitř administrativy. Problém představovala hrozba sestřelení letounu a s tím související

⁵³ Gott, R., c. d., s. 201.

⁵⁴ Tamtéž, s. 203.

⁵⁵ Thompson, R., S., c. d., s. 169.

⁵⁶ *Foreign relations of The United States, 1961-1963, Vol. X*, Washington 1997, s. 1072-1074.

eskalace politického napětí. Zatímco Robert Kennedy byl pro pokračování průzkumu, Dean Rusk se obával neúměrného rizika takového kroku. Chystané lety ze 17., 26. a 29. září byly proto odloženy.⁵⁷

S údaji o sovětských instalacích přicházeli i zástupci generálního štábu; míra znepokojení se den ode dne zvyšovala. Dne 2. října proto prezident pověřil McNamaru, aby připravil vše nezbytné pro vojenskou operaci. Letectvo, stejně jako jednotky námořní pěchoty, měly být uvedeny do stavu plné bojové pohotovosti a od pobřeží Floridy vyplula letadlová loď Independence. Ačkoli velitel amerických sil v Atlantiku, admirál Robert Dennison, počítal s invazí, takový krok měl být uskutečněn pouze v případě, že se události na ostrově zcela vymknou kontrole.⁵⁸

Spolu s vojenskou iniciativou došlo k rozhodnutí pokračovat ve špionážních přeletích U-2. Rozhodujícím faktorem se nyní stalo špatné počasí, které teprve 13. října dovolilo uskutečnit průzkum. V pozdních nočních hodinách téhož dne odstartoval výzvědný letoun pilotovaný majorem Richardem Andersonem. Fotografie, které pořídil nad San Cristóbaelem odhalily raketová síla a dvě střely středního doletu SS-2. Po dvanácti hodinách byla jejich přítomnost potvrzena analýzou zpravodajské agentury, o jejichž výsledcích byly informováni Bundy, Rusk a McNamara.⁵⁹

9.3 Blokáda, nebo útok?

Kennedy se zprávu o existenci sovětských raket dozvěděl v pondělí 16. října ráno; nařídil další průzkumné lety v nízké výšce a svolal mimořádné zasedání členů administrativy.⁶⁰ Ve tři čtvrtě na jedenáct se sešel tzv. Exekutivní výbor (Executive Committee of the National Security Council, ExComm), jehož jádro tvořili členové Národní bezpečnostní rady. Ve výboru působili: J. F. Kennedy, R. Kennedy, L. Johnson, D. Rusk, R. McNamara, M. Taylor, J. McCone, D. Dillon, A. Stevenson, McGeorge Bundy, T. Sorensen, G. Ball, R. Gilpatric a L. Thompson. Podle nutnosti se jeho členy stávaly i další osoby, mezi které patřil i D. Acheson.⁶¹

Činitelé v Bílém domě analyzovali rozmístění raket jako snahu vychýlit rovnováhu sil. Ochrana Kuby byla podle Washingtonu pouhou záminkou a Spojené

⁵⁷ Freedman, L., c. d., s. 168.

⁵⁸ Fursenko, A., Naftali, T., c. d., s. 217.

⁵⁹ Freedman, L., c. d., s. 169.

⁶⁰ Schlessinger, A. M., c. d., s. 801-802.

⁶¹ Tamtéž, s. 802.

státy byly konfrontovány se sovětskými útočnými zbraněmi ve vlastní hemisféře.⁶² To bylo pro Američany nemyslitelné. Sověti pak mohli žádat „téměř cokoli“, přičemž nejpravděpodobnějším místem konfrontace byl podle prezidenta Berlín. Podle D. Ruska bylo nutné sovětské základny eliminovat, s čímž všichni přítomní souhlasili. Kennedy prohlásil: „Rozhodně musíme podniknout první krok a odstranit tyto rakety. Otázkou bude, což označuji za druhý krok, zda za pomoci leteckého úderu.“⁶³

Omezený vzdušný útok na sovětská zařízení se stal první alternativou.⁶⁴ McNamara trval na tom, že by taková akce měla být provedena co nejdříve, dokud rakety nejsou akceschopné. Ministr obrany se nicméně obával toho, že jejich kontrola nemusí být příliš stabilní; v takovém případě se riziko jeví jako neúměrné. Problémem tedy představovalo načasování, hrozba zpětné reakce a zejména rozsah úspěšnosti takového podniku. Rovněž zástupci generálního štábu odmítli omezenou leteckou invazi, a navrhli, že po několika dnech důkladnějšího průzkumu přesně zjistí, jak velkou hrozbu sovětské zbraně představují. Řešením pak měl být nekompromisní vojenský zásah. Kennedy ale trval na kompromisnějším řešení.⁶⁵

Schéma leteckého úderu se začalo dělit na několik scénářů: útok na rakety středního doletu; zničení těchto zařízení, jakož i letišť; likvidace cílů spolu s raketometry SA-2 a nebo útok na všechny vojenské komplexy na ostrově.⁶⁶ Nejradikálnější řešení pak mělo „připravit půdu“ pro invazi. Plán intervence však vycházel z chybného odhadu o počtu sovětských vojáků.⁶⁷ Pozemní operace byla mezi civilními členy administrativy považována za nepravděpodobné řešení. Ačkoli bylo do 21. října schéma invaze připraveno, mělo se obecně za to, že by si přes obrovské nasazení armády a námořní pěchoty vyžádala neúměrné ztráty: zhruba 18 500 mužů za první týden bojů.⁶⁸

⁶² Američané hodnotili pět základních důvodů pro rozmístění raket na Kubě: 1) výměna střel za Jupitery v Turecku; 2) vylepšení vyjednávací pozice SSSR; 3) rozdělení Západu; 4) obrana Kuby; 5) pokus o vyrovnání strategických sil Moskvy. Sr. Allison, G., T., c. d., s. 40-56; též Garthoff, R., U. S. Intelligence in the Cuban Missile Crisis. In Blight, J., Welch, D. A. (eds.), *Intelligence and the Cuban Missile Crisis*, London 1998, s. 25.

⁶³ May, E. R., Zelikow, P. D., *The Kennedy Tapes: Inside the White House During the Cuban Missile Crisis*, Cambridge 1997, s. 71-72.

⁶⁴ Thompson, R. S., c. d., s. 188.

⁶⁵ May, E. R., Zelikow, P., D., c. d., s. 85.

⁶⁶ Fursenko, A., Naftali, T., c. d., s. 224.

⁶⁷ Bruggioni, D., c. d., s. 309.

⁶⁸ *Foreign relations of The United States, 1961-1963, Vol. XI*, Washington 1997, s. 146.

Dne 17. října naléhali zástupci generálního štábu na McNamaru, aby prosadil útok v kombinaci s námořní blokadou. Kennedy návrh nepodpořil, neboť taková akce podle něj nemohla zůstat bez odpovědi. Prezidentovy úvahy zaznamenal jeho bratr Robert: „Rusové nás nemohou nechat, abychom odstranili rakety, zabili spoustu jejich vojáků a pak nic neudělat. Pokud nepodniknou akci na Kubě, bude to určitě v Berlíně.“⁶⁹ Zásadní nevýhodou náletů bylo to, že by všechny rakety nevyřadily. Podle McNamary mohly být střely před útokem schovány a poté zprovozněny, a i kdyby bombardování zaznamenalo 100% úspěch, následovala by odvěta protivníka. Robert Kennedy o tom pronesl: „Už vím, jak se cítil Tódžó, když plánoval útok na Pearl Harbour.“⁷⁰

Od 17. října se proto začala projednávat možnost námořní blokády. S touto myšlenkou přišel McNamara o den dříve; zpočátku byla považována za extrémnější řešení a za faktické vyhlášení války. V důsledku příliš velkých komplikací, spojených s útokem, se ale toto řešení začalo jevit jako výhodnější alternativa. Obhájci návrhu se spolu s ministrem obrany stali L. Thompson, D. Rusk a G. Ball;⁷¹ Blokáda ostrova nemusela nutně znamenat válečný akt, ale (v souladu se sovětskými prohlášeními) ochranu před šířením „ofenzivních zbraní“ a poskytnout sovětské a kubánské vládě prostor a čas k manévrování. Z tohoto pohledu bylo možné provést pouze její limitovanou verzi, jež byla zaměřena výlučně na dodávky „útočných zbraní“.

Výkonný výbor se poté rozdělil na dvě skupiny. Letecký úder hájili R. Kennedy, Dillon, Bundy, McCone, Acheson a zástupci generálního štábu. Pro blokádu byli výše jmenovaní. Prezidentův bratr nechtěl, aby se obě varianty dostaly do střetu; výsledkem měl být kompromis. Základním problémem bylo, zda blokáda znamená vyhlášení války. K názorovému posunu ve prospěch tohoto řešení došlo 18. října, když G. Ball a L. Thompson uvedli, že k izolaci Kuby může dojít bez deklarace válečných úmyslů. Jako nejpřijatelnější alternativa se jevila omezená blokáda, zaměřená pouze na sovětské rakety. Radikálnější „jestřábi“ jako McCone však situaci posuzovali prizmatem ambicióznějšího cíle, kterým bylo odstranění Castra.⁷²

Téhož dne večer se Kennedy setkal s A. Gromykem, jenž přiletěl na návštěvu USA. Sovětský ministr zahraničí si stěžoval na útoky kubánského exilu a obvinil

⁶⁹ Kennedy, R. F., c. d., s. 40.

⁷⁰ Thompson, R., S., c. d., s. 188.

⁷¹ Fursenko, A., Naftali, T., c. d., s. 233.

⁷² May, E. R., Zelikow, P. D., c. d., s. 145-165.

prezidenta z vměšování se do záležitostí Havany. Na otázku, týkající se charakteru sovětské pomoci, odpověděl: „Byl jsem instruován, abych objasnil, že (...) tato asistence slouží pouze k posílení kubánských obranných kapacit.“⁷³ Kennedy Gromykovovi přečetl stanovisko ze 4. září, ve kterém varoval před „ofenzivními zbraněmi“ na ostrově, ale sovětský představitel tuto skutečnost popřel.

Americký prezident byl konsternován a jak později uvedl, nemohl věřit tomu, s jakým klidem mu sovětský ministr lhal.⁷⁴ Kennedy měl na druhé straně po dobu návštěvy fotografie sovětských zařízení ve stole, ale neukázal je. Seymour Hersh kritizoval prezidenta za to, že mohl jejich zveřejněním předejít většímu riziku a poskytnout Sovětům prostor pro manévrování.⁷⁵ Tuto myšlenku zpochybnil Keith Eubank: „Američané neměli v okamžiku setkání obou politiků naplánovanu námořní blokádu, jejich jednotky byly ve stádiu příprav a jednoznačný návrh, jak zareagovat dosud chyběl. Pokud by Kennedy snímky ukázal, ztratil by tím svou největší výhodu.“⁷⁶ Jak by se v takovém případě zachoval Chruščov, zůstává další otázkou.

Výkonný výbor si nebyl jistý tím, co Sovětský svaz zamýšlí. Další přelety U-2 z 18. října potvrdily nejen přítomnost raket středního doletu, ale i existenci zařízení pro střely středně dlouhého doletu. V případě leteckého útoku na Kubu by jaderné hlavice znamenaly její zkázu, stejně jako nežádoucí radioaktivní spad na americké pobřeží. Jak poznamenal 19. října D. Rusk, možnost, že by se úder zdařil na 100 % byla malá, a pokud chtěl Kremel jadernou válku, nepotřeboval k tomu rakety na Kubě.⁷⁷

Diskuse o americké strategii vedly k závěru, že k útoku na ostrov nedojde. Kennedy hodlal rakety odstranit, ale zároveň ukázat vůli k jednání. Rusk souhlasil a navrhl získat širší podporu v OAS. Otázkou zůstala forma blokády. Aby se zabránilo jejímu výkladu jako válečného aktu, opatření mělo zahrnovat pouze dodávky útočných zbraní. Administrativa se tedy rozhodla začít u minimálního cíle a podle potřeby jeho platnost rozšířit. Tomu odpovídala i modifikace termínu „omezená

⁷³ Eubank, K., c. d., s. 42.

⁷⁴ Andrej Gromyko toto setkání popisuje jinak: zbraně určené pro Kubu byly výlučně defenzivního charakteru. Sovětský ministr zahraničí popisuje ve svých pamětech, že po vylovení v Zátocě svini došli s Chruščovem k závěru, že se ostrov stane cílem americké agrese. Obrana tedy zahrnovala i rakety, ale žádný zvláštní význam jim nepřikládá – měly být použity pouze v případě amerického útoku. V podstatě tedy potvrzuje oficiální stanoviska sovětské vlády, přičemž nebyl přesvědčen o tom, že lhal, protože se ho Kennedy na přítomnost sovětských raket jednoduše nezeptal. Srv. Gromyko, A., c. d., s. 176-178. Těž Beschloss, M., c. d., s. 457.

⁷⁵ Hersh, S., *The Dark Side of Camelot*, London 1998, s. 353.

⁷⁶ Eubank, K., c. d., s. 42-43.

⁷⁷ Beschloss, M., c. d., s. 433-434.

blokáda“ do názvu „karanténa“. Na schůzi Národní bezpečnostní rady z 21. října bylo rozhodnuto, že v případě zhoršení situace může být „implementována blokáda“.⁷⁸

Další problém představovala přítomnost amerických raket ve středomoří. Členové výboru zvažovali, zda rozmístění střel na Kubě nemá vést k jejich stažení. Robert McNamara v této souvislosti 19. října prohlásil, že „Spojené státy budou muset za odstranění raket z Kuby zaplatit. (...) Budou se muset vzdát raket v Turecku a v Itálii“.⁷⁹ T. Sorensen proto navrhl dopis určený Chruščovovi, v němž navrhl zahájit diskusi o stažení Jupiterů z Turecka, avšak nikdy jej neodeslal.⁸⁰

Dne 20. října bylo na schůzi ExCommu rozhodnuto, že bude na Kubu uvalena karanténa. Ačkoli zástupci armády a McCone žádali, aby se blokáda týkala i pohonných hmot, tento návrh sledoval již další cíl, kterým bylo svržení Castra; zatím však převládal názor, že je třeba zabránit globálnímu střetu supervelmocí. Karanténa měla zahrnovat pouze dodávky „ofenzivních zbraní“. V případě, že by Sověti neuposlechli, dalšími kroky měly být rozšířená blokáda a letecký útok. Prezident byl téhož dne obeznámen s plánem úderu, jenž předpokládal 250 náletů na raketová síla a dalších 100 na letiště a na zařízení SAM. Do 20. října bylo objeveno 36 sovětských střel, přičemž první nálet by musel mít absolutní úspěšnost. Generál Taylor však konstatoval, že zničeno může být „nanejvýš 90 % ze sovětských zařízení“.⁸¹

K rozhodnutí tak došlo na základě racionálního zvážení okolností. Ozbrojená akce by byla definitivním vyhlášením války, a zároveň nemohla zajistit, že vyřadí všechny sovětské rakety z provozu. Po objevení střel dlouhého doletu se navíc ukázalo, že je ohroženo celé území Spojených států; pokud by Moskva zahájila odvetu, mohla stejně dobře zaútočit v Evropě nebo odpálit mezikontinentální střely z jiného území. Karanténa tedy byla logickým řešením situace a měla poskytnout oběma stranám prostor pro manévrování a pro diplomatickou iniciativu.

9.4 Krizové dny

V pondělí 22. října se Rusk setkal s velvyslancem Dobryninem a předal mu kopii projevu, s nímž měl prezident vystoupit téhož dne. Zároveň poznamenal, že

⁷⁸ *Foreign relations of The United States, 1961- 1963, Vol. XI*, Washington 1997, s. 141-149.

⁷⁹ Nash, P., *The Other Missiles of October: Eisenhower, Kennedy and the Jupiters 1957-1963*, North Karolina 1997, s. 128.

⁸⁰ Nash, P., c. d., s. 129.

⁸¹ Freedman, L., c. d., s. 191-192.

nechápe jak se mohlo sovětské vedení zmýlit v tom, co mohou Spojené státy akceptovat a co nikoli. Dobrynin byl v šoku, neboť o existenci raket nevěděl.⁸² V sedm hodin večer vystoupil Kennedy v celostátním vysílání, aby informoval veřejnost: „Sovětská akce byla provokativní a úmyslnou změnou statu quo. (...) Na Kubu bude uvalena karanténa. (...) Pokud bude z Kuby odpálena raketa na jakýkoli stát západní hemisféry, Spojené státy povedou protiútok na Sovětský svaz,“ řekl prezident, přičemž oznámil, že další jednání budou probíhat na zasedání OSN a OAS.⁸³

Amerického prezidenta podpořili Macmillan a de Gaulle. Britský premiér poslal Kennedymu dopis, ve kterém vyjádřil sympatie, ale zároveň projevil obavy o to, zda Chruščov nebude chtít „vyměnit“ rakety na Kubě za Berlín: „Tomu musíme zabránit, neboť by to ohrozilo jednotu aliance,“ napsal.⁸⁴ Francouzský prezident, kterého o situaci informoval Acheson, rovněž ujistil americké zástupce o spolupráci. Poté, co byl zpraven o způsobu americké reakce, souhlasil, ale v soukromí projevil o něco větší skepsi ohledně toho, zda blokáda přiměje SSSR ke stažení raket. Jako mnohem pravděpodobnější varianta se generálovi jevila výměna za americké posádky v Evropě. De Gaulle byl nicméně přesvědčen, že eventualita války nehrozí.⁸⁵

Jak bylo řečeno, Kennedy nechtěl, aby blokáda vedla k ozbrojenému střetu. Z tohoto důvodu poslal Chruščovovi 22. října dopis, v němž vyjádřil víru v to, že sovětský šéf nebude chtít „úmyslně zavléci svět do války, ve které by (...) žádná země nemohla vyhrát a jež by měla katastrofální následky pro celý svět včetně agresora“. Prezidentovým záměrem bylo udržet Chruščova v klidu; zároveň jej touto formou varoval před důsledky dalších neuvážených kroků.⁸⁶

Sovětské politiky Kennedyho projev překvapil, neboť většina z nich předpokládala, že Američané přítomnost raket dosud neodhalili. Reakce Kremlu ale vstřícná nebyla; generál Plijev dostal rozkaz připravit jednotky na Kubě k obraně, státy Varšavského paktu měly zvýšit bojovou pohotovost a Castro vyhlásil úplnou mobilizaci.⁸⁷ Situace byla o to nebezpečnější, že Plijev mohl použít taktické zbraně bez konzultace s Moskvou. V oficiální odpovědi na prezidentovo prohlášení

⁸² White, M. J., *The Cuban Missile Crisis*, London 1996, s. 187.

⁸³ Detzer, D., c. d., s. 186.

⁸⁴ May, E. R., Zelikow, P., D., c. d., s. 245-275.

⁸⁵ White, M. J., c. d., s. 196.

⁸⁶ *Foreign relations of The United States, 1961- 1963, Vol. XI*, Washington 1997, s. 162-163.

⁸⁷ Eubank, K., c. d., s. 61.

Chruščov definoval zbraně na Kubě jako „defenzivní“, a ačkoli neuváděl konkrétní opatření ohledně blokády, odsoudil ji jako akt agrese a žádal její odvolání.⁸⁸

Sovětské vedení stálo před rozhodnutím: směřovat k eskalaci, ignorovat blokádu a vyvolat napětí na jiném místě světa, nebo situaci urovnat. Kennedy se stále obával izolace Západního Berlína, a proto 23. října nařídil praporu amerických vojáků projet východoněmeckou dálnicí za účelem průzkumu.⁸⁹ Téhož dne se Kennedy setkal s Dobryninem a žádal po něm, jasné stanovisko, zda budou sovětská plavidla respektovat karanténu. Za normálních okolností se lodě neměly podřídit restrikcím, jež byly v rozporu s mezinárodním právem. Ruský velvyslanec však z Kremlu žádné konkrétní instrukce neobdržel.⁹⁰

Americká karanténa vstoupila v platnost 24. října v 10:00. Její akční rádius nebyl pevně stanoven, ale pohyboval se zhruba ve vzdálenosti 500-800 mil od kubánského pobřeží. Toho rána směřovalo na Kubu šestnáct sovětských nákladních plavidel a šest tankerů. V bezprostředním dosahu této zóny se nacházela dvě lodě, Gagarin a Kimovsk, doprovázené jadernou ponorkou. Zastavit je měla americká letadlová loď Essex, přičemž konvoj monitorovaly helikoptéry. V případě, že by se ponorka odmítla vynořit, měly být použity výstražné nálože a torpéda.⁹¹

Exekutivní výbor zahájil zasedání v napjaté atmosféře. Strach stoupl zejména po odhalení ponorky, jež představovala „útočnou zbraň“ a neměla přes karanténu proniknout. Adekvátně tomu, jak se sovětská plavidla blížila k hranici, rostla skepse amerického vedení: „Musíme počítat s tím, že uzavřou Berlín; připravte se na to,“ nakázal Kennedy. V 10:25 ale dorazil kurýr zpravodajské agentury a předal jeho nadřízenému J. McConeovi vzkaz: „Šest sovětských lodí se zastavilo nebo mění kurs.“ V 10:32 následovala další zpráva, která potvrdila předchozí sdělení.⁹² Generální tajemník OSN, U Thant, následně navrhl, aby Sověti zastavili na tři týdny dodávky zbraní na Kubu a Američané karanténu odvolali. Moskva souhlasila, avšak Kennedy stál před problémem, jak přimět Kreml ke stažení raket.⁹³

Téhož dne (24. října) večer obdržel prezident od Chruščova další dopis. Sovětský šéf v něm odsoudil vměšování Spojených států do vnitřních záležitostí Kubu a námořní karanténu jako akt agrese a porušování mezinárodního práva.

⁸⁸ White, M. J., c. d., s. 190-191.

⁸⁹ Fursenko, A., Naftali, T., c. d., s. 251.

⁹⁰ Tamtéž, s. 253.

⁹¹ Freedman, L., c. d., s. 196.

⁹² Detzer, D., c. d., s. 196-210.

⁹³ Sorensen, T., c. d., s. 710.

Chruščov pohrozil, že nemůže „nařizovat kapitánům sovětských plavidel, aby dodržovali pravidla amerických námořních sil blokujících ostrov“.⁹⁴ Předseda měl v úmyslu dotlačit Kennedyho k dohodě, avšak svým symbolicky káravým tónem, reagujícím na akceptování blokády, prozrazoval, že nebyl ochoten vyvolat válku: „Představte si, pane prezidente, že bychom vám předali ultimativní podmínky, tak jako jste to předvedli vašim jednáním (...) Kdo se vás prosil, abyste to [karanténu – J. F.] provedl?“⁹⁵

Washington začal získávat převahu. Již 23. října vydala Organizace amerických států rezoluci, jež požadovala odstranění sovětských střel. Americká karanténa pokračovala, přičemž sovětské zásobovací lodě na americké výzvy reagovaly kladně a identifikovaly se.⁹⁶ Bylo to velké divadlo a D. Rusk o tom 24. října prohlásil: „Stojíme tu tváří v tvář, ale myslím, že ten druhý právě zamrkal“.⁹⁷

Na mimořádném zasedání Rady bezpečnosti OSN mezitím došlo k diplomatické konfrontaci. Sovětský velvyslanec Zorin se 25. října dotázal amerického zástupce, A. Stevensona, proč Kennedy nepředložil při setkání s Gromykiem přímé důkazy o sovětských střelách. Zástupce Moskvy byl totiž přesvědčen, že kromě informací od agentů CIA žádná další evidence neexistuje.⁹⁸ Stevenson však důkazy měl. Poté, co Zorin odmítl odpovědět na otázku, zda Světový svaz umístil na Kubu rakety středního a středně dlouhého doletu, Stevenson oznámil, že bude na odpověď čekat „dokud nezamrzne peklo“. Do zasedací místnosti následně vstoupili Američané s leteckými snímky sovětských instalací a Stevenson veřejně požádal o stažení raket.⁹⁹

Kennedy téhož dne odpověděl na Chruščovův vzkaz a obvinil sovětské vedení ze lži. Kompletace raketových zařízení nicméně pokračovala a kubánská armáda se zakopávala na obranných liniích. V tisku se začaly objevovat zprávy o tom, že Washington chystá invazi a Kreml začal vyvíjet tlak na Ankaru, aby se zasadila o odvolání blokády a zvážila přítomnost Jupiterů na svém území. U Thant posléze vyzval šéfy supervelmocí, aby celou záležitost urovnali, ale Kennedy

⁹⁴ *Foreign relations of The United States, 1961- 1963, Vol. XI*, Washington 1997, s. 187.

⁹⁵ Tamtéž, s. 185.

⁹⁶ První lodí, která 25. října reagovala na výzvu pobřežní hlídky, byl sovětský tanker Bukurešť. Srv. Thompson, R., S., c. d., s. 306.

⁹⁷ May, E. R., Zelikow, P. D., c. d., s. 352-357.

⁹⁸ Eubank, K., c. d., s. 69.

⁹⁹ White, M. J., c. d., s. 206.

jednoznačně trval na odstranění střel a Chruščov se odmítl ke konkrétním krokům jakkoli zavázat.¹⁰⁰

V pátek 26. října se na schůzi ExCommu znovu projednávala intervence na Kubu. Kennedy trval na diplomatickém řešení, přičemž jeho stanovisko podpořil další dopis od Chruščova. Sovětský vůdce v něm přiznal existenci raket a žádal respektování suverenity ostrova. Zároveň došlo k důležitému setkání rady sovětského velvyslanectví ve Washingtonu a vedoucího představitele KGB, Alexandra S. Feklisova-Fomina, a dopisovatele televizní stanice ABC Johna Scaliho. Sovětský kurýr oznámil, že Moskva je ochotna stáhnout útočné zbraně výměnou za bezpečnostní záruky pro Havanu.¹⁰¹

Chruščov ale svou nabídku modifikoval v poselství z 27. října. Jelikož si uvědomoval, že mu nezbyvá nic jiného, než vyhovět americkým požadavkům, chtěl z dané situace vytěžit co nejvíce. Ve svém smířlivém návrhu se tudíž domáhal stažení raket z Itálie a z Turecka. Zprávy o chystané americké invazi nicméně začaly prosakovat do tisku, což v Chruščovovi vzbudilo obavy. Proto nařídil poslat mírnější verzi dopisu, ve které žádal pouze záruky pro Kubu. Kremelské vedení však po důkladnějším zhodnocení situace došlo k závěru, že šlo o planý poplach a sovětský šéf poslal o den později do Washingtonu předchozí variantu žádosti.¹⁰²

Zástupci generálního štábu žádali o souhlas k intervenci. Tato možnost se zvýšila 27. října, poté, co byl nad ostrovem sestřelen letoun U-2 majora R. Andersona, jenž v jeho troskách zahynul. Kennedy vojenské řešení po obsáhlé konzultaci s bratrem zamítl. Na radu velvyslance Thompsona odpověděl jen na Chruščovovu nabídku z 26. října, pročež ultimativně žádal o stažení sovětských zbraní do 48 hodin. Předsednictvo ÚV KSSS podmínky přijalo již v sobotních nočních hodinách. Jeho členové byli totiž mylně informováni o tom, že USA v neděli zahájí letecký útok. 28. října v 11 hodin amerického času bylo kladné stanovisko Kremlu předáno Robertu Kennedymu a poté odvysíláno v sovětském rozhlase.¹⁰³

Zatímco v Bílém domě zavládlo uvolnění, kubánské vedení považovalo ústupek Moskvy za zradu. Vláda v Havaně se netajila tím, že je ochotna podstoupit riziko jaderné války a cítila se dotčena svou neúčastí na rozhodování. Vzniklou situaci museli urovnávat sovětští diplomaté; již v listopadu 1962 se o to pokoušel A.

¹⁰⁰ Abel, E., *The Missile Crisis*, Philadelphia 1966, s. 166-167.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 172-184.

¹⁰² Nálevka, V., *Karibská krize*, Praha 2000, s. 116-117.

¹⁰³ Nálevka, V., c. d., 2000, s. 117-121.

Mikojan. V květnu 1963 Castro navštívil Chruščova, aby s ním podepsal dohodu o hospodářské spolupráci. Vzájemnou nedůvěru se nicméně překonat nepodařilo; Kubánci se dočasně přiklonili k Číně a navázali tajné kontakty s americkou vládou.¹⁰⁴

Na přelomu října a listopadu 1962 přiletěl do Washingtonu náměstek sovětského ministra zahraničí, Vasilij V. Kuzněcov, aby vyjednal procedurální detaily americko-sovětského kompromisu. Přes Castrovo odmítání mezinárodní inspekce došlo k demontáži a k odvozu „ofenzivních zbraní“, včetně bombardérů Il-28. Kennedy ale ohledně oficiálních garancí pro Havanu vstřícný postoj nezaujal; pouhá možnost takového závazku vyvolávala důrazný nesouhlas kubánského exilu. Ačkoli tedy došlo 20. listopadu 1962 k odvolání námořní blokády a Kennedy tajně přislíbil stažení raket z Turecka, Castrovo zamítnutí kontroly zbrojení vedlo k odložení smluvního závazku, jenž byl oficiálně potvrzen až v roce 1970. Pozice Kuby byla přesto de facto stabilizována.¹⁰⁵

9.5 Proč došlo k umístění jaderných raket na Kubě?

9.5.1 Otázka iracionálního aktéra

Jak jsem uvedl na začátku, G. T. Allison provedl podrobný rozbor Karibské krize, přičemž upozornil na řadu rozporů, které ji doprovázely; řešení podle něj závisí na úhlu našeho pohledu. Zkusme se proto zaměřit na způsob, jakým přistupujeme k jejímu zkoumání a jako odpověď uvést některé možné hypotézy. Motivy pro instalaci raket na Kubě můžeme shrnout do čtyř hlavních bodů: 1) snaha vyvážit strategickou nerovnováhu Sovětského svazu; 2) ochrana Kuby před invazí; 3) zlepšení sovětské pozice v Německu a 4) udržení prestiže Moskvy v socialistickém táboře. Mimo tyto důvody však narazíme na několik nezodpovězených otázek.

Allison rozdělil svou analýzu do tří základních „modelů“, přesněji řečeno pojmových schémat. Prvním z nich je realistický „model racionálního aktéra“, přičemž účinkujícími jsou zde vlády, jež sledují národní zájmy. Jejich chování se odehrává na základě stanovených cílů, kterých chtějí dosáhnout v zahraničněpolitickém uspořádání; účelem aktéra je dosažení rovnováhy sil. Řešení

¹⁰⁴ Brenner, P. Cuba and the Missile Crisis, in *Journal of Latin American Studies*, Vol. XXII, No. I, Cambridge 1990, s. 134-142.

¹⁰⁵ Nálevka, V., c. d., 2000, s. 138-151.

strategických problémů je založeno na co nejracionálnější kalkulaci dané situace a reakce vlád by měla být adekvátní předchozí akci. Tento model předpokládá, že vnitrostátní faktory rozhodování jsou stabilní.¹⁰⁶ Jak již bylo zdůrazněno, sovětské chování se díky nevalně zajištěnému průběhu instalace na zcela racionálním základě neodehrávalo.

Problém racionálního rozhodování v mezinárodním systému konkrétněji specifikuje John D. Steinbruner, jenž se na Allisona odvolává.¹⁰⁷ Vymezení racionálního jednání se podle něj nemůže vyhnout normativní kritice. Pojem „racionální“ znamená „co nejlepší možné chování za daných okolností, nebo prostě takové, které je nejvíce vhodné“.¹⁰⁸ Pozitivní vymezení této definice nicméně chybí: závisí na analýze chování aktéra, a na způsobu jeho rozhodování, které má být adekvátní dané situaci. Obecně platí, že stanovené cíle mají odpovídat prostředkům k jejich dosažení.¹⁰⁹ Podívejme se na aplikaci tohoto přístupu o něco konkrétněji.

Allison uvádí pět příčin, jež Washington považoval za příčiny k rozmístění sovětských střel; důvody odpovídají modelu racionálního aktéra: 1) obrana Kuby, 2) rozdělení západních spojenců po útoku na Kubu, 3) výměna raket na Kubě za americké střely v Turecku, 4) diskreditace Spojených států, 5) pokus o vyrovnání strategických sil.¹¹⁰ Na základě zvolených premis můžeme dojít k několika hypotézám, které jsou posuzovány z hlediska vyváženého vztahu mezi cíly a prostředky.

Pokud Kreml sledoval svým jednáním ochranu Castra, pak se nabízí otázka, proč došlo k rozmístění raket středně dlouhého, a nikoli pouze krátkého doletu nebo většího množství konvenčních zbraní. Takový arsenál šel snadněji ukrýt, posloužil by svému účelu, ale jeho přítomnost by zřejmě nevyvolala ve Washingtonu tak bouřlivou reakci. Navíc zde vyvstává problém nedostatečného utajení, jenž působil kontraproduktivně. Proto se zdá být nepravděpodobné, že se sovětská vláda vystavila tak neúměrnému riziku jen kvůli obraně Kuby.¹¹¹

Ani hypotéza o oslabení Západu se nezdá být přesvědčivá. Podle tohoto scénáře by po vyprovokovaném útoku na Kubu došlo k izolaci Spojených států, a

¹⁰⁶ Guzzini, S., *Realismus v mezinárodních vztazích a mezinárodní politické ekonomii*, Praha 2005, s. 83.

¹⁰⁷ Steinbruner, J. D., *The Cybernetic Theory of a Decision*, Princeton, 1974, s. 76.

¹⁰⁸ Steinbruner, J. D., c. d., s. 27.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 27-28.

¹¹⁰ Allison, G., T., c. d., s. 40-56.

¹¹¹ Guzzini, S., c. d., s. 86.

Sověti tak mohli iniciovat konfrontaci v Západním Berlíně. Jestliže však bylo ignorování varovných signálů záměrné a Moskva nedostatečně utajenou instalací sledovala vyvolání konfliktu, pak je nemožné, aby ihned po vyhlášení americké blokády tak jednoduše ustoupila.¹¹² Navíc je třeba vzít v úvahu, že by útok na Berlín s největší pravděpodobností znamenal válku, což si Chruščov evidentně nepřál.

Co se týče možnosti výměny za rakety v Turecku, Kennedyho administrativa o ní uvažovala již před prezidentovým projevem z 22. října a nakonec k ní přistoupila. Američané analyzovali, nakolik jsou situace na Kubě a v Turecku analogické. Podle P. Nashe dospěli k závěru, že zatímco sovětské rakety byly na ostrov umístěny tajně, Jupitery na základě veřejného prohlášení.¹¹³ Toto zdůvodnění mělo veřejně odsoudit sovětskou iniciativu a získat výhodu legitimacy; na tomto příkladu můžeme nicméně vidět, že teze o „výměně“ mohla být o něco pravděpodobnější díky vzájemné podobnosti. Allison ale upozorňuje na to, že Kennedy žádal o stažení amerických raket již dříve a navíc, počet sovětských zbraní na Kubě (42) neodpovídal množství amerických Jupiterů (15). Z tohoto hlediska měly obě situace rozdílný strategický význam.¹¹⁴

Závěrečná alternativa, spočívající ve vyrovnání jaderných sil, navazuje na předchozí variantu. Allison uvádí, že se tato hypotéza blíží v rámci nastaveného modelu skutečným úmyslům, neboť – s ohledem na riskantně zvolené prostředky – nejvíce odpovídá stanovenému cíli. Ačkoli bylo množství sovětských raket stále nedostatečné, Moskva se Západu alespoň přiblížila, a mohla tak získat výhodnější pozici pro další jednání. Nevyřešeným problémem zůstává několik iracionálních okolností průběhu instalace: Proč nebyly uvedeny do provozu raketometry SAM-2 před zkompletováním balistických raket? Proč Sověti dostatečně nezamaskovali svá zařízení a proč realizovali plán navzdory americkým varováním (a bez ohledu na veřejné mínění v USA, které Kubu tradičně reflektovalo jako mimořádně citlivé místo)?¹¹⁵

9.5.2 Odpověď na základě organizačního procesu

Otázku nedostatečné racionality sovětských kroků – předčasného odhalení a špatného načasování – řeší druhé schéma modelu „organizačního procesu“.

¹¹² Allison, G. T., c. d., s. 45-46.

¹¹³ Nash, P., c. d., s. 122.

¹¹⁴ Allison, G. T., c. d., s. 44.

¹¹⁵ Guzzini, S., c. d., s. 86-87.

Mechanismus rozhodování zde není reprezentován vládou jako celkem, nýbrž organizací složenou z malých částí. Ty ale při realizaci svého záměru postupují podle konkrétně zavedených pravidel, tedy na základě určitého repertoáru kroků; konečné rozhodnutí je pak souhrnem jejich jednání.¹¹⁶ Ačkoli je v praktické politice rozhodování obtížné a děje se na základě mnoha rozporuplných informací a těžko slučitelných cílů, jednotlivé části rozhodují v rámci předem vymezeného systému samostatně. Nejobtížnější částí je pak celková koordinace akcí; příkladem může být práce jakéhokoli byrokratického aparátu.¹¹⁷

Následující fakta působí rozporuplně. Dne 24. října se na Kubě nacházelo 42 raket středního doletu a tři odpaliště pro rakety delšího středního doletu. První radar, jenž byl schopen zachytit přítomnost špionážního letounu, byl zprovozněn téhož dne, tedy až po uvalení americké karantény. Ačkoli byly sovětské zbraně při převozu na moři zakryty, po jejich vyložení se maskování nepoužívalo a sovětsí vojáci používali zástavy svých pluků; protiletická obrana raketometů SAM byla v provozu teprve 27. října, přestože většina střel středního doletu byla již akceschopná.¹¹⁸ Na základě činnosti ozbrojených složek a státního aparátu můžeme spolu s autorem najít pro nedostatečnou koordinaci a utajení určité vysvětlení.

Anomálie, ohledně průběhu výstavby sovětských zařízení, je třeba chápat jako osobní chyby; zároveň je vysvětlují organizační postupy sovětských institucí. Za instalaci SAMů, stejně jako za rozmístění stíhaček a bombardérů, neslo odpovědnost velitelství protivzdušné obrany; za balistické střely velitelství raketových sil. Rozmístění těchto zbraní probíhalo na základě zkušeností ze Sovětského svazu a lidé, kteří je zaváděli jednali podle standardních armádních instrukcí. V případě Kubu nedošlo k vytvoření žádného alternativního operačního postupu, a proto byly

¹¹⁶ J. Steibruner specifikuje výsledné jednání v rámci tohoto modelu jako celkový úhrn rozhodnutí hierarchicky uspořádaných podjednotek v organizaci. V praxi to znamená, že specifická rozhodnutí určená jednotlivým částem jsou vykonávána odděleně. Problém nastává při koordinaci mezi stupni této hierarchie. Vedení organizace se může soustředit pouze na uspořádání dílčích problémů a na zpětnou reflexi jejich výsledků, ale nikoli na průběh rozhodování podjednotky. Tato koordinace se může dít opět v rámci vymezeného programu. Příkladem mohou být letectvo a pozemní jednotky armády Spojených států. Obě se mají v boji doplňovat a spolupracovat; pokud se však rozhoduje o jejich uspořádání, změně struktury či rozpočtu, není brána v potaz jejich komplementarita. Obě složky jsou posuzovány jako samostatné jednotky. Srv. Steinbruner, J. D., c. d., s. 71-73.

¹¹⁷ Guzzini, S., c. d., s. 88-89.

¹¹⁸ Allison, G. T., c. d., s. 106-109.

raketometry namontovány v lichoběžných útvarech a letouny umístěny na odkrytých plochách, tedy přesně jako v SSSR.¹¹⁹

9.5.3 Odpověď na základě realizace vládní politiky

Třetím schématem, které se snaží vyřešit tyto rozpory je „model vládní politiky“. Činnost vlády je vysvětlováno na základě výsledků sporů, jednání a kompromisů mezi členy organizace s odlišnými zájmy.¹²⁰ Konkrétní akce je tedy souhrou a výslednicí rozhodnutí politických aktérů. Proces rozhodování je zde chápán značně dynamicky a analogicky k vektorům síly ve fyzice. Model vládní politiky je proto zaměřen na vysvětlení rolí aktérů rozhodování, změn jejich stanovisek a odlišných pozic a úhlů pohledu, se kterými přistupují k řešení otázek.¹²¹ Zjednodušeně řečeno, to jak vláda reaguje, není výsledkem co nejracionálnějšího přístupu ke strategickým problémům, ale výsledkem kompromisu mezi zainteresovanými stranami.

Vysvětlení otázky, proč Sověti ignorovali americká varování a veřejné mínění se nabízí, zvážíme-li vnitropolitické problémy. Allison předně upozorňuje na to, že sovětská vláda dodávala na Kubu zbraně již od roku 1960 a nesetkala se odporem, jenž by ji od tohoto záměru odrazil. Na podzim 1961 pak Kennedy oznámil, že Američané mají převahu v jaderných zbraních, a Moskva tak byla dotlačena ke zvýšení své strategické kapacity. A konečně, ačkoli Chruščov v pamětech hovoří o tom, jak důležitou úlohu pro něj hrála obrana Kuby, mohlo jej (nebo někoho z jeho blízkého okolí) v jiný okamžik napadnout, že nedostatečně připravená invaze v Zátocě sviní vypovídá o malém strategickém významu ostrova pro americkou vládu.¹²²

Je třeba vzít v úvahu, že doba, kdy došlo k rozhodnutí o rozmístění raket, se od času jejich odhalení lišila. Ještě 29. srpna Kennedy uvedl, že sovětské instalace nepředstavují bezprostřední nebezpečí; teprve 4. září vydal oficiální stanovisko, ve kterém Moskvu varoval před „útočnými zbraněmi“. Jeho argumenty mohli Sověti vnímat jako politické manévrování před republikány, jejichž kritika – vzhledem ke kongresovým volbám – nabírala na intenzitě. Chruščov navíc rozhodl o umístění střel v rámci kolektivního vedení. Jestliže mělo dojít k jejich předčasnému stažení,

¹¹⁹ Allison, G. T., c. d., s. 110-111.

¹²⁰ Tamtéž, c. d., s. 156.

¹²¹ Guzzini, S., c. d., s. 90-91.

¹²² Allison, G. T., c. d., s. 231-232.

bylo nutné učinit další rozhodnutí, ale to by situaci značně zkomplikovalo.¹²³ Sovětské vedení tedy chtělo zlepšit disproporci v jaderné rovnováze, přičemž podcenilo průběh operace.

Díky takto interaktivně chápanému procesu rozhodování můžeme – vzhledem k protichůdnosti faktů – dospět k variabilním hypotézám a různým odpovědím. Allison nicméně modely předkládá proto, abychom porozuměli širší dynamice příčin a neomezovali se jen na první model; tedy, že vnitropolitické pohnutky můžeme přehlížet a že zahraničněpolitická rozhodnutí jsou vždy výsledkem racionálního procesu. Autor rovněž poukázal na to, jak nevědomé premisy ovlivňují myšlení o událostech typu raketové krize, a tedy i na konstitutivní funkci teorií. Tato schémata mají proto omezenou schopnost analyzovat, na druhé straně je podle S. Guzziniho můžeme chápat jako vzájemně komplementární.¹²⁴ Z tohoto důvodu bychom měli dospět – s ohledem na analýzu historických událostí – ke konstrukci ilustrativního výsledku.

9.5.4 Komplementární řešení

Zkusme tedy odpověď na naši otázku založit na předpokladu, že se příčiny Karibské krize mohou vzájemně doplňovat, a částečně tak vybočit z nezbytnosti určujícího modelu pro interpretaci dějin. Ačkoli Chruščov vyjadřoval Kennedymu při nástupu do funkce podporu, byl přesvědčen, že se jedná o nezkušeného státníka a očekával o něco vstřícnější politiku, než tomu bylo v případě Eisenhowera. Avšak poté, co americký prezident zvýšil výdaje na zbrojení a podnikl neúspěšné vyloďení v Zátocě sviní, bylo sovětské vedení znepokojeno a Chruščov mohl jen těžko obhájit snížení armádních výloh.¹²⁵ Hrozba přímé americké invaze na Kubu se stala o něco reálnější, přičemž ztráta ostrova by znamenala pro Sovětský svaz citelnou prohru.

Kreml měl možnost, jak na Spojené státy vyvinout tlak; touto alternativou byl Západní Berlín. Při setkání představitelů supervelmocí ve Vídni Chruščov předložil Kennedymu šestiměsíční ultimatum na mírovou smlouvu, která by proměnila Západní Berlín ve „svobodné město“ uvnitř NDR. Řešení německého problému bylo v tomto okamžiku obzvláště nutné kvůli odlivu uprchlíků. Nátlak v této věci ale změnu mocenské rovnováhy ve prospěch Moskvy nepřinesl.

¹²³ Allison, G. T., c. d., s. 234-235.

¹²⁴ Guzzini, S., c. d., s. 94-97.

¹²⁵ White, M. J., c. d., s. 71-72.

Minimální řešení, spočívající ve výstavbě Berlínské zdi, vedlo k posílení pozice Ulbrichtova režimu, ale Sovětského svazu nikoli.

Citlivé otázky ohrožené Kuby a útočného potenciálu Spolkové republiky se staly příčinami rostoucí kritiky čínského vedení, které soupeřilo s Moskvou o prvenství v socialistickém táboře; jako terč svých útoků si vybíralo především Chruščova. Situace se zkomplikovala poté, co Američané veřejně oznámili, že mají silnější jaderný potenciál. Sověti navenek vytvářeli dojem, že problém neexistuje, ale nyní čelili ztrátě prestiže.¹²⁶ Na Kubě zatím došlo k vnitropolitickému boji, jehož následkem byly sesazeny špičky tamní komunistické strany. Obavy o další osud Castra a jeho revolučního potenciálu v Latinské Americe přiměly Moskvu k tomu, aby s Havanou navázala těsnější spolupráci a poskytla zdejší vládě ochranu.

Rovněž historici V. Zubok a K. Pleshakov tvrdí, že Chruščov měl k rozmístění „útočných zbraní“ více důvodů: „Jeho motivace (...) by neměla být připisována jednomu politickému cíli; mnohem spíše hodlal provést útočný manévr, jenž by uvolnil tlak z několika směrů najednou.“¹²⁷ Stěžejní motivací byly vnitropolitické pohnutky, neboť Chruščov ztrácel popularitu. Kvůli zdražování potravin čelil – kromě rostoucího politického tlaku – nepokojům, přičemž musel neustále vytvářet dojem, že sovětský komunismus triumfuje. Podle autorů by pro něj, jakož i pro SSSR, oslabení či ztráta Kuby znamenaly nenapravitelnou katastrofu.¹²⁸

Lze proto říci, že společnými zahraničněpolitickými motivy pro rozmístění sovětských raket byly: 1) obavy ze ztráty prestiže SSSR jako supervelmoci a jeho vedoucí úlohy v socialistickém bloku; 2) strach o budoucnost klientského státu v Karibiku; 3) nevýhodná pozice v rámci jaderné rovnováhy a 4) problém existence Západního Berlína. Tyto příčiny korespondují s autory jako H. S. Dienerstein nebo M. J. White.¹²⁹ Iracionalitu a neúměrné riziko sovětského postupu se snažil vysvětlit

¹²⁶ Michael Beschloss uvádí, že poté, co američtí politici oznámili nerovný vztah USA a SSSR ve strategických zbraních, Chruščovovi hrozila ztráta tváře, pokud by se k něčemu neodhodlal. Souvislost s rozmístěním raket vidí zejména v obavách ze zvýšené kritiky čínského vedení a odklonu spřátelených zemí od spolupráce s Moskvou. Srv. Beschloss, M., c. d., s. 331-332.

¹²⁷ Zubok, V., Pleshakov, K., c. d., s. 259.

¹²⁸ Tamtéž, s. 261.

¹²⁹ White uvádí čtyři hlavní příčiny rozmístění sovětských raket na Kubě: (1) Snaha zabránit „expanzi“ Spolkové republiky Německo, (2) otázka budoucnosti Berlína, (3) odpověď na čínskou opozici a (4) snaha ochránit Castra. Autor hovoří o tom, že pokud by došlo ke ztrátě Kuby, znamenalo by to diskreditaci Sovětského svazu. To bylo pro Chruščova nepřijatelné. Za určující motiv pro rozmístění strel na Kubě tedy považuje zejména vnitropolitickou a zahraniční opozici. Ke stejnému názoru se ve své práci přiklonil i Vladimír Nálevka. Srv. White, M. J., c. d., s. 72-88; též Nálevka, V., c. d., 2001, s. 60.

G. T. Allison; zda byl úspěšný, zůstává otázkou dalšího bádání. Jak ale bylo řečeno, pravděpodobnou příčinou podle něj byla snaha o vyrovnání strategické rovnováhy.

Na iracionální chování N. S. Chruščova poukazuje jeho životopisec W. Taubman. Rakety měly mít „jen“ odstrašující účinek; hlavním rysem sovětského vůdce však bylo to, že neměl žádný ucelený plán: „Teprve když byly [střely – J. F.] odhaleny, maskovaly se i odpalovací plošiny“.¹³⁰ Na podobně zmatené jednání paradoxně narazíme při vylodění v Zátocě sviní, kde měla hrstka Kubánců porazit mnohonásobnou přesilu (viz kapitola 5). V obou případech se jednalo o tajnou operaci, ve které hrály důležitou roli zahraniční i vnitropolitické pohnutky, stejně jako špatná komunikace. Jako odpověď na otázku, proč došlo k instalaci jaderných raket na Kubě se tak díky vzájemně doplňujícím historickým souvislostem a vyváženému vztahu mezi cíli a prostředky jeví jako nejpravděpodobnější varianta snaha o dosažení větší rovnováhy sil,¹³¹ motivovaná vnitropolitickými okolnostmi, jež přispěly k nedokonalému průběhu akce.

¹³⁰ Taubman, W., c. d., s. 557.

¹³¹ Dne 17. prosince 1962 Kennedy charakterizoval v televizním interview umístění jaderných raket na Kubě jako snahu SSSR o dosažení větší rovnováhy sil. Srv. Horowitz, D., c. d., 1965, s. 385.

10. Závěr

Americký prezident J. F. Kennedy čelil od nástupu do úřadu četným výhrůžkám sovětského vedení. Jednalo se především o ultimata ohledně mírové smlouvy s NDR a změny statutu Západního Berlína, jakož i o deklaraci podpory národně osvobozeneckým hnutím ve „třetím světě“. Washington naproti tomu na začátku roku 1961 oznámil zvýšení výdajů na zbrojení a podpořil vylodění v Zátocě sviní. Tyto události se staly podnětem k diplomatické konfrontaci. Přestože si Chruščov přímý konflikt se Spojenými státy nepřál, považoval Kennedyho za nezkušeného politika, jenž se neorientuje v „džungli“ světového dění. Po neúspěchu invaze kubánského exilu se odhodlal k vystupňování svých požadavků v Berlíně, neboť si byl vědom toho, že západní spojenci mají deficit v konvenčních zbraních. Povědomí o americké jaderné převaze však bylo účinnější: poté, co Kennedy neustoupil v otázce přítomnosti spojenců v Západním Berlíně, musel Kreml ze svých nároků slevit.

Chruščov se pokoušel o obnovu mezinárodní prestiže své země, neboť se potýkal s vnitřní i se zahraniční opozicí. Zejména čínské vedení využívalo nesplněných německých ultimat ke kritice Sovětského svazu, za níž se skrýval problém jaderného monopolu v socialistickém táboře. Ani západní státy nebyly v tomto ohledu zcela za jedno, ale jejich představitelé se v kritických situacích podporovali. Kennedy navíc v druhé polovině roku 1961 veřejně oznámil, že Spojené státy mají strategickou převahu a dal tím čínské a sovětské opozici do rukou novou zbraň proti Chruščovovi. Předchozí výstavba Berlínské zdi neměla na splnění sovětských požadavků ohledně zřízení „svobodného města“ vliv; jejím přímým důsledkem bylo zastavení odlivu uprchlíků z NDR. Uznání Ulbrichtova režimu a mírová smlouva tak zůstávaly – byť nikoli nereálnými – záležitostmi dlouhodobého horizontu. Jestliže měl Chruščov ukázat, že roky předchozího úsilí nepřišly vniveč, zkusil obrátit pozornost na opačnou stranu Atlantiku.

Na začátku 60. let 20. století představovala Castrova Kuba „geopolitickou trhlinu“ v mocenské sféře Spojených států. Předchozí historie kubánsko-amerického sousedství s sebou – vzhledem k nerovné distribuci moci – přinášela řadu problémů. Nacionalistické požadavky Kubánců tak ovlivňovala různá sociální, kulturní a politická specifika. Provázanost obou zemí se nepodařilo zachovat zejména kvůli střetu ekonomických zájmů; svou úlohu nicméně sehrály i ideologické motivy.

Otázka budoucnosti ostrova se pro americkou zahraniční politiku stala důležitým tématem: po odcizení Kuby hrozilo nebezpečí, že se stane pro Sovětský svaz opěrným bodem. Příklad kubánské revoluce mohl vyvolat „dominový efekt“ v Latinské Americe, což se v následujících letech ukázalo jako opodstatněný předpoklad. Význam Kuby díky spojení se SSSR vzrostl, neboť Havana získala návaznost na „třetí plochy“ supervelmocí; to představovalo pro americkou administrativu značné riziko. Kennedy se obával, že by neuvážený zásah vyvolal odvetná opatření v Německu, a proto neposkytl odpovídající podporu emigrantům v Zátocě svíní; ostatně ještě na podzim 1962 se domníval, že Chruščov „zasáhne“ v Západním Berlíně.

Porážka kubánských exulantů měla za následek nárůst Castrovy popularity a intenzivnější represivní opatření vůči opozici. Revoluce na ostrově se na druhé straně vyznačovala vnitropolitickou i ekonomickou nestabilitou, čelila mezinárodní izolaci, diverzním útokům a byla vystavena hrozbě potenciální intervence. Havana tudíž za daných okolností směřovala k užší spolupráci s Moskvou. Chruščov se naproti tomu ještě v roce 1962 pokoušel prosadit německá ultimata, ale tato snaha měla spíše demonstrativní charakter; rostoucí obchodní kontakty s Kubou, jakož i dodávky vojenského materiálu naznačovaly, že se vedení Kremlu rozhodlo „opřít“ o spojence v Karibiku.

Kennedy formuloval koncepci zahraniční politiky jako posun k „Novým hranicím“; v případě Sovětského svazu si i přes bojovnou rétoriku kladl za cíl zmírnit důsledky bipolárního soupeření. Přestože došlo ke změně strategické koncepce v doktríně „pružné reakce“ a k pokusu změnit poměry latinskoamerického obyvatelstva v programu „Spojení pro pokrok“, zvyšoval se počet amerických vojáků ve Vietnamu, stejně jako se prohlubovaly problémy v Laosu a v afrických státech. Vyšší výdaje na zbrojení, jakož i rozporuplný postoj v případě Kuby, byly motivovány snahou zabránit infiltraci prosovětských sil. Namísto uvolnění tak došlo k eskalaci mezinárodního napětí, přičemž podnětem k navázání budoucího dialogu se paradoxně stala Karibská krize.

První polovina roku 1962 byla obdobím zdlouhavých diplomatických jednání zástupců supervelmocí; rozhovory ohledně mírové smlouvy s NDR probíhaly souběžně s jadernými pokusy, které zkomplikovaly odzbrojovací snahy. Ačkoli se ještě v září 1961 podařilo dosáhnout dohody o postupném odzbrojení, následující diplomatická iniciativa uvízla ve slepé uličce. Předmětem sporů se staly požadavky

Spojených států na mezinárodní zbrojní komise, což bylo nepřijatelné pro Sovětský svaz, a opakující se žádosti na modifikaci statutu Západního Berlína, což bylo nepřipustné pro západní spojence. Kennedy byl nicméně ochoten učinit vstřícný krok, a proto nabídl Chruščovovi změnu kontroly přístupových cest do Západního Berlína.

V této chvíli se projevil důsledek opozičního tlaku na sovětské vedení, jež se nenacházelo v situaci, kdy mohlo přistoupit na kompromis. Kreml se tím dopustil chyby: souhlas by pravděpodobně způsobil hlubší roztržku v atlantické koalici. Ponecháme-li stranou ambice francouzského prezidenta de Gaulla, možnost takového návrhu vyvolala ostrý nesouhlas ve Spolkové republice, jejíž vedení se přiklánělo k těsnější spolupráci s Francií. Možnost kooperace s NDR nicméně zůstala nevyužita a Chruščov trval na svých původních požadavcích.

Důvody pro rozmístění jaderných raket na Kubě proto měly své hlubší zahraniční a vnitropolitické příčiny. Domnívám se, že tento krok neměl jediný cíl, mnohem spíše se jednalo o společné motivy, vyplývající z předchozích (vzájemně se doplňujících) souvislostí. Převaha ve strategických zbraních umožňovala Spojeným státům zaujímat tvrdé postoje a nerespektovat sovětské požadavky, týkající se odzbrojení či geopolitických zásahů v Evropě. Rovněž nejistota ohledně možné intervence Spojených států na Kubu, která se zvyšovala s hospodářskou nestabilitou Castrova režimu, znamenala hrozbu ztráty prestiže. Pád Kuby by pro Chruščova znamenal větší nátlak opozice, stejně jako nespokojeného obyvatelstva. Konec nadějí k „šíření revoluce“ v Latinské Americe by zkomplikoval vnitřní reformy a ohrozil by jeho postavení.

Ačkoli nelze říci, že se průběh instalace raket odehrál na zcela racionálním základě, s ohledem na předchozí skutečnosti můžeme příčinu krize souhrnně označit jako snahu Sovětského svazu o dosažení větší rovnováhy sil. Nezdár průběhu operace však odhalil asymetrii ve vztahu supervelmocí. Americký novinář C. L. Sulzberger později napsal, že se krize stala příležitostí, kdy mohly Spojené státy demonstrovat strategickou nadřazenost; Kennedy nicméně nepovažoval její výsledek za vítězství; spíše za ukázkou toho, jak v bipolárním uspořádání nalézt určitý kompromis: Moskva ostatně dosáhla udržení Castrova režimu a odsunu amerických raket z Turecka.

Kubánskou raketovou krizí skončilo období, v němž se Chruščov pokoušel o diplomatickou ofenzívu. Na jedné straně lze říci, že říjnová krize znamenala obrat ve

studené válce, neboť si v ní supervelmoci uvědomily, že jaderné zbraně mohly mít za následek jejich vzájemné zničení. Již v roce 1963 došlo k podpisu dohody o částečném zákazu jaderných zkoušek, v roce 1968 byla schválena smlouva o nešíření jaderných zbraní a v roce 1972 dohoda o omezení strategických zbraní (Strategic Arms Limitation Talks, SALT I). Krize na druhé straně předznamenala pád Chruščova, jehož nástupce L. I. Brežněv „doplnil“ tyto snahy o strategii jaderné převahy a podpořil další závody ve zbrojení. Následující americké vlády nicméně dodržely Kennedyho slib, že nenapadnou Kubu, přestože se mnohé země v Karibiku staly cílem jejich vojenských intervencí.

11. Seznam použitých pramenů a literatury

a) Publikované prameny

Foreign Relations of the United States, 1958-1960, Vol. VI, Cuba, Washington 1991.

Foreign Relations of the United States, 1961-1963, Vol. I, Vietnam 1961, Washington 1988.

Foreign Relations of the United States, 1961-1963, Vol. V, Soviet Union, Washington 1991.

Foreign Relations of the United States, 1961-1963, Vol. VII, Arms Control and Disarmament, Washington 1995.

Foreign Relations of the United States, 1961-1963, Vol. X, Cuba (January 1961- September 1962), Washington 1997.

Foreign Relations of the United States, 1961-1963, Vol. XI, Cuban Missile Crisis and Aftermath, Washington 1997.

Foreign Relations of the United States, 1961-1963, Vol. XII, American Republics, Washington 1996.

Foreign Relations of the United States, 1961-1963, Vol. XIV, Berlin Crisis (1961-1962), Washington 1994.

Foreign Relations of the United States, 1961-1963, Vol. XV, Berlin Crisis (1962-1963), Washington 1994.

Foreign Relations of the United States, 1961-1963, Vol. XX, Congo Crisis, Washington 1995.

Foreign Relations of the United States, 1961-1963, Vol. XXI, Africa, Washington 1996.

Foreign Relations of the United States, 1961-1963, Vol. XXIV, Laos, Washington 1994.

Public Papers of the Presidents. John Fitzgerald Kennedy, 1961, Washington 1962.

Public Papers of the Presidents. John Fitzgerald Kennedy, 1962, Washington 1963.

May, E. R., Zelikow, P. D., *The Kennedy Tapes: Inside the White House During the Cuban Missile Crisis*, Cambridge 1997.

McAuliffe, M. S. (eds.), *CIA Documents on the Cuban Missile Crisis 1962*, Washington 1992.

Reimann, M., Luňák, P., *Studená válka 1954-1964. Sovětské dokumenty v českých archivech*, Brno 2000.

b) Dobový tisk z let 1961-1962

The Times

c) Odborné stati a články

Alroy, G. C., The Peasantry in Cuban Revolution; in: Bonachea, R., Valdés, N. P. (eds.), *Cuba in Revolution*, New York 1972.

Barker, E., The Berlin Crisis 1958-1962; in: *International Affairs*, Vol. XXXIX, No. I, London 1963.

Bernstein, B. J., The Revisionist Critique of American Policy; in: Hess, G., R., (eds.), *America and Russia: From Cold War Confrontation to Coexistence*, New York 1973.

Borstelmann, T., Hedging our Bets and Buying Time: John Kennedy and Racial Revolutions in the American South and Southern Africa, in: *Diplomatic History* 24/2000, Oxford 2000.

Brenner, P. Cuba and the Missile Crisis; in: *Journal of Latin American Studies*, Vol. XXII, No. I, Cambridge 1990.

Castro, F., *Obhajovací řeč před soudním tribunálem z 16. října 1953*; in: Castro, F., *Projevy*, Praha 1960.

Costigliola, F., Kennedy the European Allies and the Failure to Consult; in: *Political Science Quarterly*, Vol. 110, No. 1/1995.

Costigliola, F., Nuclear Arms, Dollars, and Berlin, in: Paterson, T. G. (eds.), *Kennedy's Quest for Victory*, Oxford 1989.

Cox, M., From Cold War to the War on Terror; in: Baylis, J., Smith, S. (eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford 2005.

Cuervo, R. F., John F. Kennedy and the Munich Myth, in: Harper, P., Krieg, J. P., (eds.), *John F. Kennedy: The promise Revisited*, London 1988.

Feis, H., Containment as a Response to European Crisis; in: Hess, G. R. (eds.), *America and Russia: From Cold War Confrontation to Coexistence*, New York 1973.

Frankel, M., Learning from the Cuban Missile Crisis, in: Horowitz, I. L., Suchlicki, J. (eds.), *Cuban Communism 1959-2003*, London 2003.

Gaddis, J. L., A Defense of American Policy; in: Hess, G. R. (eds.), *America and Russia: From Cold War Confrontation to Coexistence*, New York 1973.

Garthoff, R., U. S. Intelligence in the Cuban Missile Crisis; in: Blight, J., Welch, D. A. (eds.), *Intelligence and the Cuban Missile Crisis*, London 1998.

Gil, F. G., The Kennedy-Johnson Years; in: Martz, J. D. (eds.), *United States Policy in Latin America: A Quarter Century of Crisis and Challenge 1961-1986*, Nebraska 1989.

Horne, A., Kennedy and Macmillan, in: Brinkley, D., Griffiths, R. T. (eds.), *John F. Kennedy and Europe*, Louisiana 1999.

Horowitz, I. L., One Hundred Years of Ambiguity: US-Cuba Relations in the 20th Century; in: Horowitz, I. L., Suchlicki, J. (eds.), *Cuban communism 1959-2003*, London 2003.

Hořička, V., Druhá berlínská krize a politika Spolkové republiky; in: *Historický obzor*, 9-10, Praha 2000.

Ikenberry, G. J., America's Imperial Ambition; in: *Foreign Affairs*, 81, no. 5, Washington 2002.

Kaysen, C., The limited Test Ban Treaty of 1963, in: Brinkley, D., Griffiths, R. T. (eds.), *John F. Kennedy and Europe*, Louisiana 1999.

Kennan, G. F., The Sources of Soviet Conduct; in: Graebner, N. A. (Eds.), *The Cold War: A conflict of Ideology and Power*, Toronto 1976.

Khrushchev, N. S., Peaceful coexistence: The Russian view, in: Graebner, N. A. (Eds.), *The Cold War. A Conflict of Ideology and Power*, Toronto 1976.

Kochavi, N., Limited Accommodation. Perpetuated Conflict: Kennedy, China and the Laos Crisis, 1961-1963; in: *Diplomatic History* 26/2002, Oxford 2002.

Latham, M. E., Ideology, Social science and Destiny: Modernization and the Kennedy Era, Alliance for Progress; in: *Diplomatic History* 22/1998.

Luxenberg, A. H., Did Eisenhower push Castro into the arms of the Soviets? In: *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. XXX/I, Miami 1988.

Morgan, R., Kennedy and Adenauer, in: Brinkley, D., Griffiths, R. T. (eds.), *John F. Kennedy and Europe*, Louisiana 1999.

O'Connor, J., *Cuba: It's Political Economy*; in: Bonachea, R., Valdés, N. P. (eds.), *Cuba in Revolution*, New York 1972.

Paterson, T. G., Fixation with Cuba: The Bay of Pigs, Missile Crisis and Covert War against Castro; in: Paterson, T. G. (eds.), *Kennedy's Quest for Victory. American Foreign Policy 1961-1963*, Oxford 1989.

Paterson, T. G., Brophy, W. J., October Missiles and November Elections: The Cuban Missile Crisis and American Politics 1962; in: *The Journal of American History*, LXXIII/I, Washington 1986,

Pomerance, J. W., The Cuban Crisis and The Test Ban Negotiations, in: *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 7, No. 3, Washington 1962.

Schick, J. M., American Diplomacy and the Berlin Negotiations; in: *The Western Political Quarterly*, Vol. 18, No. 4, Utah 1965.

Schild, G., The Berlin Crisis; in: White, M. J. (eds.), *Kennedy: The New Frontier Revisited*, New York 1998.

Schwarz, R., Cuba's roaming Twenties. Race Consciousness and the Column „Ideales de una Raza“; in: Brock, L., Castañeda, D. F. (eds.), *Between race and Empire. African-Americans and Cubans before the Cuban Revolution*, Philadelphia 1998.

Schwarz, T., The Berlin Crisis and the Cold War; in: *Diplomatic History* 21/ 1997, Oxford 1997.

Smith, S., Baylis, J., Introduction, in: Smith, S., Baylis, J. (eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford 2005.

Stephanson, A., The United States; in: Reynolds, D. (eds.), *The Origins of the Cold War in Europe*, Yale 1994.

Thomas, H., Cuba: The United States and Batista, 1952-1958; in: Horowitz, I. L., Suchlicki, J. (eds.), *Cuban Communism 1959-2003*, London 2003.

Trojanovskij, O., *The Making of Soviet Foreign Policy*; in: Taubman, W., Khushchev, S., Gleason, A. (eds.), *Nikita Khrushchev*, New Haven 2000.

d) Odborná literatura

Abel, E., *The Missile Crisis*, Philadelphia 1966.

Allison, G. T., *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*, Boston 1971.

Alperowitz, G., *Atomic Diplomacy: Hiroshima and Potsdam*, New York 1965.

Ash, T. G., *Svobodný svět*, Praha 2006.

Azicri, M., *Cuba. Politics, Economics and Society*, London 1988.

Barša, P., *Hodina impéria; zdroje současné zahraniční politiky USA*, Brno 2003.

Beale, H. K., *Theodore Roosevelt and the Rise of America to World Power*, New York 1965.

Bemis, S. F., *The Latin American Policy of the United States of America*, New York 1943.

Benjamin, J. R., *The United States and the Origins of the Cuban Revolution*, Princeton 1990.

Beschloss, M., *The Crisis Years: Kennedy and Khrushchev, 1961-1963*, New York 1991.

Blasier, C., *The Hovering Giant. U. S. Responses to Revolutionary Change in Latin America 1910-1985*, Pittsburgh 1985.

Bonachea, R. E., Valdés, N. P. (eds.), *Cuba in Revolution*, New York 1972.

Bonachea, R. E., Valdés, N. P., *Revolutionary struggle, 1947-1958*, Cambridge 1972.

Brinkley, D., Griffiths, (eds.), R. T., *John F. Kennedy and Europe*, Louisiana 1999.

Brogan, H., *The Longman History of the United States of America*, London 1999.

Bruggioni, D. A., *Eyeball to Eyeball: The Inside Story of the Cuban Missile Crisis*, New York 1992.

Burner D., West, T., *The Torch is passed; The Kennedy Brothers and American Liberalism*, New York 1984.

- Carbonell, N., *And the Russians stayed: The Sovietization of Cuba. A Personal portrait*, New York 1989.
- Castañeda, J., *Compañero; život a smrt Che Guevary*, Praha 2002.
- Cate, C., *The Ides of August: The Berlin Wall Crisis 1961*, London 1978.
- Catudal, H. M., *Kennedy and the Berlin Wall Crisis*, Berlin 1980.
- Chomsky, N., *Deterring Democracy*, New York 1992.
- Chomsky, N., *Hegemonie nebo přežití. Americké tažení za globální nadvládou*, Praha 2006.
- Chomsky, N., *Perspektivy moci*, Praha 1998.
- Dallek, R., *Kennedy; Nedokončený život 1917-1963*, Praha 2005.
- Detzer, D., *On the Brink: Cuban Missile Crisis 1962*, London 1980.
- Dinerstein, H. S., *The Making of a Missile Crisis: October 1962*, London 1976.
- Dominguez, J., *Cuba: Order and Revolution*, Cambridge 1978.
- Dozer, D. M., *The Monroe Doctrine*, New York 1965.
- Eisenhower, D. D., *The White House Years: Waging Peace 1956-1961*, New York 1965.
- Eubank, K., *The Missile Crisis in Cuba*, Malabar, Florida 2000.
- Falk P. S., *Cuban Foreign Policy. Caribbean Tempest*, Toronto 1988.
- Fiedler, J., Mareš, P., *Dějiny NATO*, Praha 1997.
- Fraser. T. G., Murray, D., *America and the World since 1945*, New York 2002.
- Freedman, L., *Kennedy's Wars. Berlin, Cuba, Laos and Vietnam*, Oxford 2001.
- Frey, M., *Dějiny Vietnamské války: Tragédie v Asii a konec amerického snu*, Praha 2003.
- Fursenko, A., Naftali, T., *One Hell of a Gamble: Khrushchev, Castro, Kennedy and the Cuban Missile Crisis 1958-1964*, New York 1997.
- Gaddis, J. L., *Studená válka*, Praha 2006.
- Gaddis, J. L., *The United States and the Origins of the Cold War, 1941-1947*, New York 1972.
- Gaddis, J. L., *We know now*, Oxford 1998, s. 184.
- Garcia, L. J. (eds.), *Cuban Revolution Reader: a Documentary History of 40 years of Revolution*, New York 2001.

- Gellman, I. F., *Roosevelt and Batista: Good Neighbor Diplomacy in Cuba 1933-1945*, Albuquerque, New Mexico 1973.
- Gott, R., *Cuba. A New History*, Yale 2005.
- Gromyko, A., *Memoirs.*, London 1989.
- Guzzini, S., *Realismus v mezinárodních vztazích a mezinárodní politické ekonomii*, Praha 2005.
- Halberstham, D., *Černobílé desetiletí*, Praha 2002.
- Hamilton, N., *John F. Kennedy: Reckless Youth*, New York 1992.
- Harper, P., Krieg, J. P., (eds.), *John F. Kennedy: The promise Revisited*, London 1988.
- Heath, J. F., *Decade of Desillusionment: The Kennedy-Johnson years*, London 1975.
- Hennessy, A., Lambie, G. (eds.), *The Fractured Blockade: West European-Cuban Relations during the Revolution*, Warwick 1993.
- Hersch, S., *The Dark Side of Camelot*, London 1998.
- Higgins, T., *The Perfect Failure: Kennedy, Eisenhower and the CIA at the Bay of Pigs*, New York 1987.
- Holden, R., Zolov, E. (eds.), *Latin America and the United States. A Documentary History*, Oxford 2000.
- Hollis, M., Smith, S., *Teorie mezinárodních vztahů. Interpretace a porozumění*, Brno 2000.
- Horowitz, I. L., Suchlicki, J. (eds.), *Cuban Communism 1959-2003*, London 2003.
- Horowitz, D., *The Free World Colossus: A Critique of American Foreign Policy in the Cold War*, London 1965.
- Jungbauer, R., *Meziamerický systém*, Praha 1977.
- Kapcia, A., *Cuba. Island of Dreams*, Oxford 2000.
- Keen, B., Wasserman, M., *A Short History of Latin America*, Boston 1984.
- Kennedy, J. F., *The Strategy of Peace*, New York 1961.
- Kennedy, R., F., *Trináct dní. Vzpomínky na kubánskou raketovou krizi*, Praha 1999.
- Khrushchev, N. S., *Remembers*, New York 1971.
- Kissinger, H., *Umění diplomacie: Od Richelieuva k pádu Berlínské zdi*, Praha 1999.

- Klíma, J., *Poslední koloniální válka*, Praha 2002.
- Komárek, V., *Kronika zoufalství a naděje II*, Praha 2005.
- Kornbluh, P., *Bay of Pigs Declassified. The Secret CIA Report of the Invasion of Cuba*, New York 1998.
- Kryzanek, M. J., *US-Latin American Relations*, New York 1985.
- Langley, L. D., *The United States and the Caribbean in the Twentieth Century*, Georgia 1982.
- Leonard, T. M., *Castro and the Cuban Revolution*, London 1999.
- Levine, R. M., *Secret Missions to Cuba*, New York 2001.
- Lowenthal, A. (eds.) *Exporting Democracy. The United States and Latin America*, Baltimore 1991.
- Luňák, P., *Západ, Evropa a Spojené státy ve studené válce*, Praha 1994.
- Maingot, P. A., *The United States and the Caribbean*, London 1994.
- Martz, J. D. (eds.), *United States Policy in Latin America: A Quarter Century of Crisis and Challenge 1961-1986*, University of Nebraska 1989.
- Mastný, V., *Studená válka a sovětský pocit nejistoty. Stalinova léta 1947-1953*, Praha 2001.
- Matthews, H. L., *Revolution in Cuba*, New York 1975.
- Mead, W. R., *Special Providence. American Foreign Policy and How it Changed the World*, New York 2001.
- Medveděv, R., *Khrushchev*, Oxford 1982.
- Morgenthau, H., J., *In Defence of the National Interest*, New York 1951.
- Morley, M. H., *Imperial State and Revolution. The United States and Cuba 1952-1986*, Cambridge 1987.
- Moscato, A., *Che Guevara*, Praha 1997.
- Nálevka, V., *Čas soumraku. Rozpad koloniálních impérií po druhé světové válce*, Praha 2004.
- Nálevka, V., *Druhá světová válka*, Praha 2003.
- Nálevka, V., *Fidel Castro: Podzim diktátora*, Praha 1997.
- Nálevka, V., *Karibská krize*, Praha 2002.
- Nálevka, V., *Světová politika ve 20. století I*, Praha 2000.
- Nálevka, V., *Světová politika ve 20. století II*, Praha 2000.
- Nálevka, V., *Z neznámých stránek historie*, Praha 2001.

- Nash, P., *The Other Missiles of October: Eisenhower, Kennedy and the Jupiters 1957-1963*, North Karolina 1997.
- Nelson, L., *Cuba: The Measure of a Revolution*, Minneapolis 1972.
- O'Donnell, K. P., Powers, D. F., *Johny, We Hardly Knew Ye: Memories of John Fitzgerald Kennedy*, Boston 1970.
- Parment, H. S., *JFK: The presidency of John Fitzgerald Kennedy*, New York 1983.
- Paterson, T. G., *Contesting Castro; The United States and the Triumph of the Cuban Revolution*, New York 1994.
- Paterson, T. G., *Kennedy's Quest for Victory; American foreign policy 1961-1963*, Oxford 1989.
- Pérez, L. A., *Cuba and the United States. Ties of singular intimacy*, London 1990.
- Pérez, L. A., *Cuba: Between Reform and Revolution*, Oxford 1995.
- Pérez-Stable, M., *The Cuban Revolution. Origins, Course and Legacy*, Oxford 1999.
- Pope, R. R., *Soviet views on the Cuban Missile Crisis*, Washington 1998.
- Pope-Atkins, G., *Latin America in the International Political System*, Oxford 1995.
- Pratt, J. W., *Expansionist of 1812*, Gloucester 1957.
- Quirk, R. E., *Fidel Castro*, London 1993.
- Reeves, T. C., *A Question of a Character: A life of John F. Kennedy*, London 1991.
- Rey, R., *Geschichte Lateinamerikas vom 20. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, München 2005.
- Rodríguez, J. C., *The Bay of Pigs and the CIA*, Melbourne 1999.
- Rorabaugh, W. J., *J. F. K. and the New Frontier Diplomacy*, Cambridge 2002.
- Sacharov, A., *Memoirs*, London 1990.
- Salinger, P., *With Kennedy*, New York 1966.
- Short, P., *Mao*, Praha 2001.
- Schlesinger, A. M. Jr., *A Thousand days: John F. Kennedy in the White House*, New York 1967.

- Schoultz, L., *Beneath the United States: A History of U.S. Policy toward Latin America*, Cambridge 1998.
- Skidmore, T. E., Smith, P., H., *Modern Latin America*, Oxford 2005.
- Slusser, R. M., *The Berlin Crisis of 1961. Soviet-American Relations and the Struggle for Power in the Kremlin, June-November 1961*, Baltimore 1973.
- Smith, S., Baylis, J. (eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford 2005.
- Sorrensen, T., *Kennedy*, New York 1965.
- Steibruner, J. D., *The Cybernetic Theory of a Decision*, Princeton, 1974.
- Summers, A., *Nixon: Arogance moci*, Praha 2002.
- Taubman, W., *Chruščov. Člověk a jeho doba*, Praha 2005.
- Thomas, H., *Cuba: the Pursuit of Freedom*, London 1971.
- Thompson, R. S., *The Missiles of October: The Declassified Story of John F. Kennedy and the Cuban Missile Crisis*, New York 1992.
- Tindall, G. B., *Dějiny Spojených států amerických*, Praha 2000, s.189.
- Triay, V. A., *Bay of Pigs: An Oral History of Brigade 2506*, Florida 2001.
- Tusa, A., *The Last Division: Berlin and the Wall*, Reading 1996.
- Walton, R. J., *Cold War and Counterrevolution: The Foreign Policy of John F. Kennedy*, Baltimore 1972.
- White, M. J., *The Cuban Missile Crisis*, London 1996.
- White, M. J. (eds.), *Kennedy: The New Frontier Revisited*, New York 1998.
- Williams, Ch., *Adenauer: Otec nového Německa*, Praha 2002.
- Williams, W. A., *The Tragedy of American Diplomacy*, New York 1959.
- Williamson, E., *The Penguin History of Latin America*, London 1992.
- Wyden P., *Bay of Pigs: The Untold Story*, New York 1979.
- Zakaria, F., *Budoucnost svobody*, Praha 2005.
- Zubok, V., Pleshakov, K., *Inside the Kremlin's Cold War*, Harvard University 1996.

e) Odborné stati převzaté z internetu

- Wilton, D., *Cold War*, in: http://www.wordorigins.org/index.php/cold_war/.
- Public Affairs Report of Berkley, Vol. 42, No. 1, Spring 2001; in: <http://www.igs.berkeley.edu/publications/par/spring2001/kennedywars.html>.

f) Jiné

Brewster, K., veřejná přednáška, *The History of the Americas*, University of Newcastle upon Tyne, 28. 11. 2006.

Jméno uživatele	Škola, fakulta	Bydliště uživatele	Datum	Podpis
Jaroslav Fiala	Univerzita Karlova v Praze	Husova 947, 362 51 Jáchymov	31. 3. 2007	
	Filozofická Fakulta			